

SPANNING

NEE TEGEN ASSOCIATIEVERDRAG MET OEKRAÏNE

NEE TEGEN ASSOCIATIEVERDRAG MET OEKRAÏNE

Op 6 april aanstaande zal Nederland zich in een referendum uitspreken over het associatieverdrag tussen de EU en Oekraïne. De SP roept op om tegen te stemmen, net als in 2005 bij het referendum over de Europese grondwet. SP-senator Tiny Kox, die regelmatig in Oekraïne is geweest en de meeste hoofdrolspelers kent, legt uit waarom en maakt duidelijk wat het verdrag precies inhoudt.

Politiek analist Chris de Ploeg toont aan dat de regering in Kiev geenszins het toonbeeld is van democratie waar de EU haar graag voor houdt, maar dat deze met geweld aan de macht gekomen is en zich kenmerkt door onderdrukking, corruptie en chauvinisme. Hij laat zien dat de helft van de bevolking, die de pro-Europese en anti-Russische koers niet ziet zitten, domweg aan de kant geschoven wordt en dat er een verontrustende band is ontstaan in Oekraïne tussen regering en fascistische bewegingen.

Verder in *Spanning* maken Buitenlandwoordvoerder Harry van Bommel en zijn medewerker Jip van Dort de balans op van anderhalf jaar militaire interventie onder leiding van de VS tegen IS in Syrië en Irak. Zij stellen dat de resultaten tegenvallen, vooral vanwege de opstelling van vermeende bondgenoten van het Westen, zoals Saudi-Arabië en Turkije.

Politicooloog Jonas van Vossole, onder meer verbonden aan de Universiteit van Coimbra in Portugal, geeft in zijn analyse van de afgelopen Portugese parlementsverkiezingen aan dat deze

perspectief bieden voor links. Voor het eerst in de geschiedenis heeft Portugal een linkse regering. De strijd tegen de crisis en de Europese neoliberale agenda zal echter geen eenvoudige zijn.

Een van de succesvolle methoden om SP-kaderleden op te leiden is de Groep van Dertig. Tiny Kox vertelt over de inhoud en geschiedenis van dit initiatief, gevolgd door twee bijdragen van kandidaten die de cursus onlangs met succes hebben afgerond.

Terugkomend op het associatieverdrag tussen de EU en Oekraïne, wordt uit uitspraken van onder anderen de Oekraïense president Porosjenko duidelijk dat dit niet slechts een handelsakkoord is, zoals premier Rutte beweert, maar het begin van een veel nauwere samenwerking tussen Oekraïne en de EU en de NAVO.

INHOUD

- 3** SP OVER VERDRAG TUSSEN EU EN OEKRAÏNE: NU NIET
- 8** IN OEKRAÏNE WERKT EUROPA SAMEN MET OLIGARCHEN EN FASCISTEN
- 12** BONDGENOTEN OBSTAKEL IN STRIJD TEGEN IS
- 14** HISTORISCHE PORTUGESE VERKIEZINGEN BIJEN PERSPECTIEVEN VOOR LINKS
- 17** DE GROEPEN VAN DERTIG EEN VOLTREFFER MET VEEL VOORDEEL VOOR IEDEREEN
- 20** ASSOCIATIEVERDRAG MET OEKRAÏNE OPSTAP NAAR UITBREIDING INVLOEDSSFEER

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Hans van Heijningen

David Hollanders

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

David van Dam / Hollandse Hoogte©

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-GeenAfgelideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

SP OVER VERDRAG TUSSEN EU EN OEKRAÏNE: NU NIET!

Tekst: Tiny Kox Illustratie Len Munnik©

Nederland maakt zich weer op voor een referendum. Op 6 april is het zover. In 2005 vond het allereerste referendum in ons land plaats. Dat ging toen over de mogelijke invoering van een grondwet voor de Europese Unie. Regering en de meeste politieke partijen waren voor – maar twee derde van de bevolking stemde tegen. Tot vreugde van de SP, die zich ook al in het parlement tegen het voorstel voor een Europese grondwet had verklaard. Ook dit keer adviseert de SP de kiezers om tegen te stemmen. Zoals de SP al deed in Tweede en Eerste Kamer.

Stem tegen een verdrag dat voorziet in verregaande politieke en economische samenwerking tussen de Europese Unie en Oekraïne, adviseert de SP. Dat land wordt immers verdeeld door een burgeroorlog en beheerst door superrijke oligarchen en een kolossale corruptie. Nu niet, zegt de SP dan ook als het gaat om invoering van dit associatieverdrag. Want het is slecht voor de bevolking van Oekraïne, slecht voor de bevolking van Nederland en slecht voor de Europese Unie.

Het referendum van 6 april vraagt de kiezers om een uitspraak over het sluiten van een verdrag met Oekraïne. Een associatieverdrag. Dat is een bindende afspraak tussen de Europese Unie en een land buiten de EU, gericht op verregaande samenwerking. Zo'n verdrag moet door alle EU-lidstaten worden goedgekeurd. Sommige associatieverdragen zijn erop gericht dat een land uiteindelijk tot de EU toetreedt (zoals de Balkanlanden), andere nadrukkelijk niet (zoals de landen van Noord-Afrika en het Midden-Oosten). Van sommige verdragen is dat onduidelijk. Dat laatste is het geval bij het verdrag met Oekraïne. Premier Rutte zegt dat er geen sprake zal zijn van toekomstig lidmaatschap, president Porosjenko noemt het juist een onomkeerbare

Porosjenko (l) met voorzitter Juncker van de Europese Commissie. Juncker zet de Nederlandse kiezers zwaar onder druk om toch vooral niet tegen het door zijn Commissie doorgedrukte verdrag met Oekraïne te stemmen.

REFERENDUM IS ER VOOR IEDEREEN

Het is algemeen bekend dat vooral GeenPeil, nauw verwant aan GeenStijl, campagne gevoerd heeft om voldoende handtekeningen te verzamelen voor het referendum. Over de gebruikte argumenten kan iedereen van mening verschillen, maar niet over het recht om mensen te mobiliseren. Dat recht ligt, met steun van het parlement, immers vast in de wet. Nu het referendum voldoende ondersteuning heeft gekregen, is het in ieder geval een referendum voor iedereen, en niet meer van een bepaalde club. In dit artikel geeft de SP haar argumenten waarom we tegen het verdrag met de Oekraïne zijn. Andere organisaties zullen andere argumenten gebruiken. Daar zijn zij verantwoordelijk voor. Wij denken natuurlijk dat wij de beste argumenten hebben. Maar dat mag iedere kiezer zelf beoordelen. Uiteindelijk is er op 6 april maar één keuze: voor of tegen.

stap richting EU-lidmaatschap. Ik heb het hem meermalen horen zeggen. Net als premier Jatsenjoek. Ook die heb ik desgevraagd horen benadrukken dat hij zijn land zo snel mogelijk bij de EU – en bij de NAVO – wil krijgen.

Het EU-Oekraïne-associatieverdrag is, zo zegt het verdrag, gericht op politieke associatie en economische integratie van Oekraïne met de Europese Unie. Genoemd worden politieke samenwerking, convergentie van veiligheids- en buitenlands beleid, justitiële samenwerking, economische samenwerking en financiële samenwerking. Het verdrag bestaat uit een preambule, zeven hoofdstukken, 43 bijlagen en 3 protocollen. In totaal staan er 486 artikelen in het verdrag waarin van alles en nog wat wordt afgesproken. Er zijn maar weinig

politici die het hele verdrag doorgenoemen hebben. In die zin lijkt het ook op het voorstel van destijds over de Europese Grondwet. Wie wel de moeite neemt om echt kennis van de inhoud te nemen, ziet dat het werkelijk is gericht op bijzonder verregaande samenwerking tussen de EU, haar lidstaten en Oekraïne. En die begrijpt ook dat in ieder geval in Oekraïne het verdrag wordt gezien als een onomkeerbare stap richting toekomstig EU-lidmaatschap.

Het associatieverdrag tussen EU en Oekraïne kent een lange en moeilijke geschiedenis. Al sinds 2008 is erover onderhandeld tussen de Europese Commissie en de regering van Oekraïne. Nadat allerlei hindernissen genomen waren en ondertekening op komst leek, zag toenmalig president Janoekovitsj daar op het laatste

Foto: Ye Pingfan Xinhua / eyevine / Hollandse Hoogte©

VERDEELD OEKRAÏNE NU GEEN GOEDE VERDRAGSPARTIJ

Oekraïne was eeuwenlang geen eenheid. Het westen was Pools, het oosten Russisch. Pas na de Tweede Wereldoorlog werd het westen ingelijfd door de Sovjet-Unie en ondergebracht in de deelrepubliek Oekraïne, waartoe het oosten al sinds 1922 behoorde. Op 24 augustus 1991 werd Oekraïne onafhankelijk, toen de Sovjet-Unie uiteen viel. Negentig procent van de bevolking stemde voor. Het nieuwe land is echter ook nadien geen echte eenheid geworden en wordt permanent overheerst door politieke strijd en een diepe corruptie. Superrijke oligarchen maken sinds jaar en dag de dienst uit in het land. Ze houden de meeste politici aan het lijntje om voor hun particuliere belangen te zorgen. In 2003 zorgt een Oranjerevolutie voor verdrijving van de dan zittende president en de komst van een pro-westerse nieuwe president. Die moet na enige jaren ook weer het veld ruimen. Stabiel wordt het land nooit. Twee maanden nadat president Janoekovitsj eind 2013 weigert het associatieverdrag met de Europese Unie te tekenen, wordt hij verjaagd door demonstranten uit West-Oekraïne. De overgrote meerderheid van de bevolking van Oost-Oekraïne en van het schiereiland de Krim wijst de nieuwe regering in Kiev echter af. Die is volgens hen illegaal. Op 16 maart kiest bijna 97 procent van de bevolking van de Krim voor terugkeer naar Rusland, waartoe het schiereiland tot 1954 behoorde. (De Russische Zwarte Zeevloot heeft altijd zijn thuishaven gehouden op de Krim, ook nadat Oekraïne in 1991 onafhankelijk werd. De Krim kreeg een speciale status in het nieuwe land.) Het Russische parlement stemt op 20 maart 2014 in met her-opening van de Krim in de Russische Federatie. Oekraïense militairen verlaten daarna het schiereiland. Bijna alle landen verklaren de annexatie van de Krim door Rusland in strijd met het internationaal recht. Rusland verwijst echter naar het zelfbeschikkingsrecht van de Krim-bevolking en de 'illegale staatsgreep' in Kiev als rechtvaardigingsgronden. Op 12 mei stemmen ook de inwoners van Oost-Oekraïne massaal voor het verbreken van de relatie met Oekraïne en toetreding tot Rusland. Dat laatste wordt echter niet door Rusland toegestaan. De gebieden rond

Donetsk en Lugansk gaan verder als 'onafhankelijke republieken' maar worden internationaal niet erkend. Een burgeroorlog breekt uit. Het Oekraïense leger probeert, gesteund door ultrarechtse vrijwilligersbataljons de opstand neer te slaan. De opstandelingen beschikken over zware wapens, die volgens de EU en de VS door Rusland worden geleverd. Duizenden mensen sterven, honderdduizenden slaan op de vlucht. Op 17 juli wordt MH17 boven Donetsk uit de lucht geschoten. Alle 298 inzittenden, onder wie 193 Nederlanders, komen om het leven. De strijdende partijen geven elkaar de schuld. EU, VS en Rusland treffen elkaar met steeds sterkere economische en politieke sancties. Die belemmeren hoogstnoodzakelijke samenwerking op terreinen als de bestrijding van internationaal terrorisme en het nemen van maatregelen tegen klimaatverandering. Vanwege de toegenomen spanning voeren allerlei landen hun defensie-uitgaven weer op. Vijfentwintig jaar na de val van de Berlijnse Muur lijken we in een nieuwe Koude Oorlog terechtgekomen, waarvan het associatieverdrag met Oekraïne een van de belangrijke aanleidingen was. Een reden temeer om vooralsnog nee tegen invoering van dat verdrag te zeggen.

Het **Minsk II verdrag** werd gesloten op 11 februari 2015 door de presidenten van Oekraïne, Rusland en Frankrijk en de Duitse bondskanselier, en de leiders van de opstand in Oost-Oekraïne. De bijeenkomst werd georganiseerd onder toezicht van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE). Doel van het verdrag is het zo spoedig mogelijk beëindigen van het geweld in Oekraïne, het doorvoeren van een verregaande constitutionele hervorming, waaronder decentralisatie van de macht en het invoeren van een speciale status voor de opstandige gebieden in Oost-Oekraïne. De uitvoering van het verdrag verloopt echter met horten en stoten. Mislukt is het nog niet maar succesvol evenmin. Om geen nieuwe hindernissen op te werpen zou ten minste uitstel van het nu voorliggende associatieverdrag wenselijk zijn.

moment in 2013 toch van af. Hij wilde eerst betere voorwaarden en grotere betrokkenheid van Rusland, een van de voornaamste handelspartners en machtige buurman van Oekraïne. De Europese Commissie maakte bij monde van haar toenmalige voorzitter Barroso echter meteen duidelijk dat Oekraïne zou moeten kiezen tussen de EU en Rusland en dat Russische bemoeienis met het verdrag voor de EU onaanvaardbaar was.

Massaal protest van delen van de Oekraïense bevolking in de hoofdstad Kiev, ondersteund door verschillende Europese en Amerikaanse politici, leidde in februari 2014 tot de vlucht van de president, zijn onmiddellijke afzetting door het parlement en de instelling van een nieuwe regering. Dat was allemaal in strijd met de grondwet van Oekraïne. Toch werd al

een maand later de nieuwe minister-president Jatsjenko met alle égarde in Brussel ontvangen door de regerings-

leiders en staatshoofden van de EU-lidstaten. Daar zette hij zijn handtekening onder de politieke

onderdelen van het associatieverdrag. Drie maanden later tekende de nieuw gekozen president Porosjenko het volledige associatieverdrag.

Alle parlementen van de EU hebben het verdrag inmiddels goedgekeurd. Ook het Europees Parlement heeft ermee ingestemd. Alleen in Nederland wordt een referendum gehouden. Sinds 1 juli 2015 geldt hier immers de Wet op het raadgevend referendum. Indien meer dan 10.000 burgers om een referendum vragen over een door het parlement aangenomen wet, en meer dan 300.000 burgers dat verzoek vervolgens ondersteunen, moet het referendum plaatsvinden. In totaal 427.939 burgers vroegen om een raadgevend referendum over het associatieverdrag met Oekraïne. Het referendum gaat daarom door en vindt plaats op 6 april 2016. Het referendum is geldig als ten minste 30 procent van de kiesgerechtigde burgers een stem uitbrengt. Hoewel het formeel raadgevend van aard is, lijken de meeste partijen de uitslag ervan te zullen respecteren. Dat betekent dat inwerkingtreding van het verdrag nu afhankelijk is van de stem van de Nederlandse bevolking.

In de Tweede en Eerste Kamer heeft de SP tegen goedkeuring van het associatieverdrag gestemd. Net als in het Europees Parlement, samen met de partijen die deel uitmaken van de fractie van Verenigd Europees Links. Daarom roept de SP de kiezers nu op om in het referendum datzelfde te doen. Het is niet verstandig dat dit verregaande verdrag nu in werking treedt. Het is slecht voor de bevolking van Oekraïne, het is slecht voor de bevolking van Nederland en slecht voor de Europese Unie. De bevolking van Oekraïne is inmiddels ernstig verdeeld over het verdrag, dat mede aanleiding was voor het uitbreken van de burgeroorlog in het land. Eerst moet de orde in het verdeelde land terugkeren, de enorme corruptie worden aangepakt en de rechtsstaat hersteld worden. Oekraïne is nu niet gereed voor zo'n verregaande politieke associatie en economische integratie met de EU. De bevolking van Nederland heeft nu geen belang bij verregaande samenwerking met een zo ernstig verdeeld en gemankeerd land en moet geen partij

VERREGAANDE POLITIEKE ASSOCIATIE EN ECONOMISCHE INTEGRATIE

De doelstelling van het associatieverdrag wordt in art. 1 als volgt omschreven:

1. Er wordt een associatie tot stand gebracht tussen de Unie en haar lidstaten, enerzijds, en Oekraïne, anderzijds.
2. Deze associatie heeft ten doel:
 - a. geleidelijke toenadering tussen de partijen te bewerkstelligen op basis van gemeenschappelijke waarden en nauwe en geprivilegieerde banden, en de associatie van Oekraïne met het EU-beleid en de deelname aan programma's en agentschappen te vergroten;
 - b. een passend kader voor een versterkte politieke dialoog tot stand te brengen over alle zaken van wederzijds belang;
 - c. vrede en stabiliteit te bevorderen, bewaren en versterken, zowel op regionaal als op internationaal niveau, in overeenstemming met de beginselen van het Handvest van de Verenigde Naties en van de Slotakte van Helsinki van 1975 van de Conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa en met de doelstellingen van het Handvest van Parijs voor een Nieuw Europa van 1990;
 - d. de voorwaarden te scheppen voor versterkte economische en handelsrelaties in het licht van de geleidelijke integratie van Oekraïne in de interne markt van de EU, onder meer door het opzetten van een diepe en brede vrijhandelsruimte als bepaald in titel IV (Handel en daarmee verband houdende aangelegenheden) van deze Overeenkomst, en de inspanningen van Oekraïne te ondersteunen om de overgang naar een goed functionerende markteconomie te voltooien, onder meer door de wetgeving geleidelijk af te stemmen op de EU-wetgeving;
 - e. de samenwerking te versterken op het gebied van justitie, vrijheid en veiligheid, om zo de rechtsstaat en het respect voor de mensenrechten en de fundamentele vrijheden te versterken;
 - f. de voorwaarden te scheppen voor steeds nauwere samenwerking op andere gebieden van wederzijds belang.

VERREGAANDE SAMENWERKING BIJ BUITENLANDS EN DEFENSIEBELEID

Het associatieverdrag zet in op verregaande samenwerking tussen de lidstaten van de Europese Unie en Oekraïne bij het buitenlands en defensiebeleid. Gezien de verstoorde verhoudingen tussen Oekraïne en Rusland zal dat niet leiden tot vermindering van de hoog opgelopen internationale spanningen in Europa. Dit zegt het verdrag in art. 7:

1. De partijen intensiveren hun dialoog en samenwerking en ondersteunen de geleidelijke convergentie op het vlak van buitenlands en veiligheidsbeleid, met inbegrip van het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid (GVDB), en besteden bijzondere aandacht aan conflictpreventie en crisisbeheer, regionale stabiliteit, ontwapening, non-proliferatie, wapenbeheersing en wapenuitvoercontrole en aan een betere dialoog over ruimtevaart, die van wederzijds belang is. Samenwerking wordt gebaseerd op gemeenschappelijke waarden en gezamenlijke belangen, is gericht op meer convergentie en doeltreffendheid van het beleid, en stimuleert de gezamenlijke beleidsplanning. De partijen gebruiken hiervoor bilaterale, internationale en regionale fora.
2. Oekraïne, de EU en de lidstaten bevestigen hun gehechtheid aan de beginselen van respect voor onafhankelijkheid, soevereiniteit, territoriale integriteit en onschendbaarheid van de grenzen als bepaald in het Handvest van de Verenigde Naties en in de Slotakte van Helsinki van 1975 van de Conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa, en dat zij deze beginselen ondersteunen in de bilaterale en multilaterale betrekkingen.
3. De partijen pakken de problemen die met betrekking tot deze beginselen rijzen, tijdig en op coherente wijze aan, op alle relevante niveaus van de politieke dialoog als bepaald in deze Overeenkomst, ook op ministerieel niveau.

gemaakt worden bij de vele gevaarlijke conflicten die het land momenteel beheersen. En de Europese Unie verkeert zelf in zwaar weer en moet nu niet ook nog eens een groot en

problematisch land in haar politieke en economische invloedssfeer willen brengen. De gevolgen daarvan zijn nu niet te voorzien. Bij gegronde twijfel moet gelden: nu niet doen.

VRIJHANDELSZONE VAN NOORDZEE TOT ZWARTE ZEE

Het associatieverdrag wil Oekraïne toevoegen aan de Europese vrijhandelszone, zodat die van Noordzee tot Zwarte Zee reikt. De 45 miljoen inwoners van Oekraïne worden dan bereikbaar voor Europese ondernemingen. Die zullen de concurrentie aangaan met het Oekraïense bedrijfsleven. Veel binnenlandse bedrijven zullen daar waarschijnlijk aan onderdoor gaan. Zeker ook in het oosten van het land, waar de industrie nu nog goeddeels op Rusland is gericht. Dit staat te lezen in het verdrag.

Art. 25:

Gedurende een overgangperiode van maximaal 10 jaar die aanvangt bij de inwerkingtreding van deze overeenkomst¹, stellen de partijen geleidelijk een vrijhandelszone in, overeenkomstig het bepaalde in deze overeenkomst en in overeenstemming met artikel XXIV van de Algemene Overeenkomst betreffende tarieven en handel 1994, hierna de „GATT 1994” genoemd.

1 Tenzij in de bijlagen I en II bij deze overeenkomst anders is bepaald.

Bij vrijhandel hoort volgens de Europese Commissie ook vrij(er) verkeer van personen in het algemeen en werknemers in het bijzonder. Dit staat daarover in het verdrag.

Art. 18:

1. *Rekening houdend met de arbeidsmarktsituatie in de lidstaten, hun wetgeving en de voorschriften die in de lidstaten en in de EU gelden op het gebied van de mobiliteit van werknemers:*
 - a. *dienen de door de lidstaten in het kader van bilaterale overeenkomsten verleende werkgelegenheidsmogelijkheden voor Oekraïense werknemers behouden te blijven en zo mogelijk te worden verbeterd;*
 - b. *dienen de overige lidstaten de mogelijkheid van het sluiten van soortgelijke overeenkomsten te overwegen.*
2. *De Associatieraad onderzoekt of op andere gebieden gunstiger regelingen tot stand kunnen worden gebracht, zoals bijvoorbeeld toegang tot beroepsopleiding, overeenkomstig de in de lidstaten en in de EU geldende wettelijke regelingen, voorwaarden en procedures en met inachtneming van de arbeidsmarktsituatie in de lidstaten en de EU.*

Art. 19:

1. *De partijen zorgen voor de volledige tenuitvoerlegging van*
 - a. *de Overnameovereenkomst tussen de Europese Gemeenschap en Oekraïne van 18 juni 2007 (via het Gemengd Comité overname dat wordt opgericht bij artikel 15 van de overeenkomst);*
 - b. *de Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en Oekraïne inzake de versoepeling van de afgifte van visa van 18 juni 2007 (via het Gemengd Comité voor het beheer van de overeenkomst dat wordt opgericht bij artikel 12 van de overeenkomst);*
2. *De partijen streven naar meer mobiliteit van burgers en vooruitgang met de visumdialogoog.*
3. *De partijen blijven geleidelijk evolueren in de richting van een op termijn visumvrije regeling, mits aan alle voorwaarden voor een goed beheerde en veilige mobiliteit wordt voldaan, als bepaald in het uit twee fasen bestaande actieplan voor visumliberalisering dat tijdens de top tussen de EU en Oekraïne van 22 november 2010 werd gepresenteerd.*

dat Nederlanders niet nee zullen zeggen om redenen die niets met het verdrag zelf te maken hebben. Ze moeten goed begrijpen dat deze kwestie het Nederlandse belang overstijgt.’ Daarmee doelt hij op het feit dat bij de meeste Nederlanders de Europese Unie zoals die nu functioneert, weinig populair is. Wat hij bewust verzwijgt, is dat dat gebrek aan populariteit alles te maken heeft met de veel te grote en ongewenste ambities van de Europese Commissie. Wat ooit begon als samenwerking van Europese landen om de vrede te bewaren en de sociale en economische vooruitgang te bevorderen, is nu in de ogen van veel Nederlanders – en andere Europeanen – een totaal uit de hand gelopen project geworden, dat zich tegen de burgers keert. De Europese Unie speelt de baas op tal van terreinen, neemt soevereiniteit af van lidstaten en burgers en kiest voor een neoliberale ontwikkeling van economie en samenleving. Daardoor groeit de onzekerheid en de ongelijkheid en raken we steeds verder weg van de oorspronkelijke doelstelling van Europese samenwerking. Nu weer een nieuwe uitbreiding in gang zetten, door verregaande politieke en economische samenwerking aan te gaan met het op een na grootste land van Europa, dat tot op het bot verdeeld is, past bij de ambities van Juncker en de zijnen. Maar het botst frontaal op de belangen van de burgers van Europa. Dus is het logisch dat veel kiezers bij het uitbrengen van hun stem in het referendum de foute ontwikkeling in de EU zullen meewegen. De Europese Commissie ziet een grote nieuwe markt in het oosten lonken en wil die voor de bedrijven van de EU openen. Maar wat burgers daar en hier daaraan hebben, is volstrekt onduidelijk en daarom veel te risicovol. Vandaar dat de SP vol overtuiging adviseert aan de kiezers op 6 april: stem nu niet voor zo’n verregaand en onzeker verdrag. Dat is beter voor iedereen!

De Europese Unie lijkt het verdrag echter als halszaak te beschouwen. Voorzitter Juncker van de Europese Commissie zet de Nederlandse kiezers zwaar onder druk om toch vooral niet tegen het door zijn Commissie doorgedrukte verdrag met Oekraïne te stemmen. Tegenstemmen is

gevaarlijk, bezweert de voormalige minister-president van Luxemburg: ‘Ik zeg: kijk uit, dit kan het evenwicht in Europa veranderen. Zonder de burger te bedreigen, moet hij wel bewust worden gemaakt van zijn verantwoordelijkheid.’ En hij voegt er nog eens vermanend aan toe: ‘Ik hoop van harte

SP-Eerste Kamerlid Tiny Kox is de afgelopen jaren meermalen in Oekraïne geweest en kent de meeste hoofdrolspelers in het land.

IN OEKRAÏNE WERKT EUROPA SAMEN MET OLIGARCHEN EN FASCISTEN

Tekst: Chris de Ploeg Foto: Serg Glovny / Hollandse Hoogte©

De regering in Kiev is geen bastion van de vrije democratie. Integendeel, het huidige bewind is met geweld in het zadel geholpen en wordt gekarakteriseerd door repressie, corruptie en chauvinisme. De helft van de bevolking, die de huidige pro-Europese en anti-Russische koers niet ziet zitten, wordt resoluut aan de kant geschoven. Ook is er een verontrustende band ontstaan tussen fascistische bewegingen en het centrum van de macht in Oekraïne.

Op 6 april zal Nederland zich in een referendum uitspreken over het associatieverdrag tussen de EU en Oekraïne. Dit is een belangrijk moment voor Nederland om zich uit te spreken over de samenwerking tussen de EU en Oekraïne. Het verdrag is echter al op 1 januari van kracht geworden. Bovendien ondersteunt de NAVO Oekraïne al, zowel politiek als militair. De Oekraïense minister van Defensie gaf aan ook wapens te ontvangen van individuele NAVO-landen. Deze ontwikkeling is een reactie op de schadelijke rol van Rusland in Oekraïne, die de Krim annexeerde en de rebellen daar ondersteunde. Toch wordt het de hoogste tijd om ook de hand in eigen boezem te steken.

DE MYTHE VAN DE UNIVERSELE EUROPESE DROOM

Toen de voormalige Oekraïense president Janoekovitsj in november 2013 een associatieverdrag met de EU uitstelde, en vervolgens een nieuwe gasdeal met Rusland sloot, kwamen er massademonstraties op gang die eind februari 2014 tot de val van de democratisch gekozen Janoekovitsj zouden leiden. Deze protestbeweging noemde zichzelf EuroMaidan, vernoemd naar hun Europese aspiraties en het Maidanplein in Kiev dat het hart van de protestbeweging was. Deze 'Maidan-revolutie' werd in westerse media vaak beschreven als een brede volksbeweging. Maar in Oekraïne zijn relaties met de EU juist altijd een erg polariserend punt geweest. Dit komt doordat Oekraïne

door haar geschiedenis enorm etnisch-linguïstisch en economisch verdeeld is. In het oosten bevindt zich een overwegend Russisch-talige arbeidersklasse, werkend in een industrie die grotendeels exporteert naar de Russische markt. Veel mensen hebben familie vlak over de grens. Maar in het westen spreekt vrijwel iedereen Oekraïens, en was emigratie juist gericht op Europa en de Verenigde Staten. Het stemgedrag is sinds het ontstaan van Oekraïne voornamelijk door deze economisch-etnisch-linguïstische kaders bepaald, verkiezingsdebatten draaien grotendeels rond het buitenlandse vraagstuk: meer Europa, of meer Rusland?

Meer Rusland lag aan de basis van de verkiezingscampagne van voormalig president Janoekovitsj. Janoekovitsj had niettemin beloofd vaart te zetten achter de onderhandelingen over een handelsovereenkomst met de EU, die in 2008 onder de pro-Europese Joesjtsjenko waren begonnen. Maar aan de andere kant zou hij proberen toegang te krijgen tot de Euraziatische Economische Gemeenschap, een douane-unie tussen Rusland, Wit-Rusland en Kazachstan. Zo zou hij naar eigen zeggen de gepassioneerde buitenlandse interesses van het volk in evenwicht brengen. Volgens de peilingen schommelde de steun voor beide verdragen inderdaad ook rond de veertig procent. Ook de beslissing van Janoekovitsj om niet door te zetten op een NAVO-lidmaatschap

reflecteerde het feit dat de NAVO in Oekraïne vaker als dreiging dan als potentiële protectie werd gezien. De helft van de Oekraïners was dan ook tegen de Maidanprotesten, en Janoekovitsj' partij was zelfs in februari, drie weken voor zijn val, met dertig procent de meest populaire partij in de peilingen. De oppositie had immers ook een track-record van corruptie.

De regionale verschillen verklaren waarom er, in de meest pro-Russische provincies, zoveel steun is voor separatisme. In de Krim tonen de peilingen ruim tachtig procent steun voor de aansluiting bij Rusland, en in de Donbass-provincies (Luhansk en Donetsk), waar het gewapende verzet plaatsvindt, wil de meerderheid onafhankelijkheid, aansluiting bij Rusland of federalisering. Een andere peiling uit mei, nog voor de meest heftige escalaties, gaf aan dat 66 procent voor onafhankelijkheid wilde stemmen in het referendum. Zelfs in de gebieden van de Donbass die nu door het Oekraïense leger worden bezet, wil 41 procent onafhankelijkheid of aansluiting bij Rusland, en wil 25 procent autonomie voor de regio. De andere Oost-Oekraïense provincies willen wel deel blijven uitmaken van Oekraïne. Maar hoewel er indirecte indicaties zijn dat hun houding ten opzichte van de NAVO en de EU dankzij de oorlog is verbeterd, blijft een overduidelijke meerderheid daar tegen lidmaatschap. Ruim een derde van alle Oekraïners *exclusief de Krim en de Donbass* had zelfs in september 2015 nog een positief beeld van Rusland en de helft wenste hechte relaties met open grenzen zonder visa en douane. De opkomst bij alle opeenvolgende verkiezingen (presidentieel, parlementair, lokaal) was dan ook ongekend laag. In het oosten kelderde de opkomst in sommige

1 januari 2016. Aanhangers en leden van de Oekraïense rechts-extremistische partijen Svoboda en Rechtse Sector herdenken de 107^e geboortedag van hun held Stepan Bandera, die door tegenstanders als nazi-collaborateur wordt gezien.

provincies tot maar 30 procent, en dan zijn de rebellegebieden nog niet eens meegenomen.

DE MYTHE VAN DE VREDIGE REVOLUTIE

De ongetwijfeld positieve kant van de Maidan-revolutie is inmiddels bij de meeste mensen bekend. De voormalige Oekraïense president Janoekovitsj had zijn termijn gebruikt om zijn presidentiële macht over het kabinet en het parlement te consolideren. Het justitieel systeem werd steeds afhankelijker, en het meer en meer autoritaire regime was wellicht het meest corrupte in de geschiedenis van Oekraïne. Toen Janoekovitsj in 2013 op het laatste moment besloot het EU-verdrag uit te stellen, gingen tienduizenden burgers de straat op. Nadat de demonstranten met knuppels en traangas waren verjaagd was de emmer definitief overgelopen. Er ontwikkelde zich een

grote volksbeweging, voornamelijk in West-Oekraïne, die primair bestond uit een middenklasse die hongerde naar verandering.

Niettemin lijkt een kleine maar vastberaden minderheid doorslaggevend te zijn geweest voor de val van Janoekovitsj. Hoewel het meeste geweld van de autoriteiten en door de overheid ingehuurd knokploegen kwam, doemden even gewelddadige beelden op van demonstranten die met gas en knuppels de politie belaagden. Dit waren geen alledaagse vandalen. Op 1 januari 2014 werd er een tienduizend man sterke fakkeloptocht gehouden ter herinnering aan de nazi-collaborateur Stepan Bandera. Nazisymbolen verspreidden zich over de muren van Kiev terwijl tientallen fascistische uit Zweden binnenstroomden om hun broeders te steunen. Na en voor vrijwel elke speech op het podium van Maidan schreeuwde de spreker:

‘Glorie aan Oekraïne!’, waarna de menigte terugriep: ‘Glorie aan de helden!’ Dit was de slogan van de voormalige Oekraïense fascistische beweging, die had bijgedragen aan de enorme ‘holocaust door kogels’ en een Oekraïense Waffen-SS-divisie had opgezet.

Een frontman van de fascistische Svoboda-partij vertelde *The New York Times* trots dat ze een wapendepot in Lviv hadden geplunderd en zeshonderd strijders per dag richting Kiev stuurden. Al snel stonden neonazi's aan de frontlinies met schilden, geweren en molotovcocktails om overheidsgebouwen te bestormen. Aan beide kanten vielen doden. Janoekovitsj ging in onderhandeling met de oppositieleiders en een wapenstilstand werd uitgeroepen. Maar de radicale contingenten van Maidan wilden hier niets van weten, en bleven oprukken

met vuurbommen. Het geweld mondde uit in een ongekend drama toen groepen sluipschutters op zowel politie als demonstranten schoten. Vrijwel de hele wereld veroordeelde direct de zittende president Janoekovitsj, waardoor zijn dagen waren geteld. Maar inmiddels is het eerste academische onderzoek naar het bloedbad verschenen, van de Oekraïense wetenschapper Ivan Katchanovski. Gebaseerd op een enorme hoeveelheid beeldmateriaal, onderzochte radiocommunicatie van politie-eenheden, ooggetuigen, ballistiek onderzoek en talloze andere bewijsstukken concludeert de Oekraïense academicus dat het bij de bulk van de moorden, zo niet het volledige bloedbad, om een *false flag*-operatie ging, waarbij de daders op hun eigen mensen schoten om de val van hun vijand te provoceren. Veel van Katchanovski's bevindingen worden ondersteund door doortimmerde onderzoeken van een speciale rapporteur van de VN, een rapport van de Europese Raad, de Duitse publieke nieuwscaster ARD, de Amerikaanse documentairmaker John-Beck Hoffman en persagentschap Reuters.

Na het sluipschuttersbloedbad van 20 februari stond Janoekovitsj onder enorme druk. Hij kwam tot een overeenkomst met de oppositieleiders. Maar EuroMaidan was niet onder de indruk en gaf hem publiekelijk een ultimatum: vóór 22 februari tien uur moest hij opstappen, of anders zouden ze 'de wapens oppakken en toeslaan'. Die dag werd Janoekovitsj afgezet door een stemming in het parlement. Deze afzettingprocedure was in strijd met de grondwet, die een drie-vierde-meerderheid en een toetsing door het grondwettelijk hof vereiste.

De belangrijke rol van de fascistische beweging wordt duidelijk in het licht van de talloze posities die haar vertegenwoordigers in de interim-regering ontvingen, waaronder 7 ministeries. De nieuwe vicepremier Oleksandr Sich vertelde het Europees Parlement op 4 februari dat 'de fascistische dictatuur de beste manier is om een land te regeren', zo rapporteert het Italiaanse Panorama. Hoewel deze fascistische maar een paar maanden hebben geregeerd, vervulden ze

een essentiële rol in het ontketenen van de Oekraïne-crisis en het normaliseren van banden met de fascistische beweging.

Janoekovitsj was nog geen 24 uur weg of het overgebleven parlement stemde al overweldigend voor een afschaffing van het Russisch als de tweede taal van de oostelijke provincies. Russische nieuwscasters werden uit de lucht gehaald en talloze geliefde Lenin-beelden, inclusief een monument voor de gevallen soldaten tegen de nazi's, werden omvergeworpen en vaak bewerkt met nazisymbolen. Toen de oostelijke burgers vervolgens, naar het voorbeeld van Maidan, ook overheidsgebouwen begonnen te bestormen, antwoordde Kiev met tanks en soldaten. Het conflict mondde in de Donbass uit in een burgeroorlog waarbij Kiev openlijke neonazi-milities inzette, die net als veel rebellen aan het martelen en executeren sloegen, soms in samenwerking met de centrale autoriteiten. Maar ook werden woonwijken, waar ook scholen en ziekenhuizen stonden, gebombardeerd met Grad-raketten en clustermunitie. Volgens de Duitse geheime dienst hebben zo'n 50.000 mensen het leven gelaten.

DE MYTHE VAN DE MARGINALE FASCISTEN

Het extreemrechtse kamp had gelukkig geen denderend electoraal succes. Samen kregen de Radicale Partij, Svoboda en de Rechtse Sector zo'n 14 procent van de stemmen, en een magere 6,5 procent van de zetels. Alleen de Radicale Partij werd (tijdelijk) deel van de nieuwe coalitie, en zij kreeg maar één ministeriële post (vicepremier). Maar dit is geen goede graadmeter voor de invloed van extreemrechts, die zich vaak via buitenwettelijke middelen doet gelden.

Versillende fascistische organisaties hebben aangegeven bereid te zijn ook Porosjenko omver te werpen. Überhaupt zal de dreiging hiervan in het achterhoofd van de president meespelen nu vrijwel de enige goed functionerende strijdmachten tot de tand bewapende extreemrechtse milities

zijn, en de staat minder controle heeft dan ooit.

Maar vooral weezinwekkend is dat de pro-Europese beleidselite zelf ook bereid was om samen te werken met de fascistische beweging. Het was erg genoeg dat dit werd toegelaten in de formatie van de interim-regering, maar inmiddels is duidelijk dat de banden ook van langdurige aard zijn. Nummers 2 en 4 van de partijlijst van de huidige premier Jatsenjoek hebben bijvoorbeeld in het verleden topposities in neonazi-organisaties bekleed, en zijn Volksfront-partij nam bovendien leiders van verscheidene extreemrechtse milities op in haar militaire raad. Een daarvan is bijvoorbeeld Andriy Biletskiy, die onlangs schreef: *'The historic mission of our nation (...) is to lead the White Races of the world in (...) a crusade against the Semite-led Untermenschen.'* Biletskiy werd ook benoemd tot luitenant-kolonel van de politie. Zijn voormalige vicecommandant van het neonazibataljon Azov, Vadim Troyan, werd benoemd tot hoofd van de regionale politie van Kiev. Andere belangrijke posities bekleed door regelrechte neonazi's zijn twee vicevoorzitters van de Nationale Veiligheidsraad, en de eerste vicevoorzitter van de parlementaire raad voor rechtshandhaving. Ten slotte werd de oprichter van het Joseph Goebbels Politiek Onderzoekscentrum aangesteld als hoofd van de propaganda- en analysedivisie van de Oekraïense geheime dienst.

Dat neonazi's in posities komen waar ze significante overheidsmiddelen tot hun beschikking krijgen is natuurlijk meer dan zorgwekkend. Maar de pro-Europese beleidselite lijkt zelf ook in de richting van een gevaarlijk chauvinisme te zijn geschoven. Zo noemde premier Jatsenjoek Russen onlangs 'submensen', en de huidige president Porosjenko prees recentelijk voormalige nazicollaborateurs als helden die een legale status verdienen. Zijn eigen tv-kanaal zendt regelmatig een commercial uit die de separatisten vergelijkt met ongedierte dat dient te worden uitgeroeid. De minister van Binnenlandse Zaken, Arsen Avakov, nam dezelfde de-humaniserende retoriek in de mond door pro-Russen als ongedierte te bestempelen. Keith Gessen, die met eigen

Chris Kaspar de Ploeg is freelance journalist en politiek analist. Zijn publicaties zijn verschenen in *de Groene Amsterdammer*, *Dissident Voice* (VS), *De Wereld Morgen* (BE), *Follow the Money* en *de Omslag*. In maart zal hij een boek publiceren over het Oekraïne-conflict.

ogen de brute bombardementen in de woonwijken van de Donbass had aanschouwd, schreef voor *The London Review of Books*: *'This is what I heard from respectable people in Kiev. Not from the nationalists, but from liberals, from professionals and journalists. All the bad people were in one place – why not kill them all?'*

Met het verlies van de Krim, en bijna een miljoen Donbass-bewoners die naar Rusland zijn gevlucht, is het onwaarschijnlijk dat het pro-Europese kamp nog grote electorale zorgen zal hebben. Niettemin gaf het post-Maidan-establishment de fascisten ook carte blanche in de rest van Oekraïne. In Odessa werden bijvoorbeeld zo'n veertig pro-Russische activisten levend verbrand. Talloze onthullende amateurbeelden belandden al direct op het internet, en de fascistische Rechtse Sector nam op haar website zelfs de verantwoordelijkheid voor deze 'sprinkelende pagina in onze nationale geschiedenis'. Pro-Russische media, die niet al centraal uit de lucht zijn gehaald, worden vaak geïntimideerd en aangevallen om hun berichtgeving aan te passen of te beëindigen. Leaders, parlementsleden en activisten van de pro-Russische oppositiepartijen worden geregeld, zelfs midden in het parlement, bedreigd en in elkaar geslagen, en

hun huizen en kantoren vernield. De leider van de Radicale Partij, die met 5 procent van de zetels eind 2014 zijn intrede in het parlement heeft gedaan, zet regelmatig de beelden ervan trots op zijn website. Alledrie de pro-Russische presidentskandidaten werden destijds aangevallen en twee daarvan trokken zich vervolgens terug uit de race. De Oekraïense academicus Ivan Katchanovski schreef eind augustus dat de absolute meerderheid van door het parlement doorgevoerde wetgeving *geen enkele stem tegen* had gekregen. Een fenomeen dat zich voor het laatst voordeed in sovjet-Oekraïne. Ongekend pervers is dan ook het feit dat de enorme aanwinsten voor fascistische invloed door Europese leiders worden verkocht als een 'overwinning van het volk van Oekraïne en de democratie'. Een bewind dat de westerse mogendheden volmondig steunen.

DE MYTHE VAN EEN DEMOCRATISCHE PRO-EUROPESE FRACTIE

De repressie door de huidige president Porosjenko lijkt nog verder te gaan dan onder Janoekovitsj. Zijn eerste voorstel voor grondwetswijzigingen zouden hem de facto controle geven over het gehele staatsapparaat. Ondertussen worden repressieve oorlogswetten doorgevoerd: mensen kunnen zonder rechterlijk bevel worden getapt en opgesloten, en de regering bepaalt welke informatie op het internet, in print en op tv mag worden verspreid. Er is nu zelfs een nieuw orwelliaans ministerie van 'informatiebeleid' opgericht. Bovendien kunnen rechters inmiddels worden ontslagen door een zuiveringscommissie waarvan de meerderheid wordt benoemd door de overheid. Onlangs is ook een nieuwe zuiveringswet aangenomen waarbij wel een miljoen ambtenaren die onder Janoekovitsj hebben gewerkt kunnen worden ontslagen. Ironisch genoeg was Porosjenko zelf nog minister onder Janoekovitsj, en is hij volgens een WikiLeaks-kabel van de Amerikaanse ambassadeur in Oekraïne *'tainted by credible corruption allegations'*. Grootschalig misbruik van de zuiveringswet als een middel voor selectieve vervolgingen ligt dan ook op de loer. Ondertussen is de Communistische Partij van Oekraïne (CPO) al

ontbonden en een proces van verbanning gestart.

De oorlog, en een flinke portie propaganda fungeren als een uitstekende bliksemafleider voor Porosjenko. Waar demonstraties in Oekraïne veelal om burgerrechten en sociaal-economische emancipatie gingen, staat nationalistische mobilisatie nu centraal, volgens onderzoek van het eerder genoemde Centrum voor Maatschappelijk Onderzoek. Dit weerhoudt de regering er overigens niet van om demonstraties nog harder aan te pakken dan onder het pre-Maidan-bewind van Janoekovitsj, aldus het onderzoek. Het lijkt me dan ook evident dat het post-Maidan-establishment flink misbruik heeft gemaakt van de situatie, en dat krijgt het Oekraïense volk nu ook door. Inmiddels vertrouwt nog maar 8 procent van de bevolking de Oekraïense president, aldus Gallup. Dat percentage, voor de duidelijkheid, ligt daarmee drie keer lager dan onder Janoekovitsj.

Als we dan de balans opmaken is het beeld dat oprijst vernietigend. Onze Europese partners in Kiev vertegenwoordigen in retoriek de helft van de bevolking, en in praktijk enkel een select gezelschap van insiders. Helaas geen *business as usual*, want hun corruptie gaat nu samen met een gevaarlijk chauvinisme. Voor de eerste keer sinds de Tweede Wereldoorlog is een Europese regering dusdanig gepenetreerd door fascistische invloeden dat praten over 'submensen' de norm is geworden, en gewapende neonazi's schaamteloos worden ingezet tegen hun eigen bevolking. In een tijd dat extreemrechts in heel Europa een opmars maakt, en neonazi's in Griekenland zich mogelijk zelfs voorbereiden op een gewapende coup d'état, schept dit een uiterst gevaarlijk precedent. Dat het 'gematigde' Europese leiderschap deze regering financieel, politiek en militair steunt, zou onze vergeetachtige schoolboeken moeten ingaan als een gitzwarte pagina.

Dit is een geactualiseerde versie van een artikel dat oorspronkelijk verscheen in de *Groene Amsterdammer* van 24 december 2014: www.groene.nl/artikel/in-oekraïne-werkt-europa-samen-met-oligarchen-en-fascisten

BONDGENOTEN OBSTAKEL IN STRIJD TEGEN IS

Tekst: Jip van Dort en Harry van Bommel Foto: Stephen Crowley/The New York Times / Hollandse Hoogte©

Anderhalf jaar geleden begon onder leiding van de Verenigde Staten een militaire interventie tegen Islamitische Staat (IS) in Irak en Syrië. De voorlopige resultaten vallen tegen. Dat is niet in de laatste plaats vanwege de opstelling van vermeende westerse bondgenoten.

Eind vorig jaar stelde de Amerikaanse president Obama dat IS was ingedamd. Dat was opvallend, omdat bij aanvang van de luchtaanvallen nadrukkelijk werd gesteld dat niets minder dan de vernietiging van IS het doel van de militaire operatie was. Daarover zei de president nu niets, waardoor de indruk werd gewekt dat dit doel was losgelaten. Obama's opmerking was een dag voor de gruwelijke, door IS opgeëiste aanslagen in Parijs.

Wat Irak en Syrië betreft, klopt het dat IS is ingedamd. IS is zelfs voor een deel teruggedrongen. Denktank IHS Jane's berekende dat in 2015 het gebied onder controle van IS met 14 procent is afgenomen.¹ Dat was nog vóór de val van Ramadi in Irak eind december vorig jaar. Desondanks bleken de strijders van IS in 2015 in staat in Syrië belangrijke plaatsen te veroveren. In andere delen van de wereld, bijvoorbeeld in Jemen en in het door westers optreden in anarchie vervallen Libië, is het juist aan een opmars bezig.

Wat Libië betreft, is de opmars van IS voor EU-landen en de Verenigde Staten zelfs aanleiding een militaire interventie te overwegen, aldus verschillende westerse media. Dit naar aanleiding van recente pogingen van IS om controle te krijgen over olie-installaties. Het zou het zoveelste hoofdstuk worden in de oorlog tegen het terrorisme, die inmiddels een permanent karakter heeft gekregen.

Ook in onder meer Afghanistan, Pakistan, Rusland, Egypte, Somalië en Nigeria is de aanwezigheid van wat in het Arabische taalgebied Daesh wordt genoemd, groeiende, al is niet altijd duidelijk wat de precieze relatie is met IS in Irak en Syrië. De aanslagen in Frankrijk, maar ook in bijvoorbeeld Libanon, Turkije en Indonesië tonen bovendien aan dat de invloed van IS ver reikt, ook als het in de betreffende landen geen grondgebied in handen heeft. Al met al blijft de organisatie heersen over een gebied in Irak en Syrië dat, alhoewel slinkende, in omvang nog altijd grofweg vergelijkbaar is met Groot-Brittannië, met miljoenen inwoners.

Wie de tegenvallende resultaten van de militaire interventie onder leiding van de Verenigde Staten probeert te verklaren, moet natuurlijk allereerst vaststellen dat luchtaanvallen, zeker in afwezigheid van (betrouwbare) *'boots on the ground'*, eigenlijk nooit een antwoord kunnen bieden op een goed georganiseerde en gedisciplineerde vijand die gebruik maakt van guerrillatactieken. Maar van belang is hier ook dat belangrijke bondgenoten van het Westen – denk met name aan Saudi-Arabië en Turkije – een dubbelrol spelen. Zij verlenen geregeld – direct of indirect – steun aan IS of andere Al Qaida-achtige organisaties.

Een veelzeggend voorbeeld is de continue stroom van buitenlandse strijders. Het gros hiervan reist via Turkije en sluit zich aan bij IS en Al Nusra, de officiële tak van Al Qaida in Syrië. Sinds de luchtaanvallen onder leiding van de Verenigde Staten begonnen, is dit aantal meer dan verdubbeld. Daardoor kunnen de geleden verliezen aan de kant van jihadistische groepen relatief gemakkelijk worden gecompenseerd. Er zijn nu ruim dertigduizend buitenlandse strijders vertrokken naar wat zij zelf het kalifaat noemen, waaronder meer

dan vijfduizend uit EU-landen. Er zijn ook veel strijders afgereisd uit bijvoorbeeld Tunesië (6.000), Saudi-Arabië (2.500), Rusland (2.400) en Turkije (2.100).²

De Verenigde Staten zouden er na de aanslagen in Parijs bij Turkije op hebben aangedrongen om de ongeveer 100 kilometer brede grensstrook die nu nog door IS wordt gebruikt, te sluiten. Berekend is dat daarvoor zo'n 30.000 militairen nodig zijn.³ Aangezien Turkije het op een na grootste staande leger heeft binnen de NAVO, lijkt dat binnen de mogelijkheden te vallen. Maar ondanks groeiende druk vanuit het Westen, die overigens opvallend genoeg met name achter de schermen wordt uitgeoefend, weigert Turkije tot op de dag van vandaag de grens voor deze strijders te sluiten.

Ondertussen blijft IS verreweg de rijkste organisatie in zijn soort. De meeste inkomsten worden weliswaar in eigen gebied gegenereerd, maar het komt ook van buiten. Aanhoudende berichten wijzen erop dat een deel van de olie in IS-gebied, wat tot voor kort maar liefst om en nabij de 50 miljoen dollar per maand opleverde, wordt geëxporteerd naar Turkije. Nadat Rusland eind september vorig jaar eveneens luchtaanvallen is gaan uitvoeren in Syrië, is deze inkomstenbron afgenomen en door een sterkere focus van de Amerikaanse luchtcampagne op de oliesector in IS-gebied, is deze nadien verder gedaald. Desondanks wordt geschat dat olie-inkomsten nog altijd de belangrijkste inkomstenbron voor IS vormen.

Verder blijven sympathisanten in bijvoorbeeld Saudi-Arabië, Qatar en Koeweit IS, maar vooral Al Nusra, financieren, alhoewel vaak op informele wijze. Dit ondanks in de VN gemaakte afspraken die financiering verbieden. Wie zoekt naar publieke veroordelingen, bijvoorbeeld van de

1 december 2015. President Obama schudt zijn vermeende Turkse bondgenoot Erdogan de hand tijdens een ontmoeting in Parijs.

kant van de EU, of naar daadkrachtig optreden hiertegen in de Golflanden, zoekt een speld in de hooiberg.

Daarnaast blijft IS tot de tanden toe bewapend. Die wapens zijn goeddeels veroverd op het Iraakse en Syrische leger, maar deels ook afkomstig van westerse ‘bondgenoten’. In een rapport van december vorig jaar noemt Amnesty International voorbeelden van wapens die door Saudi-Arabië en Qatar via Turkije naar Syrië zijn gebracht.⁴ Alhoewel deze niet direct aan IS zijn geleverd, zijn die wel in handen van deze organisatie gevallen. Dergelijke berichten stammen al zeker uit 2012. Hetzelfde geldt overigens voor Amerikaanse wapens die aan opstandelingen in Syrië zijn geleverd.

Dat door Golflanden en de Verenigde Staten aan zogenaamde gematigde oppositie geleverde wapens in handen van radicale jihadistische organisaties vallen, mag niet verbazen. Het is immers al geruime tijd duidelijk dat juist deze rebellengroepen domineren op het slagveld in Syrië en dat van een serieuze, gematigde macht eigenlijk geen sprake is. Dat was ook de conclusie, al in augustus 2012, van een

rapport van de Amerikaanse inlichtingendienst van het ministerie van Defensie.⁵

Recent werd dit opnieuw pijnlijk duidelijk toen de Britse premier Cameron terug moest komen op zijn bewering dat er in Syrië maar liefst 70.000 gematigde rebellen klaar zouden staan om het Westen bij te staan in de strijd tegen IS. De premier kwam met dit getal in de aanloop naar het debat over uitbreiding van Britse luchtaanvallen van Irak naar Syrië, maar moest later toegeven dat dit getal niet klopt en dat onder deze 70.000 strijders ook relatief hardline jihadisten zitten.

Hier moet nog genoemd worden dat Turkije, onder het mom van deelname aan de strijd tegen IS, afgelopen zomer is begonnen met het bombarderen van Koerdische strijders. Dit terwijl diezelfde strijders de belangrijkste bondgenoot zijn van het Westen tegen IS. Denk aan de strijd om Kobani in het Koerdische noorden van Syrië. De laatste maanden zijn de aanvallen op de Koerden door Turkije verder opgevoerd, vooral in het zuidoosten van het land, met veel burgerslachtoffers als gevolg.

Er is discussie mogelijk over de precieze opstelling van het Westen, met name de Verenigde Staten, ten aanzien van de steun van sommige ‘bondgenoten’ aan radicale jihadistische organisaties in Syrië. Waar sommigen menen dat er duidelijke tegengestelde belangen bestaan, zien anderen het optreden van Golflanden en Turkije juist als een verlengstuk van het Amerikaanse buitenlandbeleid. Weer anderen stellen dat dit weliswaar een aantal jaar geleden het geval was, maar dat de opkomst van IS heeft geleid tot een veranderde Amerikaanse houding.

Hoe het ook zij, gesteld kan worden dat – gezien de onderlinge betrekkingen – vooral de Verenigde Staten veel meer druk uit zouden kunnen oefenen om een land als Saudi-Arabië aan te sporen steun aan Al Qaida-achtige groepen te staken. De Amerikaanse wapenleveranties van vele miljarden dollars aan dit land in de Golf bieden hier een aanknopingspunt. Omdat die druk nu grotendeels afwezig is, moet gesteld worden dat de strijd tegen IS en andere radicale jihadistische organisaties lijdt aan een groot gebrek aan geloofwaardigheid.

- 1 *Islamic State's Caliphate Shrinks by 14 Percent in 2015*, press.ihs.com/press-release/aerospace-defense-security/islamic-states-caliphate-shrinks-14-percent-2015, 21 december 2015.
- 2 *Foreign Fighters, An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq*, soufangroup.com/wp-content/uploads/2015/12/TSG_ForeignFightersUpdate3.pdf, december 2015.
- 3 *War with Isis: Obama demands Turkey closes stretch of border with Syria*, www.independent.co.uk/news/world/europe/war-with-isis-president-obama-demands-that-turkey-close-stretch-of-frontier-with-syria-a6753836.html, 29 november 2015.
- 4 *Taking Stock: The arming of Islamic State*, www.amnesty.org/en/documents/mde14/2812/2015/en/, december 2015.
- 5 *Military intel predicted rise of ISIS in 2012, detailed arms shipments from Benghazi to Syria*, www.foxnews.com/politics/2015/05/18/military-intel-predicted-rise-isis-in-2012-detailed-arms-shipments.html, 18 mei 2015.

HISTORISCHE PORTUGESE VERKIEZINGEN BIEDEN PERSPECTIEVEN VOOR LINKS

Tekst: Jonas van Vossole Foto: Bloco Açores / Wikimedia Commons©

‘Eerste minister Passos Coelho wint de Portugese verkiezingen’, stelde het merendeel van de Nederlandse media op maandag 5 oktober. De dag ervoor had de Portugese bevolking de rechtse besparingsregering van Pedro Passos Coelho niettemin een serieuze oplawaai gegeven.

De regeringspartijen haalden bij de parlementsverkiezingen in Portugal dit najaar 38,3 procent van de stemmen en 104 zetels. Hun ‘overwinning’ – als rechtse eenheidslijst PaF haalden ze immers samen meer dan de linkse partijen afzonderlijk – stond gelijk aan een verlies van 12 procentpunten, een verlies van 24 parlementsleden en het verlies van haar absolute meerderheid. Tegelijk kreeg de linkse oppositie 60 procent van de stemmen en was de grootste overwinnaar het Links Blok, dat zijn zetelaantal meer dan verdubbelde. Radicaal links komt samen aan bijna 20 procent van de stemmen; een situatie die perspectieven biedt.

OVERZICHT VAN EEN ‘VOORBEELDREGERING’

Deze verkiezingen kwamen als een evaluatie van 4 jaar besparingsbeleid van de rechtse PSD-CDS-regering onder leiding van Passos Coelho en Paulo Portas. Gedurende zijn regeerperiode stelde Coelho meermaals dat verkiezingen hem niet interesseerden; die zouden ‘goed beleid’ in de weg staan.

Dat beleid bestond er vooral in om de Portugese begroting op orde te brengen en de competitiviteit van de Portugese economie te verbeteren. Samen met de technici van de trojka (EC, ECB, IMF) werd – met medewerking van de heer Dijsselbloem – een hard besparingsbeleid uitgedokterd dat bijna alle elementen van de welvaartsstaat aanviel: openbare

diensten (post, vliegtuigmaatschappij, openbaar vervoer) werden geprivatiseerd, er werd massaal gesneden in uitgaven voor onderwijs, gezondheidszorg en cultuur, pensioenen en lonen werden drastisch verlaagd, de arbeidsrechten werden ‘geflexibiliseerd’, etc. Meermaals werd de regering door de oppositie ervan beticht ‘trojkistischer dan de trojka’ te zijn; waarbij de crisis vooral als argument gebruikt werd om een harde neoliberale agenda door te voeren die veel verder ging dan de eisen van de EU en het IMF.

De besparingspolitiek is echter uitgedraaid op een absolute mislukking. Niet enkel vanwege de rampzalige gevolgen op sociaal vlak, zoals de grote uitverkoop van publiek bezit met bijhorende winsten aan buitenlandse investeerders en de emigratie van ongeveer een half miljoen jongeren – de best opgeleide generatie ooit, waar het land miljarden in investeerde. Ook op economisch vlak kon de regering met haar beleid haar besparingen niet legitimeren, de publieke schuld steeg van 111,4 procent in 2011 naar een onhoudbare 130,3 procent van het bbp in 2015. De regering heeft het tekort nooit binnen de marges van Maastricht kunnen krijgen. Integendeel, het laatste jaar dook de begroting – als gevolg van het faillissement van de Grupo Espírito Santo, de belangrijkste peiler van de Portugese financiële elite – weer diep in het rood. Ondanks de minieme daling van het officiële werkloosheidspercentage – gevolg van het schrappen van langdurig werklozen uit de statistieken, massale emigratie en de subsidiëring van flexibele arbeid – zijn er vandaag 218,6 duizend minder banen dan in 2011.

LINKS SLAAT MUNT UIT HET EURO-BELEID

De grootste feitelijke overwinning ging op zondag 4 oktober naar het Links Blok: *Bloco de Esquerda* (BE). Links Blok maakt een zeer opmerkelijk herstel door. Opmerkelijk, omdat de partij vorig jaar nog dood verklaard werd na opeenvolgende verkiezingsnederlagen. De partij kreeg met afsplitsingen te maken, maar die zorgden er wel voor dat zij met een coherenter verhaal tegen de besparingen naar buiten kon treden. De woordvoester van Links Blok, Catarina Martins, slaagde erin om elk debat tijdens de campagne te winnen en de verkiezingsmeetings en straatbezoeken werden vooral in de grote steden goed bezocht. BE heeft het aantal parlementsleden meer dan verdubbeld naar 19 zetels en wordt de derde fractie in het parlement. Vraag is nu of BE deze steun kan vasthouden. Bij de vorige parlementsverkiezingen verloor het Links Blok de helft van zijn zetels. Een belangrijke factor achter die schommelingen bij BE is de beperkte worteling in de vakbonden en het sociale verenigingsleven. Het electorale succes was in het verleden veelal het gevolg van goede media-optredens en populaire intellectuelen. Wil BE de eigen sociale basis garanderen en verder uitbreiden dan wordt het nu zaak om de op verkiezingen gerichte strategie opzij te schuiven en zich op de straat en de vakbonden te richten plus zich veel meer te richten op lokale structuren en ledenactivisme.

Ondanks het grote succes van de directe concurrent ter linker zijde, slaagde ook de communistische partij PCP erin vooruitgang te boeken en deze haalde 17 zetels. Volgens de media was de socialistische partij PS de grote verliezer van de avond. De partij had zich een absolute meerder-

Catarina Martins, woordvoester van het Links Blok

heid tot doel gesteld, maar slaagde er niet in om meer stemmen te halen dan de regeringscoalitie PaF. Toch haalde de PS nu 32,4 procent van de stemmen, na de historisch slechte score van 28,1 procent bij de laatste parlementsverkiezingen van 2011, toen de trojka het economische bestuur van het land overnam. Op het moment van de uitslag was de vraag om het vertrek van PS-leider Antonio Costa een van de eerste items. Een duidelijk 'nee' in Costa's eerste toespraak, en de versterking van 'radicaal' links zorgden er echter ook voor dat voor het eerst sinds veertig jaar het stuivertje wisselen tussen PS en PSD doorbroken werd. De nieuwe parlementaire krachtsverhoudingen zorgden er immers voor dat een parlementaire meerderheid slechts mogelijk was door een coalitie van beide gevestigde partijen, ofwel door een akkoord tussen de PS en de linkse partijen.

DE CONFRONTATIE TUSSEN PS EN PSD

Een akkoord tussen de twee grote gevestigde partijen PS en PSD (eventueel aangevuld met CDS) leek de dag na de verkiezingen het meest waarschijnlijke scenario. Ideologisch, historisch en politiek lijken deze partijen het sterkst op elkaar en verdedigen ze dezelfde politieke en economische belangen. Ze zijn het

eens over belangrijke thema's zoals trouw aan de internationale afspraken, het begrotingspact, de normen van Maastricht en de euro, alsook de noodzaak van de interventie van de trojka in 2011. Een aantal factoren vormden echter een belemmering.

Ten eerste was er de ideologische en politieke arrogantie van rechts, dat politieke spelletjes en het alleenrecht op lucratieve posities belangrijker vond dan relatieve politieke stabiliteit. Vooral de beslissing van president Cavaco Silva om uittredend premier Passos Coelho snel te herbenoemen als formateur van een minderheidskabinet, ondanks dat hij vóór de verkiezingen had verkondigd enkel een regering te willen vormen met een ruime meerderheid en een stabiel regeerakkoord. Zijn daaropvolgende toespraak met een openlijke aanval richting de linkse parlementaire meerderheid deden de gemoederen verhitten en verenigde de oppositie. Rechts dacht de PS niet nodig te hebben om stabiliteit te garanderen, en ging ervan uit dat de regering wel 'verantwoordelijke' gedoogsteun zou krijgen vanuit een verdeelde PS. Ze rekende daarbij op onthoudingen of deloyaliteit vanwege de rechterzijde van de partij na de overwinningssnederlaag van Antonio Costa. Ze beriep zich eerst en vooral op de presidentiële traditie om de leider van de

grootste partij in het parlement aan te duiden als formateur. Het voortzetten van die regering werd gelegitimeerd door 'economische noodzaak', gecombineerd met een discours van angst, zowel voor 'de communisten' als voor 'de markten'.

Het belangrijkste gegeven dat de Portugese parlementaire spelregels door elkaar schudde – en dan vooral het stuivertje wisselen tussen PS en PSD – was de onverwachte koerswijziging van de linkse partijen BE en PCP – de partijen die de politieke stem van de strijd tegen de besparingen vormden. Beide partijen toonden zich na het bekendmaken van de resultaten bereid om samen te werken met de PS om de regering van Passos Coelho naar huis te sturen.

Nu de PS twee opties had, bevond de partij zich opeens in een relatief comfortabele positie. In de regeringsonderhandelingen die op de verkiezingen volgden werd duidelijk dat Costa, en niet Passos Coelho, de lakens uitdeelde; tot grote frustratie aan de rechterzijde. Uit persoonlijk zelfbehoud binnen zijn partij – alsook om een PASOK-scenario te vermijden – trachtte Costa de linkse parlementaire meerderheid met BE en PCP te verzilveren in een regering onder zijn leiding. Vanaf de eerste week zijn onderhandelaars van de drie partijen technische gesprekken gestart om een eventueel regeerakkoord uit te werken. Catarina Martins, woordvoester van het Links Blok, had tijdens de verkiezingscampagne echter 3 minimumvoorwaarden naar voren gebracht om te praten met de PS. Die drie voorwaarden waren het afzien van extra geplande besparingen van 1,6 miljard in de pensioenen, af te zien van een nieuw arbeidsregime dat ontslag zou vergemakkelijken en afzien van de verlaging van de werkgeversbijdragen.

Op basis van de gemeenschappelijke afkeuring van het verderzetten van de rechtse besparingsregering, werd uiteindelijk samen met PCP een minimumakkoord uitgewerkt. Makkelijk waren deze onderhandelingen niet: de linkse partijen – BE en PCP – stelden immers serieuze vraagtekens bij het idee om de 'internationale akkoorden' te 'respecteren'. Meer specifiek was het volgens hen onmogelijk om structu-

rele economische en sociale oplossingen te vinden zonder de kwijtschelding van de staatsschuld en het verzet tegen het Europese stabiliteitspact zelf centraal te stellen.

Ondertussen ging rechts toch door met het vormen van een rechtse regering zonder meerderheid: puur tijdverlies, klonk het eensgezind bij PS, BE en PCP, tijdverlies dat bovendien haaks stond op het rechtse discours van 'nood aan financiële stabiliteit en geloofwaardigheid'. Maar Cavaco volhardde; hij liet zelfs de optie open om in geval van een motie van wantrouwen de regering van Passos Coelho toch aan te houden. Een dergelijke autoritaire houding – die een cordon sanitaire rond euro-kritische partijen officialiseerde en de volksvertegenwoordigers van een regeringspartij opriep de interne partijregels te overtreden – werd door velen onaanvaardbaar geacht. Terwijl dit voor verschillende internationale opiniemakers vooral een teken was van het autoritaire karakter van de eurozone, werd het in Portugal gezien als de onaanvaardbare houding van een autoritaire fascistoïde president die zijn boekje te buiten ging en lak had aan de grondwet. Zelfs werkgeversfederatie CIP had kritiek op de 'nodeloos polariserende toespraak' van de president.

De speech had het tegenovergestelde effect van het beoogde doel. In plaats van tot een verdeling van links, leidde het tot een vereniging, zowel binnen de PS alsook tussen de PS en de partijen ter linkerzijde. Indien dat nog niet het geval was, werd het verwijderen van de PSD en Passos Coelho topprioriteit, alsmede de lijm voor een linkse regering. Er werd een consensus bereikt over het terugschroeven van de laatste aanvallen op de lonen van de ambtenaren, de herinvoering van vier vakantiedagen, het terugschroeven van de verlengde werkweek en van de in gang gezette privatiseringen, alsook het optrekken van het minimumloon en de laagste pensioenen. In ruil voor de uitvoering van deze maatregelen zouden de PCP en BE een PS-regering steunen vanuit het parlement. Deze zal dan jaarlijks beoordeeld worden op de mate waarin de PS zich aan deze beloftes hield. Daarmee was het lot van de rechtse regering-Passos Coelho II reeds

bezegeld voor deze haar eed aflegde. Twaalf dagen hield het theater stand; daarmee de kortste regeerperiode uit de Portugese geschiedenis.

EEN PROCES VAN VALLEN EN OPSTAAN

Op 26 november 2015 werd Antonio Costa uiteindelijk toch ingezworen als eerste minister van Portugal; de eerste ooit die de steun krijgt van partijen links van de PS. Of deze regering er echter in zal slagen de hele regeerperiode te overleven is twijfelachtig; zo zijn er heel wat interne tegenstellingen en belangen. Niet alleen is er de tegenstelling tussen de historische rol van de PS als systeempartij, die al decennialang verweven is met corruptienetwerken en met de belangen van de economische elite en zakenwereld, en de historische rol van de PCP en BE als stem van het verzet daartegen. Ook blijven die laatste ervan overtuigd dat het uitvoeren van een links programma onmogelijk is binnen het 'autoritaire' (samenvoeging van autoritair en austeriteit) kader van de eurozone. De PS overtuigde hen er echter van dat een 'creatieve' interpretatie van de verdragen mogelijk is – men kan immers opwerpen dat de besparingsregeringen uiteindelijk ook nooit hun budgettaire doelstellingen haalden, waardoor ruimte ontstaat voor een politieke koerswijziging.

Een andere belangrijke test kwam er al snel, eind december, met de bank BANIF. Deze privébank zat als gevolg van de bankencrisis al een tijd in de problemen en was allang niet meer solvabel, maar de Nationale Bank van Portugal en de regering van Passos Coelho hadden die problemen tot dan toe onder de mat geveegd. Op die manier smukten ze de economische resultaten op voor de verkiezingen. Om de financiële stabiliteit te garanderen en een faillissement of bankruin te voorkomen was de regering verplicht uiteindelijk zo'n 3,5 miljard euro belastinggeld in de bank te steken. Hoewel de PS Banif het liefst genationaliseerd had, werd de geherkapitaliseerde bank onder druk van Europa onmiddellijk en tegen een heel lage prijs doorverkocht. De PCP en het BE vonden het onaanvaardbaar dat opnieuw miljarden naar een bank zouden gaan en beslisten dat ze tegen

de noodzakelijke begrotingsaanpassing zouden stemmen. Meteen zocht en kreeg de PS steun van de rechtse PSD van Passos Coelho – van de totale breuk tussen de gevestigde partijen was ineens weinig meer te merken. Heel wat leden van PCP en BE vragen zich ondertussen af of men een regering in het zadel kan houden die dergelijk beleid voortzet.

Ook andere onenigheden over het programma kwamen bovendrijven. Zo zou volgens de PS-regering het optrekken van het minimumloon van 500 naar 600 euro over vier jaar verspreid worden: In 2016 zou er dus slechts een stijging zijn van 25 euro. De PCP, en dan vooral haar ledenbasis, is echter van oordeel dat dat minimumloon – dat het laagste is van West-Europa – reeds dit jaar volledig moet worden verhoogd. Indien de regering dit jaar zou vallen zou die verhoging anders immers nooit gerealiseerd worden. De kwestie blijft voorlopig hangen, net als het terugdraaien van de verlenging van de werkweek in de publieke sector. Hoe lang een dergelijke onstabiele situatie kan blijven voortduren is de vraag. Voorlopig is er echter geen alternatief en zullen de bevolking en links de grenzen moeten aftasten van wat op politiek, sociaal en economisch vlak mogelijk is. Enkel op die manier kunnen lessen getrokken worden over noodzakelijke nieuwe alternatieven en strategieën in de strijd tegen de crisis en de Europese neoliberale agenda.

Foto: Archief Jonas van Vossolle©

Jonas van Vossolle is een Belgisch politicoloog en links activist die in Portugal woont en werkt. Hij studeerde politieke wetenschappen en economie aan de Universiteit van Gent. Op dit moment voert hij een promotieonderzoek rond crisis en democratie aan het Centrum voor Sociale Studies aan de Universiteit van Coimbra (CES).

DE GROEPEN VAN DERTIG EEN VOLTREFFER MET VEEL VOORDEEL VOOR IEDEREEN

Tekst: Tiny Kox Foto's: Paul Marijnissen

De twaalfde Groep van Dertig
bijeen in de Burcht van Berlage.

Meer aandacht voor het opleiden van onze eigen mensen, om daardoor beter onze politieke ambities waar te kunnen maken. In de voorbereiding op ons laatste congres zijn daar veel behartigenswaardige woorden over gezegd. Het nieuwe partijbestuur heeft de opdracht gekregen het scholingsaanbod verder te verbeteren en partijafdelingen in staat te stellen hun leden op te (laten) leiden. Eén succesvolle methode kennen we al: de Groep van Dertig. Onlangs voltooid er weer zo'n groep de kaderopleiding. De twaalfde alweer.

De plek is prachtig: de imposante 'Burcht van Berlage' aan de Henri Polaklaan, ooit het pronkstuk van de Nederlandse arbeidersbeweging in Amsterdam. Vanaf elf uur in de ochtend op deze zaterdag laten de deelnemers horen en zien wat ze opgestoken hebben van twee jaar intensief bezig zijn met de theorie en de praktijk van de SP. Allemaal presenteren ze zich vandaag aan de medecursisten, meegekomen familieleden en belangstellende partijgenoten. De een na de ander levert een speech af. Ieder naar eigen keuze. Wel allemaal met de opdracht heilige huisjes niet te schuwen en te zeggen wat ze op de lever hebben. Over de politiek. Over de partij. Over de wereld. De medecursisten luisteren kritisch mee en komen na elke inbreng ook zelf aan de beurt. Iets beweren is één, ingaan op kritisch

commentaar nog iets heel anders. Sommigen staat het zweet in de handen. Het is geen kleine klus, de slotopdracht van de twee jaar durende kadercursus.

De groep die vandaag de laatste opdracht levert, is twee jaar lang begeleid door Tweede Kamerlid Nine Kooiman en landelijk scholingsleider Vincent Mulder, zelf raadslid in Hengelo en lid van het dagelijks bestuur van de SP. Beiden genieten zichtbaar van hetgeen vandaag gepresenteerd wordt. Ze zijn trots. Ze hebben de deelnemers voor hun ogen zien groeien. Niemand wordt als socialist geboren, hoor je hen zeggen. Daarvoor moet je hard werken, goed nadenken en vol blijven houden. Dan lukt het.

Jan Marijnissen begon kort na de spectaculaire verkiezingsuitslag van 2006,

toen de SP 25 zetels scoorde, met de eerste Groep, die dertig leden telde. De aanduiding 'Groep van Dertig' is daarna blijven hangen. Ook al telt niet elke groep precies zoveel deelnemers. En natuurlijk blijft niet iedereen. Voor sommigen is de klus te zwaar of de gevraagde tijd te veel. Maar de meesten maken de cursus af. Ze kunnen steeds rekenen op deskundige en enthousiaste begeleiding, doorgaans door Kamerleden en bestuursleden van de partij. Naast Jan Marijnissen hebben Agnes Kant, Emile Roemer, Renske Leijten en Hans van Heijningen zich ingezet voor de begeleiding van de kadercursisten. Dat zij evengoed hun tijd in deze klus steken, net als de deelnemers, dat stimuleert.

Ook vandaag zijn er prominente partijgenoten bij in de Burcht van Berlage. Europarlementariër Dennis de Jong zit aandachtig op de eerste rij. En achterin maakt Tweede Kamerlid Paul Ulenbelt driftig aantekeningen van alle betogen. Hij – ooit zelf cursusdeelnemer – moet vandaag aan het einde commentaar leveren op de nieuwste groep cursisten. Die taak neemt hij uitermate serieus. Zoals alles in deze succesvolle opleiding serieus genomen wordt. Kandidaten worden gescout met hulp van de partijafdelingen en het landelijke scholingsteam. De meeste deelnemers zijn relatief jong – maar leeftijd op zich is geen selectie criterium. Het gaat vooral om de kwaliteit, het enthousiasme, de bereidheid er vol voor te gaan.

Een paar honderd SP'ers hebben inmiddels deelgenomen aan een

Groep van Dertig. Ze hebben zich verdiept in de ideologische grondslagen en ontwikkeling van de partij. Maar ook in de organisatie en bijzondere werkmethode van de SP. Ze hebben met elkaar en met deskundigen van binnen en buiten de partij gesproken over economie, politieke en sociale geschiedenis en internationale kwesties. Ze hebben stevig getraind

met mediamensen en hebben eigen opinieverhalen geschreven. Ze zijn van vele markten thuis als ze de cursus gedaan hebben. Velen van hen draaien nu mee op allerlei belangrijke plaatsen in de partij. Ze zijn afdelingsvoorzitter geworden, raadslid, Statenlid, Kamerlid zelfs. Onze nieuwe partijvoorzitter Ron Meyer volgde de

cursus. Kamerleden als Sharon Gesthuizen, Nine Kooiman, Tjitske Siderius en Paul Ulenbelt zaten ooit in een Groep van Dertig. SP'ers die nu namens onze partij wethouder zijn, doorliepen deze leerschool: Jos van der Horst, Lian Veenstra, Patrick van Lunteren, Miranda Verdouw en Bianca van Kaathoven, om er maar een paar te noemen. Sandra Becker-

In de slotbetogen van de deelnemers van de Groep van Dertig wordt vaak ook kritisch gekeken naar de eigen partij. Dat is heel nuttig. Als voorbeeld twee bijdragen van de laatste afstudeersessie.

Annie Inekçi-van den Heuvel, fractievoorzitter SP Nieuwegein

Ook bij de SP zijn het steeds meer hoogopgeleiden die ons vertegenwoordigen. Zeker landelijk is dit het geval. Is dat erg?

Ik denk het niet. Ik doe laagopgeleid werk. Ik werk bij een direct-marketing-bedrijf. Ik zit daar met nog zes andere collega's bijvoorbeeld bonnetjes in te typen van de supermarkt om mensen een euro terug te geven, omdat ze een pakje boter van een bepaald merk hebben gekocht. Het is secuur maar laagbetaald werk. Al mijn directe collega's zijn laagopgeleid en niet politiek geïnteresseerd. Denken ze. Ze hebben wel een mening. En wat voor één. 'Het is een schande dat ze verzorgingshuizen sluiten voor onze ouderen maar er wel geld is om er vluchtelingen in te stoppen.' Als ik er dan ook iets over zeg, zeggen ze: 'Jij weet het altijd zo mooi van een andere kant te bekijken.' Het woord 'nuanceren' is al vrij moeilijk op onze afdeling.

Ik werk 24 uur in de week. De rest van mijn tijd gaat bijna helemaal op aan de SP, waarvoor ik al jaren actief ben. Ik ben nu bijna een jaar fractievoorzitter van een vijfkoppige fractie. We zitten ook nog in het college van burgemeester en wethouders. Mijn collega's snappen niet veel van wat ik doe. Ik probeer het wel eens uit te leggen, maar ze begrijpen niet waar ik zin in heb en wat voor nut het heeft. Zij kijken liever naar Goede Tijden,

Annie Inekçi (I) ontvangt haar oorkonde van Nine Kooiman.

Slechte Tijden. Het zijn echt twee verschillende werelden. Toch vind ik het leuk werk en reken maar dat ik de ervaringen van mijn collega's en mijzelf bewust en onbewust meeneem de raadszaal in.

Het is voor mij niet makkelijk die raad. Ik zat mij pas tegen een vriendin te beklagen wat ik allemaal moest doen. Stukken lezen, en er iets van vinden. Leiding geven aan de fractie, met coalitiepartijen rond de tafel, enzovoort. Zij zei toen: 'Misschien ben je wel te laag opgeleid om dat allemaal te kunnen.' Ja, daar heb je vrienden voor... – maar had zij daar niet een punt? Stukken lezen, daar doe ik heel lang over. Een heleboel woorden die gebruikt worden in de raad en in de beleidsstukken, moet ik echt opzoeken. Soms zit ik tijdens de raad nog te zoeken op mijn iPad wat er bedoeld wordt met bepaalde termen. De veelal hoogopgeleide politici lijken zich vaak nauwelijks te realiseren hoe groot de kloof is tussen hun beleidsplannen en de dagelijkse realiteit van laagopgeleiden. Steeds merk ik hoe de overheid

van de mensen mondigheid, zelfredzaam vermogen en eigen verantwoordelijkheid verwacht. Als ik dat vertaal naar mijn hardwerkende collega's, dan valt dat niet mee. Zij zijn bezig om geld te verdienen om hun hoge vaste lasten te kunnen betalen. Ze werken graag over, ze kunnen de extra euro's goed gebruiken. Ook zijn ze bang om nee te zeggen tegen de baas. Bang om hun baan, dus hun zekerheid kwijt te raken. En ik snap dat wel. Dat is voor hén eigen verantwoordelijkheid nemen. De bazen varen er wel bij: 11 tot 13 uur werken per dag is geen uitzondering bij ons op de afdeling. En dan te bedenken dat er vroeger zo hard gestreden is voor een achturige werkdag. Acht uur voor werk, acht uur voor ontwikkeling en ontspanning en acht uur voor rust was het ideaalbeeld.

Zolang hoogopgeleiden die ons volk vertegenwoordigen voldoende contact hebben met de groepen die ze geacht worden te vertegenwoordigen, is er niet zo veel aan de hand, lijkt me. Ik denk zelfs dat zij daar beter toe in staat zijn dan laagopgeleiden. Maar zij moeten wel mensen die laagopgeleid zijn, blijven tegenkomen in hun dagelijks leven. Daar moeten wij voor waken, ook de SP. Vooral de SP.

Patty Hamerslag, afdelingsvoorzitter SP den Bosch:

Is een universitaire opleiding tegenwoordig een must voor je werk in de politiek?

Filosofie en Cultuur aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Rechten aan de Universiteit van Tilburg. Economie aan de Universiteit van Amsterdam. Landbouwhogeschool in Wageningen. Bestuurskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Politieke

man, Ad Meijer en Nico Heijmans, nu fractievoorzitters van de SP in Groningen, Utrecht en Brabant, vinden we op eerdere deelnemerslijsten. Dat geldt ook voor een aantal Statenleden en gedeputeerden. En voor fractiemedewerkers in Den Haag en Brussel en regiovertegenwoordigers, die nu voor hun regio in het partijbestuur gekozen zijn. Velen zijn

ook doorgestaan waar ze al bezig waren: in hun afdeling, in een van de vele activiteiten van de SP. En allemaal met meer kennis en kunde – en met bewezen doorzettingsvermogen. Zo profiteert de hele partij mee van deze bijzondere opleidingsschool. Een dertiende groep is onderweg, met begeleiding van Jan Marijnissen en Hans van Leeuwen. Over een jaar

studerende deelnemers af. Voor een partij met zoveel ambities als de SP is dat geen onnodige luxe, integendeel. En dus zullen er naast de Groepen van Dertig andere cursussen blijven en bij blijven komen. Zoveel mogelijk toegespitst op de behoeften van de partij en de wensen en mogelijkheden van de deelnemers.

Patty Hamerslag tijdens haar toespraak.

Wetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. Dit zijn zo maar wat achtergronden van de mensen die voor onze partij een zetel nemen in de Tweede Kamer, de Eerste Kamer en het Europees parlement. Is een universitaire opleiding tegenwoordig een must voor je werk in de politiek? Natuurlijk, je moet snappen waar je over leest en je moet de professionele capaciteit bezitten om te begrijpen waar het daar over gaat. En een specialiteit daarbij is altijd meegenomen. Knokkers zijn het zeker, je leert kennis in je op te nemen, je leert die kennis om te zetten naar beleid, op welk gebied dan ook.

We worden grootgebracht met het idee dat een hoge opleiding ervoor zorgt dat je hét maakt in Nederland. Maar is het andersom ook zo? Zorgt een hogere opleiding ervoor dat je ook meer carrièregericht bent? Onherroepelijk is er een wisselwerking. Een veelgehoorde misvatting is echter dat mensen die carrière willen maken, vooral gedreven worden door geld. En laat dat geld nu juist niet in de top 3 staan van de carrièremakers.

Ontwikkeling, autonomie en doelgerichtheid blijken belangrijker voor hen. De stelling dat we door onze afdrachtsregeling voorkomen dat er snelle carrièremakers in onze partij komen is, in ieder geval gedeeltelijk, ongegrond.

Een van de belangrijkste lessen die ik geleerd heb in de afgelopen twee jaar, is dat 'het zijn je bewustzijn (mee) bepaalt'. Je omgeving is je referentiekader. Die omgeving bepaalt mee hoe je tegen een situatie of omgeving aankijkt. Je referentiekader is anders als je opgroeit in een omgeving waar je gestimuleerd wordt om te studeren, als je zes jaar van je leven op een universiteit rondloopt, dan wanneer je vier jaar mbo volgt in een achterstandswijk. Je referentiekader is anders als je, zoals in dat laatste geval, niet meer – of nooit – in de situatie hebt gezeten waar ruim twee miljoen mensen in Nederland dagelijks mee te maken hebben.

Maar je kunt je er bewust van maken. Werkbezoeken, meelopen, gesprekken voeren aan de deur. Er zijn genoeg manieren voor onze volksvertegenwoordigers om zich in te leven in armoede, werkloosheid en uitsluiting. Maar je inleven is iets anders dan het werkelijk voelen. Dag in dag uit, jaar in jaar uit, generatie op generatie. Het werkelijk voelen en meegemaakt hebben is een manier van elkaar verstaan die niet aan te leren is. Ook niet door jezelf daar constant van bewust te zijn.

Dé traditionele arbeiderspartij – de PvdA – is haar achterban kwijt maar vooral ook haar lokale afdelingen. Er zijn al heel wat rapporten en onderzoeken verschenen naar het waarom en hoe van die ontwikkeling. Eén van de oorzaken blijkt de opleidingsachtergrond. De lager opgeleide stemmer en het lager opgeleide lid herkennen

zich niet meer in het hoog opgeleid kader. Dat heeft te maken met de koers van de partij maar ook met verstaan van elkaar. Figuurlijk maar ook letterlijk.

Wij moeten ook oppassen! Ratificatie, reflectie, consumptieve druk, analoog, segregatie, esthetisch. Zo maar wat woorden die ik haalde uit de bijdragen van enkele van onze Kamerleden in de afgelopen week. En dan heb ik de ergste nog weggelaten. Hoe kunnen we onze plannen vertellen aan onze stemmer als die ons niet begrijpt? Door het verschil in opleidingsniveau, doordat die stemmer een totaal andere belevingswereld heeft op zijn werk en in de buurt en omdat die stemmer niet verder kijkt dan de volgende rekening die betaald moet worden? Volgens onderzoek laat leven in armoede en achterstand je IQ dalen. Leven in armoede vernauwt je belevingscapaciteit en je bent minder in staat aan de toekomst te denken. Als we dat uit het oog verliezen, raken we onnodig mensen kwijt. De PvdA is hier compleet de mist ingegaan. Wij moeten voorkomen dat het ons overkomt!

Taal en cultuur aan de Universiteit van Nijmegen, sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, Wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zomaar wat achtergronden van wat we graag 'onze toekomst' noemen: de jongeren van ROOD. Knap hoor. Maar voelen de idealistische kapster uit Epe en de gedreven magazijnmedewerker uit Rotterdam zich daarbij ook nog thuis? En blijft er nog ruimte voor de worstendraaier uit Oss en de havenarbeider uit Vlaardingen in onze partij? Laten we waakzaam zijn. Laten we een partij voor iedereen blijven.

ASSOCIATIEVERDRAG MET OEKRAÏNE OPSTAP NAAR UITBREIDING INVLOEDSSFEER

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Claude Truong-Ngoc / Wikimedia Commons©

In tegenstelling tot wat Oekraïense regeringsvertegenwoordigers en hoge EU-ambtenaren willen doen geloven, zien zij het associatieverdrag met Oekraïne wel degelijk als een opstap naar lidmaatschap van de EU. Ook de NAVO ondersteunt het land zowel politiek als militair, ondanks de vermeende belofte aan Rusland in 1990 dat de NAVO niet zou uitbreiden naar het oosten.

Hoewel president Petro Porosjenko bij zijn bezoek aan Nederland, eind november, net als premier Rutte benadrukte dat het associatieverdrag van zijn land met de EU niets te maken heeft met een toekomstig lidmaatschap en slechts een handelsakkoord is, wijzen andere uitlatingen van hem wel die richting uit. Zo zei Porosjenko op 27 juni 2015 ter gelegenheid van de eerste verjaardag van de ratificatie van het associatieverdrag door Oekraïne en de EU: 'Ik geloof dat Oekraïne in de komende jaren de status zal krijgen van kandidaat voor toetreding tot de EU, dankzij onze toewijding en de hervormingen die wij in ons land doorvoeren.' In een interview met NRC Handelsblad gaf hij openhartig toe: 'Na mijn eerste of tweede termijn als president, droom ik ervan lid te worden van het Europese Parlement namens Oekraïne.' Dat zou dan in 2019 of 2024 moeten zijn.

Ook verschillende Europese kopstukken zien een lidmaatschap van de EU voor Oekraïne in het verschiet liggen. Volgens Martin Schulz, de huidige voorzitter van het Europees Parlement, draagt het associatieverdrag bij aan een 'duurzame en sterke band tussen Oekraïne en de Europese Unie'. Voormalig president van de Europese Raad Herman van Rompuy, stelde eerder al: 'Naar mijn mening ligt de toekomst van Oekraïne in Europa. Men kan proberen om het proces te vertragen of te blokkeren, maar uiteindelijk zal niemand het kunnen voorkomen.' Voormalig EU-commissaris uitbreiding van de

Porosjenko: 'Dit referendum stopt het associatieakkoord niet.'

unie, Stefan Füle, verwoordde het zelfs nog explicieter: 'Als we werkelijk de landen in Oost-Europa willen hervormen, dan moeten we gebruik maken van het belangrijkste instrument voor hervorming: uitbreiding.'

REFERENDUM

Met het komende referendum in Nederland over het associatieverdrag heeft Porosjenko weinig op. 'Dit referendum stopt het associatieakkoord niet. Het akkoord is al geratificeerd door 28 EU-lidstaten.' Toch waarschuwt hij de Nederlandse kiezer: 'Iedereen in Nederland moet weten dat een stem in het referendum ook een stem is voor of tegen de Oekraïners die hun leven hebben gegeven voor Europese waardigheid en waarden. Ik verafschuw het idee dat de Nederlanders gijzelaars worden

van een politiek spel. Dit referendum is, bewust of onbewust, koren op Poetins molen.' Een mooi staaltje framing van de kant van de president van Oekraïne, dat bovendien getuigt van een gebrek aan respect voor de democratische besluitvorming in een ander land.

NAVO

Niet alleen de EU probeert de Oekraïne binnen haar invloedssfeer te krijgen, ook de NAVO verleent volop politieke en militaire steun aan de Oekraïense regering. Zo verklaarde de voormalige minister van Defensie Valery Heletey in september 2014: 'De geheime onderhandelingen (met de NAVO, -red.) hebben geleid tot een akkoord over wapens die we nu nodig hebben. Ik kan niet zeggen met welke specifieke landen we een akkoord hebben gesloten. Maar feit is dat de wapens al naar ons toe komen – dat is absoluut waar, kan ik u officieel meedelen.' Toen NAVO-chef Jens Stoltenberg dit najaar een akkoord sloot met de Oekraïense regering om de samenwerking te intensiveren en de regeringstroepen te ondersteunen, was de Oekraïense premier Arseny Jatsjenko zeer helder over waar deze samenwerking volgens hem en zijn regering toe zou moeten leiden: 'Ons doel is zonder twijfel het volwaardige lidmaatschap van de NAVO.' De uitbreiding van de NAVO naar Oost-Europa is altijd omstreden geweest. De Russen claimen dat hen in 1990 mondeling door het Westen is toegezegd dat de NAVO niet verder naar het oosten zou uitbreiden. De toenmalige Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken James Baker heeft dit altijd ontkend, maar uit onderzoek van het Duitse weekblad Der Spiegel blijkt wel degelijk dat het Westen er alles aan deed om bij de Sovjets de indruk te wekken dat NAVO-lidmaatschap van landen als Polen, Hongarije en Tsjechoslowakije uitgesloten was. Keihard bewijs voor een afspraak is er niet, maar het is duidelijk dat het Westen in het verleden verschillende signalen heeft afgegeven.

SPANNING

OEKRAÏNE SPEELBAL IN INTERNATIONAAL CONFLICT

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 18, nummer 2, februari 2016

OEKRAÏNE SPEELBAL IN INTERNATIONAAL CONFLICT

Voor Oekraïne zal het Associatieverdrag met de EU weinig opleveren. Het zal de spanningen tussen het Westen en Rusland alleen maar vergroten en desastreuze economische gevolgen hebben voor Oekraïne, stelt emeritus hoogleraar Internationale Betrekkingen Kees van der Pijl in deze Spanning.

Sergej Kiritsjoek, voorman van de linkse organisatie Borotba, moest Oekraïne ontvluchten omdat hij zijn leven daar niet langer zeker was. Hij schetst een somber beeld van een dictatuur in wording, waarbij alle radicale krachten zowel ter linker- als ter rechterzijde worden uitgeschakeld.

Ronald van Raak en Nicole van Gemert geven een inkijkje in het stemgedrag van de PVV het afgelopen jaar. Daaruit blijkt opnieuw dat de partij van Wilders niet opkomt voor 'Henk en Ingrid', maar wel voor de rijken en de grote bedrijven.

Bij de Spaanse parlementsverkiezingen van 20 december kwam het modern-linkse Podemos als winnaar uit de bus. Dick Nichols, correspondent in Barcelona voor de Green Left Weekly, spreekt over het succes van Podemos en de uitdagingen voor een linkse regering.

In het boek 51 mythes over wat goed zou zijn voor de economie prikt journalist Mirjam de Rijk economische mythes door. Stellingen als 'Lastenverlichting zorgt voor werkgelegenheid', 'We moeten bezuinigen want de staatsschuld is te hoog' en 'De vergrijzing is niet te betalen' weet

zij kundig in twijfel te trekken en veelal onderuit te halen en ze creëert daarmee ruimte voor alternatieven.

Econoom Irene van Staveren doet onderzoek naar bankcultuur en de filosofische grondslagen van de economie. Haar benadering verschilt van die van de dominante neoklassieke wetenschap in de zin dat zij economie niet beschouwt als een waardevrije, maar als een morele wetenschap.

Vanwege de toenemende economische ongelijkheid in Nederland wil de SP een miljonairsbelasting en een vermogenswinstbelasting invoeren. Fractiemedewerker Rob Mollink licht deze voorstellen toe en geeft aan waarom ze rechtvaardig zijn.

'In ons straatje' gaat tot slot over Henk Hofstra (1904-1999). Deze bijna vergeten politicus was een van de grootste belastinghervormers van de twintigste eeuw en speelde een vooraanstaande rol bij de opbouw van de verzorgingsstaat na de Tweede Wereldoorlog.

INHOUD

- 3 **'ASSOCIATIEVERDRAG MET OEKRAÏNE VERGROOT DE KANS OP CONFLICTEN'**
- 6 **'POROSJENKO IS DE ROBESPIERRE VAN OEKRAÏNE'**
- 10 **WAT STEMTE GEERT WILDERS?**
- 12 **PODEMOS WACHT MOGELIJK ZWARE BEPROEVING**
- 15 **ECONOMISCHE MYTHES VERDUISTEREN ZICHT OP ALTERNATIEVEN**
- 16 **'DE ECONOMISCHE WETENSCHAP IS NIET WAARDEVRIJ'**
- 18 **MILJONAIRESBELASTING IS RECHTVAARDIG**
- 20 **IN ONS STRAATJE**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Hans van Heijningen

David Hollanders

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Illustratie cover

Robert de Klerk

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-GeenAfgelideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

KEES VAN DER PIJL

'ASSOCIATIEVERDRAG MET OEKRAÏNE VERGROOT DE KANS OP CONFLICTEN'

Tekst: Peter Sas en Hans van Heijningen Illustratie Len Munnik©

Voor Oekraïne zal het Associatieverdrag met de EU weinig opleveren, zegt emeritus hoogleraar Internationale Betrekkingen Kees van der Pijl. Zeker niet in de context van oplopende internationale spanningen: 'In Amerika zijn neoconservatieve groepen die aansturen op regime change in Moskou en daarvoor een grote oorlog in Europa willen riskeren.'

Kees van der Pijl staat bekend om zijn kritische analyses van het wereldwijde kapitalisme en publiceerde daarover diverse boeken, waaronder recentelijk de trilogie *Modes of Foreign Relations*

and Political Economy (2007, 2010, 2014). Hij is tevens een van de initiatiefnemers van het comité Oorlog is geen Oplossing, dat zich actief uitsprekt tegen het Associatieverdrag met Oekraïne. Wij spraken met hem over de gevaren van dat verdrag: de desastreuze economische gevolgen voor Oekraïne en de oplopende spanningen tussen Rusland en het Westen.

› U heeft zeven andere professoren van verschillende universiteiten in binnen- en buitenland bereid gevonden om lid te worden van een comité dat zich inzet voor een NEE

tegen het Associatieverdrag. Hoe is dat initiatief tot stand gekomen?

'Het is eigenlijk een initiatief van het comité *Oorlog is geen oplossing.nl* dat in 2012 in Twente is opgericht naar aanleiding van de plaatsing van Nederlandse patriot-raketten in Turkije. We hebben toen een picketline voor het ministerie van Defensie georganiseerd. Dat initiatief is vervolgens uitgegroeid tot een nationaal comité Oorlog is geen Oplossing. Aangezien onze inzet is dat Nederland zich distantieert van de oorlogspolitiek van Amerika en de NAVO, ligt het voor de hand dat wij ons ook uitspreken tegen het Associa-

tieverdrag met Oekraïne. Want dit verdrag voert de spanningen op tussen Rusland en het Westen. Met het oog op het komende referendum hebben wij daarom besloten om een Nee-campagne te gaan voeren en daarvoor subsidie aan te vragen bij de Referendumcommissie. Wij hebben 49 duizend euro aangevraagd, waarmee we een krant, filmpjes en optredens van sprekers kunnen financieren. Zo'n aanvraag moet echter gedaan worden door een stichting die geregistreerd is en een bankrekening heeft. Dat is de reden dat we het Centrum voor Geopolitiek hebben opgericht. Ik stelde toen voor om daar ook een Raad van Advies met een academische uitstraling voor op te zetten, om onze campagne meer gewicht te geven. Dat is de reden waarom we daar een aantal professoren voor gevraagd hebben.'

› **U zegt dat het Associatieverdrag met Oekraïne het risico van een oorlog tussen Rusland en het Westen vergroot. Wat is daarvoor de reden?**

'Ik vrees inderdaad dat de burgeroorlog in Oekraïne door het Associatieverdrag verder zal escaleren en zal uitmonden in een geweldsspiraal waarin Rusland en de NAVO kunnen worden meegezogen. Een aantal factoren speelt hierin een rol. Ten eerste heeft Rusland al meerdere malen gewaarschuwd het oprukken van de EU en de NAVO tot aan Ruslands grenzen niet verder te zullen tolereren. Begin 2008, tijdens de veiligheidsconferentie in München, heeft Poetin dit in een redevoering expliciet uitgesproken. Bovendien heeft Poetin in het verleden al bewezen dat hij concrete acties niet schuwt om de belangen van Rusland te verdedigen. Het referendum op de Krim en de incorporatie van de Krim in de Russische Federatie waren daar duidelijke voorbeelden van, net als de wapenleveranties van Rusland aan de Oost-Oekraïense rebellen. Maar denk ook aan het militaire conflict tussen Rusland en Georgië in 2008. Toen de westers georiënteerde president van Georgië, Michail Saakasjvili, Zuid-Ossetië wilde heroveren, heeft Poetin meteen keihard teruggeslagen en het Georgische leger in de pan gehakt. Dat conflict maakte duidelijk hoe Poetin daar in stond: dit is de lijn, tot hier en niet verder. En dat was alleen

'Het is naïef om te denken dat Poetin werkeloos gaat toezien hoe Oekraïne in de invloedssfeer van het Westen wordt gebracht'

nog maar Georgië. Oekraïne is vele malen belangrijker voor Rusland. Oekraïne kent een aantal moderne industriële bedrijven, vooral in de defensiesector. Het is dan ook naïef om te denken dat Poetin werkeloos gaat toezien hoe Oekraïne in de invloedssfeer van het Westen wordt gebracht.'

› **Wat zijn dan de belangen van Rusland in Oekraïne?**

'Oekraïne speelt een zeer belangrijke rol in het militair-industriële complex van Rusland. Cruciale onderdelen van het Russische leger worden in Oekraïne gefabriceerd. Denk bijvoorbeeld aan de Antonov-vliegtuigen, bij Kiev. Maar ook de motoren voor helikopters, voor duikboten, voor marineschepen – die worden allemaal voor Rusland in Oekraïne gemaakt. Het persoonlijke vliegtuig van Poetin is in Oekraïne gemaakt. De Russische SS-18, een zeer grote en zware kruisraket, wordt onderhouden door de Oekraïense Joesmasj-fabriek. Ook voor gevechtshelikopters, is de Russische krijgsmacht afhankelijk van Oekraïne. Dat zijn allemaal vitale connecties voor Rusland. Als het Associatieverdrag met Oekraïne doorgaat, worden die connecties afgesneden. Dat zou een ramp betekenen voor het Russische leger, omdat er dan snel onderhouds- en andere problemen zullen opduiken, waar Moskou jaren voor nodig zal hebben om ze te boven te komen. Dat proces is nu al gaande. Zo is een paar weken geleden de Antonov-fabriek, waar de grootste vliegtuigen ter wereld worden gebouwd, losgekoppeld van zijn joint-venturepartner in Rusland. Ik denk dat dat alles te maken heeft met pogingen van het Westen en van anti-Russische oligarchen in Oekraïne om het industriële erfgoed van het land in eigen beheer te houden, dus uit de Russische invloedssfeer te trekken. Poetin laat dat zeker niet zonder slag of stoot gebeuren. Niet dat ik denk dat Poetin staat te trappelen om militair in te grijpen in Oekraïne. Rusland wil

vooral dat Oekraïne niet verder wegzinkt in de misère, want dat raakt Rusland direct. Rusland wil geen buurland waar het van kwaad tot erger gaat. De Russen willen de conflicten met het Westen zeker niet op de spits drijven en zullen in de eerste plaats kiezen voor diplomatieke oplossingen. Vanuit mijn optiek zijn het vooral de Amerikanen die het conflict in Oekraïne op de spits drijven.'

› **Is Amerika uit op oorlog met Rusland?**

'Niet alle Amerikanen natuurlijk, en ook niet alle Amerikaanse politici. Maar we moeten wel beseffen dat er in de Amerikaanse elite neoconservatieve groepen actief zijn die aansturen op *regime change* in Moskou en bereid zijn om daarvoor een grote oorlog in Europa te riskeren. Het potentiële conflict in Oekraïne tussen Rusland en het Westen past heel goed in dat scenario. De prominente Amerikaanse opiniemaker Paul Craig Roberts, oud-onderminister van Financiën uit de Reagan-periode, waarschuwt daar expliciet voor. Hij wijst op het belang van de neoconservatieve Wolfowitz-doctrine. Na de ineenstorting van de Sovjet-Unie in 1991 zei de toenmalige viceminister van Defensie Paul Wolfowitz: "We hebben nu 10 tot 15 jaar de tijd om de overgebleven regimes die in de Koude Oorlog aan de kant van de Sovjet-Unie stonden – zoals Saddam Hussein en Khadaffi – te vervangen door westers georiënteerde regimes." Waarom binnen 10 tot 15 jaar? Omdat na die periode de nieuwe uitdager van het Westen zal zijn opgestaan, namelijk China. Voor die tijd moet de Amerikaanse hegemonie in de wereld dus stevig verankerd worden, aldus Wolfowitz. Toen Jeltsin president van Rusland werd, dacht men dat *regime change* in Rusland een voldongen feit was. Maar daar is door Poetin een streep door gezet. Gebruikmakend van autoritaire middelen heeft hij in Rusland de sterke staat teruggebracht, tot grote verontwaardiging van het Westen. *Regime change* in Rusland staat

daarom nog steeds op de agenda in Amerika, en overigens echt niet alleen bij neoconservatieve politici. Ook iemand als Hillary Clinton bijvoorbeeld heeft zich daar openlijk voor uitgesproken. Rusland zelf is dus niet zo happig op een militair conflict met het Westen, maar het kan heel goed zo zijn dat de neoconservatieve krachten daar wel op aansturen. Vandaar ook het belang van Oekraïne. De Amerikanen begrijpen heel goed dat als je het huidige Rusland op de knieën wil krijgen, je Oost-Oekraïne uit de Russische machtssfeer moet halen. Juist omdat het Russische leger in belangrijke mate steunt op al die fabrieken daar.'

› **Maar de belangen van Europa bij het Associatieverdrag zijn toch niet primair militair van aard?**

'Nee, wat dat betreft gaapt er een kloof tussen de bedoelingen van Amerika en Europa ten aanzien van Oekraïne. De EU heeft vooral economisch veel te winnen bij Oekraïne. Het Associatieverdrag omvat bijvoorbeeld een wederzijds investeringsverdrag met volledige vrijheid van Europa om in Oekraïne te investeren. Omgekeerd krijgt Oekraïne dan ook volledige vrijheid om in Europa te investeren, maar dat is natuurlijk een farce. De Oekraïense industriële zijn bij lange na niet kapitaalkrachtig genoeg om in het Westen te kunnen investeren. Het betekent dus vooral dat Europees kapitaal voet aan de grond krijgt in Oekraïne. En er valt voor Europa zeker heel veel te halen in Oekraïne. In Oekraïne wonen ongeveer 44,3 miljoen mensen, dus dat is in potentie een grote afzetmarkt voor Europese bedrijven. Oekraïne is bovendien het land met de 'zwarte aarde', de rijkste landbouwgrond van Europa, misschien wel van de wereld. Het gaat bovendien om een van de grootste arealen in de wereld. Dat biedt unieke kansen voor Europese landbouwbedrijven. Een van de voorwaarden van het Associatieverdrag is dan ook dat er geen belemmeringen mogen worden opgeworpen tegen genetisch gemodificeerde landbouw. Op dit moment is dat nog verboden in Oekraïne. Maar niet alleen de Europese landbouwsector heeft belang bij openstelling van Oekraïne. In het oosten van Oekraïne is enorm veel

Foto: archief SP

Kees van der Pijl is politicoloog en emeritus hoogleraar Internationale Betrekkingen aan de Universiteit van Sussex.

schaliegas gevonden, waar een bedrijf als Shell op aast. Oekraïne is een relatief modern land met enerzijds een ontwikkelde industriële sector en anderzijds een staalindustrie en kolenmijnen in Oost-Oekraïne die geen schijn van kans hebben om te kunnen concurreren met de Duitse industrie. Die sector zal dan ook grotendeels weggeconcurrerd worden. Maar de juwelen die ertussen zitten – zoals de vliegtuigindustrie en de ultramoderne bedrijven die aan het Russische leger leveren – zullen door Europese bedrijven voor een habbekrats opgekocht worden, aangezien Oekraïne failliet is. Europa kijkt dus heel anders naar Oekraïne dan Amerika doet. Europa ziet vooral een economische kans, Amerika ziet vooral het militair-strategisch belang. Dat neemt niet weg dat ook de economische gevolgen van het Associatieverdrag indirect van invloed zullen zijn op het militaire conflict in Oekraïne. Het wegconcurreren van de Oekraïense industrie door Europese bedrijven zal namelijk leiden tot honderdduizenden nieuwe werklozen. En al deze werklozen zijn potentiële rekruten voor de huidige burgeroorlog, die daardoor nog verder dreigt te escaleren.'

› **Voor Oekraïne zelf zal het Associatieverdrag met de EU dus niet zoveel opleveren?**

'Nee, ook omdat Oekraïne economisch zo afhankelijk is van Rusland. Als Rusland zich vanwege het Associatieverdrag uit Oekraïne terugtrekt, zal dat een economische ramp zijn voor het land. In 2014 werkten er nog drie

miljoen Oekraïners in Rusland, maar door de burgeroorlog worden dat er steeds minder. De werkloosheid neemt toe naarmate de banden tussen Oekraïne en Rusland verder worden doorgesneden. Maar ook in andere opzichten is Oekraïne economisch afhankelijk van Rusland. De reden waarom de oligarchen uit Oost-Oekraïne goede betrekkingen met de Russen willen is niet uit liefde voor Rusland, maar omdat hun fabrieken gewoonweg niet kunnen blijven draaien zonder gesubsidieerd gas uit Rusland. Dat was ook de reden waarom president Janoekovitsj in 2013 uiteindelijk weigerde om zijn handtekening onder het Associatieverdrag met de EU te zetten. Poetin had hem namelijk laten voorrekenen door zijn adviseurs hoe Oekraïne economisch ten onder zou gaan als het land opengesteld zou worden voor westerse investeerders. Als een land als Griekenland, dat per hoofd negen keer zo rijk is als Oekraïne, al aan de economische afgrond wordt gebracht door de neoliberale politiek van Europa, dan zal dat zeker gebeuren met Oekraïne. Daarom is het ook zo dom om te denken dat het Associatieverdrag als een soort Marshallplan voor Oekraïne zal werken, zoals sommige voorstanders beweren. Daarbij verwijzen zij naar de heropbouw van het verwoeste Europa na de Tweede Wereldoorlog. Oppervlakkig gezien lijkt dat een sympathiek idee. De Oekraïense economie ligt immers op z'n gat. De Russen hebben zelf ook te maken met economisch zwaar weer door de sancties en zijn dus niet goed in staat om de Oekraïense economie weer aan de praat te krijgen. Daar is dus westers kapitaal voor nodig, en het Associatieverdrag voorziet daarin. Maar bij nader inzien is het tamelijk pervers om westerse investeringen in Oekraïne met het Amerikaanse Marshallplan te vergelijken. Dat hing destijds samen met het model van de Keynesiaanse verzorgingsstaat. De heersende economische ideologie is nu echter een heel andere. We leven nu in de tijd van het neoliberalisme. Wat Europa in Oekraïne gaat brengen is dus geen verzorgingsstaat maar een kil financieel kapitalisme dat zeker op de korte termijn tot een enorme toename van de armoede zal leiden.'

GEVLUCHE LINKSE POLICITUS SERGEJ KIRITSJOEK ‘POROSJENKO IS DE ROBESPIERRE VAN OEKRAÏNE’

Tekst: Ulrich Heyden (vertaling/bewerking: Daniël de Jongh) Foto: Corbis / Hollandse Hoogte©

Sergej Kiritsjoek, coördinator van de Oekraïense linkse organisatie Borotba, vluchtte naar Berlijn, weg uit de instabiele – en voor ons onoverzichtelijke – situatie in Oekraïne: ‘Er wordt getracht een soort dictatuur te vestigen.’

Sergej Kiritsjoek is 33 jaar oud en coördinator van de Oekraïense linkse organisatie Borotba (Strijd). Hij schrijft analyses voor de linkse Oekraïense website Liva.com.ua. Nadat leden van Borotba in Oekraïne in mei 2014 op gewelddadige wijze vervolgd werden, is hij in Berlijn in ballingschap gegaan. Borotba is opgericht in 2011.

In 2000 sloot Kiritsjoek zich aan bij de Oekraïense Communistische Partij, de KPU. Toen de KPU president Janoekovitsj steunde, richtte Kiritsjoek samen met een aantal andere voormalige KPU-leden en onafhankelijke linkse activisten Borotba op.

› **Op 12 oktober zijn er huiszoekingen gedaan bij drie voormannen van de fascistische partij Svoboda. Zij werden ervan verdacht bij de beschieting van demonstranten op het Maidanplein betrokken te zijn geweest. In februari 2014 zouden zij op de elfde verdieping van Hotel Oekraïne verbleven hebben; vermoedelijk is van daaruit op demonstranten geschoten. Hoe komt het dat het Openbaar Ministerie nu zulke onderzoeken instelt tegen politici die een sleutelrol hebben gespeeld bij de val van de Oekraïense president Viktor Janoekovitsj?**

‘De radicalen zijn nu niet meer nodig. De Oekraïense president wil van hen af, want zij leveren scherpe kritiek op hem en veroorloven zich uitspraken die in geen enkel ander land zouden kunnen. Ze zeggen dingen als: “We trekken Kiev binnen”, “we halen alle bataljons van het front” en “we gaan naar Kiev en vestigen daar een

patriottisch regime”. Dit zijn uitspraken die gewoon op de website van de Rechtse Sector staan.’

› **Er zijn ook arrestatiebevelen en dagvaardingen uitgevaardigd tegen andere bekende politici, zowel van linkse als van rechtse partijen.**

‘Kort geleden liet Porosjenko de leider van de rechts-nationale partij Oekrop oppakken, Gennadi Korban – een vriend van bankier Igor Kolomojski. Hij wordt beschuldigd van deelname aan de georganiseerde misdaad. Er zijn aanwijzingen dat ook vertegenwoordigers van het Rusland-gezinde Oppositieblok gearresteerd zouden kunnen worden. Porosjenko is onze Robespierre. Hij laat eerst rechts en daarna links oppakken. Hij wil alle radicale krachten uitschakelen en zijn macht consolideren. Ik ben ervan overtuigd dat de Verenigde Staten hem daarbij ondersteunen.’

› **Hoe staat Oekraïne er momenteel in sociaal opzicht voor?**

‘De economie is ingestort. Er heerst grote armoede en het bestaan is er erg zwaar. De prijzen van elektriciteit en gas zijn gestegen, de levensstandaard is sterk gedaald.’

› **Uw ouders wonen in Kiev.**

Hoe gaat het met ze?

‘Het inkomen van mijn ouders bedraagt momenteel 275 euro per maand. Mijn vader is ingenieur, hij ontwerpt beveiligingssysteem voor de stroomvoorziening. In de afgelopen twee jaar is zijn salaris gedaald van 800 naar 200 euro. Mijn moeder ontving 200 euro pensioen per maand, maar dat is nu nog maar 75 euro. Ondertussen zijn de elektriciteits- en gasprijzen in Oekraïne al meermaals gestegen.’

› **Mensen betalen hun rekeningen niet meer?**

‘Oekraïners zijn heel gedisciplineerd.

Ze lijden nog liever honger dan hun stroom- en gasrekeningen niet te betalen.’ Lachend: ‘Ik weet niet waar dat vandaan komt. Het zal die sovjet-mentaliteit wel zijn, waar de nationalisten nu zo tegen te hoop lopen.’

› **Welke kant gaat Oekraïne op?**

‘Er wordt getracht een soort dictatuur te vestigen. Er zullen wel verkiezingen gehouden worden, maar in de basis zal het een dictatuur zijn. Er zijn twee mogelijkheden. Of er komt een pro-westerse dictatuur, die westerse waarden en Europese integratie predikt en alle radicalen gevangen zet. Of het wordt een dictatuur van gestoorde ultranationalisten van Svoboda, Oekrop, Rechtse Sector en de fascistische Radicale Partij van Oleg Ljasjko. Deze extremistische krachten hebben miljoenen dollars en wapens geroofd uit het ‘Fonds ter Verdediging van het Vaderland’ (een steunfonds voor soldaten in de oorlog tegen pro-Russische rebellen in de Donbas –red.). Dat fonds werd beheerd door Gennadi Korban, de Oekropleider die nu is opgepakt.’

› **Hoe liggen de kansen voor Porosjenko om zijn macht te behouden?**

‘Hij krijgt nu steun van veel mensen die geen nationalistische dictatuur willen. Nadat rechtsextremisten op 31 augustus dit jaar een granaat naar politieagenten gooiden, waarbij vier politieagenten omkwamen en honderd gewonden vielen, zeiden veel mensen in Oekraïne: dit is de druppel. De mensen in Oekraïne willen geen geweld tegen politieagenten en geen terreur meer. De granaat werd gegooid door een soldaat die net terug was van het front.’

Er is momenteel een groot probleem bij de integratie van soldaten die van het front terugkomen. Die hebben kruitdamp geroken en, zoals dat heet, ‘bloed geproefd’. Ze zien zichzelf als

Dakloze bejaarde vrouw in Kiev.

helden, die het land verdedigd hebben. Maar bij terugkomst zijn er geen banen voor ze. Daarom staan ze nu voor het presidentsgebouw in Kiev om uitkeringen voor militairen te eisen. De ambtenaren daar zeggen dan: wij hebben jullie niet naar het front gestuurd. Daardoor voelen ze zich bij het vuilnis gezet. Misschien gaan ze nu criminele organisaties vormen. Ik ben een politiek tegenstander van Porosjenko, maar als hij zich op dit moment niet opstelt als een autoritair leider, zou Oekraïne in gevaar raken. Porosjenko en zijn klik

kunnen de rechts-radicalen nu nog stoppen.'

› **In Rusland is de Rechtse Sector verboden en hun website uit de lucht gehaald.**

'Rusland reageert panisch. Als Rusland het conflict in Oekraïne niet op de een of andere manier weet te winnen, zal het overslaan naar Rusland.'

› **Is die paniek terecht?**

'Natuurlijk. Er is zoveel sociaal onrecht en zoveel corruptie in Rusland.'

'Op het Maidanplein zag je een ideologie van sociaal racisme, waarbij de middenklasse spuugt op de armsten in de samenleving'

WIE? WAT?

Kiritsjoek spreekt over veel Oekraïense organisaties, mensen en gebeurtenissen. Hieronder wat achtergrondinformatie.

Partijen/organisaties

- Borotba: Oekraïense linkse organisatie
- KPU: Communistische Partij van Oekraïne.
- Oekrop: rechts-nationale partij
- Oppositieblok: Rusland-gezinde Oost-Oekraïense partij
- Radicale Partij: fascistische partij
- Rechtse Sector: extreem-rechtse partij
- Svoboda: extreem-rechtse partij

Mensen

- Stepan Bandera: nazi-collaborateur uit de Tweede Wereldoorlog, held van extreem-rechts
- Dmitry Firtash: oligarch
- Viktor Janoekovitsj: president van Oekraïne van 2010-2014
- Aleksandr Janoekovitsj: zoon van Viktor Janoekovitsj
- Dmitri Jarosj: leider van de Rechtse Sector
- Viktor Joesjtsjenko: president van Oekraïne van 2005-2010
- Andrej Kljoejev: staf-chef van Viktor Janoekovitsj
- Igor Kolomojski: bankier
- Gennadi Korban: leider van Oekrop
- Oleg Ljasjko: leider van de Radicale Partij
- Petro Porosjenko: huidige president van Oekraïne
- Petro Simonenko: voorzitter van de KPU
- Oleg Tjagnibok: leider van Svoboda

Gebeurtenissen

- (Euro)Maidan: protesten op het Maidanplein tegen president Janoekovitsj, die uiteindelijk leidden tot zijn afzetting in februari 2014.
- Krim-annexatie: inlijving van de Krim door Rusland na referendum.
- Oranjerevolutie: grootschallige protesten na de presidentsverkiezingen in november 2004.

› **Is een Maidan ook in Rusland mogelijk?**

'Daar ben ik van overtuigd.'

› **Zijn er aanwijzingen voor?**

'Er heerst nu stilte voor de storm. Als de hele oppositie monddood wordt gemaakt en er geen dialoog is, barst vroeg of laat de bom. Rusland heeft zijn invloed op Oekraïne verloren.'

Terwijl een pro-Russische regering in Kiev eigenlijk logischer zou zijn dan een pro-Amerikaanse. Als Poetin ook maar tien procent zou overnemen van het beleid dat Chávez in Venezuela voerde, waar oliedollars in huizen voor de armen en in onderwijs en gezondheidszorg zijn gestoken, zouden de zaken er heel anders voor staan in Rusland. Maar het geld verdwijnt in de zakken van de oligarchen en de meerderheid van de bevolking zucht onder neoliberale hervormingen.'

› **In opiniepeilingen is de steun voor Poetin groter dan ooit.**

'Peilingen zijn gevaarlijk verslavend: je moet ze voortdurend hoog zien te houden. Maar veel Russische oligarchen willen zich met het Westen verzoenen en de confrontatie beëindigen. Ze dromen ervan om deel te gaan uitmaken van de internationale bourgeoisie. De Russische oligarchen zijn bereid om een tweede referendum te houden op de Krim. Maar dat zal de publieke opinie in Rusland niet toestaan, daarvoor zijn de gemoederen te hoog opgelopen. Het Russische bestuur wordt al gegijzeld door de publieke opinie. Het Kremlin zou best bereid zijn geweest om een tweede referendum te houden. Maar dat kunnen ze niet maken; de mensen zouden het niet bevatten.'

› **Veel links georiënteerde mensen zijn van mening dat het Oekraïne-conflict zowel aan de VS als aan Rusland te wijten is.**

'Ik ben van mening dat je niet alleen vanuit de geopolitieke invalshoek naar het Oekraïense conflict moet kijken. Dat buitenlandse staten zich in het conflict mengen, behoort tot de logica van burgeroorlogen. In de Spaanse burgeroorlog hebben aan de ene kant Italië en Duitsland en aan de andere kant de Sovjet-Unie zich gemengd. In Oekraïne is de burgeroorlog gedeeltelijk uitgelokt door de Verenigde Staten. Maar de interne tegenstellingen kwamen voort uit Oekraïne zelf.'

› **Wat is de oorzaak van de Oekraïense burgeroorlog?**

'In de negentiger jaren begon het kapitalisme. Dat gaf zo'n armoede, zo'n shock, zo'n drama! Het was totaal niet wat ons was voorgehouden.

'De Rechtse Sector is met behulp van het presidentieel kantoor naar het Maidanplein gebracht, om de protestbeweging in diskrediet te brengen'

Natuurlijk was er ook het gevaar van een rode revanche. Er waren mensen die zeiden: oké, laten we maar teruggaan naar het socialisme want op deze manier loopt het echt voor geen meter.

KPU-voorzitter Petro Simonenko had de presidentsverkiezingen van 1998 makkelijk kunnen winnen. Onder die omstandigheden had de nationale bourgeoisie, de oligarchen die zich in de negentiger jaren het staats-eigendom hadden toegeëigend, een ideologisch schild nodig om de rode revanche tegen te houden. Maar de oligarchen kozen toen voor de verlamdende nationalistische ideologie.'

› **Hoe is dat precies gegaan?**

'Ik zat toen nog op school. Het geschiedenisonderwijs was tegen de Sovjet-Unie gericht. En zelfs toen al werden Stepan Bandera (nazi-collaborateur uit de Tweede Wereldoorlog) en zijn Oekraïense Opstandelingenleger OePA verheerlijkt.

› **Ging de ideologische omslag zo snel?**

'De nationalistenvan kwamen destijds uit twee groepen. Er zaten conformisten tussen, voormalige ideologen van de Communistische Partij in een 'nieuw jasje'. Anderen waren van de jonge generatie, die opgroeide in het nieuwe, nationalistische klimaat. Maar voor de nationale bourgeoisie was dat nog niet genoeg. En toen kwam in 2005 Viktor Joesjtsjenko aan de macht. Onder Joesjtsjenko bereikte het nationalisme echter nog geen nieuwe hoogten. In 2010 werd Viktor Janoekovitsj president. Hij beheerste weliswaar alle geldstromen, maar hij maakte geen korte metten met de nationalistische propaganda. De gouverneur van het Lviv-gebied (in het westen) legde bloemen bij het monument van Stepan Bandera. In

het oosten werden juist bloemen bij het monument van de sovjet-militairen gelegd.'

› **Waren er nog andere redenen voor het nationalisme?**

'Natuurlijk. Als de mensen arm zijn, is hun identiteit het belangrijkste wat ze nog overhouden. Dat zie je nu ook in de islamitische wereld.'

› **Maar in 2013 was Maidan toch nog een sociaal protest?**

'Nee. Op het Maidanplein heerste al van meet af aan een sterk nationalistische stemming. Er was grote verdraagzaamheid ten opzichte van extreem-rechts. Vandaag de dag zeggen onze politieke tegenstanders dat de ultrarechtsen op het Maidanplein in de minderheid waren. Ja, ze waren wel in de minderheid, maar ze waren wel actief.'

› **Maar het belangrijkste motief van de 200.000 mensen die in november, december in Kiev de straat op gingen was toch het verbeteren van hun levensomstandigheden?**

'Ja en nee. Sociale eisen kunnen ook reactionair zijn. Op het Maidanplein zag je een ideologie van sociaal racisme, volgens welke de middenklasse zo ongeveer alles produceert. Het idee is dan dat het land op de zak van de belasting betalende middenklasse zou teren.'

› **Wilt u nou zeggen dat die 200.000 demonstranten allemaal afkomstig waren uit de middenklasse?**

'Negentig procent van die mensen behoorde tot de middenklasse, of meende zichzelf daartoe te kunnen rekenen. De meest actieve mensen in de Maidanbeweging waren van de auto-Maidan. Zij reden in optocht rond en joegen op *titoesjki* (door president Janoekovitsj ingehuurd knokploegen). Onder Janoekovitsj

bedroeg het gemiddelde maandsalaris 500 euro. Maar de mensen van de auto-Maidan reden in auto's van 50.000 euro. Dat waren geen arme mensen.

Het sociaal racisme heeft vele lagen. Eerst gaat het tegen de nalatenschap van de Sovjet-Unie, tegen de *sovok* (de achtergebleven levenswijze van de sovjets) en "het totalitaire regime dat slaven van ons heeft gemaakt". Op het tweede niveau keert de haat zich tegen de arbeiders en de armsten in de samenleving, tegen de *"bydlo"*, "de dommen en ongescholden". De derde laag is het nationalisme, niet noodzakelijkerwijs van radicale aard.'

› En hoe zien de mensen in Oost-Oekraïne zichzelf?

'Zij vinden dat zij het bruto binnenlands product van Oekraïne produceren. Dat klopt ook wel, Oost-Oekraïne levert 20 procent van het bbp en 50 procent van de export. Het grootste deel van de Oekraïense deviezeninkomsten was afkomstig van de export van de staalindustrie in het oosten van het land. Maar op het Maidanplein in Kiev was het van: "De mensen in Oost-Oekraïne zijn dom; de staalindustrie is verouderd; die lui daar zijn een blok aan ons been."

› Wat kun je zeggen over de rol van Janoekovitsj? Was hij een oligarch, of was dat alleen zijn zoon, Aleksandr?

'Janoekovitsj was een ambtenaar. Hij bezat geen vermogen, geen fabrieken. Maar gedurende de drie jaar dat Janoekovitsj president was, werd zijn zoon mede-eigenaar van alle grote bedrijven in Oekraïne. Hij werd eigenaar van het ski- en kuuroord Bukovel in de Karpaten. Als er ergens een nieuw winkelcentrum werd gebouwd, werd Aleksandr Janoekovitsj mede-eigenaar. Alle oligarchen, ook Dmitry Firtash, moesten delen met Aleksandr. De ministers werden verplicht om contante betalingen te doen aan president Janoekovitsj. Hoe konden ze aan dat geld komen? Alleen van de oligarchen.'

› **Het was toch eigenlijk wel te voorzien dat Oekraïne, met al z'n oligarchenklieken die allemaal weer hun verschillende belangen hebben, niet op die manier geleid kan worden?** 'In Kiev heb je de Lukjanow-gevangenis. Daar hebben in de loop van die

Sergei Kiritsjoek: 'Borotba bestaat nog, maar onze leden treden niet meer openlijk naar buiten.'

drie jaar zo'n duizend ondernemers vastgezet die weigerden om hun bedrijven op naam van Aleksandr Janoekovitsj te zetten. Dat ging dan om kleine drukkerijen en dergelijke. Ze werden op de meest bizarre gronden opgepakt. Ik ken meerdere kleine ondernemers die in die gevangenis hebben gezeten. Daar komt nog bij dat Janoekovitsj een comfortabele oppositie wist te creëren. Hij gaf de rechts-radicalen partij Svoboda geld. Het was zijn droom om in de tweede ronde van de presidentsverkiezingen tegen Oleg Tjagnibok uit te komen. In dat geval had het hoofd van de nazistische Svoboda-partij uiteraard verloren.'

› Zijn er bewijzen voor deze financiering?

'Ik heb geen concrete bewijzen. Janoekovitsj financierde Svoboda niet eigenhandig. Zijn eigen geld heeft hij nooit ingezet. Het was een project van zijn staf-chef, Andrej Kljoejev. Tijdens de Maidanprotesten zijn er talloze provocaties geweest vanuit het presidentieel kantoor. De Rechtse Sector werd met behulp van het presidentieel kantoor naar het Maidanplein gebracht, om de beweging in diskrediet te brengen en de demonstrerende middenklasse angst aan te jagen. Dat plan slaagde. De steun voor Maidan daalde in Kiev van 57 naar 47 procent. Maar de kritische massa die op de been was gebracht was al te groot en de publieke opinie was al niet meer zo van belang.'

› Maar deze stelling kunt u niet bewijzen.

'Ik kan alleen zeggen dat de laatste politicus die Janoekovitsj op 20 februari (net voor hij de aftocht blies) heeft ontvangen, de leider van de Rechtse Sector was, Dmitri Jarosj. Die heeft dat later ontkend, maar hij is daar toen als bezoeker geregistreerd. Ik ben ervan overtuigd dat Janoekovitsj niet het bevel heeft gegeven om op mensen te schieten. Wie er geschoten heeft, dat is de vraag. Momenteel loopt er een onderzoek van de Openbaar Aanklager tegen drie leden van de fascistische partij Svoboda. Dat is niet zomaar een schandaal. Daarmee wordt de hele lezing van Maidan op z'n kop gezet.'

› U woont sinds mei 2014 in Berlijn?

'Ik was op 5 mei uitgenodigd om bij Die Linke over de Oekraïne te komen vertellen. Enkele dagen daarna begonnen de arrestaties van activisten in Charkov. Ik heb toen besloten om niet terug te keren naar Oekraïne en ik heb mijn kameraden aangeraden om ook te vertrekken. Velen van hen hebben niet naar me geluisterd. Op 7 mei hebben de rechtsextremisten in Charkov geprobeerd linkse activisten te ontvoeren. Bij het Lenin-monument in Charkov schoten leden van de Rechtse Sector in de lucht. Ze kregen Denis Levin te pakken, een van onze leiders, maar hij is door voorbijgangers bevrijd.

Ikzelf werd in april 2014 gevolgd. Ik sliep elke nacht ergens anders. Ons kantoor in Charkov is vernield door gemaskerde mensen. In de nacht van 15 maart zijn bij een antifascistische demonstratie in Charkov twee activisten neergeschoten door de Rechtse Sector. Borotba bestaat nog, maar onze leden treden niet meer openlijk naar buiten. Het is te gevaarlijk geworden. Onze mensen zijn gedemoraliseerd.'

Dit artikel is een ingekorte versie van *Poroschenko ist unser Robespierre* op de website van online magazine Telepolis. sp.nl/ZZK

WAT STEMTE GEERT WILDERS?

Tekst: Ronald van Raak en Nicole Temmink Foto: Sander van Oorspronk

De zorg, sociale zekerheid of het milieu: regelmatig laat de PVV een 'links' geluid horen. Maar het gaat in de politiek niet alleen om wat mensen zeggen, maar vooral om wat ze stemmen. Wij keken wat Geert Wilders in 2015 zoal heeft gestemd bij moties van de SP.

Volgens premier Rutte is Geert Wilders eigenlijk heel links, als je zou kijken naar zijn programma. Nou, wij kunnen daar heel weinig sociaals in vinden. Het uitsluiten van bevolkingsgroepen is niet links, rijken nog minder belasting laten betalen evenmin. Maar wat stemt Geert Wilders nou werkelijk? We geven een inkijkje in het werkelijke stemgedrag van de PVV. In de Tweede Kamer, maar ook van de PVV-fracties in Almere en in Den Haag.

WILDERS TEGEN DE THUISZORGMEDEWERKERS

De PVV zegt erg begaan te zijn met de zorg voor gewone mensen, zoals de thuiszorg. Toch stemde de PVV op 22 januari 2015 tegen SP-voorstellen die gericht waren tegen loonoffers in de thuiszorg en voor het behoud van opgebouwde arbeidsrechten van thuiszorgmedewerkers.

WILDERS TEGEN EXTRA GELD VOOR DE ZORG

In de maanden daarna maakte de PVV het zo mogelijk nog bonter. Op 11 februari stemde Wilders tegen een SP-voorstel om het eigen risico af te schaffen voor ouderen en chronisch zieken. Op 25 juni zelfs tegen ons voorstel om 2 miljard extra te investeren in de zorg, geld dat het jaar daarvoor op de plank was blijven liggen. Op 6 november kreeg ons

voorstel voor een publieke basisverzekering evenmin steun van Wilders.

DE WINST VAN BEDRIJVEN GAAT VOOR ALLES

Wilders is een oud-VVD'er. Dat merk je goed als het gaat om de belangen van bedrijven. Toen de SP op 5 november voorstelde bij toekomstige handelsverdragen te zorgen dat niet nóg meer marktwerking in de zorg wordt afgedwongen, stemde de PVV gewoon tegen. 'Dierenvriend' Dion Graus stemde op 20 januari 2015 ook tegen ons voorstel om bij handelsverdragen dierenwelzijn, consumenten- en voedselveiligheid veilig te stellen.

WILDERS KIEST VOOR HET GROTE GRAAIEN

Op 1 juli stemde Wilders tegen ons voorstel voor onderzoek naar de gevolgen voor Nederland van belas-

DE PVV: OOK LOKAAL ASOCIAAL

PVV ALMERE: GEEN BETAALBARE WONINGEN

De PVV zit niet alleen in de Tweede Kamer, maar ook in de gemeenteraden van Almere en Den Haag. Ans Desumma, fractievoorzitter van de SP in Almere, blijft zich verbazen over het optreden van de PVV.

‘De woningnood in Almere is groot. Door een enorm gebrek aan goedkope en betaalbare huurwoningen heeft een grote groep mensen geen betaalbaar en veilig dak boven het hoofd. De gemeente praat hier al jaren over, werkt plannen uit, maakt analyses, maar het echte bouwen van de woningen die nodig zijn voor de Almeerse bevolking blijft maar achterwege. De SP heeft een motie ingediend waarin de gemeente wordt opgedragen zo snel mogelijk het leegstaand gemeentelijk vastgoed om te bouwen tot goedkope sociale huurwoningen. Hierdoor kunnen we op korte termijn een aantal inwoners van Almere een veilige en betaalbare woonplek aanbieden. De PVV steunde ons voorstel niet. Volgens

die partij hebben we voldoende goedkope en sociale huurwoningen in Almere. Dat geeft toch te denken, als je je realiseert dat er hier in Almere een wachtlijst is van zeven tot acht jaar voor dergelijke woningen! Zelfs een motie waarin de gemeente wordt verzocht met de woningcorporaties GoedeStede en Ymere om de tafel te gaan en betere huurafspraken te maken via de minimakorting, kon niet rekenen op de steun van de PVV.’

De PVV stemt in Almere zelden mee als de SP voorstellen doet om het leven van de bewoners met een laag inkomen te verbeteren. Zo stemde de PVV onder meer tegen onze plannen om slechte bewindvoerders aan te pakken, de aanvraag voor ondersteunende maatregelen voor mensen te vereenvoudigen en oneerlijke boetes voor bijstandsgerechtigden te herzien.

PVV DEN HAAG: GEEN SOCIALE WONINGBOUW

Ook de PVV in de gemeenteraad van Den Haag klaagt volgens fractievoorzitter Bart

van Kent veel over de opvang van vluchtelingen. Tegelijkertijd blijkt de de partij helemaal niets te moeten hebben van sociale woningbouw. Hier hetzelfde verhaal als in Almere: een keihard ‘nee’ tegen elk voorstel van de SP.

Dankzij de SP gaat Den Haag bekijken hoeveel dure corporatiewoningen onder de ‘liberalisatiegrens’ kunnen worden gebracht. Een aantal woningcorporaties, waaronder Haag Wonen, wil op deze manier het aantal betaalbare huurwoningen vergroten. De PVV stemde tegen dit voorstel.

Corporatie Staedion heeft aangegeven meer sociale huurwoningen te willen bouwen. Het verzoek van de SP om na te gaan welke gemeentelijke grond hiervoor in aanmerking zou kunnen komen kreeg wel steun van een meerderheid van de gemeenteraad, maar niet van de PVV. De partij van Wilders was zelfs tegen ons voorstel om te onderzoeken welke leegstaande gebouwen van de gemeente omgebouwd zouden kunnen worden tot sociale huurwoningen.

tingontduiking door multinationals. Maar ook het gegraai door politici kan op zijn goedkeuring rekenen. Toen de SP op 22 juni voorstelde om twee ton die de Tweede Kamer heeft voor ‘loopbaanbegeleiding’ van Kamerleden te besteden om gewone mensen in de WW aan het werk te helpen, stemde de PVV opmerkelijk genoeg tegen.

EERLIJKER DELEN? DE PVV STEM TEGEN

Een motie van de SP om mensen met hoge inkomens meer belasting te laten betalen – en mensen met een lager inkomen minder (4 februari 2015); of om grote vermogens een eerlijker belasting te laten betalen (11 maart); ons voorstel om een miljonairsbelasting in te voeren (17 september): het stuit allemaal op een ‘nee’ van de PVV. Hier verradert Wilders opnieuw zijn ware aard en blijkt hij weer een rasechte VVD’er.

WILDERS WEIGERT STEEDS ONS TE STEUNEN

Oplossen van problemen van mensen met schulden (25 mei 2015); aanpak-

ken van loverboys en huiselijk geweld (4 juni); kleinere klassen in het basisonderwijs (10 juni); extra steun voor gezinnen met kinderen die opgroeien in armoede (2 december); sociale werkvoorzieningen behouden (17 november); nutteloze sollicitatieplicht voor ouderen afschaffen (2 december). Wilders weigert telkens weer om onze voorstellen te steunen.

GEEN STEUN VOOR DERADICALISERING

Wilders wil niet dat vluchtelingen naar Nederland komen, maar steunt evenmin een voorstel van de SP om opvang in de regio veilig te stellen (29 april 2015). We moeten radicalisering in ons eigen land aanpakken, maar Wilders steunt de SP niet als we een goed programma willen opzetten voor deradicalisering (28 januari 2015). Zelfs een onderzoek naar succesvolle deradicalisering (17 december) mogen we niet starten.

GEEN RECHT VOOR GEWONE MENSEN

Gewone mensen die hun recht zoeken hoeven niet op de hulp van de PVV te rekenen. Een motie van de SP om mensen met een laag inkomen hulp te bieden bij een Juridisch Loket (14 april 2015) is door Wilders verworpen. Evenals ons voorstel om slachtoffers en nabestaanden meer spreekrecht te geven (27 mei). Hij verdedigt wel dat grote bedrijven deals kunnen sluiten met overheden, zonder tussenkomst van de rechter (9 april).

GEEN WONING VOOR HENK EN INGRID

Wilders zegt dat hij het oneerlijk vindt dat vluchtelingen een woning krijgen, terwijl ‘Henk en Ingrid’ op de wachtlijst staan. Maar een motie van de SP om te stoppen met de verdere liberalisering van de woningmarkt en met de verkoop van sociale huurwoningen (2 september en 8 oktober 2015) steunde hij niet. Ook als de woningnood hoog is, moeten corporaties volgens de PVV een flinke verhuurdersheffing blijven betalen (2 september).

SPAANSE VERKIEZINGEN

PODEMOS WACHT MOGELIJK ZWARE BEPROEVING

Tekst: Tijmen Lucie Foto: J. Luis Cuesta / Hollandse Hoogte©

Podemos voorman Pablo Iglesias (midden)

Bij de Spaanse parlementsverkiezingen van 20 december kwam het modern-linkse Podemos als winnaar uit de bus. Grote verliezers waren de regerende conservatieve Partido Popular en de sociaal-democratische PSOE. Dick Nichols, correspondent in Barcelona, over het succes van Podemos en de uitdagingen voor een linkse regering in Spanje.

› **Podemos is een jonge partij, waar komt het succes vandaan?**

‘De opkomst van Podemos is alleen te begrijpen als je de vele facetten van de crisis in Spanje in ogenschouw neemt. Podemos geeft uitdrukking aan de woede en afkeer die miljoenen mensen, vooral jongeren, voelen ten opzichte van het Spaanse en Europese establishment. Gepaard aan een diepgevoelde wens om de economie, de staatsinrichting en de overheidsinstellingen radicaal te herzien. Die woede kent vele oorzaken. Om te

beginnen de economische crisis. Die heeft in Spanje 4,78 miljoen mensen werkloos gemaakt, gezorgd dat het gemiddelde loon even hoog is als in 2001, de armoede tot ongekende hoogte laten stijgen (in 2014 dreigde 29,2 procent van de bevolking buiten de maatschappelijke boot te vallen) en een kwart miljoen jongeren ertoe gebracht hun heil in het buitenland te zoeken.

En nu zou er sprake zijn van economisch ‘herstel’. Maar dat voltrekt zich in een context waarin het aandeel van lonen in het nationaal inkomen het laagste punt heeft bereikt sinds 1960, 92 procent van de nieuwe arbeidscontracten geen enkele zekerheid biedt en Spanje samen met Letland de hoogste inkomensongelijkheid kent van Europa. Tussen 2008 en 2011 zijn de inkomens van de tien procent armste Spaanse huishoudens gemiddeld met 13 procent gedaald. Tussen 2008 en 2015 zijn meer dan 600.000 huizenbezitters hun huis uitgezet wegens

betalingachterstanden. In 2015 waren er 770.000 huishoudens die nog geen euro aan inkomsten hadden. In het huidige Spanje kun je fulltime werken en nog steeds niet rondkomen – niet zo gek, als je bedenkt dat het salaris van 5,9 miljoen werknemers onder het zogenaamde minimumloon van € 655,20 ligt.

Zet daartegenover dat de Spaanse banken 51,3 miljard euro hebben ontvangen, als reddingsoperatie, en dat het land jaarlijks ook nog eens meer dan 50 miljard euro misloopt door belastingontwijking van het grote bedrijfsleven en de superrijken. Tegelijkertijd is er fors bezuinigd op sociale voorzieningen, zoals de gezondheidszorg en het onderwijs, en is Spanje in 2011 door de Europese Commissie gedwongen om in de grondwet op te nemen dat het terugbetalen van schulden een begrotingsprioriteit is waarover niet te onderhandelen valt.

Daar komen dan nog de vele corrup-

tieschandalen bij, waarin vooral politici van de regerende conservatieve Partido Popular (PP) zijn verwickeld, maar ook bijvoorbeeld de zuster van koning Felipe. En vlak tot slot de nog altijd niet opgeruimde erfenissen van het tijdperk van de Franco-dictatuur niet uit. De meest prangende daarvan is dat de PP en de sociaaldemocratische PSOE het recht op zelfbeschikking weigeren te erkennen van de historische naties die samen de Spaanse staat vormen, met name de Catalanen, de Basken en de Galiciërs. Die crisis heeft een kookpunt bereikt en raakt de kern van het politieke conflict in Spanje.

Al deze afzonderlijke crises hebben vanaf 2011 geleid tot de opkomst van omvangrijke protestbewegingen. Van de opstand van de *indignados* (verontwaardigden) tegen de corruptie en voor ‘echte democratie’, de beweging tegen de gedwongen uithuiszettingen en verschillende ‘protestgolven’ tegen bezuinigingen tot de Catalaanse onafhankelijkheidsbeweging die 2 miljoen demonstranten op de been bracht. Zonder deze enorme sociale onrust zou Podemos er niet geweest zijn. Het doel van de partij is om vanuit de regeringspositie de Spaanse staat radicaal democratisch te herschikken.

› **Waarom haalde Podemos zo’n goed resultaat bij de afgelopen Spaanse parlementsverkiezingen?**

‘Er zijn drie redenen waarom Podemos – en de lijstverbindingen die de partij in een aantal kiesdistricten aanging – de grootste winst boekte op 20 december. Ten eerste kreeg Podemos de steun van voormalige PSOE-stemmers die boos waren vanwege het bezuinigingsbeleid tijdens de PSOE-regeringsperiode (van 2004 tot 2011, –red.). Ten tweede omdat het merendeel van de jongeren op Podemos stemde. En ten derde – en dat is de belangrijkste reden – kreeg Podemos veel steun in alle regio’s waar de nationale kwestie een belangrijke rol speelt, vanwege de steun voor een federaal Spanje en voor het recht op zelfbeschikking, in het bijzonder in Catalonië.

Dit waren de eerste landelijke verkiezingen ooit waarbij een landelijke Spaanse partij die zich ondubbelzinnig uitsprak voor het nationale recht

UITSLAG SPAANSE PARLEMENTSVERKIEZINGEN 20 DECEMBER 2015

Partij of coalitie	Percentage stemmen	Aantal stemmen	Zetels
PP	28,72	7.215.752	123
PSOE	22,01	5.530.779	90
Podemos*	12,67	3.182.082	42
Ciudadanos	13,93	3.500.541	40
Catalunya Sí que es Pot) [Catalonië]*	3,69	927.940	12
Commitment-Podemos [Valenciaanse gemeenschap]*	2,67	671.071	9
ERC [Catalonia]	2,39	599.289	9
Democràcia i Llibertat [Catalonië]	2,25	565.501	8
In Tide [Galicië]*	1,63	408.370	6
PNV [Baskenland]	1,20	301.585	6
IU-UP	3,67	923.133	2
EH Bildu [Baskenland, Navarra]	0,87	218.467	2
CC [Canarische Eilanden]	0,33	81.750	1
*Gecombineerde resultaten van Podemos en coalities waar zij deel van uitmaken	20,67	5.189.463	69

op zelfbeschikking meer dan 20 procent van de stemmen behaalde. De belangrijkste motor achter het succes van Podemos was dat de partij de agenda van de verkiezingscampagne wist te bepalen, mede dankzij Pablo Iglesias’ overwinning bij het eerste televisiedebat en de mobiliserende stijl van campagnevoeren.’

› **Hoe schat u de kansen in op een linkse PSOE-Podemos-regering?**

‘Nogal klein. Terwijl het na de verkiezingen gaat over welke coalitie van partijen een regering gaat vormen, is de cruciale onderliggende strijd of Podemos of de PSOE de leidende partij op links is nog onbeslist. PSOE-leden en -stemmers zouden, volgens de meeste peilingen, het liefst een regering zien van PSOE en Podemos. Maar oud-PSOE-premiers en -ministers, regionale bestuurders (de ‘baronnen’) en niet te vergeten het volledige Spaanse en Europese establishment, raken al in paniek bij de gedachte aan een regering waarin Podemos enige invloed heeft. “Je wilt niet weten hoe we op dit punt door Brussel onder druk gezet worden”, vertelde een anonieme PSOE-partijfunctionaris aan de Spaanse media. Toch moet de PSOE – die bij de laatste peilingen al achter lag op Podemos – op zijn minst de schijn ophouden dat er wordt onderhandeld met de rivaal. Helemaal nu Podemos het publieke

debat heeft gehaald met een voorstel voor een ‘regering van verandering’, van PSOE, Podemos en IU (Verenigd Links).

PSOE heeft weinig opties. Met de huidige zetelverdeling is er geen enkele andere meerderheid mogelijk dan die welke de elites niet kunnen verdragen: een PSOE-Podemos-IU-coalitie, gesteund doordat ten minste enkele nationalistische partijen bereid zijn een stap terug te doen.

De PSOE kan geen linkse coalitieregering accepteren op Podemos’ voorwaarden. Ten eerste omdat dan het recht op zelfbeschikking van de regio’s erkend zou worden, maar ook omdat antibezuinigingsbeleid onbespreekbaar is voor het establishment. Het mogelijk maken van een PP-regering, door zelf af te zien van regeringsdeelname, staat ook niet ter discussie. Dat zou immers ingaan tegen alles wat de partij tijdens de verkiezingscampagne gezegd heeft en er bijna zeker toe leiden dat de PSOE de Spaanse tegenhanger van het Griekse PASOK wordt. Nieuwe verkiezingen zijn ook niet aantrekkelijk, vanwege de angst door Podemos voorbijgestreefd te worden.

Er zijn nu onderhandelingen gestart met alle belangrijke partijen behalve de PP en de twee Catalaanse partijen. PSOE-leider Pedro Sánchez probeert nu een centrumalliantie te vormen

rondom PSOE's 'Programma voor een progressieve en hervormingsgezinde Regering': een slap aftreksel van Podemos' voorstel 'Regering van verandering', maar met ogenschijnlijk genoeg progressief en volks geluid om het Podemos zo moeilijk mogelijk te maken om zich ertegen te verzetten.

PSOE staat nu voor de uitdaging om enerzijds de Spaans-nationalistische anti-Podemos-partij Ciudadanos zover te krijgen om de scherpste anti-werknemer en neoliberale randjes van haar programma los te laten en anderzijds Verenigd Links te lijmen met sociaal beleid en vage toezeggingen over een 'federaal Spanje'. Als Sánchez daarin slaagt, kan hij de druk op Podemos opvoeren om toe te treden tot zijn 'progressieve' regering, of die in elk geval niet te blokkeren. Podemos heeft vooralsnog elke coalitievorming met Ciudadanos afgewezen.

Als de PSOE er na al het ritselen en regelen niet in slaagt om een regering te vormen, dan zal erop worden ingezet om Podemos neer te zetten als 'spelbrekers', die 'feitelijk de PP in de kaart spelen' en 'bondgenoten van de separatisten' zijn. Dat zou de PSOE meer ruimte geven om af te zien van regeringsdeelname en zo een regering van PP of PP en Ciudadanos mogelijk te maken, of zelfs vervroegde verkiezingen aan te gaan. Het is moeilijk voor te stellen dat Podemos voor deze druk zal zwichten, dan zou de partij immers enorme politieke concessies moeten doen, maar toch kan deelname of gedoogsteun aan een coalitie met de PSOE niet volledig worden uitgesloten. Die beslissing zal sterk bepaald worden door het politieke klimaat op dat moment.'

› **Wat zullen de grootste nationale en internationale uitdagingen zijn voor een linkse regering? Hoe zullen de Spaanse en Europese elites reageren?** 'Als zo'n regering vooral het Podemos-programma zou willen uitvoeren, en niet dat van de PSOE, zou de vijandige houding van de Europese Commissie en de Eurogroep van ministers van Financiën uit de eurozone, alsmede de afkeer en chantage van de Spaanse en wereldwijde economische en financiële belangen de grootste uitdaging vormen. De staatsschuld ligt net onder de 100 procent van het bbp.

Dick Nichols is Europees correspondent voor het Australische radicaal-linkse *Green-Left Weekly*. Hij doet verslag van de politieke ontwikkelingen in Spanje op sp.nl/ZZr en sp.nl/ZZH

Dat zou de economie kwetsbaar kunnen maken voor een sterke toename van de Spaanse staatsschuld alsook voor dreigementen van de ECB om de liquiditeit van het Spaanse banksysteem, dat pas sinds kort weer enigszins hersteld is, te beteugelen. Het Podemos-programma bevat voorstellen voor een meedogenloze aanpak van belastingontduiking, een progressieve inkomstenbelasting, vermogens- en erfbelastingen, het dichten van mazen in de wet waarmee belasting wordt ontweken, belastingheffing op financiële transacties en een speciale bankenbelasting om de miljarden van de reddingsoperaties terug te halen. Ook wil Podemos de grondwetswijziging over de staatsschuld terugdraaien, de huisuitzettingen stoppen, het minimumloon optrekken tot € 800, 'arbeidsmarkthervormingen' herroepen en een basisinkomen invoeren voor gezinnen met geen of weinig inkomsten. Verder wil Podemos de pensioenleeftijd op 65 houden, de pensioenen indexeren, de staatsschuld doorlichten, opnieuw onderhandelen over het tijdschema van de Europese Commissie voor het terugdringen van het overheidstekort en de geredde private bank Bankia een publieke bank maken. Het is niet moeilijk voor te stellen hoe de elites op zulke voorstellen reageren, vooral gezien de Europese dimensie (waaronder een sociaal manifest voor de ECB).

De andere grote kwestie die onherroepelijk tot conflicten zal leiden betreft het recht op zelfbeschikking voor de Spaanse deelstaten. In het huidige Europa van vele naties zonder eigen

staat, sprong de toenmalige voorzitter van de Europese Commissie, José Manuel Barroso, een gat in de lucht bij de uitslag van het Schotse referendum over onafhankelijkheid en kookte de Franse premier Manuel Valls van woede toen de nieuwe premier van Corsica het regionale parlement in het Corsicaans toesprak. Elke erkenning van het democratische recht op zelfbeschikking zou enorme problemen creëren voor de staatkundige organisatie die door het establishment als onveranderlijk beschouwd wordt. Kortom: de onverzettelijkheid waarmee de elites vasthouden aan hun visie en spelregels voor Europa zal per definitie botsen met een Podemos-achtige linkse regering. Zelfs het slappe aftreksel dat de PSOE voorstelt zal tot hevige confrontaties met Brussel leiden, aangezien de Europese Commissie onlangs nog eens voor 8,6 miljard bezuinigingen heeft opgelegd aan de overheidsuitgaven voor 2016.'

› **Wat kan Podemos leren van de ervaringen van Syriza in Griekenland?**

'Ik kan zo al minstens vier belangrijke lessen bedenken. Ten eerste dat je tegenstander in de strijd tegen bezuinigingen bijzonder machtig en dodelijk ernstig is, totaal immuun voor argumenten die zijn gebaseerd op redelijkheid, logica of feiten – alleen te temmen door de prijs voor zijn agressiviteit zo hoog te maken dat hij wel moet inbinden. Ten tweede dat als er niet binnen afzienbare tijd uitzicht is op het terugdraaien van bezuinigingen op Europees niveau, voor de Zuid-Europese landen uit de euro stappen wellicht de minst kwade optie is, ondanks alle te voorziene problemen. Die optie begint nu eindelijk onderwerp te worden van een breder publiek debat. Ten derde dat een linkse regering niet als een 'gewoon' bestuur kan gaan regeren, maar aanhangers nodig heeft die snappen wat er op het spel staat en voldoende georganiseerd zijn om mensen te kunnen mobiliseren om het beleid te verdedigen en verbeteren. Ten vierde: de Grieken stonden in feite alleen tegenover de Europese machthebbers. Er dient sprake te zijn van veel sterkere solidariteit – vooral tussen de werknemers uit Noord- en Zuid-Europa.'

ECONOMISCHE MYTHES VERDUISTEREN ZICHT OP ALTERNATIEVEN

Tekst: Herman Beekers

Economie is te belangrijk om aan economen over te laten; vorm zelf je oordeel. Dat was de grondgedachte achter 51 Mythes over wat goed zou zijn voor de economie van oud-politica en journalist Mirjam de Rijk. 51 Mythes is gebaseerd op een serie artikelen van haar hand in de Groene Amsterdammer, afgesloten met een debattenreeks in Pakhuis de Zwijger.

Economie klinkt als exacte wetenschap, zoals astronomie. Maar het is in werkelijkheid eerder sociologie: een gedragswetenschap waarin getallen en wetmatigheden betrekkelijk zijn. De mythes betreffen al die economische stellingen die in werkelijkheid meningen of wensdromen zijn en die veel te klakkeloos worden overgenomen door politici, opiniemakers en belangenbehartigers. ‘Lastenverlichting zorgt voor werkgelegenheid’, ‘we moeten bezuinigen want de staatschuld is te hoog’, ‘de vergrijzing is niet te betalen’ – Mirjam de Rijk weet deze stellingen niet alleen in twijfel te trekken, ze haalt ze meestal ook kundig onderuit, en creëert daarmee broodnodige ruimte voor alternatieve ideeën.

De mythes zijn verdeeld in hoofdstukken (over wat economie is; over werk en werkloosheid; over de markt en de overheid; over ongelijkheid; over de crisis; over Griekenland en de eurocrisis) en elk hoofdstuk wordt afgesloten met ‘een andere kijk’.

BREDE TEGENBEWEGING

De 51 mythes zijn geen toevallige verzamelingen en gaan ook niet over de toevallige expertise van Mirjam de Rijk. Het gaat om 51 uitingen van de ‘neoklassieke’ stroming in de economie, die wereldwijd overheerste in de afgelopen decennia. Deze pleit voor meer markt (en dus privatisering en deregulering), minder overheid (en dus minder belastingen en sociale voorzieningen), loonmatiging (en dus hogere winsten) en flexibilisering (dus

Mirjam de Rijk
51 Mythes over wat goed zou zijn voor de economie
Uitgeverij Nieuw Amsterdam

minder werknemersrechten en ontslagbescherming). De crisis die het resultaat is van dit economisch beleid willen de neoklassieken – hun politieke vrienden heten ‘neoliberalen’ – te lijf gaan met meer van hetzelfde. Het verzet tegen de neoliberale politiek neemt wereldwijd toe, óók onder economen, zelfs bij instituten als het IMF en de OESO. Oude en nieuwe stromingen in de economische wetenschap oogsten steeds meer belangstelling. Zoals de leer van Keynes, waarmee de vorige grote crisis in de jaren dertig werd bestreden: geen bezuinigingen in tijden van crisis, maar juist extra overheidsinvesteringen. En de theorie van Marx, die benadrukt dat de belangen van de werkende mensen lijnrecht tegenover die van het kapitaal staan. Mirjam de Rijk is geen uitvinder van deze kritiek, maar zet die op een begrijpelijke, leesbare manier op een rijtje voor de beginnende en gevorderde lezer. Zij sluit haar boek af met een overzicht voor ‘Verder lezen’, met verwijzingen naar bijvoorbeeld Thomas Piketty, vader en zoon Skidelsky, Tomáš Sedláček, Wolfgang Streeck en vele anderen. In haar dankwoord geeft zij krediet aan Nederlandse economen die ook wij tot onze bondgenoten rekenen: Paul de

Beer, Alfred Kleinknecht, Robert Went, Rens van Tilburg, David Hollanders, de mensen van Follow the Money en De Correspondent. De Rijk maakt duidelijk dat ze het woord voert vanuit een brede tegenbeweging, en waar je die kunt vinden. Een heel andere houding dan die van haar partijgenoot Jesse Klaver, die in zijn niemendalletje ‘De mythe van het economisme’ (september 2015) vrolijk grasduint in inzichten van deze tegenbeweging, maar het doet voorkomen alsof hij het allemaal zelf bedacht heeft en in zijn eentje strijd voert tegen zijn zelf benoemde vijand: het ‘economisme’.

PREDISTRIBUTIE

Voor de geoefende deelnemer aan economische discussies brengt Mirjam de Rijk geen groot nieuws, maar wel een helder overzicht van de richtingenstrijd. Zeer leeswaardig voor wie zich als nieuwkomer in de economie wil verdiepen. Ook voor mij had ze nog een aardige eye-opener: in de strijd tegen ongelijkheid hoeven we niet alleen te kijken naar de overheid die voor herverdeling van inkomen moet zorgen via belastingmaatregelen en wetgeving. Mirjam de Rijk betoogt dat sterke vakbonden een belangrijke rol kunnen spelen in ‘predistributie’ van de welvaart: een gelijkmatiger loonverdeling in de bedrijven en beperking van de zelfverrijking aan de top, bijvoorbeeld door bestuurders onder de cao te brengen. Daarnaast is van groot belang dat de vakbeweging succesvol strijd voert tegen de alsmaar voortdurende loonmatiging. De lage lonen (en het steeds kleinere aandeel van de lonen in de opbrengst van de productie) remmen de binnenlandse consumptie en de omzet van het mkb en zijn slecht voor de productiviteit en innovatie. Bovendien moet de inflatie nodig naar de 2 procent, nietwaar? In plaats van elke maand 60 miljard ECB-euro’s naar banken, overheden en beleggers te sluizen, kan dat geld beter in huishoudportemonnees belanden. Dat zal de binnenlandse vraag veel meer goed doen.

‘DE ECONOMISCHE WETENSCHAP IS NIET WAARDEVRIJ’

Tekst: David Hollanders Foto: publiek domein CC

Econoom Irene van Staveren schreef een proefschrift over een Aristotelisch perspectief op de economische wetenschap en doet momenteel onderzoek naar bankcultuur en de filosofische grondslagen van de economie. Haar benadering verschilt van die van de dominante neoklassieke benadering. Ethiek en economie hebben alles met elkaar te maken en in Van Staverens onderzoek wordt deze koppeling expliciet gemaakt.

› **Uw proefschrift is getiteld *Caring for Economics – an Aristotelian perspective*. Wat houdt het Aristotelische perspectief in?**

‘Ik heb me geconcentreerd op één boek van Aristoteles, de Deugden-ethiek. Aristoteles (384-322 voor Christus) stelde dat mensen om meerdere redenen het goede doen. Ten eerste om erbij te horen – een sociaal motief. Ten tweede om de eigen talenten te ontwikkelen en deze in te zetten voor de maatschappij – een Bijbels motief. Ten derde zijn er nog de strebers – zij zijn op zoek naar status. Volgens Aristoteles maakt het daarbij niet uit waarom mensen het goede (willen) doen.

Aristoteles stelde verder dat er geen algemeen bepaalbare wetten of regels zijn, maar dat deze afhangen van de context. Een bekend voorbeeld is het leugentje om bestwil, bijvoorbeeld het antwoord op de vraag of iemand een mooi kledingstuk aan heeft. Inmiddels is het spreekwoord dat de waarheid in het midden ligt. Bij Aristoteles ligt de deugd in het midden, en deze vind je via een proces van vallen en opstaan. Aristoteles gaf zelf het voorbeeld van moed. Moed bevindt zich tussen lafheid en overmoed. Als er een vijandig leger aankomt, is achter een boom kruipen laf, maar alleen onverschrokken ten aanval trekken is overmoedig. Moraal wordt dus bepaald door de context,

niet door God of gebod. Aristoteles reikt zorgethiek aan als ethisch fundament. Zorg ontstaat daar waar mensen persoonlijk verantwoordelijkheid nemen voor een situatie waar ze niet zelf voor verantwoordelijk zijn. Net zoals andere deugden is zorg contextueel. In mijn proefschrift vormt zorgethiek als ethisch beginsel in de economie de rode draad.

De mens is volgens Aristoteles een sociaal wezen en de sociale context dwingt hem om het goede te doen. Dat geldt mijns inziens vaak ook voor markttransacties. Wie in een markttransactie liegt, schaadt bijvoorbeeld de eigen reputatie. Maar dat laat ook meteen zien dat markten bepaalde normen en waarden nodig hebben. De achttiende-eeuwse Schotse econoom Adam Smith wees daar ook al op. In markt-interacties moet je betrouwbaar zijn, moet je luisteren naar de ander en moet je contact maken. Maar dit sociale aspect van markten wordt in economische tekstboeken niet besproken. Tekstboeken botsen hier dus met Aristoteles en Smith.’

› **Kunt u nader ingaan op de normatieve kaders van de economische wetenschap?**

‘De economische wetenschap stelt zich tegenwoordig voor als waardevrij. Terwijl de economische wetenschap wel degelijk een ethische grondslag heeft, maar zonder dat van zichzelf te erkennen. Economen gaan er doorgaans vanuit dat mensen zoveel mogelijk eigen behoeften (moeten) bevredigen (ook wel nutsmaximalisatie genoemd). De evaluatiecriteria daarbij zijn efficiëntie en welvaart. Efficiëntie kan leiden tot perverse situaties. Als één persoon alles bezit, dan is dat volgens economen een efficiënte uitkomst (elke herschikking, hoe sociaal ook, maakt namelijk dat er een persoon op achteruitgaat en dat is degene die alles bezit). Veel economen

weten dat niet, of willen het niet weten. Zij scheiden ethiek van wetenschap. Ethiek wordt dan vervolgens beperkt tot een verzameling normatieve afspraken. Dat is onmogelijk. Zoals Keynes al stelde: *economics is a moral science.*’

› **Wat zijn alternatieve normatieve kaders?**

‘Filosoof Amartya Sen stelt een ander principe tegenover efficiëntie, namelijk dat vooruitgang vooral zwakkeren moet helpen. En filosoof Rawls stelde dat inkomensverschillen op zich niet erg zijn zolang de inkomensverdeling maar ten goede komt aan het algemeen belang. Verder is een Aristotelisch perspectief de zorgethiek, waar ik al eerder aan refereerde. Zorg kan op meerdere manieren worden gefundeerd en verklaard. Zorg kan voortkomen uit een verantwoordelijkheid voor een ander, omdat je je verbonden voelt met die ander. Verder kan zorg ontstaan uit de intrinsieke wens om het goede te doen, of om te doen wat binnen je vermogen ligt. En tot slot kan zorg voortkomen uit de poging om de relatie goed te houden.’

› **U bent lid van het Sustainable Finance lab (SFL). Wat is dit voor organisatie en wat beoogt deze?**

‘Het SFL is rond 2010 opgericht. Het is een denktank bestaande uit economen en academici. De doelstelling is drieledig. Ten eerste willen we een stabiele financiële sector; banken moeten dus niet de hand ophouden bij de staat. Ten tweede is het doel een financiële sector die dienstbaar is aan de reële economie, in plaats van geld te verdienen met geld. De derde doelstelling is een duurzame financiële sector.

Een thema waar wij veel onderzoek naar doen en aandacht voor vragen is duurzame energie, omdat Nederland op dit vlak enorm achterloopt in Europa en omdat financiering hierbij

Aristoteles reikt zorgethiek aan als ethisch fundament. Zorg ontstaat daar waar mensen persoonlijk verantwoordelijkheid nemen voor een situatie waar ze niet zelf voor verantwoordelijk zijn.

een belangrijke rol speelt. Pensioenfondsen financieren nu bijvoorbeeld veel fossiele bedrijven, zoals oliemaatschappijen. Dat moet veranderen. De grens waarbinnen klimaatverwarming nog beheersbaar is, is volgens de meeste deskundigen maximaal twee graden. Maar als alle voorraden op de balans van gas- en oliemaatschappijen verbruikt worden, dan wordt die grens al overschreden. Als we de twee-gra-dengrens hanteren moet minstens een derde van de voorraden onder de grond blijven. Daar zijn dus grote financiële belangen mee gemoeid.'

› **U bent medeondertekenaar van een oproep uit 2011 van het SFL om het eigen vermogen van banken te verhogen tot 12-15 procent (momenteel 3-4 procent). Waarom riep u daartoe op? En hoe beoordeelt u in dat verband de uitkomsten van het rapport van de commissie-Wijffels**

(2013) dat voorziet in een minieme verhoging van het eigen vermogen?

'Omdat er een keiharde lobby is tegen verhoging van het eigen vermogen, mogen we al blij zijn dat de eisen waaraan banken moeten voldoen een beetje omhoog zijn gegaan. Met name de Nederlandse Vereniging van Banken (NVB) heeft een sterke lobby. Er worden daarbij door de bancaire sector steeds oneigenlijke argumenten gebruikt. Bankiers hebben het bijvoorbeeld over eigen vermogen als 'dood kapitaal' – maar dat geld kan een bank wel degelijk uitlenen. Politici zijn helaas erg gevoelig voor deze lobby.'

› **In een artikel in ESB (2014) – geschreven met Rens van Tilburg – stelt u dat bankmedewerkers de klant wel centraal willen stellen maar dat de bankcultuur hen dit belet. Wat houdt die cultuur in?**

'Mijn eigen onderzoek gaat inderdaad over de bankcultuur onder 'gewone' bankmedewerkers. Met het morele kompas van de gemiddelde bankmedewerker is niets mis. Hij wil de klant niet oplichten en hij wil niet dat de bank omvalt. Hij wil wel het goede doen en hij schaamt zich kapot over wat de top allemaal wel niet heeft misdaan. Denk bijvoorbeeld aan de Libor-fraude of aan het misbruiken van klantgegevens.

Daarnaast is er een achterhaald human resource management-beleid. Er wordt nog altijd gestuurd op targets. Maar klanttevredenheid zegt niets over het krediet van de klant over tien jaar. Targets creëren tunnelvisie; wat verder op je pad komt, negeer je. Daar moeten we vanaf.'

› **In dit verband heeft een beweging van universitaire onderzoekers en docenten (ReThink) kritiek geuit op de onderwijs- en onderzoekspraktijk in Nederland. Deelt u deze zorgen?**

'Ja, de negatieve uitwerking van targets zie je ook terug op de universiteit. Dit wordt versterkt doordat veel medewerkers een tijdelijk contract hebben. Dat werkt onwenselijk gedrag in de hand, door te willen 'scoren' in de Amerikaanse wetenschappelijke tijdschriften, of door studentenevaluaties te manipuleren door bijvoorbeeld de tentamenvragen min of meer van tevoren te verstrekken. Het 'rendementsdenken' holt uiteindelijk het wetenschappelijke vak uit.'

Foto: Eric Brinkhorst

Irene van Staveren is sinds 2010 hoogleraar economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Momenteel doet zij onderzoek naar bankcultuur en de filosofische grondslagen van de economie. Van Staveren is tevens lid van de denktank Sustainable Finance Lab (SFL).

MILJONAIRSBELASTING IS RECHTVAARDIG

Tekst: Rob Mollink

Vanwege de toenemende economische ongelijkheid in Nederland wil de SP een miljonairsbelasting en een vermogenswinstbelasting invoeren. Deze voorstellen zijn rechtvaardig. Want de rijkste Nederlanders zijn de afgelopen jaren alleen maar rijker geworden, terwijl de financiële problemen voor de armste Nederlanders verder toenemen.

Een veelgebruikte manier om ongelijkheid te meten, is de gini-coëfficiënt. Volgens deze maatstaf is de Nederlandse inkomensongelijkheid al lange tijd stabiel op een vrij laag niveau. Nemen we echter andere manieren om de inkomensverschillen te meten, dan verdwijnt dit beeld van een egalitaire samenleving als sneeuw voor de zon. Een bestuurder van een van de honderd best betalende ondernemingen van Nederland moest in 1990 bijna twee weken werken om het minimumloon te verdienen. In 2011 was één week genoeg.¹ Ook wanneer we kijken naar de inkomens van de minima en van de tien procent meest verdienenden, dan zijn de verschillen fors toegenomen. Terwijl de hoogste inkomens meer koopkracht hebben dan ooit tevoren, zijn de tien procent minst verdienende huishoudens sinds de jaren tachtig bijna een derde van hun reëel besteedbare inkomen kwijtgeraakt.² De berekeningen over de inkomensongelijkheid zijn zelfs nog vertekend, omdat inkomsten uit de verkoop van aandelen en obligaties niet worden meegenomen.³ Met de vermogensongelijkheid is het nog erger. Tien jaar terug hadden de tien procent rijkste Nederlanders 56 procent van al het vermogen in handen. In 2013 is dit percentage gestegen naar 66. De 'onderste' zestig procent Nederlanders bezat in 2010 nog 2 procent van al het vermogen en in 2013 nog maar 1 procent. Volgens onderzoek van professor Bas van Bavel is de vermogensverdeling in Nederland dan ook op het niveau van dat in de Verenigde Staten, dat bekendstaat als de meest ongelijke in de westerse wereld.⁴

De gevolgen van ongelijkheid zijn groot. Volgens econoom Thomas Piketty, aan wie we de hernieuwde interesse in ongelijkheid grotendeels te danken hebben, ondermijnt ongelijkheid de democratie en de effectiviteit van sociale instituten in een land. In landen met meer ongelijkheid bestaan meer sociale problemen zoals drugsgebruik en diefstal.

WEINIG PROGRESSIEF BELASTINGSTELSEL

Wie denkt dat ons belastingstelsel de verschillen wegwerkt, komt bedrogen uit. Professor Flip de Kam en CBS-onderzoeker Rens Trimp onderzochten de drukverdeling van de belastingen en de sociale premies en kwamen tot de ontdekking dat iedere inkomensgroep rond de veertig procent van het inkomen aan belastingen en premies betaalt. De door rechts vurig gewenste vlaktaks, bestaat dus in feite al.⁵ Het artikel gebruikt gegevens uit 2009. Sindsdien zijn de btw en accijnzen verder verhoogd en is de inkomstenbelasting minder progressief geworden. De kans is dus groot dat lagere inkomensgroepen inmiddels een groter deel van hun inkomen kwijt zijn aan belastingen en premies dan mensen met hoge inkomens.

Maar ook herverdeling van vermogen vindt nauwelijks plaats. Nederland kent een zeer gunstige behandeling van de factor kapitaal. Slechts veertien procent van de totale belastinginkomsten komt uit vermogens en bedrijfswinsten. Gemiddeld in Europa is dat twintig procent. Nederland kent zelfs als enige EU-land een negatieve opbrengst uit belasting op privévermogen.⁶ Vermogen wordt in ons land dus gesubsidieerd, in plaats van belast. Dat komt door onze ruimhartige hypotheekrenteaftrek, die voor de helft in de zakken van de rijkste tien procent Nederlanders terechtkomt.

VERMOGENSWINSTBELASTING

De huidige belasting op vermogen, de vermogensrendementsheffing, heeft haar langste tijd gehad. Deze heffing pakt namelijk oneerlijk uit voor

spaarders, die nog geen procent rente op hun spaarrekening halen. De belastingdienst gaat echter uit van een rendement op het vermogen van maar liefst vier procent. Er wordt dus belasting geheven over rente die mensen nooit hebben ontvangen. De grote vermogenden, die hun vermogen vooral in de vorm van aandelen op de beurs hebben uitstaan of in onroerend goed beleggen, halen volgens cijfers van de regering rendementen tot wel acht procent, maar worden slechts over vier procent rendement belast. Een aanzienlijk deel van hun inkomen uit handelen op de beurzen blijft dus onbelast. Oud-PvdA-Europarlementariër Alman Metten berekende dat de rijkste Nederlanders daardoor in vier jaar tijd bijna 15 miljard euro aan belastingvoordeel hebben gehad.⁷

Om een betere balans te krijgen in de belastingdruk op arbeid en op kapitaal introduceert de SP een vermogenswinstbelasting. Hiermee wordt de werkelijke rente of rendement op vermogens belast. De kleine spaarder die een rente van 0,6 procent krijgt, hoeft alleen over deze 0,6 procent rente belasting te betalen. Maar de speculant die bijvoorbeeld acht procent rendement weet te halen, gaat over al dit rendement belasting afdragen.

Verliezen die worden geleden kunnen in het SP-voorstel worden verrekend met toekomstige winsten. Daarnaast wordt een heffingskorting van 200 euro ingevoerd. Wie minder rendement haalt dan 200 euro, betaalt niets. Uitgaande van de huidige rentestanden moet je spaargeld al meer dan 60 duizend euro bedragen om vermogenswinstbelasting af te moeten dragen. Een heel grote groep spaarders hoeft dus geen belasting te betalen.

MILJONAIRSBELASTING

Daarnaast willen we een belasting voor miljonairs invoeren. Huishoudens die een vermogen bezitten van meer dan 1 miljoen euro, gaan over het deel boven het miljoen jaarlijks 1

procent belasting afdragen. Indien het vermogen de 2 miljoen overstijgt, wordt over dit deel van het vermogen 2 procent belasting geheven.

De door het CPB doorgerekende plannen leveren gezamenlijk 4,2 miljard euro op.

Ook in Frankrijk is een miljonairsbelasting ingevoerd, door François Hollande, maar deze verschilt nogal van het SP-voorstel. De Franse miljonairsbelasting wordt namelijk geheven over inkomens hoger dan 1 miljoen euro, in plaats van over het vermogen.

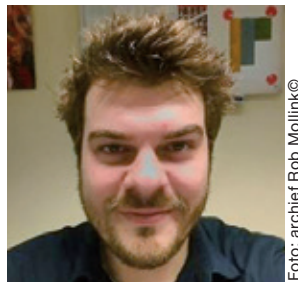
EEN MILJONAIRSBELASTING IS RECHTVAARDIG

De SP heeft geen moeite met rijkdom. Wel met de groeiende armoede onder kinderen en de toename van huishoudens met problematische schulden. Zowel de inkomens- als de vermogensongelijkheid zijn al jaren toegenomen. We hebben meer miljonairs dan ooit, terwijl de belasting op vermogen afneemt.

We zien dit ook terug in de koopkrachtplaatjes van het kabinet. Tijdens deze kabinetsperiode zijn degenen die het meest bezitten er het meest op vooruitgegaan en de laagste inkomens flink op achterstand gezet. Vijfzeventig procent van de uitkeringsgerechtigden kan niet rondkomen van zijn of haar inkomen en twee op de vijf huishoudens lopen achter met de betaling van een of meer rekeningen.⁸

Veel van deze problemen hebben te maken met de afbraak van sociale voorzieningen. Om dit tij te keren, is een bijdrage van het rijkste deel van de bevolking, dat het alweer beter heeft dan voor de financiële en economische crises, hard nodig.⁹

Met de ruim vier miljard die we met de miljonairsbelasting innen, kunnen we maatregelen nemen om het deel van de bevolking dat het zwaarst heeft geleden onder de bezuinigingen wat tegemoet te komen. We kunnen bijvoorbeeld het eigen risico in de zorg afschaffen. Of ervoor kiezen om jaarlijks vijftienduizend huurwoningen extra te bouwen of de verhuur-

Rob Mollink is fractiemedewerker Financiën voor de SP in de Tweede Kamer.

derheffing te schrappen, waardoor corporaties weer gaan investeren. Ook kan het sociaal minimum fors worden verhoogd.

BELASTINGONTWIJKING

Rijke individuen hebben, net als multinationals, mogelijkheden om belasting te ontwijken of te ontduiken. Oud-FIOD-rechercheur Jan van Koningsveld stelt in zijn onderzoek dat Nederland jaarlijks 10 miljard euro misloopt doordat vermogende Nederlanders hun geld stallen in belastingparadijzen zoals de Maagdeneilanden, Seychellen en de Kaaimeilanden. Een hogere belasting op grote vermogens zal die prikkel niet verkleinen. Momenteel wordt echter, door grote internationale druk, in veel belastingparadijzen het bankgeheim afgeschaft en wisselen belastingdiensten gegevens uit. Het ontduiken van belasting wordt hierdoor moeilijker. Bovendien is het weinig aannemelijk dat Nederlanders massaal hun geld ergens anders zullen onderbrengen, gezien de lage belastingdruk op vermogen in ons land. Het effectieve tarief op vermogens bedraagt hier 13,7 procent. In Duitsland is dat 22 procent en in België zelfs 35 procent.

Wel bestaat in Nederland de mogelijkheid om vermogens onder te brengen in een bv. Ontegenzeggelijk kan daardoor belastingafdracht lange tijd worden uitgesteld. Ook kunnen bezitters van een zogenaamde spaargeld-bv op verschillende manieren onder de belastingheffing uitkomen door gebruik te maken van fiscale tegemoetkomingen voor

ondernemers.¹⁰ In december 2015 is een SP-voorstel aangenomen om gaten in de wetgeving die belastingontwijking mogelijk maken, te dichten.¹¹

- 1 *Hoe ongelijk is Nederland*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid <http://warrelen/publicaties/publicatie/articuleer/hoe-ongelijk-is-nederland-een-verkenning-van-de-ontwikkelingen-gevolgen-van-economische-ongelijkheid/>
- 2 *Growing Inequalities and their impacts in the Netherlands*. Wiemer Salverda http://www.uva-aias.net/uploaded_files/publications/Netherlands.pdf
- 3 *Inkomensongelijkheid groter dan gedacht*. Jesse Frederik <http://www.ftm.nl/exclusive/rijk-en-onzichtbaar/>
- 4 *Rijkste 1 procent bezit bijna een kwart van alle vermogen*. Volkskrantvolkskrant.nl/economie/rijkste-1-procent-bezit-bijna-een-kwart-van-alle-vermogen-a3633892/
- 5 *De drukverdeling van collectieve lasten*. Rens Trimp en Flip de Kam http://hoadd.noordhoff.nl/sites/7631/_assets/7631d37.pdf
- 6 *Taxation Trends in the EU, 2014 edition*. Eurostat http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm
- 7 *Inkomen uit vermogen: de grote ongelijkmaker*. Alman Metten <http://www.mejudice.nl/artikelen/detail/inkomen-uit-vermogen-de-grote-ongelijkmaker>
- 8 *Geldzaken in de Praktijk*. Nibud <http://www.nibud.nl/beroepsmatig/geldzaken-in-de-praktijk-2015/>
- 9 *Vermogend Nederland 2015*. Van Lanschot <https://www.vanlanschot.nl/vermogendnederland>
- 10 *Hoe Nederlandse rijkaards out-of-box-2 denken*. De Correspondent <https://decorrespondent.nl/951/Hoe-Nederlandse-rijkaards-out-of-box-2-denken/57213395349-ecd74af4>
- 11 *Motie Bashir/Groot* <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34302-98.html>

‘IN ONS STRAATJE’

HENK HOFSTRA: DE RODE BELASTINGHERVORMER

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Collectie SPAARNESTAD PHOTO/NA/Anefo/Johan Noske CC-BY

Hendrik Jan Hofstra (1904-1999) is een enigszins vergeten figuur in de Nederlandse parlementaire geschiedenis. Toch is hij een van de grootste belastinghervormers van de twintigste eeuw. Bovendien speelde hij een voorname rol bij de opbouw van de verzorgingsstaat na de Tweede Wereldoorlog.

Nu de discussie over herziening van het belastingstelsel weer actueel is en de noodzaak om arbeid minder en kapitaal meer te belasten van de OESO tot de SP wordt onderkend, is het interessant om terug te kijken op het werk en de idealen van Hendrik Jan Hofstra (1904-1999).

Aan het eind van de oorlog kwam Hofstra via een bridgenvriend in contact met de latere minister-president Willem Drees, tijdens de oorlog de leider van de sociaaldemocraten in de illegaliteit. Drees was na een kort verblijf in het kamp Sint-Michiels-gestel al druk bezig met ideeën over hoe Nederland na de oorlog hersteld en vernieuwd diende te worden. Aangezien de socialisten op financieel en fiscaal gebied expertise tekortkwamen, benaderde Drees Henk Hofstra – die weliswaar geen partijlid was, maar wel bekend stond als een progressief denker, met veel kennis van belastingen.

‘Het moet anders met die belastingen’, zei Drees tegen hem. ‘Wil jij dat voor me uitzoeken?’ Hofstra ging aan de slag en zijn lange nota’s aan Drees mondden uit in het boek *Socialistische belastingpolitiek*, dat hij schreef tijdens de Hongerwinter in een ijskoude kamer.

Revolutionair was dat Hofstra zich in zijn visie op belastingpolitiek openlijk uitsprak voor socialisatie: ‘(...) De Belastingheffing worde openlijk en doelbewust, voor zover zulks mogelijk is, dienstbaar gemaakt aan de socialisatie, alsmede, zolang deze nog niet is voltooid, aan de opheffing van de uit het kapitalistisch stelsel voortvloeiende sociale onrecht-

vaardigheden.’

In het door Hofstra ontworpen belastingstelsel namen de opbrengstbelastingen een belangrijke plaats in. Hij wilde hiermee ‘onbillijk particulier eigendom’ tegengaan. Vooral onbebouwde gronden, rente uit obligaties, groot woningbezit en ondernemingswinsten moesten zwaar belast worden. Het arbeidsloon zou daarentegen het minst worden belast. Opvallend was dat Hofstra speciale verbruiksbelastingen wilde invoeren, specifiek gericht op luxeproducten (tabak, alcohol, dure mode). In deze ethische benadering klonk duidelijk zijn afkeer van het materialisme door. Een afkeer die hij zijn leven lang hield en een paar jaar voor zijn dood in een interview nogmaals herhaalde: ‘Een heleboel productie in onze welvaartsmaatschappij bevordert ons geluk helemaal niet, noch onze gezondheid, noch het welzijn. (...) Vele mensen verteren vandaag wat ze morgen nog moeten verdienen. Ik verafschuw dat gelddenken.’

Zijn socialistische opvattingen stuitten vooral bij de Katholieke Volkspartij (KVP) op veel weerstand. Vandaar dat Hofstra bij de kabinetsformatie van 1952 door de katholieken werd afgewezen als minister van Financiën. In 1956 lukte het Hofstra alsnog om deze functie te bemachtigen, in het vierde kabinet-Drees, maar lang kon hij er niet van genieten. Voortdurend lag de PvdA overhoop met de KVP. Uiteindelijk viel de rooms-rode coalitie in december 1958 over een wetsvoorstel van Hofstra om enkele directe belastingen met een periode

van twee jaar te verlengen. De KVP wilde slechts met een jaar verlengen en werd daarin gesteund door een Kamermeerderheid. Daarop besloten de PvdA-bewindslieden af te treden. Ondanks de korte zittingsduur heeft Hofstra wel het nodige bereikt. Mede dankzij de door Hofstra doorgevoerde bestedingsbeperking herstelde de economie van Nederland zich snel. Zijn ontwerp-wetsvoorstellen over loonbelasting, inkomstenbelasting en vermogensbelasting werden in 1964 tot wet verheven.

Een economische bloeiperiode brak aan, maar Hofstra zag voor zichzelf geen rol meer weggelegd in de politiek. Na een niet geheel onomstreden commissariaat bij scheepsbouwer Verolme, werd hij in 1966 aan de Universiteit Leiden benoemd tot hoogleraar belastingrecht, waar hij tot zijn pensioen aanbleef. Als wetenschapsbeoefenaar stond hij in hoog aanzien. Hij bracht een groot aantal publicaties tot stand, waaronder enkele standaardwerken, en tot op hoge leeftijd werd hem om zijn inbreng gevraagd door commissies die zich bezighielden met belastingherziening. Hij verwierf dan ook de bijnaam ‘de Hercules onder de Nederlandse fiscalisten’.

Voor een socialist als Hofstra stond rechtvaardigheid centraal. Dit principe kwam mooi naar voren in zijn pleidooi voor een andere vorm van belastingheffing, waarmee hij zijn roemruchte boek *Socialistische belastingpolitiek* afsloot: ‘Een belastingheffing die doelbewust het belang van alle leden van de gemeenschap dient (...) Slechts een zodanige belastingtheorie en –politiek kan ook een krachtadig hulpmiddel zijn bij het opbouwen van een rechtvaardiger en gelukkiger samenleving dan die, in welke in de achter ons liggende jaren in scherven is gevallen.’ Deze uitspraak heeft aan actualiteit niets ingeboet en zou ook socialisten van nu moeten aanspreken.

SPANNING

NEE TEGEN ASSOCIATIEVERDRAG

L E N

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 18, nummer 3, maart 2016

NEE TEGEN ASSOCIATIEVERDRAG

Op 6 april aanstaande vindt het referendum plaats over het associatieverdrag van de EU met Oekraïne. De NEE-campagne van de SP draait inmiddels op volle toeren, maar anders dan bij het referendum over de Europese Grondwet in 2005, zit ook het JA-kamp niet stil. Buitenlandwoordvoerder Harry van Bommel vertelt hoe de campagne verloopt en gaat in op de kritiek en argumenten van voorstanders van het verdrag.

In Turkije dreigt de democratische rechtsstaat buitenspel te worden gezet door president Erdogan en de zijnen. De EU kijkt ondertussen liever weg van de mensenrechtenschendingen die door Erdogan en de Turkse staat worden begaan, want zij wil de vluchtelingenstroom vanuit Turkije naar Europa aan banden leggen. Spanning vroeg drie Turkije-kenners naar hun visie op de toenemende conflicten in Turkije en de gevolgen daarvan voor de regio.

Dat Bernie Sanders, die zichzelf een democratisch socialist noemt, het zo goed zou doen in de strijd om de presidentskandidatuur in de VS, mag best opmerkelijk genoemd worden. Volgens Alan Maass, redacteur van SocialistWorker.org, spreekt Sanders zoveel gewone mensen aan, omdat hij ze het gevoel geeft dat hij namens hen spreekt.

Onlangs vond de negende bijeenkomst van modern-linkse partijen in IJsland plaats, waarbij ook de SP aanwezig was. Belangrijke vraagstukken waren hoe een sociale uitweg te vinden uit de crisis en hoe vluchtelingen op een humane manier op te

vangen, terwijl er in Europa gebrek is aan banen, betaalbare woningen en essentiële voorzieningen. Hans van Heijningen doet verslag.

Op Curaçao en Sint Maarten houden criminelen de politiek in hun greep. Ronald van Raak stelt dat we daar hard tegen op moeten treden, want alleen dan hebben de mensen op de eilanden een kans op een betere toekomst.

Criminoloog Gwen van Eijk betoogt dat het hoog tijd wordt voor een hernieuwde discussie over de rol van sociaaleconomische status van verdachten en daders in strafrechtelijke beslissingen en mogelijke structurele bevoordeling en benadeling van sociale groepen in het strafrecht. Zij doet daartoe een eerste aanzet.

De rechtszaak die Amerikaanse chauffeurs van het taxibedrijf Uber hebben aangespannen vanwege de slechte arbeidsvoorwaarden zou volgens Mahir Alkaya wereldwijd wel eens gevolgen kunnen hebben voor opkomende bedrijven als Uber en de durfkapitalisten die er achter staan. Ook in Nederland.

Herman Beekers bespreekt tot slot *De Macht van de Megaonderneming*. In dit boek wordt niet alleen de macht van de grootste internationaal opererende bedrijven aan de kaak gesteld, maar worden ook alternatieven aangedragen.

Het volgende nummer van *Spanning* verschijnt in mei en zal in het teken staan van de campagne voor een publieke zorgverzekering.

INHOUD

- 3** HARRY VAN BOMMEL:
'SP ZEGT DRIE KEER NEE'
- 6** OORLOG EN REPRESSIE IN TURKIJE
- 9** 'ZIJN EIGEN PARTIJTOP IS VOOR SANDERS EEN GROTERE HINDERPAAL DAN TRUMP'
- 12** MODERN LINKS
- 14** KAPITAAL EN MAFFIA OP DE NEDERLANDSE ANTILLEN
- 16** SOCIAALECONOMISCHE ONGELIJKHEID EN HET STRAFRECHT
- 19** DE BEPROEVING VOOR DE ZOGENAAMDE 'DEECONOMIE'
- 20** DE MEGA-ONDERNEMING ONDER HET MES

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Hans van Heijningen

David Hollanders

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Illustratie cover

Len Munnik

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-GeenAfgelideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

Aftrap van de campagne NEE is 3x beter op 12 maart in Amsterdam.

ASSOCIATIEVERDRAG OEKRAÏNE HARRY VAN BOMMEL: ‘SP ZEGT DRIE KEER NEE’

Tekst: Peter Sas en Hans van Heijningen Foto: Paul Peters

De SP voert de NEE-campagne tegen het associatieverdrag van de EU met Oekraïne aan, maar ook het JA-kamp zit niet stil. Tweede Kamerlid Harry van Bommel gaat in op de campagne, legt uit waarom voorstanders van het associatieverdrag veel actiever zijn dan bij het referendum over de Europese Grondwet in 2005 en weerlegt de argumenten en kritiek van het JA-kamp.

› **Hoe staat het met onze campagne tegen het associatieverdrag?**

‘Het gaat heel goed. Wij zijn dé partij die het nee onder de aandacht van alle Nederlanders brengt. Daarbij maken wij tevens duidelijk dat een nee tegen dit verdrag ook een nee is tegen de neoliberale politiek van Rutte, die in dit verdrag niet meer ziet dan ‘een normaal vrijhandelsverdrag’. We zitten nu op 800.000 flyers, 500.000 kranten en 60.000 affiches. De zeven

regionale scholingsbijeenkomsten die we over Oekraïne gehouden hebben, zijn goed bezocht. Bij sommige mensen was aanvankelijk twijfel over ons standpunt, maar daar hebben we heel open over kunnen spreken en ik denk dat we erin geslaagd zijn om iedereen binnen de partij te overtuigen van de noodzaak van onze NEE-campagne. Mijn verwachting is dat het in de dagen voor het referendum behoorlijk zal bruisen in Nederland, met activiteiten, debatten, discussies in de media, et cetera. Er is door de overheid 2 miljoen aan subsidies verstrekt aan tal van organisaties die campagne gaan voeren voor hetzij JA, hetzij NEE. Al die organisaties gaan zaaltjes huren, folders maken, spotjes maken, opiniestukken schrijven en nog veel meer. En wanneer twee partijen tegen elkaar gaan opboksen, krijg je vanzelf die broeierige sfeer in de samenleving, waardoor steeds meer mensen

bij het debat betrokken zullen raken. Daarom ben ik optimistisch over de opkomst bij het referendum. Ik denk toch wel dat 40 à 50 procent, misschien wel 60 procent van de mensen gaat stemmen. Dus de opkomst van 30 procent die minimaal nodig is om het referendum rechtsgeldig te laten zijn, daar maak ik me geen zorgen om.’

› **Het referendum leeft dus bij de mensen in het land?**

‘Ja, dat denk ik wel. Wij worden dagelijks bestookt met verzoeken om sprekers te leveren voor informatie- en debatavonden, zowel Kamerleden als regionale SP’ers. Het is duidelijk dat mensen veel vragen hebben bij het associatieverdrag. Is het inderdaad niet meer dan een handelsverdrag, zoals Rutte zegt? Of is het ook een politiek verdrag, zoals de SP zegt? Dergelijke vragen proberen wij te beantwoorden in onze flyers, in debatten, en ook op radio en tv. Voor

een deel van de mensen is dit ongetwijfeld een ver-van-mijn-bedshow. Maar veel andere mensen vertrouwen dit verdrag gewoonweg niet en willen het naadje van de kous weten. Zij weten heel goed dat Europa de afgelopen 10 jaar altijd een kwestie is geweest van méér, méér, méér. Mensen voelen aan hun water dat dit verdrag neerkomt op een uitbreiding van de invloedssfeer en de werkings-sfeer van de EU.

Oké, Oekraïne wordt geen echt EU-lid, maar het land wordt wel onderdeel van de gemeenschappelijke markt. En Nederland kan dan in Oekraïne misschien wel een hoop geld verdienen, maar hoe zit het vervolgens met de komst van Oekraïners naar Nederland, de effecten op de producten in onze winkels, de oplopende spanningen tussen Oost en West? Dat zijn dingen waar mensen zich zorgen over maken.'

› **Klopt het dat de voorstanders van dit verdrag veel actiever zijn dan de voorstanders van de Europese Grondwet waren in 2005?**

'Absoluut. In 2005 tijdens de aanloop naar het referendum over de Europese Grondwet waren er maar een paar Tweede Kamerleden die echt, zoals wij dat deden, op tournee gingen door het land om campagne te voeren. Nu is dat heel anders. Ongetwijfeld heeft men geleerd van het debacle van 2005. Men beseft heel goed dat het pro-Europa-kamp toen verloren heeft omdat men het referendum niet serieus nam. Zoals Zalm destijds op tv zei: "Folderen? Ik hou niet van folderen." Nu pakken de JA-partijen het heel anders aan. D66 bijvoorbeeld, heeft hier echt Kamerleden voor vrijgemaakt, de PvdA idem dito. Ook de VVD voert een intensieve JA-campagne. Een VVD-Kamerlid als Han ten Broeke kom je door het hele land tegen. Dus ja, onze tegenstanders zijn nu sterker dan in 2005. Maar gelukkig hebben wij daar van tevoren goed op geanticipeerd. Wij hebben als partij in een vroeg stadium gezegd dat we een team moeten hebben van voldoende landelijke sprekers, bestaande uit Eerste en Tweede Kamerleden en Europarlementariërs, die het kunnen opnemen tegen alle politieke zwaargewichten uit het JA-kamp. Verstandig is ook dat we besloten hebben om naast dat

landelijke team een wat groter team van regionale sprekers te organiseren die allemaal goed in staat zijn om ons standpunt op regionaal niveau uit te dragen. Dat alles maakt dat we nu goed voorbereid zijn om deze campagne te voeren, ondanks de veel sterkere tegenstand die we nu ondervinden.'

› **Heeft deze grote inzet van het JA-kamp ook te maken met de economische belangen achter het associatieverdrag?**

'Dat denk ik wel, ja. Kijk, de Europese Grondwet was een politiek-ideologische kwestie: welke kant gaan we op met Europa? Maar nu praten we vooral over financiële en economische belangen. Want voor de Europese kapitalisten valt er ontzettend veel te halen in Oekraïne. De industrie daar is verouderd en de staatssteun moet worden afgebouwd, dus de hele Oekraïense economie zal in elkaar donderen. De weinige bedrijven die dan overblijven koop je voor een habbekrats op, je doet een aantal slimme investeringen, en je hebt plotseling de hele markt in handen. Het is een walhalla voor durfkapitalisten. Oekraïne telt 45 miljoen inwoners. Dat zijn allemaal potentiële consumenten die straks een auto, een flatscreen, of een smartphone willen. De commerciële potentie van dit verdrag is dus enorm. Ik snap dan ook heel goed waarom iemand als George Soros twee ton in de JA-campagne heeft gestoken, want op termijn kan hij daar ontzettend veel aan verdienen.'

› **Het JA-kamp presenteert dit verdrag als niet meer dan een handelsverdrag: wij gaan onze producten daar verkopen; dat is toch goed voor ons, wat zeurt de SP nou?**

'In de eerste plaats hebben we een uitstekende economische samenwerking met landen als Noorwegen en Zwitserland – landen waar we geen politiek associatieverdrag mee gesloten hebben, maar waar we wel vrijhandel mee drijven. Dus als de voorstanders zeggen: we hebben het associatieverdrag nodig om handel met Oekraïne te kunnen drijven, dan is dat echt onzin. Bovendien, ik vind de voorstanders die alleen maar op het belang van vrijhandel wijzen, nogal lijken op John Cleese in Fawley

Towers: "Don't mention the war!" Dat er een militair conflict gaande is in Oekraïne tussen pro-Europese en pro-Russische groepen, aangestoken door machtsbeluste oligarchen, dat wordt door het JA-kamp voor het gemak maar even onder het tapijt geveegd.'

› **Hoe kijk jij aan tegen het verwijt dat de SP haar ideaal van internationale solidariteit verkwanselt, omdat we niet solidair zouden zijn met de pro-Europese en pro-democratische jongerenbeweging die achter de Maidan-revolutie zat?**

'We moeten niet vergeten dat de verdeeldheid in Oekraïne niet op het Maidanplein zichtbaar werd. Op Maidan werd getoond wat de Europeanen graag wil zien, namelijk mensen – waaronder veel idealistische jongeren – die zich identificeren met Europa, met onze rechtsstaat en onze democratische waarden. Het is een zeer zichtbare groep, die gesteund wordt door ngo's zoals de Open Society Foundation van Soros. Maar waar veel minder aandacht voor is, is de rol die extreem-rechts en zelfs openlijk fascistische organisaties gespeeld hebben in de politieke omwenteling die daar vervolgens heeft plaatsgevonden. Ook hebben westerse media nauwelijks aandacht voor de opvattingen van miljoenen Oost-Oekraïners, die zich sterk verwant voelen met Rusland. We moeten niet uit het oog verliezen dat Oekraïne straks door het associatieverdrag in de invloedssfeer en werkingssfeer van de EU getrokken wordt. De etnische Russen in Oost-Oekraïne zullen daar grote problemen mee hebben. De verdeeldheid die er nu al is onder de Oekraïners zal daardoor zeker worden aangewakkerd.'

› **Het Associatieverdrag zal het militaire conflict in Oekraïne dus verder doen oplaaieren?**

'Daar ben ik wel bang voor, ja. Neem bijvoorbeeld de afspraken die vorig jaar gemaakt zijn in de Minsk-akkoorden, over meer zelfbestuur voor de pro-Russische regio's in Oekraïne. Die zullen straks helemaal niet meer nagekomen worden, als het associatieverdrag doorgaat. De Minsk-akkoorden waren juist bedoeld om de etnische Russen in Oost-Oekraïne het gevoel te geven dat ze niet gedomi-

Harry van Bommel is woordvoerder Buitenlandse Zaken namens de SP in de Tweede Kamer.

neerd worden door de Oekraïense nationalisten in Kiev. Als dat wegvalt, zal de onvrede onder de Oost-Oekraïners alleen maar toenemen. Er is weliswaar een wapenstilstand afgesproken, maar die wordt niet echt nageleefd. Ook aan de afgesproken terugtrekking van zware wapens, weg van de frontlinie, wordt niet voldaan, zeggen sommige bronnen. Dus wat gaat er dan straks gebeuren als het verdrag voor de volle 100 procent van kracht wordt? Het verdrag zal door de nationalistes in Kiev zeker gezien worden als een steun in de rug in hun strijd met de etnische Russen in Oost-Oekraïne. Dus, ja, het militaire conflict zal waarschijnlijk weer oplaaien. En dat is niet alleen slecht voor Oekraïne, dat is ook slecht voor ons. Stabiliteit aan de buitengrenzen is van groot belang voor Europa en dus ook voor Nederland. Het is van groot belang dat we de spanningen tussen Rusland en Europa niet verder laten oplopen, want de wereld heeft Rusland nodig om te kunnen komen tot oplossingen in het Midden-Oosten. Europa heeft ook enorme belangen bij het gas dat uit Rusland komt. Het is volstrekt onverantwoord om lichtvaardig te denken over de relatie tussen Europa en Rusland. De voorstanders van het associatieverdrag spelen met vuur. Als wij via het associatieverdrag straks medeverantwoordelijk worden voor de stabiliteit in Oekraïne, dan zal onze krijgsmacht daar oefeningen

gaan doen en op de een of andere manier betrokken worden bij grensbewaking of conflictbeheersing. Dus als het militaire conflict verder uit de hand loopt, dan is het niet uit te sluiten dat Nederland daar op enig moment bij betrokken zal raken.'

› **Voorstanders van het associatieverdrag zeggen vaak dat het verdrag ook nodig is om de corruptie in Oekraïne goed te kunnen bestrijden...**

'Voor corruptiebestrijding heeft Oekraïne inderdaad internationale hulp nodig, maar daar hoeven we dit associatieverdrag niet voor af te sluiten. Want dat doen we immers ook al in andere landen waar we geen associatieverdrag mee hebben. Je moet dan de rechterlijke macht, vakbondsleiders en de belastingdienst trainen. Dat is een proces van jaren. In het associatieverdrag zijn wel anticorruptie-bepalingen opgenomen, maar daarmee heb je de corruptie nog niet daadwerkelijk aangepakt. Integendeel zelfs. Als de EU straks allerlei fondsen beschikbaar gaat stellen voor Oekraïne, dan lok je de corruptie nog verder uit. Kijk maar naar de Oost-Europese lidstaten die er recent zijn bijgekomen, zoals Roemenië, Bulgarije en Hongarije. Dus de voorstanders van het associatieverdrag kunnen wel zeggen dat we de corruptie in Oekraïne moeten aanpakken en dat we daar welvaart moeten brengen, maar het is zeker niet gezegd dat we dat met zo'n verdrag ook echt zullen bereiken. Europa is geen wondermiddel waarmee je een land opeens democratisch en welarend kunt maken. Dat is echt een mythe.'

› **Wat vind je van het verwijt dat wij Poetin steunen door tegen het associatieverdrag te zijn, aangezien Poetin ook tegen dat verdrag is?**

'Dat is natuurlijk onzin. Het is absurd om te denken dat wij vóór dit verdrag moeten zijn, omdat Poetin tegen is. Wij maken onze *eigen* analyse van de gevaren van het verdrag. Onderdeel van die analyse is onze inschatting dat het associatieverdrag de spanningen in Oekraïne en tussen Oost en West onverantwoord hoog zal laten oplopen. Wij nemen dat standpunt niet in omdat wij Poetin een plezier willen doen, dat is onze eigen afweging. Bovendien, ik denk dat je Poetin juist een plezier doet door dit

verdrag wél af te sluiten. Want daardoor zal Oost-Oekraïne uiteindelijk verloren gaan voor Oekraïne. Door het verdrag zal het conflict in Oekraïne verder oplaaien, en als het dan al te bloedig wordt zal Poetin tegen de etnische Russen in Oost-Oekraïne zeggen: wij beschermen jullie wel, want jullie zijn ons broederfolk. Vervolgens houden ze daar een referendum waarin de Oost-Oekraïners zich uitspreken voor onafhankelijkheid en dan sluiten ze zich aan bij Rusland. Zo is dat ook met de Krim gegaan. Kortom, juist door het associatieverdrag geef je Poetin heel gemakkelijk de kans om Oost-Oekraïne in te lijven.'

› **In de Nederlandse media verschijnen regelmatig West-Oekraïners die de SP verwijten dat wij Oekraïne in de steek laten. Hoe kijk jij daar tegenaan?**

'Een meerderheid van de Oekraïners in Nederland is afkomstig uit het westen van het land en is sterk Europees georiënteerd. Maar het Oekraïense geluid dat wij hier in de media te horen krijgen, is zeker niet representatief voor de mening van alle Oekraïners in Nederland. Uit eigen ervaring ben ik erachter gekomen dat Oekraïense tegenstanders van het verdrag hier in Nederland te maken hebben met intimidatie. Nederlandse Oekraïners die zich publiekelijk tegen het verdrag uitspreken, worden soms aangesproken door extreem-rechtse Oekraïense nationalistes: 'We houden je in de gaten, we weten waar je woont...'. Veel Nederlandse Oekraïners durven zich daardoor niet echt uit te spreken, vaak ook omdat zij nog familie in Oekraïne hebben wonen of daar zelf nog naar terug willen. Kijk, Oekraïne is een land waar je gewoon in de gevangenis gegooid wordt als je bijvoorbeeld zegt dat de president corrupt is. Daarom ben ik zo blij met al die Oekraïners die zich toch bij de SP hebben gemeld en die ons standpunt openlijk steunen. Dat zijn moedige mensen. En dan heb ik het over Oekraïners uit alle delen van het land, niet alleen uit Oost-Oekraïne. Overigens zijn het niet alleen Oekraïense Nederlanders die geïntimideerd worden. Ik ken ook een aantal Nederlanders die bedreigd zijn omdat zij campagnevoeren tegen het verdrag.'

OORLOG EN REPRESSIE IN TURKIJE

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Corbis / Hollandse Hoogte©

Het Turks-Koerdische conflict escaleert verder en de Turkse staat en president Erdogan maken zich schuldig aan grove mensenrechtenschendingen. Ondertussen probeert de EU Turkije te vriend te houden vanwege de vluchtelingenstroom naar Europa. Drie Turkije-kenners geven hun inschatting van het verloop van het Turks-Koerdische conflict en de gevolgen voor de regio.

› **Waarom is het bijna-akkoord van ruim een jaar geleden tussen de Turkse staat en de Koerdische Arbeiderspartij PKK op niets uitgelopen en wie is daarvoor verantwoordelijk?**

Joost Jongerden: ‘Het proces naar een vreedzame oplossing van de Koerdische kwestie is denk ik onder invloed van twee ontwikkelingen ontspoord. Ten eerste de ontwikkelingen in Syrië, en meer in het bijzonder Rojava (waar de Koerden samen met andere bevolkingsgroepen een democratisch bestuur hebben gevormd) en de mislukte poging van IS om Kobani, een stad aan de grens met Turkije, in te nemen in het najaar van 2014. Uiteindelijk slaagden de gewapende Koerdische eenheden, YPG/YPJ, erin om met luchtsteun van de Verenigde Staten IS een gevoelige nederlaag toe te brengen, die leidde tot de bevrijding van Kobani in januari 2015. Turkije zag in deze overwinning een bedreiging voor haar eigen interne veiligheid. Ten tweede het succes van de linkse en pro-Koerdische HDP bij de verkiezingen in juni 2015. Wat niemand eerder voor mogelijk had gehouden, gebeurde: de HDP haalde met 13 procent van stemmen ruim de kiesdrempel van 10 procent. Als gevolg van dit succes verloor de AKP (de conservatief-islamitische partij van president Erdogan) de absolute meerderheid in het parlement, na 10 jaar aan de macht te zijn geweest. Dit heeft de AKP ten zeerste verontrust. Daarbij moeten we ons realiseren dat de AKP, door haar absolute meerder-

heid, allerlei rechtszaken tegen haar in verband met corruptie heeft weten te blokkeren. Voor de AKP staat er dus veel op het spel.

Het militaire succes van de Koerden in Syrië en het politieke succes van de Koerden in Turkije leidden ertoe dat Turkije zich heeft teruggetrokken uit het vredesproces. Vanwege haar politieke verlies, heeft de AKP teruggegrepen op de oude veiligheids-politiek. Dit ging gepaard met militarisering en grootschalige bombardementen op PKK-bases, maar ook tot militaire operaties in Koerdische steden in Turkije.’

Guido van Leemput: ‘Daar zou ik nog de redding van de yezidi-bevolking van de bergprovincie Sinjar in Irak in de zomer van 2014 aan toe willen voegen, want daarmee verwierven de Koerdische strijders van PKK/YPG veel sympathie in de westerse wereld. De in 2013 begonnen vredesbesprekingen met de PKK leidden tot niets behalve strategische versterkingen van de Koerdische zaak, waarmee de Koerden een sleutel kregen in de beslissingen van de Turkse staat. Erdogans plannen voor een presidentieel systeem werden hierdoor doorkruist. Erdogan, die erop had gerekend dat Koerdische stemmen voor zijn AKP de vereiste meerderheid voor een presidentieel systeem zouden hebben opgeleverd, zag alle kansen hierop verdwijnen.

Erdogan en premier Davutoglu besloten daarop de macht van de Koerdische beweging in Turkije te breken. Eerst via nieuwe verkiezingen, wat mislukte, omdat de HDP in november 2015 wederom ruim 10 procent van de stemmen haalde. Daarna is een burgeroorlog uitgebroken, die tot nog toe beperkt is tot enkele Koerdische steden, maar daar wel verwoestende effecten heeft.’

Nuri Karabulut: ‘U zegt: het bijna-akkoord. Naar mijn mening is daar geen sprake van geweest. Gedurende twee jaar waren er geen gevechten tussen de PKK en de Turkse staat. Zeker in het begin was er veel hoop

dat de besprekingen tot een goede afloop zouden leiden. Dat was althans de wens onder brede lagen van de Turkse bevolking. De Turkse staat en de AKP-regering waren echter niet van zins om het conflict daadwerkelijk op te lossen, ondanks de verwachtingen die ze gewekt hadden.

Ze hadden ervoor kunnen kiezen om de Koerden net als in Rojava zelfbeschikkingsrecht te geven, maar uiteindelijk zijn ze weer teruggevallen op de oude methode van oorlog en onderdrukking.’

› **De Turkse staat voert nu een binnenlandse oorlog in het zuidoosten en voert tegelijkertijd acties uit tegen YPG in Noord-Syrië? Is daarmee sprake van een regionalisering en escalatie van de oorlog en zal Turkije steeds meer betrokken raken bij het strijdgevoel of kan het geweld beteugeld worden?**

Jongerden: ‘In de oorlog in Syrië komen verschillende partijen en belangen bij elkaar. Turkije, maar ook Qatar en Saoedi-Arabië hebben vanaf het begin een grote rol gespeeld in het proces van militarisering van de protesten tegen het regime. Turkije heeft daarbij ook actieve steun gegeven aan uiteenlopende jihadistische groepen die actief zijn in Syrië. Deze groepen zijn door Turkije niet alleen gebruikt tegen het regime, maar ook tegen de Koerden. Turkije is vanaf 2011, 2012 actief betrokken, maar de mogelijkheden om direct of indirect te interveniëren zijn beperkt. Na het neerhalen van een Russisch gevechtsvliegtuig hebben de Russen in het noordwesten feitelijk een no-fly-zone ingesteld. In het gebied hebben door Turkije gesteunde groepen de laatste maanden grote verliezen geleden, zonder dat Turkije iets kon doen. De Amerikanen lijken weinig te zien in een door Erdogan gewenste directe interventie van Turkije in Syrië, en ondertussen is ook de druk opgevoerd om alle aanvoerroutes vanuit Turkije naar jihadisten af te snijden. Militairen in Turkije lijken ook niet enthousiast over een interventie. Echter, Erdogan zit in het nauw en

6 maart 2016. Demonstratie in Londen tegen de Turkse repressie van de Koerden in zuidoost-Turkije.

lijkt vastbesloten iets te doen. Dat maakt hem onvoorspelbaar.’

Karabulut: ‘Het Turkse leger doet er alles aan om het verzet van de Koerdische beweging te breken. Bij eventuele nieuwe besprekingen, waar het voorlopig niet naar uitzielt, is het makkelijker te onderhandelen met een verzwakte gesprekspartner dan met een sterke. Vandaar dat het Turkse leger zeer actief is in gebieden waar de Koerdische beweging het sterkst is. De Turkse staat voert inderdaad ook militaire acties uit tegen YPG. Turkije wil namelijk niet dat de Koerden in Syrië een status hebben, want dat zou een slecht voorbeeld zijn voor de eigen Koerden. Gezien deze Turkse oorlogshandelingen in Syrië is de kans dat het conflict verder escaleert dus reëel aanwezig.’

› **Hoe reëel schat je de kans in dat er een Koerdische exodus richting Europa op gang komt als gevolg van het oorlogsgeweld en de repressie?** Van Leemput: ‘Dat is afhankelijk van het verloop van de politieke en/of militaire ontwikkelingen. Als een politieke overeenkomst kan worden bereikt, dan kan deze angst vervallen. Als er dit voorjaar een grootschalige burgeroorlog wordt uitgevochten dan hangt het af van het verloop van de strijd. Bij vergelijkbare oorlogshandelingen in de jaren negentig, van 1993 tot 1999, vluchtten de meeste Koerden

vanuit de provincie naar de grote steden in het westen van Turkije. Als dit scenario zich herhaalt lijkt me het risico van een zelfstandige massale stroom van vluchtelingen naar Europa niet heel groot.

Het zal er wel voor zorgen dat de spanningen in Europa tussen Koerdische en Turks-nationalistische stromingen zullen toenemen. De eerste tekenen daarvan zijn al zichtbaar. Kamerlid Kuzu, van de groep Kuzu/Öztürk, heeft al in het openbaar de kant gekozen van Erdogan. In dit scenario worden NAVO en EU onder serieuze druk gezet.

Als een burgeroorlog overslaat naar West-Turkse steden, bestaat de kans dat ook West-Europa wordt meegeleurd in het conflict, omdat Koerdische en Turks-nationalistische groepen hier tegenover elkaar komen te staan. De EU en zeker de NAVO staan dan voor een existentiële crisis. Ook de verhoudingen met Rusland zullen dan onder grote druk komen te staan.’

› **Hoe schat je de politieke verhoudingen binnen Turkije in? Zal de confrontatie tussen Erdogan en de HDP de komende tijd verder oplopen? Hoe zullen andere politieke krachten in Turkije zich opstellen; als aanhangwagens van de AKP van Erdogan of onafhankelijk?**

Jongerden: ‘Terugkijkend op de

afgelopen negen maanden zien we een continue escalatie en er lijkt voorlopig geen einde aan te komen. Erdogan is op oorlogspad en niets ontziend. Ten aanzien van Syrië is zijn handelingsvrijheid beperkt, maar intern lijkt hij voorlopig de vrije hand te krijgen van de internationale gemeenschap. Terwijl de HDP probeert politieke oppositie te voeren, plaatst Erdogan de partij, het kader en de activisten in de hoek van de terreur. De andere politieke partijen, de seculier-nationalistische CHP en de ultranationalistische MHP, zijn vleugellam. Alleen vanuit het juridisch apparaat komt er af en toe tegenwind. Zo verklaarde een beroepsgroep van rechters en openbaar aanklagers de maatregelen die de regering neemt deels illegaal. Het Constitutioneel Hof heeft Erdogan ook op de vingers getikt. Maar Erdogan zegt zich hier niets van aan te trekken.’

Karabulut: ‘De AKP-regering en Erdogan tonen geen enkel respect voor de wet. Niet alleen tegen de HDP, maar ook tegen de oppositie in het westen treedt de AKP hard en onrechtmatig op. Tegen de academici die onlangs opriepen om een einde te maken aan de oorlog, is een hetze gestart. Ze zijn als landverraders en ondersteuners van een terroristische organisatie bestempeld. Hun huizen werden bestormd en zij werden meegenomen voor ondervraging. Sommigen zijn zelfs op non-actief gesteld.

Inwoners in Artvin-Cerrattepe aan de Zwarte Zee die protesteerden tegen het feit dat hun land, water en lucht vervuild werden en Renault-arbeiders in Bursa die voor meer loon het werk neerlegden, kregen te maken met bruto politiegeweld.

Vrouwen in het westen van het land die onlangs in het kader van de Internationale Vrouwendag de straat opgingen voor gelijke rechten en tegen het geweld, overkwam hetzelfde. Kritische media, zoals de krant Zaman, worden monddood gemaakt. Kortom: AKP duldt geen enkele oppositie. Elk kritisch geluid wordt met geweld beantwoord. Door staatsterreur en polarisatie trachten de Turkse staat en AKP hun doelen te bereiken. Dat heeft tot gevolg dat de oppositie in het westen van Turkije zich een tijd koest heeft gehouden. Uit

de bovenstaande voorbeelden zien we echter dat deze luwte langzamerhand plaatsmaakt voor meer verzet. Als al deze verzetshaarden hun krachten weten te bundelen zal het lot van het land in positieve zin veranderen.'

› **Hoe groot zijn de risico's van een escalatie van de spanningen tussen Turkije en Rusland? Is er sprake van reëel oorlogsgevaar of is er sprake van oorlogsretoriek voor de bühne?**

Jongerden: 'Er is zeker sprake van reëel oorlogsgevaar. De spanning is hoog opgelopen en een nieuw incident kan een kettingreactie tot gevolg hebben.'

Karabulut: 'Je kunt het nooit helemaal met zekerheid zeggen, maar persoonlijk denk ik niet dat het zover zal komen. Zo'n confrontatie zal verstrekkende (inter)nationale gevolgen hebben. Turkije zal dat niet aandurven, maar zal het conflict wel voor binnenlandse doeleinden blijven gebruiken.'

Van Leemput: 'Ja, er wordt gespeeld met de internationale vrede door Rusland en Turkije. Het is duidelijk dat Rusland strategische winst boekt nu het sinds september aan de oorlog in Syrië deelneemt. De Turkse positie is tegelijkertijd verzwakt. Het ligt in de lijn der verwachting dat Rusland eventuele offensieve plannen van de PKK niet per se zal remmen. Of daarover (diepgaand) overleg bestaat tussen de PKK en Rusland is mij niet bekend.'

› **Wat zullen de gevolgen voor Europa zijn wanneer Turkije volhardt in haar weigering om de vluchtelingenstroom richting Griekenland te reguleren?**

Jongerden: 'Turkije maakt gebruik van het onvermogen en de onwil van de EU het vluchtelingenvraagstuk gezamenlijk op te pakken en op te lossen. Wat we nu zien is dat de EU en regeringsleiders Erdogan met een fluwelen handschoen aanpakken. In de hoop dat hij de grenzen afsluit. Maar ze geven hem zo de ruimte om nieuwe vluchtelingenstromen te creëren, met zijn destructieve Koerden-politiek, maar ook met zijn destructieve Syrië-politiek. De EU is medeschuldig aan de chaos die er is ontstaan en voor de escalatie die nu in Turkije plaatsvindt. De EU probeert de rook te bestrijden, maar negeert het vuur. Bij militaire operaties in het zuidoosten van Turkije zijn burgers levend verbrand. Waarom horen we hier niemand over? En als de EU terugkeer zo belangrijk vindt, waarom heeft die, een jaar na de bevrijding van Kobani, nog niets gedaan om de wederopbouw van Kobani mogelijk te maken? De EU roept de crisis over zichzelf af. Ik vrees dat er, met de populistische en kortzichtige politici die het nu voor het zeggen hebben, op korte termijn ook geen oplossing komt.'

Karabulut: 'Turkije gebruikt de vluchtelingenkwestie als politiek wapen tegen de EU. Maar de EU meet ook met twee maten. Zij zwijgt immers vanwege de vluchtelingenstroom over de mensenrechtenschendingen in Turkije. Daarmee is de EU medeplich-

tig aan de oorlog tegen de Koerden en aan andere schendingen van mensenrechten en vrijheden door de Turkse staat. Door deze houding voelen de Turkse staat en president Erdogan zich gesterkt om onverminderd door te gaan met hun politiek van geweld en repressie tegen de eigen bevolking.'

Van Leemput: 'Turkije zal doorreizende vluchtelingen laten gaan als dat beter uitkomt. Plannen voor zogenaamde vluchtelingen-hubs en -koloniën in Syrië lijken me kansloos. Die dateren al van vorig jaar en hebben tot niets geleid. Tijdelijke afspraken over een gecontroleerde stop of ruil van vluchtelingen hebben wel kans van slagen, maar zijn afhankelijk van de onderlinge machtsverhoudingen. Om te voorkomen dat er meer vluchtelingen vanuit Turkije naar Europa komen, zijn een staakt-het-vuren en een vredesovereenkomst in Syrië van het grootste belang. Dan kunnen vluchtelingen terug naar Syrië. Hetzelfde geldt voor Turkije. Daar ligt dan ook een taak voor de EU en Europees links, waaronder de SP, om de Turkse regering te dwingen om een politieke overeenkomst met de Koerden te sluiten. Als de EU daadwerkelijk wat wil doen aan de vluchtelingenstroom, dan zal zij moeten stoppen met het steunen van militaire operaties in het Midden-Oosten. Deze hebben immers niet gezorgd voor de beloofde vrede en veiligheid in de regio, maar juist voor dood en verderf en voor miljoenen mensen die huis en haard hebben moeten verlaten.'

Joost Jongerden is als socioloog verbonden aan de Universiteit Wageningen. Zijn onderzoek richt zich voornamelijk op Turkije en Koerdistan.

Foto: Archief Joost Jongerden©

Nuri Karabulut is voorzitter van de Federatie van Democratische Verenigingen van Arbeiders uit Turkije in Nederland (DIDF).

Foto: Archief Nuri Karabulut©

Guido van Leemput is actief voor Kurds & Friends Nederland, maar spreekt in dit interview op persoonlijke titel.

Foto: Archief Guido van Leemput©

‘ZIJN EIGEN PARTIJTOP IS VOOR SANDERS EEN GROTERE HINDERPAAL DAN TRUMP’

Tekst: Tijmen Lucie en Daniël de Jongh Foto: flickr / Phil Roeder CC Afbeeldingen: berniesanders.com

Dat iemand die zichzelf socialist durft te noemen hoge ogen zou kunnen gooien in de race om de presidentskandidatuur, leek in de Verenigde Staten lang ondenkbaar. Alan Maass (redacteur van SocialistWorker.org): ‘Anders dan de doorsnee Amerikaanse politicus spreekt Bernie Sanders niet in ingestudeerde oneliners. Hij zegt wat hij denkt en miljoenen mensen blijken het gevoel te hebben dat hij namens hen spreekt.’

› Hoe verklaart u de opmars van Bernie Sanders?

‘De onvoorstelbare steun die Bernie Sanders heeft weten te krijgen tijdens zijn campagne om presidentskandidaat te worden voor de Democratische Partij is een van de signalen dat de VS politiek radicaliseert en polariseert sinds de economische crisis van 2007, 2008. Iets vergelijkbaars zien we in andere landen – denk aan de opkomst van modern linkse partijen als Syriza in Griekenland en Podemos in Spanje of aan de pro-democratische protesten

van de Arabische Lente. Uit dezelfde bron zijn ook tegengestelde politieke ontwikkelingen voortgekomen. Dat is de andere kant van de polarisering: de groei van de steun bij verkiezingen en onder de mensen voor rechts populisme in Europa is daar een voorbeeld van.

In de VS hebben we de opstand in Wisconsin gehad, met de massale bezetting van het parlamentsgebouw tegen de frontale aanval van de Republikeinen op de arbeidsrechten; de Occupy-beweging, die begon op

Wall Street en zich vanuit New York over het hele land verspreidde en de notie van de 1 versus 99 % gemeengoed maakte; en recent nog de 'Black Lives Matter'-protesten tegen het politiegeweld, waarmee alle facetten van het racisme in de VS in de schijnwerpers zijn gezet: niet alleen het gewelddadig optreden vanuit de overheid, maar ook de ongelijkheid als het gaat om banen, bezit, onderwijs, huisvesting et cetera.

In die context is het succes van Sanders' campagne te plaatsen – vooral het gevoel van Occupy Wall Street dat economische en politieke machthebbers onder één hoedje spelen, is hier van belang. Alleen vindt deze uiting van de radicalisering wel plaats binnen de grenzen van het tweepartijstelsel – Sanders heeft ervoor gekozen om mee te doen aan de presidents-voorverkiezingen binnen de status quo van twee door het internationaal bedrijfsleven gedomineerde partijen.

Zelf is Sanders wel een unieke verschijning in de Amerikaanse politiek. Totdat hij besloot om voor het presidentschap te gaan, weigerde hij om lid te worden van een van de twee grote partijen, al trok hij meestal gezamenlijk op met de Democraten. Hij wordt beschouwd als iemand die zich niet laat corrumperen. Overal waar je komt zie je Sanders' bumperstickers met de tekst: 'De miljardairs kunnen Bernie niet kopen.' Hij doet ook niet mee aan de gewoonte van doorsnee politici om te spreken in ingestudeerde oneliners. Hij zegt wat hij denkt en miljoenen mensen blijken het gevoel hebben dat hij namens hen spreekt. Er is immers niemand anders binnen het heersende politieke speelveld die zo vastberaden spreekt over het splitsen van de grote banken, wijzigen van het rampzalige Amerikaanse zorgstelsel, scheppen van meer echte banen, tegengaan van milieurampen en ga zo maar door. En trouwens, dat 'niemand anders' slaat ook op de politieke leiding van de Democratische Partij waarvoor Sanders wil uitkomen.'

› **Vertegenwoordigt hij een bredere sociale beweging?**

'In zekere zin wel, ja. Vanwege alles wat ik net zei: Sanders spreekt namens de miljoenen mensen die na de crisis buiten de boot zijn gevallen omdat het

herstel alleen voor de rijken gold. Maar die vereenzelviging met Sanders is – zelfs met het toenemend aantal mensen dat de term 'socialistisch' omarmt omdat Bernie dat zegt te zijn – heel diffuus en totaal ongeorganiseerd. Ik ben daarom geneigd te zeggen dat de campagne van Sanders links een mogelijkheid verschaft om mensen aan zich te binden, om deel uit te gaan maken van een toekomstige, bredere sociale beweging. '

› **Hoe zou je zijn ideologie kunnen typeren?**

'Het belangrijkste wat je erover kunt zeggen is dat Sanders vast blijft houden aan de term socialisme. Dat is een enorme vooruitgang, in een land met zo'n overweldigende en dodelijke anticommunistische traditie. Zelfs toen zijn populariteit toenam en het erop ging lijken dat hij een serieuze concurrent van Hillary Clinton zou worden in het veroveren van de kandidatuur, is hij nooit opgehouden met vertellen waarom hij een socialist was.

Nou zijn er wel duidelijke grenzen aan wat Sanders onder socialisme verstaat, hoor. Als het aankomt op het buitenlandbeleid en imperialisme van de VS, verschilt Sanders in niets van een gewone, door het bedrijfsleven goedgekeurde Democraat als Hillary Clinton. Hij steunde George W. Bush' oorlog en bezetting van Afghanistan in 2001. En nu belooft hij dat onder zijn presidentschap de drone-aanvalen van Barack Obama door zullen gaan.

Je zou kunnen zeggen dat Sanders, al met al, staat voor iets wat dichter aanleunt tegen de sociaaldemocratie zoals die tot een paar decennia geleden in Europa bestond. Dat is een politieke traditie met grote leemten – zo bezien spreken Sanders' pro-imperialistische denkbeelden boekdelen. Maar kijk je wat breder, dan is het een grote stap vooruit dat zoveel mensen zichzelf als socialist bestempelen, hoe vaag die aanduiding ook is.'

› **Wat zijn de belangrijkste politieke verschillen tussen hem en Hillary Clinton?**

'Je zou haast nog beter kunnen vragen wat hun politieke overeenkomsten zijn, dan zijn we sneller klaar. Maar goed, je kunt zo het rijtje afgaan: Sanders wil de grote banken splitsen, terwijl Clinton maar door blijft gaan over het belang van de connecties die ze heeft op Wall Street. Sanders wil een landelijk zorgstelsel zoals in de rest van de geïndustrialiseerde wereld, terwijl Clinton voorstander is van Obamacare met alle compromissen van dien, waarmee de macht van de zorgverzekeraars uiteindelijk nog groter is geworden. Zo kun je nog vele vergelijkbare verschillen opnoemen. Clinton behoort echt al jaren tot de partij-elite van de Democraten – ze is een vooraanstaand figuur die decennialang de partijlijn heeft meebepaald en uitgedragen. Daardoor kleeft er ook veel rottigheid van het beleid waar de partij voor stond aan haar positie. Sanders is wat dat

aangaat een frisse wind. Hij is in zoveel opzichten het tegendeel van Clinton. Dat roept natuurlijk wel de vraag op waar hij eigenlijk mee bezig is, om presidentskandidaat te willen worden voor een partij waar mensen als Hillary Clinton de scepter zwaaien en die fel gekant is tegen zijn hervormingsvoorstellen.'

› **Wat zijn de grootste uitdagingen waar Sanders voor staat?**

'De hardste noot die hij zal moeten kraken is dat hij zich kandidaat heeft gesteld namens een partij die erop is ingericht om radicale elementen en voorstellen in te kapselen en af te zwakken. Daar doet Hillary Clinton in haar campagne haar voordeel mee. Het establishment van de partij staat aan haar kant. Ongeveer een zevende van alle zetels op de conventie, waar deze zomer de kandidaat voor de presidentsverkiezingen wordt aangewezen, is gereserveerd voor de zogenaamde 'superdelegates': stemgerechtigde partijbonzen en geldschietters. Tot nu toe lijken die bijna allemaal aan Clintons kant te staan. Dus zelfs als Sanders bij de conventie een meerderheid weet te behalen onder de afgevaardigden op basis van de voorverkiezingen in de verschillende staten, kan hij de strijd alsnog verliezen vanwege de stemmen van de 'superdelegates'. En dat is niet het enige wat in het

meest 'realistische' kandidaat naar voren te schuiven en dat levert Clinton een hoop steun op, onder meer bijvoorbeeld via de campagnes waarmee vakbonden hun leden oproepen om de gang naar de stembus te maken. Het is tekenend voor de populariteit die Sanders heeft verworven dat hij toch zoveel middelen heeft weten te vergaren om zijn campagne te kunnen financieren, zeker als je bedenkt dat hij het vooral moet hebben van kleine giften. Maar er zijn zoveel factoren die in zijn nadeel werken.'

› **Hoe schat je zijn kansen op het presidentschap in?**

'Aangezien hij daarvoor eerst binnen de Democratische Partij tot presidentskandidaat moet worden gekozen, is die kans zeer gering. Maar dat neemt niet weg dat zijn huidige opmars een boodschap met zich meebrengt: het is helemaal niet zo onaannemelijk dat hij wel degelijk hoge ogen zou gooien als hij het daadwerkelijk tot presidentskandidaat zou schoppen. Zelfs ook al noemt hij zichzelf socialistisch, hij zou best een meerderheid achter zich kunnen krijgen. Zijn boodschap van verandering, gelijkheid en vrijheid raakt miljoenen mensen. Veel Amerikanen zouden best op hem kunnen gaan stemmen, als ze die keus hadden. Het moet gezegd worden: Sanders' belangrijkste hinderpaal in de

'Als Sanders toch de strijd om de presidentskandidatuur weet te winnen in de Democratische Partij, en dan ook nog president zou worden, zou dat ronduit verbluffend zijn. Maar zelfs dan zou zijn presidentschap gedoemd zijn om op een mislukking uit te lopen als hij er niet in slaagt massale maatschappelijke steun te organiseren voor zijn politieke agenda, bovenal onder werknemers. Denk alleen al aan dat landelijke zorgstelsel waar Sanders naartoe wil, waarbij zorgverzekeraars volledig onder de overheid vallen. Als hij dat wil invoeren, in plaats van het stelsel van Obamacare, dan moet hij niet alleen de rechtse oppositie van de Republikeinse Partij het hoofd bieden, maar ook de tegenwerking vanuit zijn eigen Democratische Partij. Dat komt omdat de Democraten aan de top uiteindelijk meer overeenkomsten dan verschillen hebben met de Republikeinen. Als het gaat om gezondheidszorg, zijn de Democratische partijbonzen tegenstanders van Sanders' landelijke zorgstelsel – want dat zou de positie van een belangrijke steunpilaar van de Democraten in gevaar brengen: de zorgindustrie zelf. Met zoveel politieke weerstand – en dan hebben we het nog niet eens over het grootkapitaal – zou Sanders als president geen enkele kans hebben om ook maar enige hervorming van betekenis door te voeren. Tenzij hij erin zou slagen om maatschappelijke

voordeel van Clinton uitpakt. Ze kan rekenen op enorme steun van maatschappelijke organisaties die de achterban van de Democratische Partij vormen en connecties hebben binnen het partij-apparaat. Denk daarbij vooral aan de vakbonden. De leiding daarvan is vaak geneigd om de

campagne wordt niet gevormd door Donald Trump en zijn Republikeinse Partij, maar door Hillary Clinton en de Democratische Partij.'

› **Wat is ervoor nodig om zijn presidentschap te doen slagen?**

bewegingen voor hem de barricades op te krijgen. Zonder stakingen, bezettingen, grootschalige demonstraties en activisme, zullen zelfs de kleinste hervormingsvoorstellen stuklopen op de tegenwerking van de elite.'

LEREN VAN ELKAAR MODERN LINKS

Tekst: Hans van Heijningen Foto: Archief Hans van Heijningen

In 2007 kwamen, op initiatief van de SP, vertegenwoordigers van modern-linkse partijen naar De Weverij in Oss om in een open sfeer ervaringen uit te wisselen en dilemma's te bespreken. Inmiddels is het 2016, er nemen meer partijen en partijleiders deel aan het overleg en in de afgelopen jaren hebben de Noren, Denen, IJslanders, Grieken en Cyprioten regeringservaring opgedaan.

We hebben zojuist de negende bijeenkomst gehad van modern-links, ditmaal in IJsland. Hoewel we geen kleine spelers meer zijn, worstelen vrijwel alle partijen met enorme uitdagingen. Hoe een sociale uitweg uit de crisis te vinden en hoe op een humane manier vluchtelingen op te vangen terwijl het in onze landen aan banen, betaalbare woningen en essentiële voorzieningen ontbreekt. De giftige cocktail van sociale afbraak, toenemende armoede en de vluchtelingen crisis heeft het afgelopen jaar bijna overal geleid tot een versterking van (extreem)rechts, tot ondermijning van de democratie en tot een groeiende afkeer van de politiek onder heel veel mensen. Over een ding zijn we het snel eens: de kansen en bedreigingen voor links in Europa liggen dicht bij elkaar dan ooit.

LINKSE RONDGANG

Stuk voor stuk houden de aanwezigen een korte inleiding over de situatie in hun respectievelijke landen en partijen. Terwijl we met elkaar in gesprek zijn, druppelen de uitslagen van de verkiezingen in Ierland binnen. De zittende regeringspartijen – waaronder Labour – hebben een enorm pak slaag gekregen van de kiezer, terwijl het links-nationalistische Sinn Fein tot de winnaars behoort en van 10 naar 14 procent van de stemmen gaat. Nog eens 11 procent van de stemmen gaat naar partijen die in de verkiezingscampagne het beleid

van de bezuinigingspartijen hebben veroordeeld. Ook in de Scandinavische landen staat links bijna overal op bescheiden winst of weet ze haar positie te behouden. In Zuid-Europa, Portugal, Spanje, Griekenland en Cyprus doet links het echt goed. Dat geldt niet voor Oost-Europa, waar modern-links na het wegvallen van het Oostblok nergens een factor van betekenis heeft kunnen worden. En dan zijn er de bezuinigingen. Bijna overal in Europa zijn de werkloosheid en de armoede toegenomen. In het rijke Duitsland zit nu 15 procent van de bevolking onder de armoedegrens, de Cypriotische vertegenwoordigster van AKEL heeft het over 150 duizend armen (op een bevolking van minder dan 1,2 miljoen), de Finse partijvoorzitter spreekt over het krimpen van de overheidsbegroting met 8 procent, in Slovenië is 15 procent van de beroepsbevolking werkloos, in Griekenland 25 procent. Leven is voor steeds meer Europeanen de afgelopen jaren overleven geworden.

In bijna alle landen van Europa bevindt de sociaaldemocratie zich in een existentiële crisis. Was het streven naar samenwerking met hen – zeker voordat de financiële crisis in 2008 uitbrak – nog een wenkend perspectief voor veel linkse partijen, nu ziet dat er in veel landen heel anders uit. Enerzijds, zo signaleren de Deense, Zweedse, Ierse, Duitse en Griekse afgevaardigden, hebben de sociaaldemocraten hun eigen mensen in de steek gelaten door voor de bestaande orde te kiezen, anderzijds krijgen ze daar in steeds meer landen de rekening voor gepresenteerd door de kiezer. Meerdere aanwezigen waarschuwen voor de risico's voor linkse partijen wanneer zij de bijwagen van de sociaaldemocraten worden en pleiten voor het vormen van onafhankelijke, progressieve coalities met maatschappelijke organisaties als vakbonden en ngo's. Samenwerken met de sociaaldemocraten vóór de verkiezingen is meestal geen succes.

Wat onverlet laat dat je onder bepaalde omstandigheden na verkiezingen wel met ze moet samenwerken om tot een werkbare, progressieve meerderheid te komen. Daarbij wordt gewezen op het voorbeeld van Portugal, waar het succes van de modern-socialistische partij Bloco de Esquerda een antibezuinigingsregering met de sociaaldemocratische partij en de communisten mogelijk heeft gemaakt.

Dat regeren niet zaligmakend is, hebben we gezien in IJsland waar onze kameraden van VG (de Rood-Groene Alliantie) het land redden nadat het failliet was gegaan, maar de daaropvolgende verkiezingen verloren. Troostprijs is wel dat er in IJsland tien bankiers in de gevangenis zitten, omdat ze de economie van het land onherstelbare schade toe hebben gebracht. Hoe moeilijk regeren kan zijn, zien we op dit moment in Griekenland. Terwijl de regering van Tsipras dag en nacht werkt om een sociale uitweg uit de crisis te vinden en daarbij gedwarsboemd wordt door het IMF, wordt het land onevenredig hard getroffen door de vluchtelingen crisis.

Over een ding zijn we het allemaal eens: het moet afgelopen zijn met het kapotbezuinigen van onze landen, er moet geïnvesteerd worden in sectoren die belangrijk zijn voor de mensen, belastingontwijking moet hard aangepakt worden, rijken moeten meer belasting betalen en onze economieën moeten duurzamer worden, in het belang van toekomstige generaties.

VLUCHTELINGEN

De Griekse SYRIZA-vertegenwoordiger Yiannis Bournous doet een dramatische oproep: 'Doe iets, hou op met theoretiseren. Europa doet niks en laat Griekenland met tienduizenden vluchtelingen zitten.' 'Er is geen sprake van een vluchtelingen crisis maar van vluchtelingen die in een crisissituatie zitten', zegt Katja

De deelnemers aan de bijeenkomst van modern-linkse partijen in IJsland, onder wie Hans van Heijningen, Ron Meyer, Emile Roemer en Tiny Kox.

Kipping, voorzitter van de Duitse Linke. 'De enige vluchtelingen waar je echt voor op moet passen, zijn de belastingvluchtelingen die hun kapitaal in belastingparadijzen zoals Nederland stallen', stelt Nikolaj Villumsen van de Rood-Groene Alliantie uit Denemarken. Uitspraken die tot de verbeelding spreken maar die onverlet laten dat alle aanwezigen zich grote zorgen maken over de vluchtelingenstroom en de gevolgen daarvan. De Sloveense afgevaardigde drukt de situatie kernachtig uit: 'Een jaar geleden slaagden wij er met onze anti-corruptieboodschap in om met 6 kameraden in het parlement te komen en kort daarna werden wij de meest populaire partij in ons land in de peilingen. Ik maakte me – dat zeg ik jullie eerlijk – grote zorgen omdat de groei veel te snel ging en wij dat als partij niet meer bij konden benen. Maar die angst bleek voorbarig. De vluchtelingenstroom heeft de realiteit in ons land de afgelopen maanden totaal op zijn kop gezet. Scheermesprikkeldraad langs onze grenzen, militarisering van de politie en een voorstel om gewapende burgermilities te vormen, bepalen nu de politieke agenda. Onze grote rechtse tegenstander staat nu op 40 procent van de stemmen in de peilingen, terwijl wij terug zijn gezakt naar 10 procent. Wij staan letterlijk met lege handen, wij maken analyses en kunnen die goed verwoorden, maar oplossingen bieden kunnen we niet omdat we niet in het

centrum van de macht zitten.' Terwijl enkele vertegenwoordigers in relatie tot de vluchtelingen over een verrijking van de samenleving spreken en erop wijzen dat dit een oplossing voor bevolkingskrimp en de veroudering van de bevolking kan zijn, maken anderen daar bezwaar tegen. Zij wijzen erop dat er een ongeschoolde, kansarme onderklasse ontstaat en dat de verdeling van vluchtelingen over Europa volstrekt scheef is. Emile Roemer betoogt dat grote problemen om grote antwoorden vragen. Hij maakt daarbij een onderscheid tussen de oorzaken (de oorlogen, de ongelijkheid in de wereld), de oplossingen (het stoppen van de oorlog, het bevorderen van eerlijke handel en het bieden van ontwikkelingskansen, investeringen in de sociale sector) en het organiseren van mensen op basis van concrete belangen (een betaalbaar huis, toegang tot onderwijs, gezondheidszorg zonder marktwerking). Tiny Kox geeft vervolgens aan dat we vluchtelingen vooral niet met arbeidsmigranten moeten verwarren. Die eerste groep moet opgevangen worden totdat zij na het einde van het oorlog terug kunnen keren. Daarbij moeten zij op onze hulp kunnen rekenen bij de heropbouw van hun verwoeste land.

OMGAAN MET VERSCHILLEN

Natuurlijk zijn we het eens over belangrijke principes – zoals het belang van menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit –

maar over de concrete uitwerking daarvan verschillen we soms van mening. Dat geldt vooral voor wat betreft de EU. Moeten we het ergste vrezen als de Britten de EU verlaten, de EU er niet in slaagt om de vluchtelingen naar rato in de lidstaten onder te brengen, of als Nederland op 6 april tegen het associatieverdrag met Oekraïne stemt? Alle aanwezige vertegenwoordigers zien het beleid van de EU als buitengewoon schadelijk voor de bevolking van de lidstaten. Maar zitten we op de goede weg wanneer we deze EU flink in de problemen brengen? Een deel van de aanwezigen vindt van wel en benadrukt dat een crisis soms noodzakelijk is om iets nieuws en beters uit te werken, anderen waarschuwen voor de gevaren van de crisis binnen de EU en pleiten voor hervorming van de Unie. Bij de afsluiting van de bijeenkomst onderstrepen alle vertegenwoordigers het belang van een open discussie. We spreken af dat we binnen een jaar opnieuw bij elkaar komen. Verder gaan we op voorstel van Emile Roemer werken aan een gezamenlijke verklaring over de crisis en het vluchtelingenvraagstuk en informatie uitwisselen over (de aanpak van) armoede in onze landen. Als het aan de SP ligt, beperken we de uitwisseling niet tot de grote Europese vraagstukken, maar hebben we het ook over partijopbouw, leden maken, afdelingen opzetten en campagnes winnen.

KAPITAAL EN MAFFIA OP DE NEDERLANDSE ANTILLEN

Tekst: Ronald van Raak Foto: Fred Hoogervorst / Hollandse Hoogte©

Curaçao en Sint Maarten zijn gekolonialiseerd door het internationale kapitaal. Van belastingontduikers tot gokmaffia, criminelen houden de politiek in hun greep. Daar moeten we tegen optreden. Alleen dan hebben de mensen op de eilanden een kans op een betere toekomst.

In juli vorig jaar vond ik een opmerkelijke brief in mijn postvakje in Den Haag. Van advocatenkantoor Spong, met een aangifte van 'smaad en belediging'. Omdat ik Francesco Corallo – gokondernemer te Sint Maarten – een 'maffiabaas' had genoemd. Een echte verrassing was dat niet, op de eilanden worden critici voortdurend aangeklaagd. Directe aanleiding voor de aangifte was een column die ik had geschreven over Judith Roumou, een kritische blogger. Zij werd op Sint Maarten geïntimideerd en gevangengenomen. Ondertussen is deze journaliste het eiland ontvlucht en elders ondergedoken. Ik krijg wel vaker vreemde post. Zo ontving ik ooit een interne memo van de geheime dienst van Curaçao, waarin stond dat Francesco Corallo verbonden is met de Italiaanse maffia. Ook kreeg ik een brief te zien van het ministerie van Binnenlandse Zaken van Italië, waarin werd uitgelegd dat Corallo 'betrokken was bij internationale drugshandel' en 'een belangrijke persoon betrof in de Siciliaanse maffia'. Informatie die volgens dat ministerie was bevestigd door de Italiaanse politie en de Italiaanse geheime dienst. Dit soort informatie gaf mij het idee dat Corallo wel eens verbonden zou kunnen zijn met de maffia.

GEKOLONIALISEERD DOOR HET KAPITAAL

Ik ben nu tien jaar woordvoerder Koninkrijksrelaties. In die tijd ben ik verliefd geworden op het Caribische deel van ons Koninkrijk. Op de eilanden wonen prachtige mensen,

die met ons een lang, maar gevoelig verleden delen. De eilanden zijn rijk, met een hoger gemiddeld inkomen dan veel landen in Oost-Europa. Maar de verschillen zijn ook enorm: tegenover de ongekende rijkdom van de meeste buitenlanders, staat de schrijnende armoede van veel oorspronkelijke bewoners. De eilanden zijn gekolonialiseerd door het internationale kapitaal. Daardoor is de politiek in handen gekomen van criminelen.

De Nederlandse Antillen gelden als belastingparadijs. Toen ik in 2006 woordvoerder werd wilde ik precies weten hoe dat werkte. Na veel spuurwerk kregen we een contract in handen van het Amerikaanse oliebedrijf Valero (nu NuStar), dat grote hoeveelheden olie opslaat op het kleine Statia (Sint Eustatius). Uit het contract bleek dat deze oliemulti-national – behalve een symbolisch bedrag – geen enkele belasting betaalde. Op de eilanden bleek een financieel netwerk te bestaan van fiscale constructies waardoor bedrijven belasting konden ontduiken, maar ook zware criminelen zwart geld konden witwassen.

GEKOCHT DOOR DE GOKMAFFIA

De georganiseerde misdaad heeft grote invloed op de lokale politiek. Deze maand stond op Curaçao oud-premier Gerrit Schotte voor de rechtbank. Schotte werd er onder meer van verdacht geld te hebben aangenomen van Francesco Corallo; bedrijven van Corallo te hebben begunstigd; vertrouwelijke informatie aan Corallo te hebben verstrekt; Corallo politieke invloed te hebben gegeven; Corallo internationaal namens Curaçao te hebben aanbevolen en zich ervoor te hebben ingezet dat Corallo (of andere personen van zijn bedrijf) zouden worden 'aangesteld op belangrijke institutionele functies'.

Gerrit Schotte is veroordeeld tot drie jaar celstraf. De oud-premier werd door het OM 'een trekpop' genoemd van Corallo: 'Hij heeft zich laten omkopen door Francesco Corallo en heeft daardoor van zichzelf een corrupt politicus gemaakt'. Nog kwalijker is dat hij door steekpenningen aan te nemen, de belangen van Curaçao en de Curaçaose bevolking heeft verkocht aan Corallo en zijn gokindustrie.' De aanklager op Curaçao verwees naar dezelfde brief die ook ik heb gezien van de Italiaanse regering: 'Volgens deze brief zou Corallo een belangrijk lid zijn van de Siciliaanse maffia.'

INFILTRATIE IN CENTRALE BANK EN GEHEIME DIENST

In oktober 2010 werd het land Nederlandse Antillen opgeheven. Aruba (100.000 inwoners) had al een 'status aparte', maar ook Curaçao (150.000 inwoners) en Sint Maarten (35.000 inwoners) werden nu autonome landen binnen het Koninkrijk. Dit betekent dat deze landen veel dingen zelf moeten regelen, maar dat Nederland verantwoordelijk blijft voor goed bestuur. Bonaire, Saba en Statia (samen 25.000 inwoners) werden direct onderdeel van ons land. De SP was destijds fel tegen, omdat ik vond dat Curaçao en Sint Maarten helemaal niet klaar waren en het bestuur veel te kwetsbaar was.

Corallo kreeg direct invloed op de politieke gang van zaken. Opmerkelijk was de poging om zijn rechterhand Rudolf Baetsen (opleiding: hogere hotelschool) te benoemen tot voorzitter van de raad van commissarissen van de Centrale Bank van Curaçao en Sint Maarten. Oud-medewerkers van de geheime dienst van Curaçao verklaarden in detail hoe massaal geheime informatie werd gestolen en in handen kwam van de onderwereld. Ook kreeg ik concrete informatie hoe het hoofd beveiliging van de geheime dienst werd omge-

Voormalig premier en minister van algemene zaken Gerrit Schotte (vooraan, midden).

kocht, direct naar Sint Maarten vloog, om op bezoek te gaan bij baas Corallo.

MOORD EN MAFFIA OP DE ANTILLEN

De rechter op Curaçao heeft op 11 maart uitspraak gedaan in de zaak Schotte. Maar dat is nog maar het begin. Abdul Nassar El Hakim was onder Schotte minister van Economische Zaken. Volgens de interne memo van de geheime dienst was hij niet alleen verbonden met de maffia, maar ook met een terroristische organisatie. Nu staat deze oud-minister terecht voor een miljoenschuld bij de belasting. George Jamaloodin was onder Schotte minister van Financiën. Deze minister – die op het ministerie rondliep met een vuurwapen in zijn zak – nam destijds het initiatief tot het omkopen van de geheime dienst.

Jamaloodin werd eerder opgepakt in het onderzoek naar de moord op

Helmin Wiels. Deze populaire politicus werd op 5 mei 2013 op Curaçao vermoord, kort nadat hij had gezegd onthullingen te zullen doen over corruptie op het eiland en de invloed van de gokindustrie. De moordenaars zijn opgepakt en veroordeeld, maar het onderzoek naar de opdrachtgevers loopt nog steeds. Daar zullen ongetwijfeld nog grote namen opduiken uit de Curaçaose politiek. Ook op Sint Maarten is bekend dat veel parlementariërs nauwe banden hebben met de onderwereld en betaald worden door de gokmaffia.

KAPITALISTISCHE BOVENWERELD EN CRIMINELE ONDERWERELD

Directe aanleiding voor de aangifte door Corallo was een column waarin ik een journaliste op Sint Maarten verdedigde. Ook mijn eigen artikelen over corruptie en vriendjespolitiek worden op de eilanden veel gelezen.

SCHOTTE AL IN 2010 MET CORALLO IN VERBAND GEBRACHT

Uit een screening van de geheime dienst van Curaçao naar kandidaat-ministers voor het kabinet-Schotte uit 2010 blijkt al dat Schotte in verband wordt gebracht met maffiabaas Corallo. Onder meer vanwege 'Heimelijke afspraken met diverse geldschieters, zowel lokaal als in het buitenland die nauwe banden hebben met figuren als Francesco Corallo op Sint Maarten', zou de benoeming van Schotte tot premier mogelijke 'veiligheidsrisico's' met zich meebrengen.

Mogelijk speelde ook mee dat ik in april vorig jaar samen met VVD-Kamerlid André Bosman een voorstel heb gedaan voor een grootschalig onderzoek naar de verbondenheid tussen onder- en bovenwereld op Curaçao en Sint Maarten, in het bijzonder tussen de politiek en de gokindustrie. Dat voorstel werd met steun van alle partijen in de Tweede Kamer aangenomen.

De Nederlandse regering heeft daar bijna 25 miljoen euro en meer dan 50 onderzoekers voor vrijgemaakt. Het onderzoek zal worden uitgevoerd in nauwe samenwerking met de Verenigde Staten – die veel interesse hebben in Sint Maarten als centrum van het witwassen van drugsgeld – en met Italië, dat graag onderzoek doet naar connecties van de maffia op de Nederlandse Antillen. Als we het foute geld volgen, zien we precies welke foute politici hieraan hangen. Maar dan zien we ook welke ondernemers en bankiers, accountants en fiscalisten uit de kapitalistische bovenwereld in dienst staan van de criminele onderwereld.

Hoe het staat met de aangifte van Corallo tegen mij, dat weet ik niet. Ik heb sindsdien niets meer gehoord van advocaat Spong en ook niet van het Arrondissementsparket in Den Haag, waar de aangifte werd gedaan. Maar mocht het ooit tot een rechtszaak komen, dan zie ik uit naar de verdediging.

SOCIAALECONOMISCHE ONGELIJKHEID EN HET STRAFRECHT

Tekst: dr. Gwen van Eijk

De term klassenjustitie wordt zelden meer gehoord. Dat neemt niet weg dat de sociaaleconomische status van verdachten, bijvoorbeeld het hebben of verliezen van een betaalde baan, invloed kan hebben op de straf die door een rechter wordt opgelegd. Het is daarom hoog tijd voor een hernieuwde discussie over de mogelijke structurele bevoordeling en benadeling van sociale groepen in het strafrecht.

In een recente strafzaak tegen een ‘voorheen prominente’ ondernemer erkende het Gerechtshof ‘de maatschappelijke val die de verdachte heeft meegemaakt’: dat de ondernemer ‘diep is gevallen’ en ‘niet meer op de door hem gewenste manier in zijn levensonderhoud kan voorzien’ zag het hof als ‘een straf op zich.’ Hoewel deze overweging misschien uitzonderlijk is, is het niet uitzonderlijk dat de rechter rekening houdt met de sociaaleconomische status van verdachten. Zo zijn rechters, in de woorden van de Raad voor de Rechtspraak, ‘eerder geneigd om mensen met werk een taakstraf op te leggen omdat gevangenisstraf vaak het einde van een baan betekent.’ Ook hier kan meespelen dat het verlies van een baan een ‘straf op zich’ is. Daarnaast wordt werk doorgaans als ‘beschermende factor’ gezien. De hier geciteerde uitspraak van de Raad van de Rechtspraak is een reactie op een in opdracht van de Raad uitgevoerd onderzoek door de Universiteit Leiden naar verschillen in straftoemeting naar etnische afkomst van daders. Verschillen op basis van etnische afkomst zijn reden tot zorg en vragen om onderzoek naar achterliggende oorzaken, terwijl verschillen op basis van werkstatus niet problematisch zijn, zo lijkt de Raad te suggereren.

Toch zou het goed zijn om hierover wel vragen te stellen. De afweging van de rechter om rekening te houden met een baan van de verdachte kan op zich te rechtvaardigen zijn. Maar meer algemeen roept het de vraag op in hoeverre de sociaaleconomische status van daders mag en moet meespelen in strafrechtelijke beslissingen. Leidt dat niet tot klassenjustitie? Een ‘maatschappelijke val’ is bijvoorbeeld exclusief voorbehouden aan prominente verdachten, wat betekent dat alleen zogenaamde witteboorden-criminelen kunnen profiteren van deze grond voor strafverlaging. Is het met oog op de hoge werkloosheid in de laatste jaren daders eigenlijk wel aan te rekenen dat ze geen werk hebben? In hoeverre is een (kennelijke) acceptatie van verschillen in straftoemeting op basis van werkstatus en maatschappelijke positie een reflectie van groeiende sociale ongelijkheden in onze samenleving?

ONGELIJKHEID IN NEDERLAND

In een ander tijdperk zouden we het feit dat de sociaaleconomische status van verdachten en daders meespeelt in strafrechtelijke beslissingen misschien klassenjustitie hebben genoemd. De term is uit de gratie geraakt – of in de taboesfeer beland? In antwoord op Kamervragen over de mogelijke gevolgen van de bezuinigingen op de gesubsidieerde rechtsbijstand in 2013 antwoordde toenmalig minister Opstelten dat in Nederland ‘geen enkel voorbeeldje’ van klassenjustitie zou zijn. Die stelligheid kan echter niet overtuigen, aangezien er nauwelijks onderzoek gedaan wordt naar klassenjustitie – of liever: selectiviteit op grond van sociaaleconomische status, om aan te sluiten bij de nu gangbare (criminologische) terminologie. De regering spreekt bovendien met twee monden, want zij heeft ook verschillende adviesraden

gevraagd om onderzoek te doen naar maatschappelijke scheidslijnen. De vraag in hoeverre en hoe zulke scheidslijnen hun weerslag hebben in de rechtstoepassing staat dus nog open.

Dat sociale scheidslijnen reden tot zorg zijn wordt wel bevestigd door een groeiende verzameling sociaalwetenschappelijke publicaties, waaronder een vorig jaar verschenen drieluik van het SCP en de WRR. Ik moet hier volstaan met een zeer beknopte samenvatting van de conclusies van deze publicaties. De economische ongelijkheid is in de afgelopen decennia toegenomen. De nieuwe sociale scheidslijnen lopen niet meer langs afkomst en religie maar langs opleidingsniveau: hoger en lager opgeleiden wonen gescheiden, trouwen en netwerken vaker met elkaar, besteden hun vrije tijd anders en hebben andere, op punten tegengestelde, politieke overtuigingen. Hoger opgeleiden hebben in onze ‘diplomademocratie’ ook meer politieke invloed dan lager opgeleiden. Dat, in tegenstelling tot het ideaal van gelijke kansen, het verwerven van een hogere sociale status nog altijd gemakkelijker is wanneer de ouders hoger opgeleid zijn, was voor de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling reden te concluderen dat zich in Nederland een ‘nieuwe klassenmaatschappij’ aftekent. Die conclusie mag zeer opmerkelijk heten, gezien het taboe rondom ‘klasse’ in de Nederlandse sociale wetenschappen en samenleving.

De RMO kreeg vorig jaar bijval van het SCP dat concludeerde dat ‘het postmodernistische idee van een klassenloze samenleving dus geen stand [houdt]’. Op grond van empirisch onderzoek naar het economische, culturele, sociale en persoonlijke kapitaal van Nederlan-

ders liet het SCP zien dat de bevolking ingedeeld kan worden in zes groepen: vier 'sociale segmenten' en twee 'sociale klassen'. 'Segmenten' verschillen van elkaar maar zijn niet vastomlijnd, terwijl van een 'klasse' sprake is als de positie van een groep bekrachtigd wordt door bijvoorbeeld groepsgevoelens, groepsidentificatie en sociale en ruimtelijke afzondering. Het gaat in Nederland om een 'gevestigde bovenlaag' en een groep die het 'precariaat' is genoemd, beide goed voor 15 procent van de bevolking. De mensen die tot het 'precariaat' (een Britse term en samenvoeging van 'precair' en 'proletariaat') worden gerekend, leiden een onzeker bestaan, vooral op het gebied van werk en inkomen. In deze groep zitten veel laagopgeleiden en (langdurig) werklozen, mensen met weinig inkomen en vermogen (vaak geen eigen woning) en weinig sociale en instrumentele contacten. Ondanks dat de onderzoekers spreken van een 'zachte tweedeling' tussen bevolkingsgroepen, is de afstand tussen de twee klassen groot, niet alleen voor wat betreft kapitaal maar ook voor politieke voorkeuren, vertrouwen in andere mensen en geluk.

Wat betekent dat nu voor het strafrecht? Een rechtvaardige rechtspleging en rechtstoepassing zijn afhankelijk van een rechtvaardige sociale structuur, aldus de 'grote hypothese van de rechtssociologie' geformuleerd door Kees Schuyt. Een onrechtvaardige sociale structuur werkt door in het recht, tenzij allerlei vormen van ongelijkheden worden gecorrigeerd door datzelfde recht. Als we nu op grond van bovengenoemde onderzoeksbevindingen moeten constateren dat onze samenleving wellicht minder gelijk en rechtvaardig wordt of is geworden, dan lijkt er voldoende reden om ons de vraag te stellen in hoeverre en op welke manieren een rechtvaardige toepassing van het strafrecht in het geding komt of reeds is gekomen. In elk geval kunnen we er niet voetstoots van uitgaan dat sociale veranderingen niet doorwerken in het recht, en dat is reden om zowel de rechtspleging en –toepassing als de corrigerende werking van het recht te blijven onderzoeken.

SOCIALE AFSTAND

Nu in de sociale wetenschappen de term 'klasse' langzaam maar zeker uit de taboesfeer wordt gehaald, is het wellicht ook mogelijk de term 'klassenjustitie' weer af te stoffen. Nu is de term vaak nogal eng begrepen als bewust machtsmisbruik en 'hoge heren' die elkaar de hand boven het hoofd houden. Maar, om nogmaals Schuyt aan te halen, selectieve rechtsbedeling komt in gradaties waarbij de graad van bewustheid varieert van corruptie en machtsmisbruik tot onbewuste selectiviteit en het 'misverstand van goede bedoelingen'. Hoewel we de eerste vormen zeker niet bij voorbaat hoeven uit te sluiten (al was het maar omdat nog het nodige te doen is op het gebied van corruptiebestrijding), wil ik mij in deze bijdrage richten op mogelijke meer verborgen vormen van selectiviteit in rechtsbedeling of rechtstoepassing op grond van sociaaleconomische status van verdachten en daders. Groeiende sociale ongelijkheid kan ertoe leiden dat ook de sociale afstand tussen kapitaalarme en kapitaalkrachtige groepen toeneemt, wat zich vervolgens weer kan uiten in wederzijds onbegrip, wantrouwen en conflict. In combinatie met een 'diplomademocratie', een samenle-

ving waarin vooral (cultureel) kapitaalkrachtigen de regels bepalen, zou dat kunnen leiden tot een rechtsklimaat dat wordt gekenmerkt door onverschilligheid, vijandigheid of moralisme jegens kapitaalarmere groepen.

Een voorbeeld van onverschilligheid zien we wellicht in de bezuinigingen op de rechtsbijstand. Vijandigheid ligt misschien ten grondslag aan het idee dat de criminelen zelf moeten opdraaien voor de kosten van criminaliteitsbestrijding. Overal waar procedures en beslissingen gekoppeld worden aan kosten loert het risico van bevoordeling en benadeling op grond van inkomenspositie. Het rechtssysteem kan die ongelijkheid corrigeren via financiële steun of inkomensafhankelijke regelingen. Maar op de gesubsidieerde rechtsbijstand wordt nu juist voortdurend bezuinigd, en het wetsvoorstel om een deel van de kosten van vervolging en detentie te verhalen op de dader is al door de Tweede Kamer. Dat deze maatregelen mensen met een laag inkomen harder treft kan hier moeilijk worden ontkend maar lijkt door de wetgever geaccepteerd te worden.

Een ander probleem van sociale afstand kan spelen in persoonlijke interacties tussen veelal hoger opgeleide justitie-actoren en lager opgeleide justitiabelen. Sinds kort worden gedetineerden beoordeeld op hun eigen verantwoordelijkheid, motivatie en houding, en privileges zijn hiervan afhankelijk. Het is de vraag of deze eisen, gezien de sociaaleconomische kenmerken van de gevangenispopulatie, niet 'nogal onrealistisch' zijn. Het eisenpakket getuigt misschien ook van weinig begrip voor de mogelijke mentale gevolgen van het opgroeien of leven in andere omstandigheden: het model lijkt althans het waardenpatroon van mensen die voldoende vaardigheden en competenties bezitten als maatstaf te nemen. Dat waardenpatroon lijkt ook weer leidend als het gaat om de reclasseringswerker die als 'goed prosociaal rolmodel' in de interactie met cliënten 'conventionele waarden uitdraagt.' Een 'misverstand van goede bedoelingen' – langer begeleiden en strenger beoordelen van kapitaalarme justitiabelen – is niet

ondenkbaar. Is het feit dat hierover nauwelijks discussie is een reflectie van de marginale positie die het 'precariaat' in onze samenleving inneemt?

EXPLICIETE SELECTIVITEIT

Daarnaast zijn diverse voorbeelden te noemen van directe selectiviteit op grond van de sociaaleconomische status van justitiabelen. Werk, inkomen, een hogere opleiding en huisvesting worden gezien als 'beschermende factoren' die de kans op crimineel gedrag en recidive zouden verminderen. Het risicotaxatie-instrument RISC, op basis waarvan de reclassering advies uitbrengt aan de rechter over recidive-risico en behandelplan van verdachten, neemt deze factoren expliciet mee. Het bestaan van 'witteboordencriminaliteit' maakt direct duidelijk dat maatschappelijke inbedding zeker niet voor iedere dader beschermend werkt. Maar omdat RISC beoogt beslissingen te standaardiseren, worden een lage opleiding, werkloosheid en gebrek aan inkomen en huisvesting voor alle cliënten gescoord als 'criminogene factoren', waardoor een 'prominente ondernemer' per definitie gunstiger scoort dan een dakloze verslaafde. Hoe werkt dat verschil in sociaaleconomische status vervolgens door in de adviezen aan de rechter? Dat het instrument valide en evidence-based is, doet niet af aan de ingebakken ongelijke beoordeling van verdachten en daders op grond van hun sociaaleconomische status.

En ook dat de rechter rekening houdt met of de veroordeelde een baan heeft of niet is een voorbeeld van hoe sociaaleconomische status expliciet wordt meegenomen in beslissingen over justitiabelen. Verlies van een baan kan inderdaad onwenselijk zijn in termen van recidive en leedtoevoeging, maar kijken we wel voldoende naar de gevolgen voor de werkloze dader? Het zal niet gemakkelijk zijn een taakstraf uit te voeren naast een baan, dus een taakstraf is op het eerste gezicht misschien niet een lichtere straf. Anderzijds, als we kijken naar de gevolgen op langere termijn dan is een gevangenisstraf misschien toch zwaarder. De dader die een taakstraf uitvoert behoudt zijn baan en inkomen tijdens en na de straf,

Dr. Gwen van Eijk is Universitair Docent criminologie aan het Instituut voor Strafrecht en Criminologie (Universiteit Leiden)

terwijl de dader die detentie uitzit gedurende die tijd geen mogelijkheden heeft een baan te krijgen. Na de straf heeft de eerste meer werkervaring, terwijl de laatste een gat op zijn cv heeft, wat het vinden van een baan na detentie op zijn beurt weer kan bemoeilijken. Dit verschil kan doorwerken in mogelijke latere adviezen van de reclassering op basis van de (historische) arbeidspositie. Ook al kunnen werkloze daders hun baan niet verliezen, zij hebben wel iets te verliezen, namelijk een kans om na de uitspraak hun leven op de rails te krijgen en om te laten zien dat zij dat willen en kunnen.

ANDERS DAN ETNISCHE AFKOMST

De rol van sociaaleconomische status in straftoemeting en risicotaxatie maakt duidelijk dat selectiviteit op grond van sociaaleconomische status van een essentieel andere aard is dan selectiviteit op grond van etnische afkomst. Er zal zeker een verband en overlap zijn tussen benadeling op grond van etnische afkomst en op grond van sociaaleconomische status, maar toch verdient het onderwerp een eigen discussie en een eigen empirische onderzoeksbenadering. In discussies over selectiviteit op grond van etnische afkomst gaat het over ofwel racisme – wat doorgaans wordt afgekeurd – ofwel onbewuste vooroordelen en stereotyperingen die doorwerken in beslissingen: het gaat niet om formeel vastgestelde risicoprofielen maar vaak om onderbuikgevoelens. Dit in tegenstelling tot *classism* dat vaak niet wordt gezien of herkend

als discriminatie of een probleem van ongelijke behandeling. Sociaaleconomische status wordt dan ook meestal niet onbewust maar juist expliciet meegenomen in allerlei beslissingen. Probleem is dat hierover geen discussie is, dat het als vanzelfsprekend wordt gezien om justitiabelen op grond van hun sociale of financiële status anders te behandelen.

Maar hebben we wel goed zicht op eventuele consequenties? Persoonlijke omstandigheden als werk, inkomen en huisvesting worden gezien als objectieve factoren waarvan wetenschappelijk is vastgesteld dat ze samenhangen met crimineel gedrag. Maar ook dan is discussie over de rol van deze factoren in strafrechtelijke beslissingen noodzakelijk. Immers, voor etnisch profileren is mogelijk ook wetenschappelijke grond, als we afgaan op de cijfers van politie en justitie, maar discussie over het meenemen van etnische afkomst in beslissingen over opsporing, vervolging en berechting vinden we – terecht – nodig met oog op onwenselijke neveneffecten zoals discriminatie en stigmatisering. Waarom zou dat anders zijn als het gaat om sociaaleconomische status? Ook het afstemmen van opsporing, vervolging en berechting op achtergestelde daders of dadergroepen kan immers zulke ongewenste neveneffecten hebben. In elk geval kan niet worden volgehouden dat in Nederland 'geen enkel voorbeeldje' bestaat van selectiviteit op grond van sociaaleconomisch status – dat gebeurt wel en zelfs bewust. Recent sociaalwetenschappelijk onderzoek en politiek-maatschappelijke discussies over sociale ongelijkheid geven bovendien een extra aanleiding tot discussie over de vraag of en in welke mate of vormen zulke selectiviteit gerechtvaardigd is en wat de consequenties van verschillen in behandeling zijn. Dit artikel heeft hopelijk een eerste aanzet gedaan tot een hernieuwde discussie.

Dit artikel verscheen oorspronkelijk als: Eijk, G. van (2015) Sociaaleconomische ongelijkheid en het strafrecht: aanzet tot discussie, *Proces*, tijdschrift voor strafrechtspleging 94(5): 282-287.

DE BEPROEVING VOOR DE ZOGENAAMDE 'DEELECONOMIE'

Tekst en foto: Mahir Alkaya©

Op 20 juni aanstaande zullen wereldwijd vele ogen gericht zijn op een Amerikaanse rechtbank in San Francisco, waar het bedrijf Uber voor de rechter zal verschijnen. Als de chauffeurs winnen dan vrezende opkomende bedrijven in de zogenaamde deeleconomie, evenals de durfkapitalisten die achter hen staan, voor een domino-effect van rechtszaken.

Wat in 2013 begon als een aanklacht van enkele chauffeurs tegen het bedrijf is uitgegroeid tot een collectieve rechtszaak die niet alleen gevolgen kan hebben voor 150.000 Uber-chauffeurs in Californië, maar mogelijk ook voor het verdienmodel van Uber en andere bedrijven in de 'deeleconomie'.

Het bedrijf Uber verbindt via een app chauffeurs met klanten in de buurt en rekent vervolgens een commissie bovenop de ritprijs. Na het succesvolle verzet van taxichauffeurs tegen hun meest omstreden dienst 'UberPOP', keren nu de eigen chauffeurs van Uber zich tegen het bedrijf vanwege de slechte arbeidsvoorwaarden. Zij beweren dat zij ten onrechte worden behandeld als zelfstandige ondernemers, terwijl zij in de praktijk gewoon als werknemers functioneren. De chauffeurs eisen daarom nu een vergoeding voor bijvoorbeeld sociale zekerheid en hun zorgverzekering. Volgens Uber zijn deze chauffeurs geen werknemers, omdat zij volledige controle hebben over hun eigen arbeidstijden en werkplek en omdat zij naast hun werk bij Uber ook ander werk kunnen doen. In de praktijk is echter het verdienmodel van Uber geheel gebaseerd op deze 'zelfstandige' chauffeurs, die zij werkinstructies meegeven zoals elk ander bedrijf dat doet aan werknemers. Bovendien kan Uber de ritprijs bepalen en desgewenst aanpassen, zonder tussenkomst van de chauffeurs, en desgewenst eenzijdig de samenwerking beëindigen.

In Nederland is door drie 'zelfstandige' pakketbezorgers een vergelijkbare rechtszaak aangespannen tegen PostNL. Zij vonden dat de wijze waarop zij hun werk moeten uitvoeren

zo gedetailleerd is voorgeschreven dat er in feite sprake was van een arbeidsverhouding. Bovendien hadden zij weinig invloed op hun tarieven, net als de Uber-chauffeurs. De rechtbank in Noord-Holland heeft recent geoordeeld dat er in twee van deze drie gevallen inderdaad gewoon sprake was een arbeidsovereenkomst, onder andere vanwege de gedetailleerde werkinstructies.

In de praktijk kan het dus juridisch erg complex zijn om een helder onderscheid te maken, en bovendien kan wetgeving per land verschillen. Het zorgelijke is echter dat bij veel opkomende bedrijven, die zich onterecht plaatsen in de categorie 'deeleconomie', zelfstandig ondernemerschap de nieuwe standaard lijkt te worden voor arbeid. Deze bedrijven zullen de rechtszaak tegen Uber op de voet volgen. Het komt hen namelijk goed uit dat men bereid is als zelfstandig ondernemer allerlei klussen over te nemen van werknemers van bestaande bedrijven. Hierdoor

Mahir Alkaya studeerde innovatiemanagement aan de TU Delft en is actief voor de SP in Amsterdam. Hij schreef eerder voor Spanning over de risico's van de opkomende 'deeleconomie': sp.nl/Z4J

besparen zij op zwaarbevochten sociale zekerheden en krijgen zij een groter deel van de koek dan bestaande bedrijven gewend waren te krijgen, met alle gevolgen van dien voor arbeiders. Ter illustratie: slechts één op de vijf zzp'ers in Nederland heeft een verzekering voor arbeidsongeschiktheid, volgens het CBS. Bovendien bouwen zzp'ers vaak noodgedwongen minder pensioen op, om maar te kunnen blijven concurreren.

De lagere tarieven die opkomende bedrijven vaak vragen voor hun diensten worden dus weliswaar gepresenteerd als een gevolg van innovatie en een betere match tussen vraag en aanbod, terwijl in feite de afbouw van sociale zekerheid hieraan grotendeels ten grondslag ligt. Deze rechtszaak wordt daarom gezien als een beproeving voor de zogenaamde 'deeleconomie' en zou wel eens roet in het eten kunnen gooien voor veel opkomende bedrijven en durfkapitalisten die daarin hebben geïnvesteerd.

De ontwikkelingen in de Verenigde Staten – die voorop lopen in de opkomst van de deeleconomie en daardoor als eerste te maken krijgen met alle (bij)effecten daarvan – lijken erop te wijzen dat de strijd voor sociale zekerheid opnieuw gevoerd moet worden. Uber heeft tevergeefs geprobeerd de rechtszaak in Californië te versmallen en te vertragen. Ook in Seattle is de strijd losgebarsten. Dit is de eerste Amerikaanse stad die een verordening heeft aangenomen die chauffeurs van bedrijven zoals Uber en Lyft het recht heeft gegeven op collectieve onderhandelingen over loon- en arbeidsvoorwaarden.

De rechtszaak in San Francisco zal naar verwachting niet op 20 juni al uitsluitel geven, maar het lijkt slechts een kwestie van tijd voordat het strijdgewoel zich ook verplaatst naar Nederlandse steden. Werkers die benadeeld worden door bedrijven als Uber zullen in de SP in elk geval een bondgenoot vinden.

DE MEGA-ONDERNEMING ONDER HET MES

Tekst: Herman Beekers

Als je gelooft in de 'onzichtbare hand van de vrije markt', hoe kan het dan dat zo'n 150 multinationals de wereldeconomie volkomen domineren? De macht van de megaonderneming is niet het eerste en vast ook niet het laatste boek over de mankementen van het wereldwijde kapitalisme, maar wel een verdienstelijke poging het moeilijkst tembare economisch monster bij de kop te pakken: de transnationale megaondernemingen.

Joost Smiers is politicoloog, Pieter Pekelharing filosoof en John Huige econoom. Samen schreven ze het boek *De macht van de megaonderneming*, met als ondertitel: *Naar een rechtvaardige internationale economie*.

Het probleem met de megaondernemingen is dat ze alleen maar groter en machtiger worden, terwijl ze totaal niet gericht zijn op het belang van de samenleving. De steeds grotere winsten worden gebruikt om concurrenten op te slokken, kennis te monopoliseren en aandeelhouders te spekken. Winsten worden steeds minder gebruikt voor investeringen met enig maatschappelijk nut. De megaondernemingen oefenen te grote macht uit over hun dochterondernemingen, toeleveranciers, licentiehouders enzovoort. Ze betalen nergens belasting, maar krijgen wel overal steeds meer invloed. Ze kennen als geen ander de regelgeving per land en hebben een enorme lobby-macht. Ze zijn niet afhankelijk van een staat of een samenleving, integendeel, staat en samenleving zijn afhankelijk geworden van hun macht.

INTELLECTUEEL EIGENDOM

Verfrissend: de auteurs benadrukken het belang van intellectueel eigendom (het bezit van kennis) in de strijd om economische macht. Kennis kun je – in tegenstelling tot appels – delen zonder er zelf minder van te bezitten. Kennis niet delen – en exclusief maken via patenten – is het kunstmatig creëren van schaarste. Met een monopolie op kennis wordt de creatieve ontwikkeling geblokkeerd.

Patenten waren oorspronkelijk bedoeld om het gebruik van een uitvinding te reguleren, en ervoor te zorgen dat de maker beloond werd. Tegenwoordig worden ze steeds meer gebruikt om de concurrentie het leven zuur te maken. De handel in patenten én de rechtszaken daarover, is een gigantische markt op zich geworden. Apple en Google geven meer uit aan rechtszaken en aankoop van patenten dan aan onderzoek en ontwikkeling. Kleine bedrijven verliezen de juridische gevechten.

NEOLIBERALE HANDELSORDENING

Het boek geeft een kraakhelder overzicht van hoe de mondiale handelsverdragen zich ontwikkeld hebben van fair trade naar free trade, steeds meer in het belang van de megaondernemingen. Via de Wereldhandelsorganisatie (WTO), waarvan inmiddels 153 landen lid zijn, is internationale (vrije) handel bevordert, zijn handelsconflicten beslecht en handelsbarrières opgeheven. Dat proces ging steeds verder tot 1999, toen de onderhandelingen in Seattle mislukten. Enerzijds door ongekend heftige protesten van vakbonden, ngo's en boeren, anderzijds doordat steeds meer arme(re) en opkomende landen geen heil meer zagen in het handjeklap van de rijke. Sindsdien richten de rijke landen en hun transnationale ondernemingen zich op grote vrijhandelsblokken, zoals TTIP, waarover nu (geheim) onderhandeld wordt tussen de EU en de VS. Het doel is één grote open

markt – door de resterende handelsbelemmeringen weg te nemen, zoals milieumaatregelen, volksgezondheidswetgeving, regels voor het bankverkeer en vakbondsrechten. Zeer verontrustend zijn de afspraken in deze verdragen over het beslechten van conflicten. De 'gewone' rechtspraak wordt hierbij uitgeschakeld. Als een investeerder vindt dat hij benadeeld wordt door nieuwe wetgeving in een land, kan hij dat aanvechten via ISDS, het investor-state dispute settlement: een juridisch gevecht in achterkamertjes.

RECHTVAARDIGE REGELS

Het boek lanceert serieuze oplossingen. Dominante ondernemingen opsplitsen, meer maatschappelijke eisen aan bedrijven, intellectueel eigendom afschaffen, scheiden van onderzoek en fabricage, rechtvaardige regels voor de mondiale handel: te veel en te gedegen onderbouwd om hier in het kort samen te vatten. De auteurs willen het neoliberale denkkader doorbreken en daarover met de lezer in discussie gaan.

Toch vertoont het boek ook lacunes. Het zijn telkens de overheden, van nationale staten tot met de VN, die het moeten doen: megaondernemingen opdelen, controleren, maatregelen handhaven. De strijd van de auteurs mist klassen karakter. Megaondernemingen inbedden in de samenleving, dat is een kwestie van democratisering. Binnen het bedrijf vertegenwoordigen de werkers het belang van de gemeenschap en dus moeten zij meer invloed krijgen. En er zijn veel meer stakeholders: de consumenten, toeleveranciers zoals boeren, onderaannemers. Het moet toch mogelijk zijn dat zij macht afdwingen in de besluitvorming van de megaonderneming, meer rechtstreeks door strijd dan via regelgeving van de overheid?

Joost Smiers, Pieter Pekelharing, John Huige

De macht van de megaonderneming: Naar een rechtvaardige internationale economie

Uitgeverij Van Gennep

SPANNING

ZORG VOOR IEDEREEN

ZORG VOOR IEDEREEN

De SP is een landelijke zorgcampagne gestart (zie voor meer informatie: www.nationaalzorgfonds.nl). Doel van deze campagne is om met een zo breed mogelijke coalitie van partijen en organisaties van patiënten en zorgwerkers het eigen risico af te schaffen en een nationaal zorgfonds in te voeren. In dit speciale nummer van *Spanning*, dat volledig in het teken staat van de zorg, legt Tweede Kamerlid Renske Leijten uit waar het idee vandaan komt en waarom het haalbaar, betaalbaar en rechtvaardig is.

In 2006 werd een nieuw zorgstelsel ingevoerd waarin marktwerking centraal staat. Sindsdien zijn er door zorgwerkers en de SP veel acties gevoerd tegen de negatieve gevolgen van dit systeem. Rob Janssen geeft een overzicht van aansprekende acties en initiatieven.

Hoogleraar Maatschappelijke Gezondheidszorg Johan Mackenbach maakt zich net als de SP zorgen over de steeds verdere verhoging van het eigen risico, waardoor de toegang tot zorg onder druk komt te staan. Mackenbach doet onderzoek naar sociaaleconomische gezondheidsverschillen en stelt dat vooral rookgedrag voor grote verschillen zorgt in levensverwachting tussen hoog- en laagopgeleid.

Gelijkheid is beter voor iedereen. Dat is de belangrijkste boodschap uit het boek *The Spirit Level*, van gezondheidswetenschappers Richard Wilkinson en Kate Pickett. *Spanning* sprak met Wilkinson over de relatie tussen ongelijkheid en gezondheid en over wat wij kunnen doen om ongelijkheid en de daarmee samenhangende maatschappelijke problemen te bestrijden.

Ook Denemarken kent een zorgstelsel met veel financiële prikkels. Tot ongenoegen van zorgwerkers. Zij mogen nu op een aantal ziekenhuisaf-

delingen hun eigen doelen stellen zonder financiële druk. Bestuurskundige Nina van Loon, die als enige buitenlander meewerkt aan dit experiment, legt uit wat het onderzoek inhoudt en in hoeverre het een voorbeeld kan zijn voor Nederland.

Een belangrijke vraag die in deze *Spanning* terugkomt is waar en bij wie de macht in de zorg ligt en hoe we deze macht kunnen terugpakken. In verschillende artikelen wordt hier op ingegaan, onder meer in een interview met Peter Gøtzsche, die een bestseller schreef over de wanpraktijken van de farmaceutische industrie.

Verder in *Spanning* vertelt huisarts en oud SP-senator Tineke Slagter over haar ervaringen in politiek en praktijk en wijst financieel geograaf Ewald Engelen in gesprek met Renske Leijten op het grote belang van zorg voor onze economie.

Sandra Beckerman en Herman Beekers stellen in hun slotbeschouwing dat het winnen van de campagne voor een nationaal zorgfonds, zonder eigen risico de opmaat kan zijn voor een zorgstelsel waarin de SP-beginselen menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit centraal staan.

Het boek *Alternatief voor de zorg* geeft alvast een aantal inspirerende voorbeelden van hoe de zorg beter en menselijker georganiseerd kan worden.

INHOUD

- 3 **NATIONAAL ZORGFONDS IS DRIE KEER BETER**
- 8 **SCHOUDER AAN SCHOUDER**
- 11 **'ALS JE EEN GROOT EFFECT WILT BEREIKEN, MOET JE ECHT IETS AAN HET ROKEN DOEN'**
- 14 **ONGELIJKHEID IS SLECHT VOOR DE GEZONDHEID**
- 16 **DEENS EXPERIMENT MET 'PRIKKELVRIJ' WERKEN IN DE ZORG**
- 18 **DE NEDERLANDSE ZORG IS EEN LOBBYCRATIE**
- 20 **'BREEK MACHT WINSTGERICHTE FARMACEUTISCHE INDUSTRIE'**
- 22 **GOEDE EN BETAALBARE MEDICIJNEN ZIJN IN ONS ALLER BELANG**
- 23 **DE VRIJE ZORGMARKT IS EEN ONVRIJ ZORGKARTEL**
- 25 **'MET EEN ZORGFONDS LOS JE HET SAMEN OP'**
- 28 **'LATEN WE HET IN HEMELNAAM WEER SIMPEL MAKEN'**
- 30 **ONZE ZORG**
- 32 **ZORG MOET WEER OVER MENSEN GAAN**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Sandra Beckerman

Herman Beekers

David Hollanders

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Beeldredactie

Nynke Vissia

Redactieraad

Tiny Kox

Ronald van Raak

Hans van Heijningen

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Illustratie cover

Nynke Vissia

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

NATIONAAL ZORGFONDS IS DRIE KEER BETER

Tekst: Renske Leijten Illustratie Len Munnik© Foto's: Nynke Vissia

Dit jaar viert ons zorgstelsel zijn 10-jarig bestaan en velen zullen zich afvragen of dit reden is voor een feestje. Zeker is dat de minister en de zorgverzekeraars dit jubileum zullen aangrijpen om te vertellen dat dit het beste zorgstelsel is en dat verbeteringen het nog beter zullen maken. Maar zijn de beloften waarmee dit zorgstelsel ingevoerd werd wel waargemaakt? De zorg is niet goedkoper, efficiënter en beter geworden. De prijs van ons stelsel is wel veel te hoog, zowel in financiële zin als vanuit democratisch oogpunt. Want we zijn de zeggenschap kwijt over iets wat van ons allemaal is: de zorg. Daarom stelt de SP een nationaal zorgfonds voor, zonder eigen risico. Daarmee wordt de zorg weer onder democratische controle gebracht, besparen we erg veel geld op bureaucratie, marketing en overhead, en maken we de zorg weer toegankelijk voor iedereen.

HUIDIG STELSEL

Met de inwerkingtreding van de zorgverzekeringswet veranderde er in één keer heel veel in de zorg. Private zorgverzekeraars kregen de sleutelrol om zorg in te kopen en kwaliteit af te dwingen. De inkoop gebeurt via producten – de zogenaamde diagnose-behandelcombinaties – en de gedachte is dat kwaliteit wordt afgedwongen door concurrentie. Is

het bij de ene zorgaanbieder niet goed genoeg, dan lopen de zorgverzekeraars naar een ander. De verzekeraar zou op deze manier optimaal resultaat bereiken voor zijn verzekerden: goede zorg voor een zo laag mogelijke prijs. En de verzekerde zou die verzekeraar belonen door bij de verzekeraar te blijven. Sinds de invoering en de stelselmatige verhogingen van het eigen risico hebben we de introductie

gezien van de budgetpolis: een polis waarbij de zorgverzekeraar slechts een beperkt aantal contracten sluit, zodat de verzekerde niet meer naar het ziekenhuis of arts van zijn of haar keuze kan.

Uiteindelijk is het de zorgverzekeraar die beslist. Krijgt iemand wel of niet de medicatie vergoed, krijgt iemand wel of niet het gewenste hulpmiddel of incontinentiemateriaal? Blijft een

apotheek of spoedeisende hulp open? Krijgt een ziekenhuis wel of geen contract voor bepaalde specialismen?

Onze zorg zucht onder de bureaucratie die voortkomt uit het inkopen zoals dat nu werkt. Elk ziekenhuis en iedere praktijk moet contracten sluiten met meerdere verzekeraars. Die hebben allemaal andere voorwaarden en verschillen vaak per polis. De administratie die dit met zich meebrengt is zeer groot. De overhead van de Nederlandse ziekenhuizen is 4 procent hoger dan bij ziekenhuizen in Canada en het Verenigd Koninkrijk. Dat komt grotendeels door deze inkoop, onderhandelingen vooraf en de verantwoording van die inkoop achteraf.

Ook huisartsen zuchten onder de bureaucratie. Vorig jaar werd binnen een paar weken tijd bijkans de hele beroepsgroep hiertegen gemobiliseerd via Het Roer Moet Om. Ze dwongen veranderingen af, maar nog steeds is het zo dat de zorgverzekeraar beslist.

Zorgverzekeraars hebben in de afgelopen jaren veel winst gemaakt, of zoals minister Schippers het noemt 'positief resultaat' geboekt. Over 2014 was dat 1,9 miljard en in de jaren daarvoor 1,4 miljard. De verwachting is dat de winst over 2015 weliswaar lager zal uitvallen, maar de gedachte dat zorgverzekeraars alles zouden doen voor een lage premie, blijkt niet te kloppen. Zij bouwden in tien jaar tijd een reserve op van meer dan 10 miljard. Dit geld is ingelegd door de premiebetalers: alle burgers van 18 jaar en ouder. Zorgverzekeraars hebben gelijk wanneer ze stellen dat reserves verplicht zijn in verband met regels voor de financiële sector. Toch weten we dat de reserves te hoog zijn, veel hoger dan wat vereist is.

Zogenaamd heeft de patiënt in het Nederlandse zorgstelsel keuzevrijheid. Maar die behelst niet de vrije keuze van arts of ziekenhuis; deze staat meer en meer onder druk. In het huidige stelsel staat de vrijheid van keuze van een zorgverzekeraar centraal. Ieder jaar mag een verzekerde overstappen en dat kunnen we merken. Zorgverzekeraars en inmiddels ook de vergelijkers van zorgverzekeraars adverteren erop los. Een overgestapte verzekerde

Cobie Groenendijk - Psychiater bij het NPI & in de vrijgevestigde praktijk in Amsterdam

Voor mij als zorgverlener is de marktwerking in de zorg een kwelling. De cultuur van wantrouwen met bijkomende excessieve controle-bureaucratie richting zorgverleners is geestdodend en zet de intrinsieke motivatie ernstig onder druk. Patiënten lijden onder het vercommercialiseren van de zorg doordat deze neoliberale regering mensen die gebruik moeten maken van zorg wegzet als een "schadelast". Zo'n regering is schadelijk voor onze gezondheid en welzijn. Nederland heeft niet minder maar meer solidariteit en verbinding nodig, juist in de zorg, juist in tijden van crisis en kwetsbaarheid.

Jaap van den Heuvel - directievoorzitter Rode Kruis Ziekenhuis (Beverwijk)

Marktwerking heeft de zorg niet goedkoper, beter of toegankelijker gemaakt. We kunnen dus stoppen met die onoverzichtelijke zorgpolissen, het eigen risico en onbegrijpelijke facturen. Laat zorgverleners vooral goed samenwerken en de juiste zorg op de juiste plek leveren. Daar wordt de patiënt echt beter van.

Jan van Dijk - traumachirurg in Ziekenhuis Gelderse Vallei (Ede)

Het idee van een publieke basisverzekering maakt in één klap duidelijk, dat er wél een alternatief is voor de niet te controleren marktwerking in de zorg. We moeten als Nederlandse burgers ervoor opkomen, dat de zorg zo snel mogelijk van de private markt wordt gehaald, en dat we de zorg gewoon weer in de publieke sfeer gaan aanbieden. Daarmee keert de rust en de zekerheid terug in de samenleving, dat als het nodig is, dat dan ook zinnige en zuinige zorg beschikbaar is voor iedereen.

kost ongeveer 150 euro aan marketing, dat kan provisie zijn of reclamekosten. De kosten om mensen te overtuigen van een merk worden natuurlijk niet alleen in de overstap-tijd gemaakt, juist ook buiten die periode probeert een verzekeraar zijn klanten te binden en zijn naamsbekendheid te vergroten. Met sponsoring, met mooie acties, met promotiemateriaal. De totale kosten van klantenbinding en klantenwerving bedragen naar schatting van de Consumentenbond ongeveer 450 miljoen per jaar.

Overstappen doen de meeste mensen niet. Voor 2016 stapte maar 5,2% over naar een andere verzekeraar. Sinds de invoering van het zorgstelsel is twee derde nog nooit overgestapt. Verschillende partijen in de Tweede Kamer en de minister willen nu een stimuleringscampagne beginnen om mensen te laten overstappen. Wij stellen een heel andere overstap voor: naar één nationaal zorgfonds.

1 mei 2016, Amsterdam. Henk van Gerven (I) in gesprek over het nationaal zorgfonds.

NATIONAAL ZORGFONDS

De SP wil de basisverzekering in zijn geheel overhevelen naar een nationaal zorgfonds. Dat zorgfonds neemt de uitvoering van de basisverzekering over van de zorgverzekeraars. De inkoop van zorg zal plaatsvinden op basis van samenwerking in de regio en op basis van de geraamde behoefte. De burger die zorg nodig heeft, mag zelf bepalen waar hij of zij zich laat behandelen. Uiteraard wordt goed gekeken welke zorg op welke plek met goede kwaliteit kan worden gegeven. Het is altijd zo geweest dat topklinische behandelingen niet in elk ziekenhuis kunnen worden gedaan. De verdere ontwikkeling van kwaliteitssystemen gaat gewoon door. Het nationaal zorgfonds maakt geen onderscheid tussen hoge en lage inkomens in het verzekerde pakket. Het is dus niet mogelijk om voorrang te kopen als er wachttijden zijn. Wachttijden kunnen alleen ontstaan door een tekort aan artsen, niet

doordat er tekort is aan ingekochte zorg.

Met een nationaal zorgfonds komt er één inkooporganisatie in plaats van negen zorgverzekeraars. Ook vervalt het verschil tussen polissen. Dit scheelt enorm veel bureaucratie. Een werkgroep van het ministerie van Financiën schatte de kosten daarvan op 800 miljoen in 2010.

Doordat iedereen voor de basisverzekering bij ziekte een beroep doet op één fonds, is het overstapcircus verleden tijd.

Met een nationaal zorgfonds is het niet meer nodig dat er winst wordt gemaakt om de reservepositie te verbeteren. Het fonds zal namelijk niet onder de Europese financiële regels vallen. De premie die overblijft, kan worden teruggegeven aan de burgers of worden geïnvesteerd in initiatieven die voor de midden en lange termijn zorgkosten besparen. Het geld dat we besparen door via één

Alan Ralston, psychiater bij GGZ Dijk en Duin/Parnassia Groep in Castricum

Het huidige concurrentiemodel benadeelt sommige patiëntengroepen wederom vanwege financiële redenen. De groep die ik behandel, mensen met ernstige en complexe psychiatrische problemen, is voor de verzekeraar niet aantrekkelijk, en dit vertaalt zich onherroepelijk naar de kwaliteit van zorg. Kortom, dit model kán niet voldoen aan de publieke taak die de zorg gegeven is. De publieke basisverzekering zet de zorg weer op de juiste plaats.

Lewi Vogelpoel - radioloog in het Waterland Ziekenhuis (Purmerend)

Gezien het gewenste sociale en solidaire karakter van de zorg is goed samenwerken meer in belang van de patiënt dan concurreren. Het is niet verstandig om een private, financiële instelling op alle stoelen van de zorg te laten zitten. Een private zorgverzekeraar voegt niets toe aan wat de NZa, de Inspectie en het ministerie samen al konden. Alle zaken, die zelf niet essentieel zijn voor het leveren van de zorg, vallen bij een beperkt budget en met gezond verstand als eerste onder het kopje verspilling.

Hannie van Leeuwen – “Moeder van het CDA”

Alleen met een publieke basisverzekering én solidariteit, een eerlijke verdeling van de lasten, kan het zorgstelsel overeind worden gehouden en ontvangt iedere Nederlander dezelfde zorg.

Paul de Beer – wetenschappelijk directeur van het Wetenschappelijk Bureau voor de Vakbeweging

De kosten van de zorg worden niet noemenswaardig beperkt door deze te verschuiven naar het individu, en dus wordt ook de betaalbaarheid van het stelsel er niet door vergroot.

nationaal zorgfonds de zorgmiddelen te verdelen, zetten we in voor het afschaffen van het eigen risico.

ZONDER EIGEN RISICO

De toegang tot gezondheidszorg is een basisrecht en mag nooit afhankelijk zijn van iemands financiële situatie. Waarschijnlijk zijn er maar weinig mensen in Nederland die deze stelling zullen betwisten. Toch hebben we inmiddels een eigen risico van 385 euro voor de zorg. Meer dan zes miljoen mensen betalen jaarlijks 385 euro extra premie, simpelweg omdat ze ziek zijn of zijn geworden. Hiermee wordt de premie voor gezonde mensen laag gehouden. Sterker nog: mensen die het zich kunnen veroorloven om een extra hoog eigen risico te nemen, krijgen een lagere premie. Dit wordt uiteindelijk betaald door diegenen die dat risico niet kunnen dragen. Zorgverzekeraars geven al jaren aan dat de grens van het eigen risico bereikt is. Zij sloten met meer dan 800.000 mensen betalingsregelingen voor het betalen van het eigen risico.

De gedachte dat het goed is dat mensen even nadenken voordat ze naar de dokter gaan, gaat in ons gezondheidsstelsel niet op. De huisarts is bewust uitgezonderd van het eigen risico om te voorkomen dat mensen met klachten niet naar de huisarts gaan. Het is – met uitzondering van acute zorg – in ons zorgstelsel niet mogelijk zonder verwijzing in de specialistische zorg terecht te komen, of dat nu lichamelijke of geestelijke zorg betreft. De huisarts heeft dus de verwijzende functie en dáár vindt de beoordeling plaats of iemand verwezen wordt. Remgeld (eigen risico, eigen bijdragen) heffen bij de patiënt slaat dus nergens op; de huisarts remt. Wanneer blijkt dat een huisarts wel erg veel en onnodig doorverwijst, dan moet dáár actie op worden ondernomen.

De gevolgen van het eigen risico worden door minister Schippers bewust niet in kaart gebracht, maar wie zijn oren te luisteren legt bij huisartsen en apothekers hoort dat zij vaak zien dat mensen zich niet laten doorverwijzen naar het ziekenhuis voor noodzakelijk onderzoek, of dat noodzakelijke medicatie niet wordt

opgehaald. We weten dat 1 op de 5 Nederlanders wel eens zorg mijdt om financiële redenen. Te laat zorg krijgen kan letterlijk dodelijk zijn. Maar ook kunnen kosten oplopen, omdat de behandeling intensiever is in een later stadium van een ziekte dan bij vroegtijdig ingrijpen. Het remgeld pakt dus volkomen verkeerd uit.

Goede zorg wordt verleend door goed opgeleid personeel en door een stelsel dat uitgaat van samenwerking en samenhang, niet door een stelsel dat uitgaat van marktwerking en concurrentie. Bij samenwerking en samenhang is informatie delen en fouten erkennen en analyseren gemakkelijker dan bij concurrentie. Het is niet nodig dat zaken wegens dreigende imago-schade onder de pet worden gehouden; dat medische missers worden weggemoffeld omdat het ziekenhuis zijn naam niet beschadigd wil zien. In een stelsel waarbij de inhoud en zorgbehoefte voorop staan, zal geen selectie plaatsvinden op winstgevend of verliesgevend patiënten, en hoeft ook geen productie gedraaid te worden ook al is de behandeling schadelijk voor de patiënt.

Met een nationaal zorgfonds wordt het mogelijk om met elkaar te beslissen welke investeringen in de samenleving nodig zijn om zorgkosten op de midden en langere termijn te voorkomen via preventie. Nu zien we dat zorgverzekeraars niet of nauwelijks investeren in de gezondheid van de samenleving of hun verzekerden op midden en langere termijn. Want het is zeer wel mogelijk dat de preventieve investeringen die een verzekeraar doet in zijn 'klanten' uiteindelijk ten goede komen aan een andere verzekeraar.

Goede en toegankelijke zorg, dat is een wens van iedereen. Met het voorstel om te komen tot een nationaal zorgfonds, zonder eigen risico slaan we drie klappen ineen: het zorgstelsel wordt weer onder democratische controle gebracht, we besparen enorm veel kosten op bureaucratie en concurrentie en we maken de zorg weer toegankelijk door geen remgeld meer te vragen aan hen die ziek worden of ziek zijn.

Koen Caminada – hoogleraar Empirische analyse van sociale en fiscale regelgeving aan de Universiteit Leiden

Een verschuiving van publieke naar private bijdragen leidt per saldo tot hogere zorgkosten (meer vraaggestuurd zoals in de VS) en zet de inkomenssolidariteit onder druk.

Agnes Kant – Directeur van het Nederlands Bijwerkingen Centrum Lareb

Het is helemaal niet leuk om achteraf gelijk te krijgen. Want dat betekent dat op het beslissende moment de politiek niet geluisterd heeft naar je argumenten. Zo hebben we helaas gelijk dat de zorg juist duurder zou worden door het nieuwe stelsel. En dat concurrentie zou gaan leiden tot afnemende bereidheid tot samenwerking. En dat laatste is toch juist echt niet wat je wilt in de zorg.

Sweder van Wijnbergen - hoogleraar Economie aan de Universiteit van Amsterdam:

Alle verbeteringen en innovaties in de zorg hebben ons gemiddeld tien extra gezonde levensjaren opgeleverd. Dat is wat mensen willen; ze zijn bereid daar veel geld voor te betalen. De stijging van zorgkosten heeft een geweldig rendement.

Sineke ten Horn – was bijzonder hoogleraar zorgmanagement in de psychiatrie

De zogenoemde remkracht van het verplichte eigen risico is vrijwel nul-komma-nul en is wel erg duur, vooral voor burgers met een smalle beurs. Verplicht individueel eigen risico hoort niet in een solidaire, duurzame samenleving. De tweedeling in de zorg is erdoor vergroot.

MAG HET EN KAN HET?

Bij veel vraagstukken omtrent de ordening van onze samenleving zijn er Europese regels die de richting dicteren. De interne Europese markt legt vele regels voor concurrentie en eigendomsbescherming op. Als het gaat over de inrichting van de gezondheidszorg, is het duidelijk dat de Europese lidstaten hun eigen autonomie hebben. De één betaalt de gezondheidszorg voornamelijk via belastingen, de ander via premiegelden, zoals in Nederland. In de ene lidstaat zijn ziekenhuizen private bedrijven, in de andere staatseigendom. In de ene lidstaat worden bepaalde medicijnen wel vergoed, in de andere niet. Ons land heeft een hybride stelsel, waarbij de zorgverzekeraars als private partijen een publieke taak uitvoeren. Daardoor vallen ze onder de financiële sector en de daarbij horende Europese regelgeving.

Hoe lidstaten de gezondheidszorg vormgeven en hoe ze omgaan met zaken als toegankelijkheid, bijbetalingen en het reguleren van aanbieders, is dus een nationale aangelegenheid. Voor het nationaal zorgfonds zal een wetswijziging nodig zijn om de uitvoering van het basispakket in handen te leggen van het zorgfonds. Er is geen Europese regelgeving die dat belemmert. Die regels kijken naar verstoring van concurrentie en naar grensoverschrijdende belangen van organisaties die diensten aanbieden. De Nederlandse zorgverzekeringsmarkt functioneert niet; er is feitelijk een oligopolie ontstaan van vier grote zorgverzekeraars die 90% van de markt beheersen en er zijn geen toetreders geweest in de afgelopen 10 jaar. Een grensoverschrijdend belang is niet voor de hand liggend, omdat de

MINISTER SCHIPPERS BIJ DE BEHANDELING VAN DE BEGROTING VOOR VWS IN 2015:

'Je kunt ook naar een heel ander systeem. De SP doet daar een voorstel voor. Ik ben niet voor het voorstel van de SP. Ik ben ervan overtuigd dat de uitkomsten van dat systeem minder zijn, zowel in geld als in kwaliteit. We zien dat ook in andere landen, als we kijken naar het oude ziekenfondssysteem. Maar het is wel een rondlopend systeem.'

regels over zorgvergoedingen bij de landsgrenzen wijzigen. Onze basisverzekering is niet te vergelijken met het Belgische of Duitse stelsel. Daarbij komt het feit dat geen enkele buitenlandse zorgverzekering onze markt als de hare heeft.

Het Centraal Planbureau heeft een scenario bekeken waarin uitgegaan wordt van het nationaliseren van de zorgverzekeraars. Dat kost erg veel geld. Bij het verplaatsen van de uitvoering van de basisverzekering speelt dit niet. Het zou logisch zijn als de zorgverzekeraars vrijwillig opgaan in het nieuwe fonds, op die manier blijft kennis behouden en hoeft niet alles opnieuw te worden opgebouwd. Dit is echter wel een vrije keuze. Doen ze het niet dan blijven ze met hun infrastructuur zitten. In de afgelopen tijd zijn er meerdere voorbeelden van werkzaamheden geweest die uitgevoerd werden door private organisaties die zijn omgebouwd tot overheidsorganisaties. De bekendste is het Centraal Administratie Kantoor dat de eigen bijdrage voor de thuiszorg en langdurige zorg int.

Maar ook het bedrijf dat de dbc's/dots bijhield, DBC-onderhoud, is ondergebracht bij de Nederlandse Zorgautoriteit (NZa). Minister Schippers vond het een overheidstaak en zorgde ervoor dat het dat werd.

Met het basispakket is meer dan 45 miljard gemoeid. Het afschaffen van het eigen risico (dat voor veel mensen een te hoge prijs voor gezondheidszorg is) kost 3,2 miljard. Dit verdienen wij op drie manieren terug.

1. Door de overhead die zorgverzekeraars hebben te concentreren in één zorgfonds, wordt er 800 miljoen bespaard. Door het vervallen van de reclames, klantenbinding en klantenwerving vervalt nog eens ongeveer 450 miljoen. De winst die zorgverzekeraars maken, komt niet meer toe aan de vermogens van private organisaties, maar aan het publiek belang. Hiermee besparen we in totaal 1,5 miljard of meer.
2. Wanneer we de zorg niet meer op basis van wantrouwen maar op basis van vertrouwen organiseren, wordt een hoop bureaucratie overbodig. Met dit 'model regelarm' valt zeker 1,3 miljard te besparen.
3. Tot slot kunnen we de woekerwinsten van de farmaceutische industrie afromen. Wanneer we dat doen, kunnen we 750 miljoen besparen.

In deze optelsom komen we ruim aan het bedrag van 3,2 miljard dat we nodig hebben om het eigen risico af te schaffen. En hierbij is het goed om te weten dat de kosten voor de baten uitgaan. Investeren in gezondheidszorg levert veel op: directe werkgelegenheid maar ook een gezondere samenleving. Een gezondere samenleving is productiever en goedkoper. We weten bijvoorbeeld dat psychische ziekten ons ongeveer 2 miljard aan ziekteverzuim kosten. Verminderde toegankelijke gezondheidszorg betekent roofofbouw plegen op een samenleving, waardoor de kosten op de midden en langere termijn zullen toenemen. Denk bijvoorbeeld aan mantelzorgers die onnodig uit het arbeidsproces vallen. Verminderde toegankelijke gezondheidszorg maakt de tweedeling scherper zichtbaar, omdat ziekte en armoede elkaar negatief beïnvloeden. En juist hier willen we een einde aan maken.

'In deze optelsom komen we ruim aan het bedrag van 3,2 miljard dat we nodig hebben om het eigen risico af te schaffen'

SCHOUDER AAN SCHOUDER

Tekst: Rob Janssen Foto's: Archief SP

Sinds de introductie van marktwerking in de zorg voert de SP op uiteenlopende manieren actie tegen de negatieve gevolgen. Vaak blijkt dat de mensen die in de zorg werken daarbij prima bondgenoten zijn. Van thuiszorgmedewerkers tot specialisten; de bereidheid om samen in het geweer te komen is groot. Een kleine greep uit de talloze initiatieven en acties.

VANAF HET BEGIN

De actiegroep 'Zorg Geen Markt' was een initiatief van Agnes Kant in 2004 en bood vanaf de eerste tekenen van marktwerking in de zorg tegenwicht. Binnen een paar jaar had de actiegroep een aanhang van 13.000 zorgwerkers, van psychotherapeuten

tot thuiszorgers. Vanaf het begin was het aandachtsterrein breed: van de ouderenzorg, de thuiszorg, de ziekenhuizen, de eerstelijnszorg (huisartsen, fysiotherapeuten e.d.) tot de geestelijke gezondheidszorg, de gehandicaptenzorg en de farmaceuti-

sche zorg. De activiteiten varieerden van manifestaties, landelijke en lokale acties, tot symposia, rapporten en boeken. In 2005 verscheen het rapport 'De zorg is geen markt – Een kritische analyse van de marktwerking in de zorg vanuit verschillende

Foto pagina links grote demonstratie Red de Zorg, september 2015 in Amsterdam

Boven: Actie voor behoud ziekenhuis De Sionsberg in Dokkum, 19 februari 2015

onder: Comité 'Zorg voor iedereen' protesteert tegen sluiting en uitkleden van ziekenhuizen, Den Haag 13 december 2001. Agnes Kant staat de pers te woord.

perspectieven' met bijdragen van onder meer Sweder van Wijnbergen, Doeke Post, Winfried de Gooijer en Marian Verkerk.

GROEIENDE TWEDELING

Nog voordat 'Zorg Geen Markt' werd opgericht verenigden zich honderden mensen uit de gezondheidszorg in het actiecomité Zorg voor iedereen, dat de strijd aanbond met 'de groeiende tweedeling in de gezondheidszorg'. Het actiecomité werd opgericht door (huis)artsen, apothekers, fysiothera-

peuten, verpleegkundigen en andere zorgverleners. De SP trok door de jaren heen samen op met het actiecomité.

GESCHROKKEN

Dreigende introductie van marktwerking in de ambulancezorg werd afgelopen februari voorlopig afgewend door ambulancemedewerkers en de SP. Samen presenteerden ze de petitie 'Ambulance te koop?' aan de politiek. De SP had daartoe bijna 1000 ambulancemedewerkers gevraagd

naar hun visie op de toekomst. Geschrokken stelde minister Schippers de invoering van marktwerking via aanbestedingen tot 2020 uit.

BUREAUCRATIE EN MACHT

Tallose symposia vonden door de jaren heen en door heel Nederland plaats over uiteenlopende zorgonderwerpen. Zoals bureaucratie en de macht van de zorgverzekeraars; zo'n beetje de grootste ergernissen van hen die werken in de zorg. Daarover ging bijvoorbeeld het Symposium

Publieke Zorg dat vorig jaar september in Den Haag plaatsvond, met medewerking van zorgdeskundigen uit diverse hoeken.

HET ROER MOET OM!

Ruim 11.000 huisartsen ondertekenden vorig jaar het 'Manifest van de Bezorgde Huisarts', een initiatief van de huisartsen-actiegroep 'Het Roer Moet Om'. De huisartsen hadden succes, want ze bereikten afgelopen najaar een akkoord met de zorgverzekeraars en de patiënten. Huisartsen krijgen een meer gelijkwaardige onderhandelingspositie tegenover de zorgverzekeraars. Overbodige bureaucratische procedures worden afgeschaft. En er komt een andere, minder belastende en tijdrovende manier om de kwaliteit van de huisartsenzorg te meten. De huisartsenorganisaties gaan nu een nieuw kwaliteitssysteem bedenken met vooral veel aandacht voor de patiëntenzorg.

De SP ondersteunde Het Roer Moet Om vanaf het begin.

800.000

1 miljoen mensen ondertekenden vorig jaar de petitie 'Red de Zorg', een initiatief van de vakbonden dat door uiteenlopende maatschappelijke organisaties werd ondersteund. Zoals de Landelijke Cliëntenraden en de Katholieke Ouderenbond. Bovendien hadden de lokale SP-afdelingen een aanzienlijk aandeel in het bijeenbrengen van de handtekeningen. Op 12 september vond in Amsterdam een grote manifestatie plaats waar 15.000 mensen aan meededen.

FYSIOTHERAPIE

97 procent van de fysiotherapeuten vindt dat er te veel verslag moet worden gelegd van hun werkzaamheden. Dat blijkt uit onderzoek van het comité Zorg Geen Markt en actiecomité Fysiotherapie in Nood. Het rapport 'Alarmfase rood: fysiotherapie in nood', waarvoor 2100 fysiotherapeuten zijn ondervraagd, laat een afschrikwekkend beeld van de markt zien.

De fysiotherapeuten hebben vooral moeite met de macht van de zorgverzekeraars. Zo hebben ze te maken met meer dan duizend verschillende tarieven, wat veel papieren rompslomp veroorzaakt. Slechts 11 procent vindt

Grote opkomst bij manifestatie Stop Uitverkoop Thuiszorg, Den Haag 2007.

de ingevoerde marktwerking via de Zorgverzekeringswet een goed idee. Ook maken de fysiotherapeuten zich zorgen over de toegankelijkheid. Meer dan twee derde van de geboden zorg zit niet meer in het basispakket.

DYNAMIEK

Bijna tien jaar lang voert de SP al actie voor goede thuiszorg. Uiteraard samen met duizenden zorgwerkers en veelal samen met de vakbonden. In 2007 startte de SP de actie 'Stop Uitverkoop Thuiszorg', die door diverse bonden en ouderenbond ANBO werd ondersteund. Talloze manifestaties, demonstraties en andere activiteiten volgden. Begin dit jaar ging er een golf van lokale acties door het land. Het excès in Bronckhorst – waarbij actievoerders gearresteerd werden – zorgde ervoor, dat de thuiszorgproblematiek een landelijke dynamiek kreeg. Met resultaat, want vervolgens besloten tal van gemeenten in zee te gaan met Buurtzorg of andere aanbieders. Concreet: ruim de helft van de 12.000 TSN-thuiszorgmedewerkers kunnen aan de slag blijven.

VOLWAARDIG STREEKZIEKENHUIS

Het behoud van een volwaardig streekziekenhuis was en is inzet van acties door het hele land. In middelgrote steden als Hengelo, Roosendaal en Vlissingen dreigden de ziekenhuizen door bezuinigingen en fusies belangrijke afdelingen en specialisten kwijt te raken. Een actie tegen de sluiting van de afdeling acute verloskunde in ziekenhuis De Sionsberg in het Friese Dokkum werd ondersteund door voormalige inspecteurs van gezondheidszorg en oud-huisartsen.

'DE ZORG IS VAN ONS'

De zorg kan beter en betaalbaarder, en we kunnen af van de macht van de zorgverzekeraars. Dat laat de SP zien in het plan 'De zorg is van ons'. Het bevat voorstellen voor het afschaffen van de zorgverzekeraars, het invoeren van een publieke basisverzekering, het afschaffen van het eigen risico, een gemeentelijk basispakket dat het recht op (thuis)zorg garandeert en een inkomensafhankelijke zorgpremie. Het Centraal Planbureau (CPB) rekende de plannen door en kwam tot de conclusie dat in het SP-plan 7 van de 10 gezinnen goedkoper uit zijn.

‘ALS JE EEN GROOT EFFECT WILT BEREIKEN, MOET JE ECHT IETS AAN HET ROKEN DOEN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Edgaras / flickr CC

De verschillen in Nederland tussen hoog- en laagopgeleiden in levensverwachting zijn groot: ruim zeven jaar bij mannen en ruim zes jaar bij vrouwen. Daarbij leven hoogopgeleide mannen en vrouwen respectievelijk 14,3 en 15,3 jaar langer zonder beperkingen. Volgens professor Maatschappelijke Gezondheidszorg Johan Mackenbach ligt een van de belangrijkste oorzaken voor deze verschillen in het rookgedrag. Hij maakt zich ook zorgen over de steeds verdere verhoging van het eigen risico, waardoor de toegang tot zorg voor mensen met een laag inkomen onder druk komt te staan.

› Wat zijn volgens u de belangrijkste oorzaken geweest voor de aanvallende verkleining van de sociaal-economische gezondheidsverschillen tussen hoog- en laagopgeleiden in de twintigste eeuw in Nederland? ‘Om te beginnen is het belangrijk vast te stellen dat we daar geen goede

cijfers over hebben voor Nederland. Betere gegevens zijn beschikbaar voor Engeland, waar je misschien wel enige parallellen mee kunt trekken. Als je naar de Engelse gegevens kijkt voor de ontwikkeling van de sterftcijfers vanaf het begin van de twintigste eeuw, dan zie je dat de sociaal-econo-

mische sterfteverschillen geleidelijk aan kleiner worden, hun laagste niveau bereiken in de jaren vijftig en zestig en daarna weer oplopen. Waarom die vernauwing van de verschillen in de jaren vijftig en zestig heeft plaatsgevonden is niet helemaal duidelijk, omdat we onvoldoende gedetailleerde gegevens hebben over die periode en omdat niet precies te achterhalen valt wat toen de risicofactoren voor sterfte waren. Maar het ligt erg voor de hand om die vernauwing in verband te brengen met de verkleining van de inkomensverschillen en de verhoging van het welvaartsniveau voor mensen met een lage opleiding en een laag inkomen. Ook maatregelen ter verbetering van huisvesting en arbeidsomstandigheden voor deze groep en de invoering van effectieve behandelingen in de gezondheidszorg die ook toegankelijk werd gemaakt voor mensen met een laag inkomen, droegen bij aan het verkleinen van de verschillen. In Engeland dankzij de National Health Service en in Nederland dankzij het ziekenfonds.’

› U stelt in een artikel in *Socialisme & Democratie* in 2006 dat na de komst van de uitgebreidere, moderne verzorgingsstaat vanaf 1950 de sociaal-economische sterfteverschillen niet zijn afgenomen. Hoe zit dat precies?

‘Die sterfteverschillen waren het kleinst in de jaren vijftig en zestig en zijn daarna weer wijder geworden. Het vreemde is dat die verschillen juist wijder zijn geworden in de tijd dat we de verzorgingsstaat aan het perfectioneren waren. De verklaring voor die verwijding vanaf de jaren zeventig hangt sterk samen met de vorderingen in preventie en behandeling van hart- en vaatziekten die vooral ten goede zijn gekomen aan mensen met

een hoge opleiding en een hoog inkomen. Om deze ziekten te voorkomen moest je stoppen met roken, meer gaan bewegen en je voedingsgewoonten aanpassen. Die veranderingen in gedrag hebben eerder plaatsgevonden bij mensen met een hogere opleiding en een hoger inkomen, omdat ze eerder wisten van deze nieuwe inzichten en minder belemmeringen ondervonden bij het aanpassen van hun gedrag.'

› **Geldt dat ook voor de verschillen in ongezonde levensjaren?**

'Ja, het ligt erg voor de hand dat die verschillen vanaf de jaren zeventig eveneens zijn toegenomen. De ongezonde levensverwachting wordt door veel meer ziekten bepaald dan hart- en vaatziekten alleen, en voor veel van die ziekten geldt dat de verschillen waarschijnlijk zijn toegenomen. Dat geldt bijvoorbeeld voor suikerziekte, een ziekte die samenhangt met overgewicht. Mensen met een lage opleiding zijn veel vaker te dik dan mensen met een hoge opleiding en hebben daardoor veel vaker suikerziekte.'

› **U zegt dat mensen met een hoge opleiding minder belemmeringen ondervinden bij het aanpassen van hun gedrag. Kunt u dit verder toelichten?**

'Je moet niet alleen maar weten van de schadelijke effecten van roken, of van het gebruik van verzadigde vetten. Je moet ook je eigen gedrag kunnen aanpassen en in je omgeving mensen hebben die je gedragsverandering ondersteunen. Voor een aantal gedragsveranderingen heb je ook financiële middelen nodig. Om gezond te eten helpt het zeker dat je niet elk dubbeltje hoeft om te draaien. Voor alle belemmerende factoren geldt dat mensen met een hoge opleiding en een hoger inkomen er minder hinder van ondervinden dan mensen met een lage opleiding en een lager inkomen.'

› **Welke rol heeft de toenemende economische ongelijkheid vanaf de jaren tachtig gespeeld bij het vergroten van de sociaal-economische gezondheidsverschillen?**

'Ik denk dat die rol beperkt is geweest, omdat de verwijding van de sociaal-economische gezondheidsverschillen

al gaande was voordat de verwijding van de inkomensverschillen begon. Al voor het neoliberalisme van Thatcher en Reagan werden de gezondheidsverschillen dus groter. Dat wil overigens niet zeggen dat toenemende economische ongelijkheid helemaal geen invloed heeft gehad op de gezondheidsverschillen. In de Verenigde Staten is de sterfte onder mensen met een lage opleiding en laag inkomen licht gestegen in de afgelopen dertig jaar, wat waarschijnlijk in verband te brengen valt met de meer extreme verwijding van de inkomensverschillen in de VS dan in andere westerse landen.'

› **Speelt omgeving nog een rol bij het vergroten van de sociaal-economische gezondheidsverschillen?**

'De sociale omgeving in elk geval wel. Vmbo-leerlingen roken bijvoorbeeld vaker dan gymnasium-leerlingen. De invloed van de materiële omgeving is in mijn ogen beperkter. Wij hebben zelf veel onderzoek gedaan naar de vraag of de verschillen in voedingsgewoonten of lichaamsbeweging samenhangen met buurtkenmerken. Daaruit bleek dat het aanbod van voedingsmiddelen van een lokale supermarkt, of de beschikbaarheid van goede fiets- en wandelpaden in Nederland niet wezenlijk anders is in armere dan in rijkere buurten, en voor zover die anders is maar weinig bijdraagt aan de sociaal-economische verschillen in voeding of lichaamsbeweging.'

› **Toegang tot gezondheidszorg kan van invloed zijn op sociaal-economische gezondheidsverschillen. In 1994 stelde u op een door de SP georganiseerd symposium over dit thema dat er in Nederland geringe verschillen waren in toegang tot gezondheidszorg. Hoe denkt u daarover na de invoering van het nieuwe zorgstelsel?**

'Ik denk daar nog hetzelfde over, maar wel met enige nuances. In internationale vergelijkingen bevindt Nederland zich nog steeds in de kopgroep van landen met de kleinste verschillen in financiële toegankelijkheid tot de gezondheidszorg, maar dat is de laatste jaren wel wat verslechterd. Uit onderzoek van het CBS is onlangs naar voren gekomen dat zich in de tandartsenzorg verschillen aan het aftekenen zijn, die waarschijnlijk te

maken hebben met financiële toegankelijkheid. Dat is zorgelijk. Verder zijn er berichten uit de huisartsgeneeskunde, dat mensen hun recepten niet ophalen bij de apotheek omdat ze bang zijn om in de financiële problemen te komen vanwege het eigen risico. Ook daar zal de ongelijkheid in de toegang tot zorg zijn toegenomen, en dat zou zich op termijn kunnen vertalen in toenemende verschillen in gezondheid.'

› **Welke ziektes komen in Nederland verhoudingsgewijs vaker voor bij mensen met een lage sociaal-economische status?**

'Er zijn maar heel weinig internationale vergelijkingen waar Nederland in voorkomt, vanwege het gebrek aan goede gegevens. Wel heb ik in 2014 een artikel in het Tijdschrift voor Geneeskunde gepubliceerd over de sterfteverschillen in Nederland naar opleiding voor verschillende doodsoorzaken. Daarin zie je dat de omvang van die sterfteverschillen over het algemeen gelijk is aan de ons omringende landen. Maar als je vervolgens naar de afzonderlijke aandoeningen kijkt, dan zie je dat longkanker er in Nederland uitspringt als ziekte die grote sociaal-economische verschillen met zich meebrengt. Deze zullen te maken hebben met de grote verschillen in rookgedrag die zich onder de Nederlandse bevolking voordoen.'

› **Heeft dat te maken met de aanpak van Nederland op het gebied van anti-rookbeleid?**

'Of dat hiermee te maken heeft weet ik niet, maar het Nederlandse rookbeleid is lange tijd halfslachtig geweest, waardoor het percentage rokers hoger is dan in landen waar we onszelf graag mee vergelijken.'

› **Vindt u sociaal-economische gezondheidsverschillen onrechtvaardig? Zo ja, waarom?**

'Dat is een moeilijke vraag, omdat je er vanuit verschillende perspectieven naar kunt kijken. Als ze ontstaan door omstandigheden die met onrechtvaardigheid te maken hebben, dan zijn die gezondheidsverschillen naar mijn mening al snel onrechtvaardig. Bijvoorbeeld als mensen ziek worden van hun werk, wat vaker voorkomt bij slecht betaalde beroepen. Of als

Johan Mackenbach is hoogleraar Maatschappelijke Gezondheidszorg aan het Erasmus Medisch Centrum in Rotterdam. Daarnaast was hij onder meer lid van de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (RVZ) en de Gezondheidsraad, en is hij lid van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW). Professor Mackenbach heeft meer dan 500 artikelen (mede) gepubliceerd in wetenschappelijke tijdschriften. Daarnaast schreef hij meerdere boeken, waaronder *Ziekte in Nederland* (2010) en *Successen van preventie* (2011).

mensen vanwege hun lage inkomen moeten wonen in wijken waar veel geweld op straat is, waardoor zij een grotere kans op gezondheidsproblemen hebben. Maar er zijn ook oorzaken voor gezondheidsverschillen die minder duidelijk als onrechtvaardig aan te merken zijn. Het is dus een mix.'

› **Hoe komt het volgens u dat de politieke wil om de sociaal-economische gezondheidsverschillen te verkleinen ontbreekt bij de meeste partijen?**

'De SP is inderdaad de enige partij die het idee van het verkleinen van de sociaal-economische verschillen consequent gesteund heeft. Een ideologische verklaring is dat andere politieke partijen sociale ongelijkheid als zodanig meer acceptabel vinden dan de SP. Een meer praktische verklaring is dat er heel veel nodig is om de sociaal-economische gezondheidsverschillen te verkleinen. Om twee voorbeelden te geven. Als je de verschillen in rookgedrag in Nederland zou willen uitbannen, dan moeten we ons veel meer inspannen om laagopgeleide rokers van hun verslaving af te helpen. Dat betekent een verschuiving of uitbreiding van financiële middelen voor hulp-bijstoppen-met-roken naar deze groep. Voor de gezondheidszorg geldt hetzelfde. Die is weliswaar goed toegankelijk, maar de uitkomsten van zorg zijn duidelijk slechter voor patiënten met een laag inkomen, omdat ze moeilijker te behandelen zijn, vaak

een tweede of derde aandoening hebben en meer moeite hebben om zich aan de gedragsvoorschriften te houden die bij een behandeling horen. Dit zijn allerlei redenen waarom bijvoorbeeld de kansen op overleving van een hartinfarct kleiner zijn bij iemand met een laag inkomen dan bij iemand met een hoog inkomen. Ook als je deze verschillen wilt opheffen, zul je aandacht, inzet en middelen moeten verschuiven naar mensen met een laag inkomen. Die consequentie heeft nog niemand durven trekken.'

› **Welke maatregel zou op korte termijn effectief zijn om die sociaal-economische gezondheidsverschillen te verkleinen?**

'Als je een groot effect wilt bereiken, moet je echt iets aan het roken doen. Dan moet de accijns drastisch omhoog, in combinatie met een veel actiever aanbod voor stoppen met roken. Ik noem dit voorbeeld, omdat we tegen roken een aantal effectieve maatregelen weten. Roken is bovendien verantwoordelijk voor minimaal een kwart van de sterfteverschillen. Naast roken zijn er natuurlijk vele andere problemen, maar het levert wel de grootste identificeerbare bijdrage aan de verschillen.'

› **Vindt u dat de overheid mag ingrijpen in iemands leefwijze als het gaat om gezondheid?**

'Ja, ik vind dat de overheid onder bepaalde voorwaarden iemands leefwijze mag beïnvloeden. In de

eerste plaats om tegenwicht te bieden tegen negatieve beïnvloeding door industrie en reclame. En in de tweede plaats omdat wij een gezondheidszorg hebben die grotendeels op solidariteitsbasis is georganiseerd, waardoor het in ons aller belang is – ook financieel – om te voorkomen dat er gezondheidsproblemen ontstaan.'

› **Denkt u dat het voorstel van de SP om een nationaal zorgfonds in te voeren en het eigen risico af te schaffen effectief zal zijn om de sociaal-economische gezondheidsverschillen te verkleinen?**

'Met een volledig publiek gefinancierde gezondheidszorg en door het eigen risico af te schaffen zul je de financiële toegankelijkheid beter maken dan die nu is, maar er zijn nauwelijks aanwijzingen dat het huidige financiersstelsel van de gezondheidszorg in Nederland een oorzaak is van de sociaal-economische gezondheidsverschillen. De oorzaak van die verschillen ligt voor 90 tot 95 procent buiten de gezondheidszorg. En voor zover die oorzaak binnen de gezondheidszorg ligt, komt dat vooral omdat artsen makkelijker met hoogopgeleide patiënten overweg kunnen dan met laagopgeleide, waardoor de behandeling effectiever is bij de eerste groep. Persoonlijk zou ik zeker kiezen voor een publiek gefinancierd zorgstelsel, maar op basis van mijn wetenschappelijke kennis denk ik niet dat het de sociaal-economische gezondheidsverschillen veel zal verkleinen.'

RICHARD WILKINSON LEVERDE HET BEWIJS: ONGELIJKHEID IS SLECHT VOOR DE GEZONDHEID

Tekst: Sandra Beckerman Foto: Richard Wilkinson©

Gelijkheid is beter voor iedereen. Dat is de belangrijkste conclusie uit het spraakmakende boek *The Spirit Level* van de Britse wetenschappers Kate Pickett en Richard Wilkinson. Ongelijkheid is volgens hen slecht voor de gezondheid, zorgt voor meer geweld, meer criminaliteit, meer tienerzwangerschappen, meer obesitas, meer depressies, meer wantrouwen, meer kindersterfte, meer stress en minder sociale mobiliteit. Ongelijkheid is niet alleen slecht voor arm, maar ook voor rijk. *Spanning* sprak met een van de auteurs, Richard Wilkinson, emeritus hoogleraar in de epidemiologie, over zorg en ongelijkheid, over problemen en oplossingen.

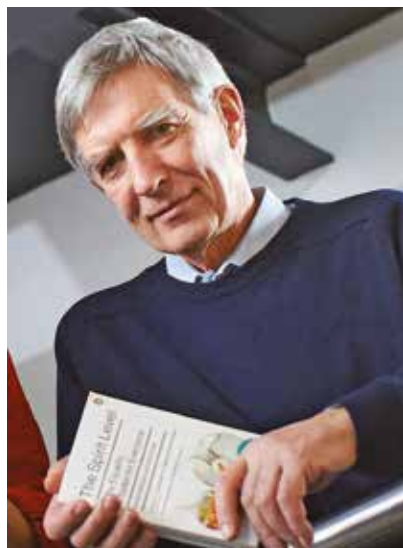
Ongelijkheid is slecht voor je gezondheid, beweren Wilkinson en Pickett. Maar waarom? Hoe kan het dat ongelijkheid, zoals zij stellen, 'onder je huid gaat zitten'? En waarom is ongelijkheid niet alleen slecht voor de gezondheid van armen, maar ook van rijken?

MENSAPEN EN MARX

Om de invloed van ongelijkheid op de gezondheid te begrijpen, moeten we kijken naar de gevolgen van chronische stress, zegt Wilkinson. 'Ongelijkheid tast onze sociale relaties aan. Slechte relaties zorgen voor stress.' In ongelijke samenlevingen wordt status belangrijker. 'Niemand staat graag voor schut.' Als ons gevoel van eigenwaarde of status wordt aangetast, krijgen we meer stress en stijgt het niveau van het stresshormoon cortisol. Dit hormoon heeft een grote invloed op je lichaam en gezondheid. Zelfs een laag niveau van stress heeft al effect op de sterftecijfers. 'Een lage status doet pijn. Dit wakkert bijvoorbeeld geweld aan. Een samenleving met veel ongelijkheid is gewelddadiger. Dit komt omdat mensen zich vernederd voelen.'

Mensen vertonen sterke psychologische reacties op ongelijkheid. 'We kunnen beter mensapen bestuderen dan Marx,' stelt Wilkinson. Hij doelt erop dat achter de effecten van ongelijkheid sociale processen schuilgaan. Die processen zijn juist bij open goed te bestuderen.

Wilkinson wijst ook op de epigenetica. Daarmee bedoelt hij te zeggen dat je omgeving je genen niet verandert, maar wel de manier verandert waarop je genen handelen. Omgevingsfactoren zorgen ervoor dat genen 'aan- en uitgezet worden'. Veranderingen in je sociale positie hebben een epigenetisch effect. Volgens Wilkinson is je kindertijd een belangrijke periode, waarin de mogelijkheden ontwikkeld worden om je aan te passen aan de

The Spirit Level van Kate Pickett en Richard Wilkinson (hier op de foto) verscheen in 24 landen en er zijn honderdduizenden exemplaren van verkocht. Het boek wordt uitgebreid aangehaald in het rapport 'Hoe ongelijk is Nederland?' van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

wereld om je heen. In een ongelijke, competitieve wereld moet je leren vechten voor jezelf, terwijl je in een gelijke wereld juist moet leren hoe je kunt samenwerken. De omstandigheden in je kindertijd zorgen voor een andere cognitieve en emotionele ontwikkeling. Ongelijkheid zorgt dat andere genen aan- en uitstaan en maakt je een ander mens.

Omdat ongelijke samenlevingen meer gericht zijn op competitie, wat stress in de hand werkt, wordt de gezondheid van zowel rijk als arm aangetast. Dus ook mensen die veel bezitten, hebben een minder goede gezondheid. Gelijke samenlevingen leveren daarentegen minder stress op en zijn beter voor arm én rijk.

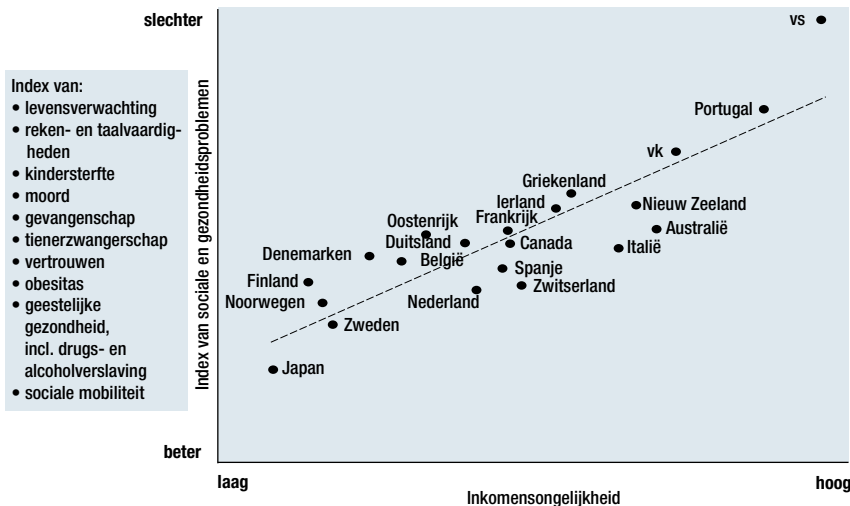
NEDERLAND EEN MIDDENMOTER?

Nederland is in het boek van Wilkinson en Pickett, dat in 2009 uitkwam, een middenmotor waar het gaat om (on)gelijkheid. De inkomensverschillen zijn niet zo groot als in Engeland, Portugal en de Verenigde Staten, maar ons land is ook niet zo egalitair als Japan, Noorwegen en Zweden. Bij de sociale problemen die het gevolg zijn van ongelijkheid eindigt Nederland eveneens in de middenmoot. Het percentage mensen met een psychische aandoening is niet zo hoog als in de Verenigde Staten en Engeland, maar ook niet zo laag als in Japan. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld het percentage mensen dat illegale drugs gebruikt, of het relatieve aantal moorden, of het relatieve aantal gevangenen. Finland en Japan scoren in alle gevallen beter, de Verenigde Staten en Engeland slechter. De levensverwachting in Nederland ligt lager dan in Japan en Finland, maar hoger dan in de Verenigde Staten en Engeland.

Sinds 2009 lopen de inkomensverschillen in Nederland echter op. Het CPB heeft becijferd dat op de

SOCIALE EN GEZONDHEIDSPROBLEMEN EN DE MATE VAN INKOMENSONGELIJKHEID

Een van de vele – sprekende – grafieken uit *The Spirit Level*. Maatschappelijke problemen afgezet tegen de inkomensongelijkheid wereldwijd.

Bron: Wilkinson 2013

middellange termijn de inkomenskloof met 3,2 procent zal toenemen. Landen die grote toenames in inkomensongelijkheid hebben weten te voorkomen, doen het beter dan landen die dat hebben nagelaten, stelt Wilkinson. Ook kleine toenames in inkomensongelijkheid hebben gevolgen. De trend is dat we steeds ouder en gezonder worden. Maar groeiende ongelijkheid remt dat proces af. Ook kleine toenames in inkomensongelijkheid hebben effect. Ze maken het bijvoorbeeld moeilijker om geweld en het gebruik van illegale drugs tegen te gaan, stelt Wilkinson. Daarnaast vertragen ze het proces dat we allemaal steeds ouder en gezonder worden, en het schaadt het welzijn van kinderen.

Nederland is een middenmotor als het gaat om inkomensongelijkheid, maar de vermogens zijn hier veel schever verdeeld. Uit cijfers van het CBS blijkt dat de rijkste 1 procent meer dan 28 procent van het totale vermogen bezit. We vragen Wilkinson of hij en medeauteur Kate Pickett niet beter naast inkomensongelijkheid, ook naar vermogensongelijkheid hadden kunnen kijken. Hij antwoordt: ‘Landen met een grote vermogensongelijkheid laten een vergelijkbaar beeld zien als landen met een grote inkomensongelijkheid. Er zijn echter weinig data beschikbaar die het

mogelijk maken om landen onderling te vergelijken. Daarom hebben wij er in *The Spirit Level* voor gekozen om te focussen op inkomensongelijkheid.’ Een interessant voorbeeld is volgens Wilkinson Denemarken. Dit land heeft relatief kleine inkomensverschillen, maar voor wat betreft levensverwachting valt Denemarken te vergelijken met een land als de Verenigde Staten, waar de inkomenskloof groot is. Wilkinson begreep niet hoe dit mogelijk was, totdat hij ging kijken naar de vermogensverdeling in Denemarken. Die is zeer scheef en blijkt van grote invloed te zijn op de levensverwachting.

MASSABEWEGING

Ongelijkheid is niet alleen slecht voor de gezondheid, maar ook voor de economie, zegt de schrijver. ‘Rechts heeft altijd gesteld dat ongelijkheid nodig is voor economische groei. Dat is echter in strijd met de feiten. Het IMF, de OESO en de Wereldbank hebben alle becijferd dat ongelijkheid slecht is voor economische groei.’ Wilkinson legt in *The Spirit Level* en tijdens het interview uit hoe de loonkloof binnen bedrijven in de afgelopen decennia is gegroeid. Verdienden topbestuurders van de 350 grootste bedrijven in de Verenigde Staten in de jaren 60 en 70 nog 30 tot 40 zoveel als een gemiddelde werknemer, tegenwoordig verdient de

top wel 300 tot 400 keer zoveel. Deze ontwikkeling heeft alles te maken met de verzwakking van de vakbonden, zo betoogt Wilkinson. Hij pleit voor meer gelijkheid door redistributie (herverdeling door belastingen), maar vooral ook door predistributie: het direct aanpakken van de loonverschillen binnen bedrijven.

Om de ongelijkheid te bestrijden is volgens Wilkinson een massabeweging nodig. Die beweging moet ‘de economie democratiseren’. Door een bedrijf te democratiseren verandert het ‘van een eigendom in een gemeenschap’. Daarom moeten we ernaar streven dat de meerderheid van het bestuur van een bedrijf uit werknemers komt te bestaan. Dit heeft een gunstig effect op hoe mensen hun werk beleven, op hoe zij omgaan met stress, en op hun gezondheid.

ZORGSTELSEL

‘Gezondheidszorg is extreem belangrijk voor de kwaliteit van leven,’ aldus Wilkinson. ‘Ik begon veertig jaar geleden met mijn onderzoek naar gezondheid en ongelijkheid, omdat ik dacht dat iedereen het onacceptabel zou vinden als er grote verschillen in levensverwachting zouden zijn tussen rijk en arm. Ik ben tot de conclusie gekomen dat deze onacceptabele verschillen het gevolg zijn van sociale en economische ongelijkheden die mensen wél accepteren.’ Wilkinson vindt het belangrijk te benadrukken dat de effecten van armoede en werkloosheid groot zijn. ‘Daarom moeten we goede medische zorg hebben. Gratis voor iedereen. Dat biedt de noodzakelijke zekerheid en solidariteit.’ Een solidair zorgstelsel is voor Wilkinson essentieel, maar het is zeker niet het enige waarvoor we moeten vechten. ‘Het is van cruciaal belang dat we een heel andere samenleving opbouwen.’ In zo’n samenleving hoort een zorgstelsel met ‘publieke zorg voor iedereen’. Het beste zorgstelsel is volgens Wilkinson een stelsel dat betaald wordt uit de belastingen en sociale premies. Er moet een systeem komen zonder de optie om niet meer mee te doen. De mensen die het meeste zorg nodig hebben, zijn juist degenen die het vaakst zorg mijden. Wilkinson pleit daarom voor een systeem waarbij niemand uitgesloten wordt.

DEENS EXPERIMENT MET 'PRIKKELVRIJ' WERKEN IN DE ZORG

Tekst: Follow the Money; bewerking: Tijmen Lucie Illustratie: Nynke Vissia

Deense zorgverleners klagen al jaren over de perverse financiële prikkels in het Deense zorgstelsel. 'Kan dat niet beter?' vroegen ze. Een aantal ziekenhuisafdelingen mag nu als proef de komende jaren eigen doelen stellen, zonder financiële druk. Een team wetenschappers onderzoekt het effect van dit 'prikkelvrije' werken.

In Denemarken hebben zorgverleners en patiënten al jaren last van de manier waarop door de overheid ingevoerde financiële prikkels de zorg negatief beïnvloeden. Ze klagen over bureaucratie, administratieve druk, gebrek aan ruimte voor vakmanschap. Ze vinden dat patiënten in het huidige systeem ondergeschikt gemaakt worden aan cijfers en euro's. De Deense zorg is publiek gefinancierd, maar sinds begin jaren 2000 zijn ook elementen van marktwerking ingevoerd. Net als in Nederland is een groot deel van de ziekenhuisinkomsten afhankelijk van prestatiebeloning. Afsproken wordt hoeveel van een bepaald soort behandeling ieder ziekenhuis levert en daar worden de ziekenhuizen naar betaald. En net als in Nederland moeten de Denen daar een nauwkeurige administratie en verantwoording van bijhouden. De Denen gebruiken daarvoor het Diagnosis Related Group (DRG)-systeem voor, dat lijkt op het Nederlandse Diagnose Behandel Combinatie (DBC)-systeem.

Maar anders dan in Nederland is de Deense overheid niet doof voor de klachten. Het systeem loopt vast, concludeerden bestuurders. Daarom richtte de Deense regering in 2012 een 'Comité voor betere prikkels in de zorg' op. Haar conclusie: er is behoefte aan een nieuw sturingsmodel in de zorg, waarbij financiële prikkels niet langer de enige of

belangrijkste instrumenten zijn om zorginstellingen aan te sturen.

Daarom mogen negen ziekenhuisafdelingen in de regio Mid-Jutland bij wijze van proef drie jaar lang hun eigen doelen stellen, bevrijd van financiële druk en opgelegde productiedoelstellingen. Een team van economen en communicatiewetenschappers onderzoekt wat daarvan de effecten zijn op de zorg en op de financiën. Een van die onderzoekers is bestuurskundige Nina van Loon uit Utrecht, die als enige buitenlander meewerkt aan het Deense experiment.

VERSTAND VAN MOTIVATIE

'Ik werd benaderd omdat ik verstand heb van motivatie en van de zorg,' vertelt Van Loon, die vorig jaar aan de Universiteit van Utrecht promoveerde met haar proefschrift over motivatie voor de publieke zaak. 'Over het algemeen zie je dat mensen die een motivatie hebben voor de publieke zaak, veel meer betrokken zijn bij hun werk. Zij stoppen er iets meer moeite in en presteren daardoor vaak beter. Dat lijkt te komen doordat die mensen meer oog voor langetermijnprestaties van een organisatie hebben. Aan de andere kant krijgen deze mensen eerder een burn-out en raken ze eerder gefrustreerd als ze vastlopen.'

En dat laatste is precies waar de artsen, verpleegkundigen en ziekenhuismedewerkers in het Deense zorgstelsel tegenaan liepen. Met name door het DRG-systeem. Eigenlijk verschilt dat systeem inhoudelijk niet veel van het Nederlandse DBC-systeem, beaamt Van Loon. Al is het in Denemarken de staat die de doelstellingen bepaalt van zorginstellingen. Dat gebeurt via een systeem van regio's, die met de centrale overheid afspreken hoeveel budget ze krijgen. De regio's bepalen vervolgens net als

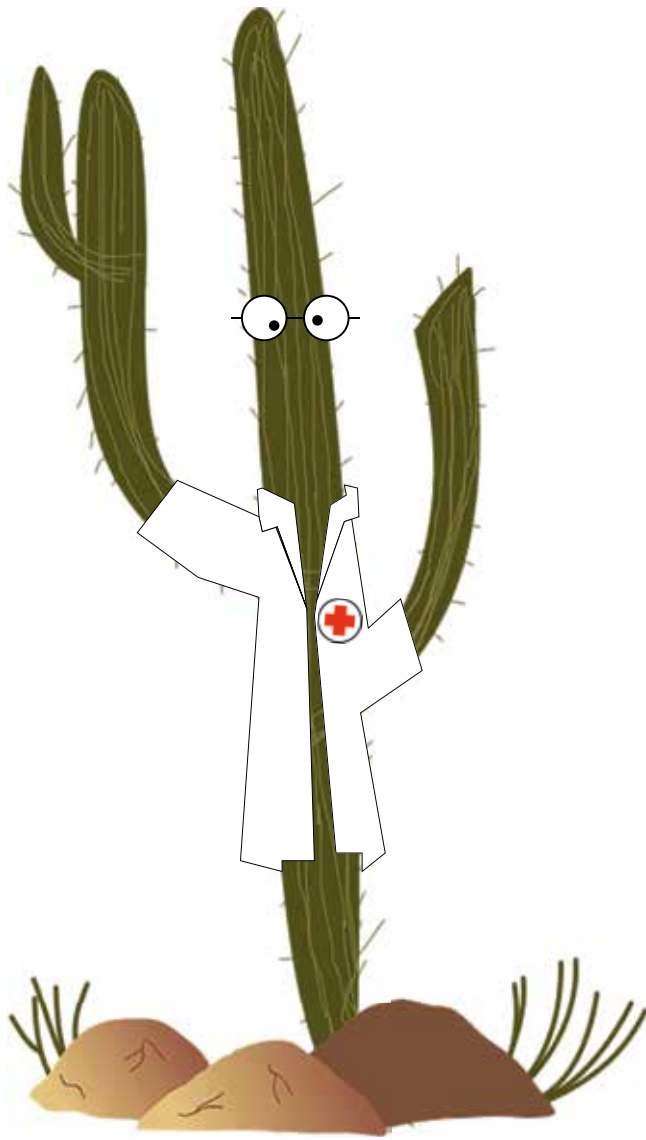
de zorgverzekeraars in Nederland hoeveel behandelingen per specialisme bij welk ziekenhuis wordt afgenomen.

'De patiënten lopen erin vast, maar ook de artsen en verpleegkundigen ontwikkelen er weerstand tegen. Zij hebben het gevoel dat hun professionalisme in de verdrinking komt. Zij hebben jarenlang gestudeerd, jarenlange ervaring, ze weten wat die patiënt nodig heeft en nu vertelt dat systeem ze wat ze moeten doen', aldus Van Loon.

WEGHALEN FINANCIËLE PRIKKEL

De vraag is dus of het beter kan. Van Loon: 'Hoe stuur je organisaties aan zodat ze betere prestaties leveren? En kunnen we een manier van aansturing baseren op wat de patiënt nodig heeft? Het project heet dan ook 'Nieuwe sturing vanuit de patiënt'. De belangrijkste aanname achter het onderzoek, dat in 2015 startte en tot 2017 loopt, is dat zorgverleners die patiënt beter kunnen bedienen als ze hun eigen doelstellingen bepalen. Dat varieert volgens Van Loon van het verhogen van de patiënttevredenheid tot minder doorligplekken en minder infecties.

'De ervaring is dat wie zelf betrokken is bij het vaststellen van doelen ook meer moeite doet om die doelen te halen en meer bereid is om informatie tot zich te nemen en ervan te leren. De Deense overheid hoopt dat dit ook de reflex van ziekenhuizen wegneemt om, wanneer er een fout is gemaakt, vooral in de verdediging te schieten tegenover de buitenwereld zonder dat er intern iets verandert.'

De negen ziekenhuisafdelingen die meedraaien in het Deense onderzoek worden dan ook zoveel mogelijk vrijgelaten, maar er zijn wel kaders. Van Loon: 'We kunnen ze niet helemaal loslaten, want het gaat om publiek geld en daarom is enige controle toch wel noodzakelijk.' Die controle is financieel gezien nu een budget, gebaseerd op het budget van het voorgaande jaar. Daarnaast dienen ze de drie doelstellingen van de Triple Aim-methode na te streven (goede kwaliteit zorg, patiënttevredenheid en kosten-efficiency). Het financieringssysteem is verder volledig losgelaten. In de proefregio hoeven negen afdelingen van de deelnemende ziekenhuizen zich van het DRG-systeem gedurende drie jaar niets meer aan te trekken. 'Dat was een absolute voorwaarde voor deze proef', licht Van Loon toe. 'Het weghalen van de financiële prikkel om mensen iets

meer zelf te laten nadenken over wat nodig is in de zorg.'

EIGEN DOELEN KIEZEN

Tot nu toe zijn twee artikelen gepubliceerd over de proef in Denemarken door de betrokken economen. Het meest interessante daarvan, getiteld *Why we need to move beyond diagnosis-related groups and how we might do so*, belicht vooral de nadelen van DRG en soortgelijke systemen. Zoals de neiging om te kiezen voor de 'duurst mogelijke' behandeling, die meespeelt in elk systeem waarin diagnoses en behandelingen in hokjes worden vastgelegd. Dat jaagt de zorgkosten op. Ook remt dit soort systemen mogelijk de kwaliteit van zorg. Het alternatief, zeggen de onderzoekers, is het loskoppelen van prestatie management en financiële prikkels en professionals hun eigen doelen te laten kiezen. Maar of dit ook de

gewenste effecten heeft op de kwaliteit van zorg en de zorgkosten, moet het experiment uitwijzen.

EERSTE RESULTATEN

In juni komt het onderzoeksteam met de eerste resultaten. Die zullen vooral laten zien hoe de verschillende afdelingen omgaan met hun nieuwe beleidsvrijheid. Uiteindelijk toetst het team onderzoekers de effecten op zoveel mogelijk onderdelen, zoals kosten, kwaliteit van zorg, maar ook het effect op het lerende vermogen binnen de afdelingen en de effecten van de 'prikkelvrijheid' op het omringende zorgsysteem. Van Loon: 'Hoeveel moeilijkheden ervaren ze bijvoorbeeld in samenwerking met andere partijen binnen het zorgstelsel, zoals gemeenten? En wat gebeurt er met het aantal complicaties en heropnames? Neemt die af als de prikkel om mensen zo snel mogelijk te ontslaan verval?'

De hoop van de Deense overheid is dat de proef werkt. Het enthousiasme vanuit de zorgverleners zelf is in ieder geval groot. Zo groot dat drie hartafdelingen uit dezelfde regio zich aanmeldden voor het experiment en vanaf dit jaar ook mee mogen draaien. Van Loon: 'Ook de patiënt en de professionals moeten een stem hebben. Dit is een poging om dat voor elkaar te krijgen.'

VOORBEELD VOOR NEDERLAND?

Van Loon vindt het lastig om aanbevelingen te doen voor de Nederlandse context, omdat het Deense systeem verschilt van het Nederlandse en de uitkomsten van het onderzoek nog niet bekend zijn. Wel denkt zij dat meer zeggenschap voor artsen in het bepalen van doelen tegenwicht kan bieden aan de macht van de zorgverzekeraars, die nu vaak alleen naar de financiële kant kijken en niet naar de kwaliteit van zorg. Van Loon: 'Wellicht dat een systeem zonder economische prikkels, waarbij de zorgverleners samen met de overheid/zorgverzekeraars doelen opstellen voor betere machtsverhoudingen zorgt. Maar hoe een dergelijk systeem uitpakt is nog onbekend.'

Dit is een verkorte en bewerkte versie van het artikel dat op 31 maart verscheen op Follow the Money: sp.nl/Z4c

DE NEDERLANDSE ZORG IS EEN LOBBYCRATIE

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Marloes Wardenier©

› Wat heeft jullie doen besluiten om de zorglobby in Nederland te onderzoeken?

Van Ark: 'Follow the Money heeft altijd al een beetje rond dit thema heen gecirkeld. We wilden het nu concreet maken, letterlijk met namen en rugnummers en door inzicht te geven in hoe het krachtenveld in de zorg werkt. Wie zijn de grote spelers en hoe beïnvloeden zij de zorg? Om dit goed te kunnen uitzoeken moet je voldoende tijd en middelen vrijmaken. Daarom hebben we samen met Journalism een grote crowdfundingactie gehouden.'

› Hoe gaan jullie te werk?

Stevens: 'Af en toe krijg je hele mooie tips, die je verder gaat uitzoeken. Als je geluk hebt komt daar een goed verhaal uit. Verder kijken we als Follow the Money altijd naar hoe de geldstromen lopen, want de zorg in Nederland wordt steeds duurder. Dit jaar geven we er bijna 100 miljard aan uit.'

Van Ark: 'En met een systematische aanpak. We zijn een database aan het aanleggen, waarin we alle sleutelfiguren die invloed uitoefenen binnen de zorg op een rij zetten. Wat zijn hun functies en nevenfuncties, waar ontmoeten ze elkaar? We zullen langere tijd verhalen gaan publiceren over het thema zorglobby. Dit kan de ene keer een netwerkanalyse zijn van de honderd invloedrijkste figuren in de zorg en de andere keer een casus over hoe het beleid beïnvloed wordt door lobbyisten.'

Stevens: 'Soms kan het ook een verhaal zijn over de vraag wie onze zorg zo duur maakt. Dan brengen we een persoon of een bepaalde organisatie in beeld, zoals we laatst hebben gedaan met Sander Spijker, de echtgenoot van minister Schippers.'

› Wat voor bedragen gaan er in de zorglobby om?

Stevens: 'Dat verschilt enorm. Of je hebt over een farmaceut, of over een adviesbureau in de GGZ.'

Van Ark: 'Je kunt daar inderdaad niet een prijskaartje aan hangen. Het is ook de vraag of al het lobbywerk in geld uit te drukken is. Misschien gebeurt het belangrijkste lobbywerk wel tijdens een wekelijks overleg tussen de minister en de vier grote zorgverzekeraars. Of wordt het huidige zorgstelsel vooral in stand gehouden door een systeemlobby van een groep economen die alleen maar opdrachten krijgt van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), de Nederlandse Zorgautoriteit, het Zorginstituut en Zorgverzekeraars Nederland. Een dergelijke lobby is wellicht krachtiger dan de miljoenen euro's die een farmaceut neertelt om iets gedaan te krijgen. Het is dus niet zo doorzichtig als het lijkt, en dat willen we in beeld brengen.'

› Wie zijn de belangrijkste spelers binnen dat netwerk?

Van Ark: 'Er zijn een paar mensen van wie bekend is dat ze heel invloedrijk zijn, omdat ze verschillende posities bekleden. Een voorbeeld is Diana Monissen, voormalig bestuursvoorzitter bij De Friesland Zorgverzekeraar, waar ze de fusie met Achmea heeft voorbereid. Daarvoor was ze lid van de Raad van Bestuur bij Agis en directeur-generaal bij het ministerie van VWS.'

Stevens: 'Een ander voorbeeld is Pauline Meurs, prominent PvdA-lid en oud-senator. Zij staat aan het hoofd van het instituut Beleid & Management Gezondheidszorg en is hofleverancier van wetenschappelijk onderzoek voor de farmaceutische industrie, de NZa en Zorgverzekeraars

Nederland. Ab Klink, oud-minister van VWS en bestuurder bij zorgverzekeraar VGZ, is heel invloedrijk, maar ook André Rouvoet, voorzitter van Zorgverzekeraars Nederland en eerder minister van Jeugd en Gezin.'

Van Ark: 'Dat zijn vooral de zichtbare mensen, maar daarnaast is er ook nog een grote, onzichtbare groep die zich in datzelfde kleine wereldje begeeft. Dat netwerk willen wij in beeld brengen.'

› Is er sprake van een old boys network in de zorg?

Stevens: 'Ja, je ziet een aantal namen continu terugkomen op alle belangrijke plekken in de zorg, bij commissies, bij zorgverzekeraars. In 2010 toonde een onderzoek van de Universiteit van Amsterdam aan dat het netwerk binnen de zorg nog meer onderling verweven is dan dat van de banken. Daarom is dit onderzoek ook zo van belang.'

Van Ark: 'Dat netwerk strekt zich ook buiten de zorg uit. Zo is er een overlap met de financiële wereld, met accountantskantoren bijvoorbeeld.'

› Welke risico's brengt dit netwerk met zich mee?

Van Ark: 'Blindheid.'

Stevens: 'Misschien wel het grootste gevaar is dat je alleen maar mensen aan de macht hebt die heilig geloven in dit zorgstelsel, omdat hun positie daarvan afhankelijk is. Dat zorgt voor een enorme geestelijke luiheid.'

Van Ark: 'Het maakt het systeem heel gevoelig voor vriendjespolitiek.'

› Hebben jullie nog een persoonlijk doel met jullie onderzoek?

Van Ark: 'Mijn belangrijkste doel is om duidelijk te maken hoe het besluitvormingsproces functioneert

Jeffrey Stevens en Eelke van Ark zijn redacteur bij Follow the Money, online platform voor onafhankelijke, financiële onderzoeksjournalistiek. De komende maanden zullen zij verslag doen van hun onderzoek naar de zorglobby in Nederland. Kijk voor meer informatie op www.ftm.nl/dossier/zorglobby. Voor tips of suggesties kunt u mailen naar eelke@ftm.nl of jeffrey.stevens@ftm.nl.

en hoe daarop invloed uitgeoefend wordt door allerlei belangengroepen.'

› **Kun je een aansprekend voorbeeld noemen van hoe dat lobbyen in zijn werk gaat?**

Van Ark: 'Een bekend voorbeeld is het Apollo Netwerk waarover De Telegraaf eerder gepubliceerd heeft. Deze besloten overlegclub is in 2007 opgericht door de farmaceuten GlaxoSmithKline en Janssen-Cilag en bestaat verder uit topambtenaren van het ministerie van Volksgezondheid, zorgverzekeraars en zorgaanbieders. Dit netwerk – vernoemd naar het Amsterdamse Apollo Hotel waar de club een paar keer per jaar samenkomt – ontvangt jaarlijks een bedrag van rond de 25 duizend euro van het ministerie van VWS. Hoewel we niet weten wat daar besproken is, heeft het ministerie toegegeven dat er met de farmaceuten overlegd is hoe de prijs voor geneesmiddelen omlaag gebracht kan worden. Je kunt je afvragen waarom het ministerie dat doet, want de farmaceuten zijn zelf belanghebbenden. De politieke oplossing die gekozen is om dure geneesmiddelen over te hevelen naar het ziekenhuisbudget, zou voor de farmaceuten wel eens voordelig uitpakken kunnen hebben.'

Stevens: 'De farmaceutische industrie is zeker erg machtig. Ik heb onlangs een artikel geschreven over de farmaceutische afdeling van de Amerikaanse Kamer van Koophandel. Zij financiert bijvoorbeeld onderzoeken waaruit blijkt dat huisartsen veel te machtig zouden zijn en dat dat slecht is voor de positie van zorgverzekeraars. Tegelijkertijd besteedt zij

jaarlijks 75 duizend euro aan het beïnvloeden van zorgverleners, door het aanreiken van informatie, door het organiseren van informele bijeenkomsten en door het houden van een jaarlijks congres. Dit soort lobbyactiviteiten hebben veel invloed op de publieke opinie en de politieke agenda.'

› **Ondervinden jullie tegenwerking bij jullie onderzoek?**

Stevens: 'Bij mijn onderzoek naar de activiteiten van de echtgenoot van Edith Schippers ondervond ik wel enige tegenwerking. Toen ik contact had opgenomen met een paar oud-collega's van hem, kreeg ik direct telefoon van de persvoorlichter van de minister. Hij probeerde mij ervan te weerhouden om mijn bevindingen te publiceren. Na het verschijnen van mijn artikel is een aantal mensen met wie ik heb gesproken ook daadwerkelijk tegengewerkt door het ministerie.'

› **Waar gaan jullie de komende maanden onderzoek naar doen?**

Van Ark: 'De twee hoofdthema's zijn de macht van de farmaceuten en de macht van de zorgverzekeraars. Daarnaast richten we ons op politici die hun invloed aanwenden om in overlegclubjes of bij allerlei bedrijven terecht te komen.'

› **Blijft jullie onderzoek beperkt tot Nederland?**

Stevens: 'Ja, hoewel we ook kijken naar Amerikaanse farmaceuten die in Nederland proberen hun positie veilig te stellen.'

Van Ark: 'Mocht TTIP werkelijkheid worden, dan zullen we wellicht ook

aandacht besteden aan buitenlandse zorgverzekeraars of zorgorganisaties die hier voet aan de grond proberen te krijgen.'

› **Doen jullie ook beleidsaanbevelingen?**

Van Ark: 'Het is niet onze taak om beleidsaanbevelingen te doen, want wij zijn geen politici. Als journalist kun je wel uitleggen wat een wetsvoorstel inhoudt en hoe dat voorstel valt bij de mensen die er belang bij hebben, zoals zorgwerkers en patiënten. Het is dan aan de Nederlandse samenleving om beter beleid af te dwingen. En dat kan succes hebben, zoals vorig jaar toen het wetsvoorstel van minister Schippers om de vrije artskeuze in te perken werd afgeschoten door de Eerste Kamer na groot maatschappelijk verzet.'

› **Is de Nederlandse zorg een lobbycratie?**

Stevens: 'Ja, en we zullen de komende maanden laten zien waarom dat zo is. Het is ook logisch dat er veel gelobbyd wordt, want je hebt in Nederland heel veel belangenverenigingen in de zorg.'

Van Ark: 'Lobbyen is ook niet altijd negatief, het ligt er maar net aan waarvoor gelobbyd wordt.'

Stevens: 'Je kunt bijvoorbeeld lobbyen om een goed werkend kankermedicijn te krijgen.'

Van Ark: 'Zolang de belangen maar niet tegengesteld zijn aan de belangen van de maatschappij, is lobbyen niet verkeerd.'

PETER GÖTZSCHE:

'BREEK MACHT WINSTGERICHTE FARMACEUTISCHE INDUSTRIE'

Tekst en foto: Sandra Beckerman Foto: archief Peter Götzsche©

'De farmaceutische industrie is te vergelijken met georganiseerde misdaad.' **'Vergeet het kapitalisme.'** **'Marktwerking werkt niet in de zorg.'** **'We hebben een heel nieuw systeem nodig.'** Deze en vele andere stevige boodschappen klonken op 29 maart in de Tweede Kamer. **Uitgesproken door Peter Götzsche, professor in klinisch medisch onderzoek aan de Universiteit van Kopenhagen, auteur van meer dan 70 wetenschappelijke artikelen, ex-werknemer van de farmaceutische bedrijven Astra en Astra-Syntex en medeoprichter van Cochrane Collaboration, een organisatie van medici die zich inspant om alle bewijzen van de werking van bestaande medicijnen geregeld tegen het licht te houden. Maar bovenal pleitbezorger van een revolutie in de farmaceutische industrie.**

Eind 2015 kwam zijn boek *Dodelijke medicijnen en georganiseerde misdaad* in Nederland uit. Het ruim 500 pagina's tellende boek is een harde aanklacht tegen de pillenindustrie. Het verscheen inmiddels in 11 talen en won de prijs voor Boek van het Jaar in de categorie *Basic Medicine* van de *British Medical Association*, de beroepsorganisatie van artsen in het Verenigd Koninkrijk.

GEORGANISEERDE MISDAAD

'Als je wilt weten wat het probleem is, moet je simpelweg even googelen op de naam van een farmaceutisch bedrijf met daarachter het woord fraude,' hield Peter Götzsche de Tweede Kamerleden voor. Als je zoekt op Pfizer en fraude krijg je informatie over een rechtszaak waarbij Pfizer een boete van 2,3 miljard dollar moest betalen. In het boek *Dodelijke medicijnen* beschrijft Götzsche dat een dochtermaatschappij van Pfizer incorrecte informatie over geneesmiddelen had verstrekt met de intentie om te frauderen en te misleiden. Pfizer wist dat zijn acht keer duurder antibioticum Zyvox slechter werkte dan het middel vancomycine. Toch bleef Pfizer tegen artsen beweren dat Zyvox meer levens redde dan vancomycine. Als je op GlaxoSmithKline met de toevoeging fraude zoekt, krijg je eveneens ontluisterende resultaten, zo laat Götzsche in zijn boek zien. GlaxoSmithKline moest 3 miljard

dollar betalen omdat het ten onrechte reclame had gemaakt voor niet goedgekeurde toepassingen van zijn geneesmiddelen. Ook betaalde GlaxoSmithKline smeergeld aan artsen en liet het te veel betalen voor zijn medicijnen.

Dit zijn geen incidenten. Götzsche geeft in *Dodelijke medicijnen* meer recente voorbeelden van bedrijven die recordboetes ontvingen wegens fraude, zoals Novartis (423 miljoen dollar), Johnson & Johnson (1,1 miljard dollar), Eli Lilly (1,4 miljard dollar) en Abbott (1,5 miljard dollar). 'We kunnen de farmaceutische industrie en het door hen gesponsorde onderzoek niet vertrouwen,' sprak Götzsche in de Tweede Kamer. Dat is niet alleen de conclusie van hemzelf, maar ook van Marcia Angell, die 20 jaar hoofdredacteur was van het vooraanstaande medische tijdschrift *New England Journal of Medicine*. Zowel in de Tweede Kamer als in zijn boek haalt Götzsche haar uitspraak aan: 'Een groot deel van het klinische onderzoek (is) eenvoudigweg niet langer geloofwaardig.' Het systeem is corrupt en de farmaceutische industrie is georganiseerde misdaad, is de conclusie van Götzsche. De geneesmiddelenindustrie en de door haar gesponsorde onderzoeken zijn onbetrouwbaar. De industrie is gericht op het maken van zoveel mogelijk winst, is veel te machtig en maakt vele slachtoffers. Götzsche pleit daarom voor een revolutie. *Spanning*

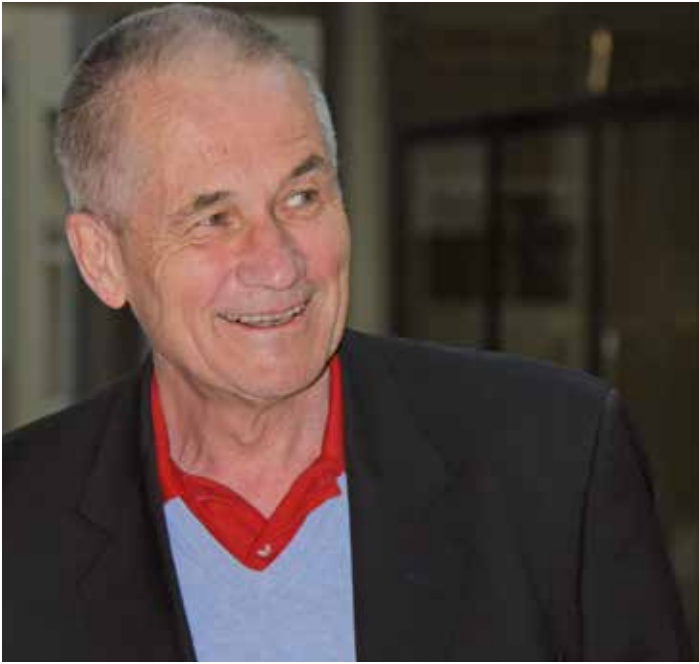
sprak met hem over die revolutie en wat wij kunnen doen.

VERGEET HET KAPITALISME, VERGEET MARKTWERKING

Wellicht zijn belangrijkste oproep is dat gezondheidszorg weer moet gaan over het helpen van mensen, dus gaan over altruïsme. 'Dit gaat niet over markten en marktwerking, we moeten ophouden met het denken in termen van vrije markten. Het gaat niet om kapitalisme, het gaat niet over het verdienen van geld; zorg gaat over het helpen van mensen.' Altruïsme in plaats van kapitalisme moet volgens Götzsche weer centraal staan. 'Als je medicijnen niet kunt betalen zou je ze gratis moeten krijgen.'

PUBLIEK ONDERZOEK

Het belangrijkste doel van Götzsche is goed en betrouwbaar medicijnonderzoek en medicijnen die gratis of betaalbaar zijn voor iedereen die ze nodig heeft. Dat vraagt volgens hem om een nieuw systeem. Het huidige medicijnonderzoek dat betaald wordt door de industrie is onbetrouwbaar. 'Als je weet wie het betaald heeft, weet je vaak al wat de uitkomst is.' Simpelweg betere controle werkt volgens hem niet. 'Het systeem is kapot. We worden uitgezogen en moeten af van kapitalistische *bastards* aan de top.' Götzsche pleit ervoor dat al het medicijnonderzoek wordt gedaan door de publieke sector. Doorbraken in het medicijnonderzoek komen nu al van publiek geld en niet van door de industrie betaald onderzoek. Het is volgens Götzsche maar een kleine stap om te komen tot publieke farmaceutische bedrijven. Als tussenoplossing stelt hij voor om innovatieve bedrijven een bedrag te geven voor hun nieuwe medicijnen en de medicijnen vervolgens kosteloos ter beschikking te stellen voor iedereen. Dit alternatieve systeem van medicijnonderzoek en -ontwikkeling wordt *delinkage* genoemd.

Peter Gøtzsche: 'Het systeem is corrupt en de farmaceutische industrie is georganiseerde misdaad'.

In het huidige systeem worden in de woorden van Gøtzsche 'obscene' winsten gemaakt, maar geen grote investeringen gedaan in onderzoek. De industrie kiest vooral voor *blockbusters* waarmee geld te verdienen valt. Een publiek in plaats van een privaat systeem om medicijnen te ontwikkelen is goed voor patiënten omdat het voor betere en betrouwbaardere medicijnen zorgt, ook voor ziektes waarop niet veel te verdienen valt. Een publiek systeem kan ook financieel voordeel opleveren. 'Er wordt zoveel geld verspild in het huidige systeem,' aldus Gøtzsche. Hij doelt hier onder andere op de grote winsten en de hoge kosten voor marketing. Ook ziet hij patenten als principieel immoreel omdat iedereen die het nodig heeft een medicijn zou moeten kunnen krijgen. Daarnaast drijven patenten de prijs van medicijnen op.

Bij een grote verandering in het onderzoek hoort volgens Gøtzsche ook dat alle onderzoeksgegevens openbaar moeten worden gemaakt. 'Als je de data niet kunt krijgen moet je het onderzoek niet vertrouwen. Zonder openheid is onderzoek slechts marketing en geen wetenschap,' aldus de professor.

Spanning vroeg ook wat we nu direct al kunnen doen. 'Laat nieuwe medicijnen niet zomaar toe. Vraag alle data

en test de medicijnen eerst in publiek gesponsord onderzoek.' Uit een extra belasting voor de farmaceutische industrie zou dit onderzoek kunnen worden betaald.

STOP BELANGENVERSTRENGELING EN MARKETING

Naast publiek onderzoek en openbaarheid van alle onderzoeksgegevens pleit Gøtzsche ook voor beter toezicht. Het tegengaan van belangenverstrengeling en het beperken van marketing en reclame voor geneesmiddelen. Nu geeft de farmaceutische industrie twee keer zoveel geld uit aan marketing als aan onderzoek. De farmaceutische industrie heeft zeer veel macht. Dat dat ook in Nederland het geval is bleek eind maart, toen onder andere website SKIPR.nl kopte: 'Farmaceuten beïnvloeden artsen in voorschrijven medicijnen.' Deze conclusie kwam van de Nederlandse Zorgautoriteit (NZa). In ruil voor bijvoorbeeld onderzoeksgeld beloven artsen om medicijnen in te kopen.

In zijn boek *Dodelijke medicijnen* geeft Gøtzsche veel voorbeelden van reclame en marketing die ervoor zorgen dat de verkeerde medicijnen worden voorgeschreven, vaak ook nog tegen een te hoge prijs. 'Geneesmiddelen hoeven niet gepromoot te worden, omdat ze voor zichzelf horen te spreken,' stelt Gøtzsche. Hij pleit er

dan ook voor om een einde te maken aan advertenties voor geneesmiddelen, aan verkopers van pillen en artsenbezoekers met een commercieel doel en aan sponsoring van congressen en nascholing. Ook pleit hij voor veel beter geneesmiddelentoezicht dat publiek moet worden gefinancierd, zonder belangenverstrengeling en concurrentie.

De plannen van minister Schippers Eind januari kopten verschillende kranten 'Schippers wil macht farmaceuten indammen'. *Spanning* vroeg Gøtzsche om een reactie op dit medicijnplan. Een belangrijk aspect uit het plan wordt door hem geroemd. De minister wil dat verschillende Europese landen samen gaan onderhandelen met de farmaceutische industrie om lagere prijzen voor medicijnen af te dwingen. Gøtzsche noemt dit een goed begin: 'Laat je spierballen zien, samen heb je meer macht om het gevecht tegen de machtige industrie aan te gaan.' Tegelijkertijd heeft hij ook kritiek op het plan en vindt hij de voorstellen van minister Schippers lang niet ver genoeg gaan. 'Schippers wil samenwerken met Big Pharma, als gelijke partner. Doe het niet. Het is geen ethische industrie. We moeten niet samenwerken met criminelen. We moeten het zelf gaan doen.' Zeer fel wordt Gøtzsche als het gesprek op TTIP en CETA komt, de handelsverdragen tussen Europa en respectievelijk de Verenigde Staten en Canada. 'What the hell is going on?' Gøtzsche roept op tot een strijd tegen de verdragen. 'We moeten dit stoppen. Het is verschrikkelijk. Zij geven nog meer macht aan een al veel te machtige industrie.' De industrie zou via de handelsverdragen meer macht krijgen doordat ze beslissingen van overheden die tegen hun belangen ingaan, juridisch kunnen aanvechten. 'Je geeft Somalische piraten toch ook geen compensatie als het ze niet lukt genoeg gijzelaars te maken. Waarom zou je dat bij de farmaceutische industrie dan wel doen?' Gøtzsches conclusie over het medicijnplan van minister Schippers en het uitblijven van protest van het kabinet tegen TTIP en CETA: 'Schippers werkt binnen het oude systeem. Dat werkt niet, het systeem is kapot. We hebben een nieuw systeem nodig.'

GOEDE EN BETAALBARE MEDICIJNEN ZIJN IN ONS ALLER BELANG

Tekst: Sandra Beckerman en Henk van Gerven Foto: Taki Steve / flickr CC

Artsen en zorginstellingen krijgen 36% meer sponsorgeld van de farmaceutische industrie. 51,6 miljoen in totaal. Waarom zou dat erg zijn? Omdat het opnieuw een voorbeeld is van de groeiende macht van de farmaceutische industrie. Door deze groeiende macht, samen met de hebzucht van Big Pharma, staan de belangen van patiënten te vaak niet centraal. Het is tijd voor een alternatief voor deze zieke industrie.

De geneesmiddelenindustrie, Big Pharma, is al vaak in opspraak gekomen vanwege het beïnvloeden van wetenschappelijk onderzoek en artsen, het niet geven van openheid over onderzoeksresultaten en (bij)werkingen en het opdrijven van de prijzen. 'Farmaceuten beïnvloeden artsen in voorschrijven medicijnen', was de conclusie van de Nederlandse zorgautoriteit (NZa) eind maart. 'De farmaceutische industrie moffelt negatieve resultaten van medicijnonderzoek weg,' zo concludeerde onderzoeker Jarno Hoekman in zijn proefschrift. Van de 44 door de industrie gesponsorde onderzoeken met een negatief resultaat werden er maar 10 gepubliceerd in vakbladen. 'Het diabetesonderzoek kent weinig werkelijk onafhankelijk onderzoek en is veel te afhankelijk van een paar onderzoekers bij wie sprake is van serieuze belangenverstremming', zegt ook Frits Holleman, internist bij het AMC. 'We zijn er erin geluist' concludeert psychiater Bram Bakker. 'Alleen de pillenindustrie werd gelukkiger van antidepressiva. Negatieve bijwerkingen bleven onvermeld.'

Het zijn een paar voorbeelden van een lange lijst. De vraag dringt zich op waarom we eigenlijk een op winst gerichte farmaceutische industrie heb-

ben. Big Pharma beweert zelf dat dit voor onderzoek en ontwikkeling noodzakelijk is. Maar doet de farmaceutische industrie dan zoveel kostbaar onderzoek? Nee, zo blijkt uit verschillende onderzoeken. Het is juist de overheid die onderzoek financiert naar nieuwe, baanbrekende medicijnen, terwijl de industrie vooral bezig is met onderzoek naar variaties op bestaande medicijnen.

Uit onderzoek van de Europese Commissie blijkt dat de pillenindustrie slechts 1,44% van haar omzet uitgeeft aan preklinisch onderzoek naar nieuwe medicijnen. Dat staat in schril contrast met de enorme uitgaven aan marketing. Volgens de Europese Commissie wordt hier maar liefst 2,3 miljard meer aan uitgegeven

dan aan onderzoek. Nog meer geld wordt uitgekeerd als winst. Gemiddeld ligt dit percentage op 30% van de omzet, op sommige medicijnen zelfs 80%. Publieke lasten leiden tot private lusten. De zorg wordt onnodig duur door de farmaceutische industrie. Minister Schippers wil een tegenmacht vormen tegen de farmaceutische industrie. Dat is mooi maar is niet genoeg. Het plan van Schippers doet niets aan de door de NZa geconstateerde invloed van Big Pharma op artsen. Het eerder toelaten van medicijnen zonder onafhankelijke toetsing vooraf is niet in het belang van de patiëntveiligheid en zal ook niet leiden tot lagere uitgaven aan medicijnen.

Dit systeem werkt zo slecht dat we moeten bouwen aan een alternatief, en wel een publiek alternatief. Dit betekent weinig tot geen geld naar reclame en marketing en meer geld naar publiek onderzoek, ook naar aandoeningen die niet winstgevend zullen zijn. Wij pleiten voor een nationaal fonds geneesmiddelenonderzoek. Wij willen dat de industrie het onderzoek gaat betalen, maar het niet mag bepalen en dat alle banden met de industrie worden doorgesneden. Ook zou de overheid middels de eerste geldstroom meer moeten investeren in onderzoek.

Verder pleiten wij voor het afschaffen van geneesmiddelenreclame: geen commerciële artsenbezoekers, geen sponsoring van nascholing door de industrie, geen beïnvloeding van de industrie bij het vaststellen van behandelingsstandaarden. 'Het gaat niet om kapitalisme, het gaat niet over het verdienen van geld, zorg gaat over het helpen van mensen.' Die oproep doet Professor Gøtzsche in zijn boek Dodelijke medicijnen en georganiseerde misdaad. Wij zijn het met hem eens. Goede en betaalbare medicijnen zijn in het belang van ons allemaal.

DE VRIJE ZORGMARKT IS EEN ONVRIJ ZORGKARTEL

Tekst: David Hollanders Foto's: Wikimedia commons CC

Voordat de dingen veranderen, veranderen de woorden. En dus worden sinds een decennium ziekenhuizen zorgaanbieders genoemd, zijn patiënten verworpen tot zorgconsumenten en worden gesprekken tussen arts en patiënt, psychotherapie en operaties in beleidsdocumenten als zorgproducten aangeduid. En een zorgkartel wordt door een leger aan wetenschappers, consultants en lobbyisten stug 'de vrije zorgmarkt' genoemd.

HET BELANG VAN TAAL

Woorden doen er toe. Begrippen zijn enerzijds gevolg van maatschappelijke veranderingen maar geven die veranderingen anderzijds ook verder vorm door de bewuste en onbewuste connotaties die ermee gepaard gaan. Wie over zichzelf denkt als consument, zal eerder zijn of haar 'consumentenrecht' bij de rechter opeisen dan met arts of patiëntenvereniging in gesprek gaan. Een ziekenhuismanager die in kost- en verkoopprijzen denkt, zal streven naar kostprijsverlagingen die in de praktijk slechte zorg en slechte arbeidsvoorwaarden impliceren. En wie in het zorgdomein een 'vrije markt' ziet, kan de stijgende prijzen negeren of afdoen als overgangsproblemen.

Taal verhult wat er werkelijk aan de hand is en bemoeilijkt daarmee ook het thematiseren, problematiseren en politiseren van de werkelijke kwesties. Wat sinds de jaren 90 verkocht wordt als marktwerking is feitelijk een door de staat mogelijk gemaakt zorgkartel. Het gewilde maar onuitgesproken doel was om het zorgdomein te ontsluiten voor commerciële zorgverzekeraars en consultants.

Het zorgdomein wordt daarbij inmiddels beschouwd als een combinatie van twee 'zorgmarkten'. Er is in de eerste plaats de zorgproductmarkt waar ziekenhuizen de zorgaanbieders

zijn en de zorgverzekeraars – zogenaamd namens zorgconsumenten – zorgproducten inkopen. Het officiële verhaal is dat op deze markt zorgverzekeraars ziekenhuizen dwingen goed en goedkoop te 'produceren'. Als ziekenhuizen dat namelijk niet doen, dan zal de zorgverzekeraar met een andere aanbieder in zee gaan. En dit zou weer goed zijn voor iedereen. In de praktijk gebruiken verzekeraars hun onderhandelingsmacht echter om ziekenhuizen, psychotherapeuten, fysiotherapeuten en huisartsen te chanteren. Niet akkoord gaan met de vergoedingen betekent dat de praktijk opgeheven kan worden. Dit is een groter wordend probleem. In onderstaande gaat het echter vooral om een tweede markt: de zorgverzekeringsmarkt. Dit is de 'markt' waar elke burger in eerste instantie mee te maken heeft en die daarom meer in het oog springt. Elke burger moet zich verzekeren en op de zorgverzekeringsmarkt kan – of eigenlijk moet – de burger een zorgverzekering aanschaffen. De officiële doctrine daarbij is dat zorgverzekeraars (de aanbieders op de zorgverzekeringsmarkt) onderling concurreren om de gunst van zorgconsumenten en zo gedwongen worden om de prijs laag te houden, op straffe van massale overstap van zorgconsumenten naar een goedkopere concurrent. Dat is de theorie die in de praktijk zou moeten blijken uit lagere premies voor burgers, lagere winsten voor verzekeraars en betere zorg voor iedereen.

Uiteraard is er van de theorie niets terecht gekomen. De prijzen zijn gestegen voor de consument, terwijl de winsten van de verzekeraars stijgen. Het tweede is het directe (en bedoelde) gevolg van het eerste. In de *Marktscan van de Zorgverzekeringsmarkt 2015* noteert de Nederlandse zorgautoriteit (NZa) over de prijzen (p.5): 'De zorgverzekering blijft duurder worden voor consumenten. De totale omzet van zorgverzekeraars ten laste

van de Zorgverzekeringswet stijgt van 2014 op 2015 met €1,8 miljard (4,5%) tot een totaal van €41,7 miljard. In 2015 is de gemiddeld betaalde nominale premie ten opzichte van 2014 met €60 gestegen naar €1.158. De variatie tussen de hoogste en de laagste premies is ook gestegen. De premiestijging is vooral het gevolg van een *toename van de zorguitgaven* en de overhevelingen van de AWBZ naar de Zwv.' (mijn cursivering.) Over de winsten van zorgverzekeraars stelt dezelfde NZa in hetzelfde rapport (p. 7): 'Zorgverzekeraars hebben in 2014 goede financiële resultaten behaald. De afschaffing van de ex-postcompensatie in combinatie met *lager uitgevallen zorguitgaven* is de meest waarschijnlijke oorzaak van die goede financiële resultaten.' (mijn cursivering.)

Kortom, de premies zouden gestegen zijn door 'toename van de zorguitgaven', terwijl de winsten van verzekeraars zouden zijn gestegen door 'lager uitgevallen zorguitgaven'. Het kan niet beide waar zijn. De NZa probeert recht te praten wat krom is. Hogere winsten zijn direct gevolg van hogere premies en omgekeerd worden premies verhoogd om de winsten op te voeren – met de zegen van de staat. Al dan niet door de zorgsector ingehuurde wetenschappers doen dit alles af als tijdelijke overgangsproblemen of op zijn hoogst als onbedoelde weeffouten.

ONVRIJ ZORGKARTEL

Hier is evenwel niets van waar. De 'zorgmarkt' is de laatste tien jaar systematisch vormgegeven in het voordeel van een zorgkartel. Er is daarbij niets aan het toeval overgelaten. Om de systematische bevoordeling van verzekeraars in het licht te stellen is het nuttig om het wensenlijstje te bekijken dat de verzekeraars tien jaar geleden gehad zullen hebben. Voor grootbedrijven is de ideale 'markt' ten eerste een kartel waardoor de prijzen hoog gehouden

kunnen worden. Ten tweede wordt idealiter voorkomen dat het kartel bedreigd wordt door toetreders; er moeten dus hoge toetredingskosten zijn. Ten derde moet de afzet gegarandeerd worden, wat enkel kan met hulp van de staat die burgers dwingt de producten af te nemen. Ten vierde moet de staat bij wanbetaling burgers tot betaling dwingen. Alle punten op het wensenlijstje van bedrijven – kartel, hoge toetredingsbarrières, verplichte deelname, staatsincassobureau. Bij alle punten speelt de staat een actieve rol.

Wat betreft het eerste punt (kartelvorming), de ‘zorgmarkt’ wordt gedomineerd door vier grote partijen (Achmea met een marktaandeel van 31.1%, VGZ met 24.7%, CZ met 20.5% en Menzis met 12.6%). Gezamenlijk hebben de ‘grote vier’ dus 88.9% van de markt in handen.

Er is dus sprake van wat economen een oligopolie (een markt met enkele dominante bedrijven) noemen. De staat had allang moeten ingrijpen. Alleen al vanwege Europese wetgeving zijn kartelvorming, oligopolies en marktmacht onwettig. In Nederland moet de Autoriteit Consument en Markt (ACM) erop toezien dat markten ‘eerlijk’ zijn, oftewel vrij van grote, dominante, samenwerkende bedrijven. De ACM is de zorgverzekeraars echter in alles ter wille. De ACM grijpt namelijk niet alleen niet in, maar strijdt wel actief tegen samenwerkende huisartsen (een strijd die onder maatschappelijke druk even gestaakt is).

Het zorgoligopolie zou eventueel nog bedreigd kunnen worden door toetredende nieuwe verzekeraars die wél goede zorg tegen een lage prijs bieden. Ook hier helpt de staat. De veelvoudige wet- en regelgeving functioneert als één grote toetredingsbarrière (de tweede wens van verzekeraars). De NZa noteert in de *Marktscan* eerlijk (p. 21): ‘Wij concluderen dat het zeer moeilijk is voor nieuwe zorgverzekeraars om toe te treden. Hierdoor is er sprake van een gesloten landelijke markt’. De NZa laat het bij deze constatering, want grijpt niet in.

Bedrijven willen graag van afzet verzekerd zijn. In combinatie met

hoge prijzen en hoge toetredingsbarrières zijn hoge winsten dan verzekerd. En ook hier komt de staat weer aan te pas. Elke burger is namelijk verplicht zich te verzekeren (de derde wens van zorgverzekeraars). Dat staat natuurlijk volledig haaks op werkelijke marktwerking, waarbij het consumenten toch vrij zou moeten staan om een product niet aan te schaffen. De mogelijkheid om producten niet aan te schaffen disciplineert daarbij de aanbieders. Zij moeten hun best doen om klanten te werven. Zo is het niet bij de zorg. Burgers – rijk en arm, jong en oud, gezond en ongezond – moeten deelnemen. Voor de goede orde, er pleit veel voor verplichte deelname, maar dan *wel* in de vorm van solidariteit. Als iedereen mee moet doen aan de zorg – en dat is inderdaad verstandig – dan moet de zorg ook door de overheid (of door een ander niet-commercieel collectief verband) georganiseerd worden. Mensen nemen dan niet deel als consument, maar als burger. En dat is een cruciaal verschil. De zorg wordt dan sociaal en democratisch in plaats van commercieel vormgegeven.

Met de gedwongen winkelnering is ‘marktwerking’ niet consequent doorgevoerd. Dat laat zien dat het pleitbezorgers voor marktwerking niet werkelijk om marktwerking te doen is. De verplichte deelname is eerst en vooral voor zorgverzekeraars buitengewoon plezierig. Zo zijn zij van afzet verzekerd. Het enige probleem voor hen is nog wel dat sommige mensen niet (willen of kunnen) betalen. Maar ook daarbij helpt de staat dan weer een handje.

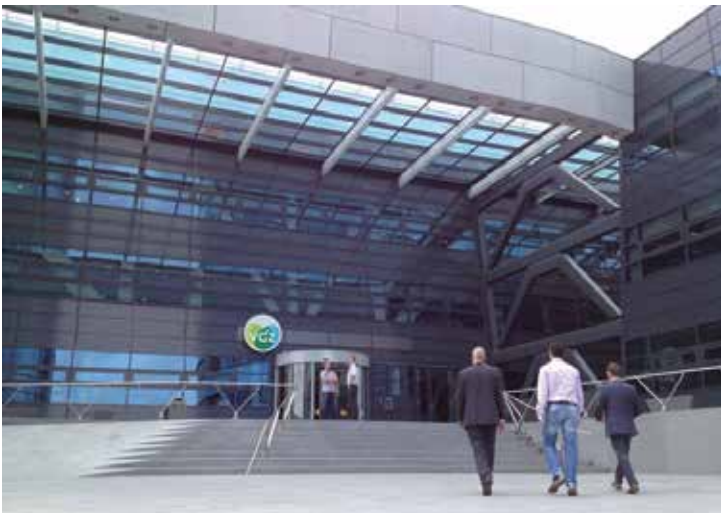
De staat dwingt niet alleen deelname af, maar legt ook premiebetaling op (de vierde wens). Zo kunnen Amsterdammers met een laag inkomen deelnemen aan een collectieve verzekering bij commercieel verzekeraar Zilveren Kruis. Dat kan ook bij een premieachterstand maar dan legt de staat haar burgers ten behoeve van de verzekeraars op: ‘U moet de achterstallige premie wél gewoon betalen. Ook *moet* u de premie laten *inhouden* op uw uitkering. Dit kunt u regelen met uw inkomensconsulent.’ (mijn cursivering). Het is opvallend dat de gemeente niet van de zorgverzekeraar eist dat het mensen met een laag inkomen helpt door wat in te

teren op de winst die ze volledig aan de staat te danken heeft. De gemeente opereert feitelijk als een (gratis) incassobureau. Verder dienen mensen akkoord te gaan met een maandelijke automatische incasso. Dat is wel zo makkelijk, voor Zilveren Kruis dan.

Met hoge prijzen, vette winsten, kartelvorming en verplichte deelname is de huidige reëel bestaande zorgmarkt de uitgekomen natte droom van zorgverzekeraars. Het officiële doel van marktwerking, namelijk kostenverlaging (naast betere zorg en lagere prijzen) is dan ook niet gerealiseerd. Het allerbelangrijkste argument voor marktwerking was altijd dat daarmee de zorgkosten verlaagd zouden worden. En dat was met een chronisch staatsbegrotingstekort en vergrijzing in het vooruitzicht – in elk geval retorisch – een overtuigend argument. Maar in 2013 (het laatste jaar waarvoor de OESO cijfers beschikbaar heeft) bleken de zorgkosten in Nederland met 11.1% van het bruto binnenlands product één van de hoogste van alle OESO-landen. Er was slechts één land met hogere zorguitgaven. En dat is de VS (16.4% van het bbp), maar laat dat nu net het land zijn waar zorgmarktwerking het meeste wortel geschoten heeft. Nu, het wordt steeds meer mensen steeds duidelijker dat de vrije zorgmarkt een onvrij kartel is, met alle desastreuze gevolgen van dien. Het is evenwel niet eenvoudig om dit langs parlementaire weg te veranderen. Het geconstrueerde kartel past immers perfect in het neoliberale project waarin rechtse liberalen niet langer proberen staatsinvloed te minimaliseren, maar (succesvol) pogen staatsmacht ten behoeve van grootbedrijven in te zetten. Dat kan ook en vooral door het creëren van markten in domeinen (zorg, onderwijs, huisbesteding, kinderopvang) die altijd in de sfeer van overheid en/of familie vielen.

NIET ALLEEN MEER OVERHEID

Het linkse antwoord kan dus niet zonder meer zijn: meer staat. Er is namelijk al heel veel staatsinvloed. Deze wordt nu echter niet ten goede aangewend. Het antwoord moet zijn de staatsinvloed die er allang is anders aan te wenden. De noodzaak daartoe blijkt uit alles. Zo is de NZa een

De grote vier zorgverzekeraars: Menzis, CZ, VGZ en Achmea.

semipublieke instelling waar de zorgkleptocratie niets van te vrezen heeft. De NZa noteert in de *Marktscan* (p. 4): ‘We zien geen aanwijzingen dat er onvoldoende concurrentie is.’ De gewillige houding van de NZa is lastig los te zien van de personele uitwisseling tussen zorgverzekeraars, toezichthouders en ambtenarij. Zo stelde een oud-NZa medewerker die nu als zorgconsulent werkt in een interview met het *Pharmaceutisch Weekblad* opdrachten te verwachten, immers: ‘In de farmacie blijven ze me wel tegenkomen. De eerste workshops staan al gepland.’

Een ander voorbeeld is de lobbyclub van zorgverzekeraars (*Zorgverzekeraar Nederland*) dat onder voorzitterschap van oud-minister en oud-voor-

man van de ChristenUnie André Rouvoet politici en ambtenarij beleid influistert. En niet alleen zorgverzekeraars onderhouden nauwe banden met ambtenarij en politiek. In 2007 werd het Apollo Netwerk opgericht. In dit netwerk onderhoudt het ministerie van VWS contact met twee grote farmaceutische bedrijven (o.a. GlaxoSmithKlein). Een van de oprichters was de latere staatssecretaris Martin Van Rijn. Sinds 2010 financiert het ministerie – samen met o.a. farmaceuten – het netwerk, waarvan notulen en agenda geheim zijn.

Staat, politieke partijen en bedrijfsleven werken dus innig samen. Dat maakt – als aangegeven – dat een roep om meer overheid niet het

volledige linkse antwoord kan zijn. Dat antwoord zal moeten bestaan uit machtsvorming via mobilisatie van burgers, artsen en patiëntenverenigingen, het formuleren van eigen begrippen waarmee de zorgkleptocratie ontmaskerd wordt en het doen van beleidsvoorstellen zoals afschaffing van eigen risico en een van overheidswege georganiseerd nationaal zorgfonds. Pas dan kunnen staatsorganen (ACM, NZa) er wellicht toe bewegen worden het zorgkartel te ontmantelen. En tegen die tijd zal niemand meer spreken van vrije zorgmarkt waar een onvrije zorgkleptocratie bedoeld wordt.

TINEKE SLAGTER:

‘MET EEN ZORGFONDS LOS JE HET SAMEN OP’

Tekst: Sandra Beckerman Foto: Drenth Fotografie

Tineke Slagter is huisarts in Zuidhorn, een gemeente in het westen van Groningen met ruim 11.000 inwoners. Zuidhorn is een plaats met een grote sociale samenhang en redelijk veel voorzieningen. De huisarts is een belangrijke spil in de gemeenschap. Tineke Slagter is een zeer betrokken huisarts, warm en intelligent, die opkomt voor goede zorg voor iedereen. Ze doet dat in haar huisartsenpraktijk, maar ook in de vele andere functies die ze bekleedde. Langer geleden (2000-2002) als voorzitter van de Landelijke Huisartsen Vereniging, recenter als lid en later voorzitter van de Raad van Toezicht van het Groningse Martini Ziekenhuis (2007-2015). En natuurlijk bij de SP. Maar liefst twaalf jaar lang was ze lid van de Eerste Kamer (2003-2015) voor deze partij. *Spanning* sprak met Slagter over haar ervaringen in de politiek en in de praktijk. Over haar successen en haar zorgen.

‘Het heeft voor veel uitwassen gezorgd,’ zegt Slagter over de invoering van een privaat zorgstelsel met marktwerking en een grote rol van zorgverzekeraars. Vooral in de ziekenhuiszorg heeft ze hiervan de gevolgen gezien. Die is volgens haar sterk veranderd. ‘Het draait steeds meer om de concurrentiestrijd tussen ziekenhuizen, om de onderhandelingen met de zorgverzekeraars, om niet-transparante prijzen, om het zoeken naar een mix tussen patiënten die het meest rendabel is, om management en markt.’

Deze ontwikkelingen gaan ten koste van de kleine ziekenhuizen. Er komen steeds meer zeer gespecialiseerde artsen. Zij moeten een bepaald aantal patiënten hebben. Die aantallen kunnen niet worden gehaald in kleine streekziekenhuizen. Slagter wijst erop dat het inderdaad goed is dat de topklinische zorg geconcentreerd is in grote en academische ziekenhuizen.

Maar een heel groot deel van de ziekenhuiszorg is geen topklinische zorg maar basiszorg. ‘Veel patiënten willen een ziekenhuis dichtbij. Dat kan ook. De generalistische ziekenhuiszorg kan in kleine streekziekenhuizen gebeuren. Maar nu worden deze ziekenhuizen de dupe van het systeem en moeten ze één voor één sluiten.’

Na negen jaar in het ziekenhuisbestuur te hebben gezeten is haar conclusie niet positief. De concurrentie tussen ziekenhuizen leidt volgens Slagter tot kapitaalvernietiging. ‘In een solidair, publiek systeem zou je deze uitwassen niet hebben.’

SOLIDARITEIT ONDERGRAVEN

In de huisartsenpraktijk is er minder directe marktwerking. Elke arts heeft zijn eigen patiënten waardoor er maar zeer beperkte concurrentie is tussen huisartsen. Slagter is blij dat ze als huisarts – in tegenstelling tot bijvoorbeeld de apotheken – nog steeds

patiënten op naam heeft. Tegelijk ziet ze de nadelige gevolgen van dit systeem voor de patiënten. ‘Al die verzekeraars en al die polissen. Het ondermijnt de solidariteit.’ Slagter spreekt over de verspilling in dit systeem. ‘Er gaat veel geld naar reclame, er gaat veel geld naar bureaucratie, er gaat veel geld naar adviesbureaus. Dit systeem leidt tot verspilling.’ Ook hekelte ze het feit dat alle verzekeraars een reserve moeten opbouwen om niet failliet te kunnen gaan. ‘Met een zorgfonds los je het samen op.’ De afgelopen jaren stegen voor veel mensen de zorgkosten. Het eigen risico steeg van 150 euro naar 385 euro zonder dat daar nog enige vorm van compensatie tegenover staat (de zorgtoeslag compenseert het eigen risico slechts gedeeltelijk en alleen voor de allerlaagste inkomens, red.). Voor veel medicijnen en zorg moeten patiënten een eigen bijdrage betalen. Slagter ziet de gevolgen in de praktijk. ‘Zuidhorn is een relatief rijke gemeente met veel hoger opgeleiden. Maar ook hier zien we de gevolgen. Mensen halen medicijnen niet meer op. Ze willen geen foto’s meer.’ Vanwege hoge kosten vermijden mensen tweedelijnszorg. Slagter probeert patiënten kosten te laten besparen door steeds meer in de praktijk te doen, zoals bloedprikken.

Ook de gevolgen van de decentralisaties van de langdurige en ouderenzorg en de jeugdzorg ziet Slagter in de praktijk. Zo ontstaan er weer wachtlijsten, bijvoorbeeld voor doorverwijzingen naar de jeugdpsycholoog. Zij hekelte de scheiding die gemaakt is tussen somatische klachten en psychische problemen. Waar ze vroeger zelf direct kon doorverwijzen moeten mensen voor psychische jeugdzorg nu naar een loket van de gemeente. ‘Daar praat je liever niet over opvoeding en dat soort problemen.’ Ook de ouderenzorg staat onder

‘In de huisartsenpraktijk is er minder directe marktwerking. Elke arts heeft zijn eigen patiënten waardoor er maar zeer beperkte concurrentie is tussen huisartsen’

Tineke Slagter-Roukema is huisarts in Zuidhorn in de provincie Groningen.

druk. 'Ik ben er echt van overtuigd dat dit systeem slechter is,' zegt Slagter. Ouderen moeten langer thuis blijven wonen. Als gemeente en huisarts moet je goed zicht hebben op hoe het met die ouderen gaat. Dat lukt volgens haar in kleinere gemeenten goed, zelf kent ze haar oudere patiënten persoonlijk. Tegelijk is ze bang dat dit in grotere plaatsen en steden veel lastiger is. Heel pijnlijk noemt ze de onttaking van de Zonnehuisgroep Noord. Van de dertien verzorgingshuizen van de Zonnehuisgroep in Groningen blijven er maar vijf over. Dit is het gevolg van krimp en verouderde instellingen, maar bovenal van de harde bezuinigingen. Indicaties voor verzorgingshuiszorg worden niet meer gegeven. Huizen sluiten en kennis verdwijnt. Slagter: 'Nu is er bijvoorbeeld nog een casemanager dementie, die belangrijke kennis en ervaring met zich meebrengt. Deze functie verdwijnt, omdat het te duur wordt. Mensen

krijgen dan niet meer de zorg en ondersteuning die ze nodig hebben.'

EEN GROTE ROL GESPEELD

Twaalf jaar lang was Tineke Slagter naast huisarts ook senator voor de SP. Ze reisde wekelijks naar Den Haag. Het klinkt als een zware combinatie. Slagter erkent dat ook. 'Het is een hele klus geweest.' Ze heeft er naar eigen zeggen erg drukke jaren op zitten. Toch kijkt ze met plezier terug. En met trots. Trots op wat ze heeft kunnen bereiken voor de SP en voor de zorg. En terecht, want voor de partij was zij een zeer belangrijk Kamerlid. Slagter was vice-fractievoorzitter naast Tiny Kox en leidde acht jaar lang de voor de SP belangrijke Senaatscommissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). 'Juist omdat ik de praktijk ken, had ik invloed en kon ik soms het verschil maken.' Slagter wist veel zaken op de politieke agenda te krijgen. Belangrijke dossiers voor haar waren de klachtwetten die het voor

patiënten mogelijk maken een klacht in te dienen over een arts of zorginstelling om zo hun recht te halen. Ook het elektronisch patiëntendossier (EPD) was een belangrijke kwestie voor Slagter. Ze maakte zich zorgen over de privacy en veiligheid voor de patiënten. In 2011 noemde ze het patiëntendossier een 'lekkende schuit'. 'Daarmee verder varen is slecht voor de patiënten en slecht voor de zorgverleners', zo stelde zij. In plaats van een landelijk superstelsel met al zijn bezwaren en gevaren – bijvoorbeeld op het gebied van privacy – pleitte ze als SP-senator voor kleinschaligheid, dichtbij de patiënt en de zorgverlener, de huisarts en de apotheek. Ook jeugdzorg en de nieuwe Jeugdwet waren belangrijk. Slagter vond dat jeugdzorg dichter bij jongeren georganiseerd moest worden, maar ze was fel gekant tegen de invoering van de nieuwe wet, die gepaard ging met een grote bezuiniging en in een veel te hoog tempo werd ingevoerd. Een belangrijk moment in haar tijd als senator was de discussie over de inperking van de vrije artsenkeuze. Het was de Eerste Kamer die – geheel tegen de wens van het PvdA/VVD-kabinet – tegen deze wijziging van de Zorgverzekeringswet stemde. VVD-minister Schippers dacht de vrije artsenkeuze te kunnen inperken, omdat D66, ChristenUnie en SGP mee zouden stemmen met de VVD en PvdA. Tijdens de stemming werd de uitslag echter 33 senatoren vóór en 38 tegen. Drie PvdA-senatoren stemden mee met SP, CDA, GroenLinks, PVV, PvdD, 50PLUS en de OSF. Een erg mooi resultaat. Slagter heeft hierin een grote rol gespeeld. Zij kon mensen overtuigen, 'omdat ik het best kon doorgronden wat de inperking van de vrije artsenkeuze in de praktijk voor mensen zou gaan betekenen.'

IN GESPREK MET RENSKLE LEIJTEN OVER DE KOSTEN VAN DE ZORG

EWALD ENGELEN: 'LATEN WE HET IN HEMELSNAAM WEER SIMPEL MAKEN'

Tekst en bewerking: Daniel de Jongh en Herman Beekers Foto: Nynke Vissia

De kosten van de Nederlandse gezondheidszorg stijgen. Biedt het zorgverzekeringsstelsel dat sinds 2006 van kracht is een oplossing voor die stijging of is het er juist een oorzaak van? Wordt de Nederlandse gezondheidszorg onbetaalbaar? Wordt de samenleving ontwricht als de kosten verder oplopen? SP-Tweede Kamerlid Renske Leijten legt deze vragen voor aan hoogleraar financiële geografie Ewald Engelen.

Engelen: 'Ten eerste moet ik erop wijzen dat het een enorm grote sector is. 1,2 miljoen mensen, dat is pakweg 20 procent van de Nederlandse beroepsbevolking, werkt in de zorg- en welzijnssector. Het tweede dat opvalt is de enorme diversiteit. Heel veel laaggeschoolde arbeid, vooral voor vrouwen, veelal allochtone vrouwen. Tot aan hoogopgeleide specialisten. Maar daarnaast een verschijnsel dat mij ook is opgevallen in het onderwijs: dat Nederland echt zucht onder een regelcultuur. Het Sociaal Cultureel Planbureau liet zien dat de snelst

groeïende beroepsgroep in de Nederlandse arbeidsmarkt over de afgelopen vijftien jaar 'manager in de zorgsector' is. Dat is natuurlijk volkomen bespottelijk. We hebben met z'n allen een enorm schaalvergrotingsproces mogelijk gemaakt, en voor een deel opzettelijk in gang gezet, maar de uitkomst van dat schaalvergrotingsproces is dat er verschraling heeft plaatsgevonden. Aan de basis zien we minder handen aan het bed, minder docenten voor de klas. Maar daarboven zien we een enorme wildgroei aan allerlei staf- en vooral

managementfuncties. Wat mij betreft is dat een enorme verspilling van kostbaar belastinggeld. Laten we het in hemelsnaam weer simpel maken. Terug naar de burger, weg met al die grote instellingen en vooral weg met al die baasjes die daar bovenop zitten.'

› **Wij krijgen alleen maar te horen: de zorg kost zo veel geld en het moet minder.**

'Ja. Maar dat is een misvatting die wel heel erg Nederlands is. Ons land heeft natuurlijk een enorme exportsector en het frame in Den Haag en daarbuiten is altijd geweest dat het geld in Nederland verdiend wordt door die exportsector. Maar op het moment dat je dat een beetje kantelt, wordt snel duidelijk dat zorg, welzijn, onderwijs, de semi-publieke en publieke sector niet alleen een kostenpost is, maar ook ontzettend veel economische opbrengsten heeft. Simpelweg in de vorm van de salarissen die uitgekeerd worden aan de 1,2 miljoen mensen die nu in de zorg- en welzijnssector werken, meer overigens dan er bij de multinationals in Nederland werken. Dat salaris moet natuurlijk besteed worden aan allerlei eerste levensbehoeften, dus dat komt terecht bij de bakker, de melkboer, de supermarkt, bij de woningbouwcorporatie, bij de bank. En daarmee is dat net zo goed een grote kurk waar de Nederlandse economie op drijft. Op de een of andere manier missen wij statistieken die dat helder kunnen aangeven, maar we missen vooral ook vaandeldragers van deze sectoren die in het publieke debat duidelijk kunnen maken dat dit absoluut geen parasitaire bedrijfstakken zijn, maar dat ze een heel belangrijke bijdrage leveren aan het wel en wee van Nederland, ook in economische zin.'

› **We hebben al lange tijd te maken met het dogma dat er eigenlijk geen alternatief is voor marktwerking, concurrentie, productiegedreven zorg. Want daardoor wordt het transparanter, goedkoper en beter.**

'Nou, ten eerste is er geen echte marktwerking in de zorg. Het is kunstmatige marktwerking. Ten tweede zijn veel van die beloftes in hun tegendeel komen te verkeren. Het is niet kostenbesparend geweest, het heeft een wildgroei aan administratie, coördinatie en vooral controle tot

gevolg gehad. Professionals zijn hun arbeidsvreugde en hun arbeidsautonomie kwijtgeraakt. We hebben een sector gecreëerd die gedomineerd wordt door baasjes. En wat nog veel erger is: waarbij het merendeel van de macht in de sector verschoven is naar quasi-parasitaire financiële instellingen. De oude ziekenfondsen hebben zich getransformeerd tot financiële instellingen, verzekeraars, die elk jaar opnieuw kostbare reclamebudgetten inzetten om ervoor te zorgen dat een heel klein deel van de verzekerden overgaat naar een andere verzekeringsmaatschappij. Eigenlijk moet je constateren, tien jaar na de introductie van dit zorgstelsel, dat dit hele experiment in quasi-marktwerking een faliekante mislukking is geweest. Dit stelsel heeft de kosten in de zorg alleen maar vergroot, heeft de kwaliteit niet verder gebracht en heeft ontzettend veel vervreemding bij patiënten, maar vooral ook bij de uitvoerende professionals veroorzaakt. Stoppen ermee, terugdraaien zou ik zeggen. En accepteer dus inderdaad dat bij een beschaafde, welvarende samenleving hoort dat pakweg 10 tot

Foto: Sandra Beckerman

Ewald Engelen (1963) is hoogleraar financiële geografie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij werkte voor de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en het televisieprogramma *Buitenhof* en schrijft columns in *De Groene Amsterdammer* en *Het Parool*.

11 procent van je bruto binnenlands product besteed wordt aan goede, kwalitatief hoogstaande, toegankelijke, brede zorg voor iedereen.'

› **Zijn er nog andere zaken in de gezondheidszorg waarvan jij denkt dat er een hoop geld bespaard kan worden?**

'Nou, kijk eens naar de Britten. Die hebben na de Tweede Wereldoorlog een nationaal gezondheidsstelsel, de National Health Service opgezet. Dat zou volgens mij ook in Nederland op dit moment een ideaal alternatief zijn. Radicaal breken met de neoliberalisering, de marktwerking van de afgelopen vijftien jaar. Dat betekent onder andere dat alle specialisten gewoon in loondienst komen bij publieke, publiekrechtelijke ziekenhuizen. Hier in Nederland hebben we gesalarieerde specialisten, die krijgen 150.000 euro per jaar. Maar we hebben ook vrijgevestigde specialisten; zelfstandige ondernemers die behoren tot de duurste betaalde medici ter wereld. Hoger dan in de Verenigde Staten, er zijn specialisten in Nederland die 460 tot 500.000 euro op jaarbasis verdienen. Daarmee incasseren ze ongeveer zevenenhalftal maal het gemiddelde salaris in Nederland. In de Verenigde Staten is dat maximaal vijftienmaal het gemiddelde salaris. We zijn met z'n allen eigenlijk knettergek dat we dit nog altijd toestaan en accepteren. Het tweede waar we een eind aan moeten maken is de toenemende machtspositie van Big Pharma, de farmaceutische industrie. Om daar tegenwicht aan te bieden is opnieuw een publiekrechtelijk zorgstelsel gewenst, waarbij de Nederlandse overheid als onderhandelingspartner gaat fungeren ten overstaan van Big Pharma in de prijsbepaling van medicijnen. Je hebt dan de macht om tegen de farmaceutische industrie te zeggen: jullie krijgen alleen maar toegang tot onze markt op het moment dat je billijke prijzen gaat vragen. Dat is volgens mij de weg die we op moeten en dat is inderdaad breken met het neoliberale experiment dat we sinds 2006 aan het uitvoeren zijn in de gezondheidszorg. Laten we het in hemelsnaam weer simpel maken, terug naar de burger, weg met al die grote instellingen en vooral weg met al die baasjes die daarbovenop zitten.'

ONZE ZORG

Tekst: Sandra Beckerman en Herman Beekers Illustratie: Nynke Vissia

'1,1 miljoen Nederlanders krijgen geen hulp bij ziekte', 'Zwijgcontracten in de zorg', 'Kans op hoger eigen risico', 'Patiënten zien af van noodzakelijke zorg vanwege eigen risico', 'Veel meer sponsoring door farmaceuten', 'Problemen bij thuiszorgorganisatie'. Het zijn koppen die in het voorjaar van 2016 in de krant stonden.

De SP wil een zorgstelsel waarin menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit centraal staan. Het beginselprogramma van de SP stelt: 'Iedereen dient gelijkelijk recht te hebben op bescherming van zijn gezondheid en op toegang tot een hoogwaardige gezondheidszorg.' Een blik op de krantenkoppen hierboven maakt direct duidelijk dat het huidige stelsel daar niet aan voldoet. Verre van zelfs. Het maakt ook meteen duidelijk waarom de SP zo hard strijdt voor een beter zorgstelsel.

De SP zet zich in voor een nationaal zorgfonds én voor het afschaffen van het eigen risico. Dit moet in de plaats komen van een stelsel met een wirwar aan private verzekeringen. Een stelsel waarbij de kosten voor patiënten oplopen, terwijl de verzekeraars miljoenen winst maken en zorggeld wordt verkocht aan reclame en bonussen. De twee eisen in de campagne, een zorgfonds en het afschaffen van het eigen risico, sluiten naadloos aan bij de SP-beginselen. Deze maatregelen zorgen er immers voor dat iedereen weer de zorg kan krijgen die hij of zij nodig heeft zonder financiële drempels. Het is goed voor de menselijke waardigheid, de gelijkwaardigheid en de solidariteit. Het is om in de woorden van het beginselprogramma 'Heel de mens' te blijven: 'een kwestie van beschaving én een onmisbare investering in de toekomst'. Het winnen van deze campagne zou dus een goed begin zijn. En een belangrijke basis voor een nieuw zorgstelsel. Een zorgstelsel waarin niet

de markt, maar de mens centraal staat.

ZORG VOOR GELIJKWAARDIGHEID

Mensen met een hoog inkomen leven in Nederland gemiddeld langer. Uit onderzoek van het CBS uit 2010 blijkt dat de levensverwachting van mannen uit de laagste inkomensklasse gemiddeld 73,9 jaar is. De levensverwachting van mannen uit de hoogste inkomensklasse is 81,1 jaar. Een verschil van 7,2 jaar. Bij vrouwen is het verschil iets kleiner: 6,7 jaar. Maar wellicht nog schokkender is het verschil in gezonde levensjaren. Mannen met een hoog inkomen leven gemiddeld 17,8 jaar langer in zeer goede gezondheid, vrouwen met een hoog inkomen 17,6 jaar. We kiezen voor een collectieve aanpak om deze sociaal-economische gezondheidsverschillen terug te dringen. Je krijgt de kloof niet dicht door alleen een beroep te doen op eigen keuzes. Naast bevorderen van gezond gedrag is verbetering van inkomen, woon- en werkomstandigheden nodig en een extra en actieve inzet van de (preventieve) zorg, met name in de arme wijken. Zulke investeringen kunnen leiden tot een enorme gezondheidswinst en dus ook maatschappelijke winst.

Preventie hoort in het basispakket. 'Voorkomen is beter dan genezen' is een binnen de SP veel gehoorde leus. Al in de jaren zeventig stonden SP-campagnes aan de wieg van het bevolkingsonderzoek naar baarmoederhals- en borstkanker. We moeten niet alleen ziektes behandelen, maar vooral ook voorkomen dat mensen ziektes krijgen. Dat begint al jong: door te zorgen voor meer gymlessen op school, voor meer ruimte om buiten te spelen en voor regelingen die het ook voor arme kinderen mogelijk maken om te sporten. Daarnaast willen wij programma's die overgewicht en verslaving aan roken, alcohol en drugs aanpakken. En werknemers zouden beter beschermd moeten worden tegen beroepsziektes.

Nu sterven per dag tien mensen aan de gevolgen van beroepsziektes. De politiek praat erover maar van concrete maatregelen is geen sprake. De aanpak van sociaal-economische gezondheidsverschillen én veel meer preventieve zorg verkleinen de tweedeling. Ook een solidair zorgstelsel doet dat, in tegenstelling tot het huidige stelsel. In maart bleek uit onderzoek van Binnenlands Bestuur dat een kwart van alle hulpbehoevenden afziet van zorg vanwege de kosten. Een bezoek aan de tandarts lijkt een luxe te worden. Het Centraal Bureau voor de Statistiek becijferde in maart dat 30 procent van de mensen met een laag inkomen vorig jaar niet naar de tandarts is geweest. Niet alleen de armsten maar ook mensen met een middeninkomen mijden door de hoge kosten steeds vaker zorg. Het zorgfonds en het afschaffen van het eigen risico zullen belangrijk zijn in het tegengaan van de tweedeling. Via het zorgfonds kan iedereen de zorg krijgen die hij of zij nodig heeft en het biedt meer dan het huidige uitgekleden basispakket. Het afschaffen van het eigen risico zorgt ervoor dat de boete op ziek zijn verdwijnt, die nu mensen met lagere inkomens het hardst treft.

ZORG VOOR GOEDE MEDICIJNEN

Wetenschappelijke doorbraken hebben ervoor gezorgd dat sommige ziektes helemaal niet meer voorkomen, andere ziektes zijn steeds beter te behandelen. Er zijn nog veel wetenschappelijke doorbraken nodig. Een ander zorgsysteem maakt meer doorbraken mogelijk. Grote farmaceutische bedrijven hebben nu veel macht. Zij wekken graag de indruk dat zij veel investeren in medicijnonderzoek, maar de feiten zijn anders. Uit onderzoek van de Europese Commissie blijkt dat ze veel meer uitgeven aan marketing dan aan preklinisch onderzoek; 2,3 miljard meer om precies te zijn. Onderzoek is nu veelal gericht op medicijnen waaraan verdiend kan worden (blockbusters) en aan medicijnen die

varianten zijn op bestaande geneesmiddelen (me too medicijnen). Grote doorbraken blijken veelal van publiek onderzoek te komen. Op medicijnen zitten vaak grote winstmarges. Volgens de Europese Commissie is de winst gemiddeld 30 procent van de omzet, op sommige medicijnen 80 procent. De farmaceutische industrie is zeer machtig en beïnvloedt onderzoek en onderzoekers. Niet zelden komt zij in opspraak. Bijvoorbeeld als resultaten van onderzoek niet of verkeerd worden gepubliceerd. Of als ze artsen beïnvloedt door ze niet de beste, maar de meest lucratieve medicijnen te laten voorschrijven.

De zorg wordt onnodig duur door de enorme winsten en hoge kosten voor marketing van Big Pharma. Dat geld kan beter gebruikt worden om de zorg goedkoper en beter te maken. De SP wil dat er fors wordt geïnvesteerd in onderzoek naar nieuwe medicijnen en behandelingen. Dat moet publiek onderzoek zijn. De SP wil daarom een nationaal fonds geneesmiddelenonderzoek. Nieuwe ontdekkingen worden niet langer door Big Pharma gepatenteerd en op de markt gebracht, maar we kiezen voor Small Pharma, geen patenten, geen winstoogmerk en beschikbaarheid voor iedereen die het nodig heeft. Onderzoek en onderzoeksresultaten worden openbaar gemaakt. We gaan

van privaat naar publiek. Zorggeld gaat naar zorg en de macht van de farmaceutische industrie wordt aan banden gelegd.

ZORG VOOR ONS ALLEMAAL

Het huidige stelsel draait om marktwerking; wij willen een stelsel dat draait om samenwerking. Marktwerking heeft de zorg niet beter gemaakt maar wel duurder. Marktwerking werkt niet. De private belangen zijn vaak in strijd met de belangen van zorgverlener en patiënt. Door bureaucratie, winst en het oppotten van zorggeld wordt de zorg onnodig duur.

We kiezen voor een systeem op menselijke maat, waarin de patiënt en de zorgverlener centraal staan. Waar dat mogelijk is, kiezen we voor zorg in de buurt. We kiezen voor het behoud van kleinschalige ziekenhuizen door het invoeren van een fusiestop. Het grootste deel van de ziekenhuiszorg is basiszorg en die organiseren we zoveel mogelijk dichtbij. We maken ruimte voor kleinschalige huisartsendiensten, vooral op het platteland. We versterken de eerste lijn door verlaging van de praktijknorm voor huisartsen, uitbreiden van kleinschalige gezondheidscentra in de buurt, poliklinieken en (preventieve) GGZ. Investeren in de eerste lijn en kleinschaligheid wordt ruimschoots terugverdiend

doordat er minder van de duurdere tweedelijnszorg gebruik zal worden gemaakt. De huisarts behandelt 96 procent van de zorgvraag voor 4 procent van het totale budget. Door thuiszorg, verpleging, verzorging en dagbesteding in de wijk te organiseren kunnen mensen langer zelfstandig op een voor hen vertrouwde plek blijven wonen. Ook verzorgings- en verpleeghuizen organiseren we op kleine schaal, in de buurt, net als de (instellings)zorg voor gehandicapten.

Ook zorg voor kinderen organiseren we beter. Met consultatiebureaus en jeugdzorg zoveel mogelijk in de buurt, met schoolartsen en schooltandartsen.

De professionals in de zorg moeten veel meer zeggenschap krijgen bij het vaststellen van de zorgbehoefte. Maar ook patiënten krijgen meer te zeggen. Zij moeten zelf kunnen bepalen welke zorg ze willen. Als zorginstellingen niet in staat zijn om zorg op maat te bieden dan horen zij de middelen te krijgen om het zelf te regelen, bijvoorbeeld via een verbeterd persoonsgebonden budget (pgb). De SP wil een zorgzame samenleving. We ondersteunen mensen die zorgen voor anderen, de mantelzorgers en vrijwilligers, veel beter dan nu het geval is.

ZORG IS GEEN SCHADEPOST

De SP gaat in deze campagne voor de maatschappelijke winst. Het huidige systeem dat draait om de markt heeft geen winst opgeleverd voor diegenen waar het in de zorg om hoort te gaan: de patiënt en de zorgverlener. Wij gaan voor een zorgstelsel zonder winstoogmerk. Een systeem met goede zorg voor iedereen. Een systeem waarin de tweedeling tussen arm en rijk en ziek en gezond wordt teruggedrongen. Met het nationale zorgfonds zonder eigen risico wordt zorg weer betaalbaar voor de lagere en middeninkomens.

De gezondheidszorg mag wat kosten. Gezondheid is een van de belangrijkste zaken in het leven. Zorg is geen schadepost maar van grote waarde. Zij is waardescheppend als belangrijke voorwaarde voor maatschappelijke participatie en een bron van menselijk geluk. Beschaving heeft haar prijs.

ZORG MOET WEER OVER MENSEN GAAN

Teks: Tijmen Lucie

Het Alternatief voor de Zorg is het zevende boek in een serie over beroepseer. Het gaat over de geweldige zorg die door artsen, verpleegkundigen, mantelzorgers en vrijwilligers wordt verleend en over mooie initiatieven om de zorg beter te maken. Maar het gaat ook over de frustratie en het onbegrip bij veel patiënten en zorgverleners over het beleid dat vanuit de overheden komt, waarin het doel van kostenbeheersing alle middelen heiligt.

Tien jaar kostenbeheersing en marktwerking heeft er niet toe geleid dat de zorg goedkoper of beter is geworden. Integendeel: onderzoek wijst uit dat er geleidelijk steeds minder geld en tijd naar daadwerkelijke zorg is gegaan. Elke van Ark laat in haar bijdrage zien dat in Nederland in 2011 rond de 20 procent van de totale kosten van ziekenhuizen aan

overhead werd besteed. Alleen de Verenigde Staten scoorden internationaal gezien hoger, met 25,3 procent. Van Ark haalt verder onderzoek aan uit 2010 waaruit naar voren komt dat in alle zorgsectoren tezamen maar liefst 38 procent van de tijd van zorgverleners werd besteed aan taken die op geen enkele wijze met de zorg zelf te maken hadden.

Ook het vertrouwen tussen de verschillende partijen in de zorg is sterk verminderd. Corné van der Meulen beschrijft hoe zorgverleners en burgers nauwelijks nog vertrouwen hebben in de zorgverzekeraars. En omgekeerd hoe zorgverzekeraars zorgprofessionals en burgers systematisch wantrouwen.

De disciplineringsoperatie van de afgelopen tien jaar heeft zorgorganisaties en zorgverleners volgens de auteurs 'ingewikkeld, duur, slaafs en bureaucratisch' gemaakt, waardoor hun belangrijkste taak – goede en humane zorg leveren voor patiënten – in het gedrang is gekomen. Te veel geld gaat naar bureaucratie die de zorg niet beter maakt, terwijl de innerlijke motivatie van zorgverleners niet of nauwelijks wordt gezien of benut.

ALTERNATIEVEN

Na analyses van wat er mis is met het huidige zorgstelsel, komen in het tweede deel van het boek verschillende initiatieven en ideeën aan bod, die de zorg in Nederland wezenlijk hebben verbeterd of nog zullen verbeteren. Zo zal in Utrecht in 2017 een landelijk centrum voor de behandeling van en het onderzoek naar kinderkanker geopend worden om kennis en kunde op dit gebied te bundelen. In Maastricht wordt al volop geëxperimenteerd met anderhalvelijnszorg, waarbij medisch specialisten en huisartsen nauw samenwerken om te voorkomen dat mensen in het ziekenhuis belanden. En Buurtzorg Nederland heeft laten zien dat je in de thuiszorg helemaal

geen managers nodig hebt om goede en betaalbare zorg te verlenen.

HET ROER MOET OM

De laatste jaren komen zorgverleners ook zelf steeds meer in actie om het stelsel te bekritisieren en te veranderen. Meest in het oog springende voorbeeld is Het Roer Moet Om, een beweging van huisartsen die in 2015 in opstand kwam tegen de zorgbureaucratie en de afgedwongen marktwerking. Een deel van hun eisen is inmiddels ingewilligd, een ander deel zal nog verder worden besproken. Naar verwachting gaat er wel het een en ander voor de huisartsen verbeteren, maar daar mag het van de auteurs van *Het Alternatief voor de Zorg* niet bij blijven. 'Voor een echte kanteling zullen heel veel meer zorgverleners en patiënten de handen ineen moeten slaan,' schrijven zij. Goede en betaalbare zorg is volgens hen alleen mogelijk als het gehele zorgstelsel dienstbaar wordt gemaakt aan de relatie tussen patiënt en zorgverlener. Dit punt benadrukken zij nog eens in het manifest 'Beroepseer + zorg op maat = het alternatief', waarmee het boek wordt afgesloten.

CONCLUSIE

De grootste meerwaarde van Het Alternatief voor de Zorg is dat er niet alleen wordt beschreven wat er mis is met het huidige zorgstelsel, maar dat er ook een alternatief wordt geboden voor een betere organisatie van de zorg. Een aantal inspirerende voorbeelden laten zien dat een zorgstelsel waarbij de relatie tussen patiënt en zorgverlener centraal staat, wel degelijk mogelijk is. Er is nog wel een lange weg te gaan om dat doel te bereiken. Het zal niet gemakkelijk zijn om de huidige machtsverhoudingen in de zorg te doorbreken, maar zoals het spreekwoord zegt: zonder strijd, geen overwinning.

Jos de Blok, Herman Suichies, Lewi Vogelpoel & Thijs Jansen (redactie)
Het alternatief voor de zorg. Humaniteit boven bureaucratie
Uitgeverij Boom

SPANNING

het maatjesbord

ONGELIJKHEID, DAAR KUNNEN WE VEEL AAN DOEN

ONGELIJKHEID, DAAR KUNNEN WE VEEL AAN DOEN

‘Ongelijkheid is de grootste uitdaging van onze tijd’, aldus de Amerikaanse president Obama. Niet alleen hij, maar ook internationale organisaties als de OESO, het IMF, de Wereldbank en wetenschappers als Wilkinson, Stiglitz en Piketty hebben de afgelopen jaren gewezen op de politieke, sociale en economische gevaren van toenemende economische verschillen binnen landen. Ook in Nederland neemt de kloof tussen de top en de rest van de maatschappij toe, zo laten onder meer studies van de WRR en het SCP zien.

Voor *Spanning* reden om een geheel nummer te wijden aan het thema ongelijkheid, waarbij de focus vooral ligt op jongeren, omdat zij in toenemende mate te maken krijgen met ongelijke kansen en uitkomsten. Recent nog bleek uit een internationaal vergelijkend onderzoek van adviesbureau McKinsey dat ook in Nederland kinderen minder financiële middelen zullen hebben dan hun ouders, als het huidige neoliberale beleid wordt doorgezet.

ROOD-voorzitter Merel Stoop sprak met verschillende jongeren over hoe zij ongelijkheid ervaren. Gelukkig zijn we in Nederland nog niet zover als in de Verenigde Staten, waar de klassensamenleving een feit is, zoals Robert Putnam in zijn nieuwste boek *Our Kids* treffend beschrijft. Maar we gaan wel

die kant op, want door de flexibilisering van werk en wonen staat de bestaanszekerheid van steeds meer (jonge) mensen op het spel.

SP-wethouders Laurens Ivens en Paulus Jansen proberen, tegen de stroom in, de tweedeling in hun steden Amsterdam en Utrecht zoveel mogelijk te voorkomen. In het college zijn zij daartoe veel beter in staat dan in de oppositie, zo stellen beiden.

Vraag is nu wat te doen tegen de toenemende sociaaleconomische ongelijkheid. Volgens onderwijs-socioloog Paul Jungbluth zou je moeten beginnen met de uitbesteding van de publieke sector ongedaan te maken. Pas als de overheid weer zeggenschap heeft over het onderwijs zou je werkelijk iets kunnen doen aan de kansongelijkheid. Tweede Kamerlid Jasper van Dijk haakt hier op in door een meerjarig investeringsplan te presenteren dat een einde moet maken aan de groeiende tweedeling in het onderwijs tussen kansrijke en kansarme leerlingen.

De Britse econoom Tony Atkinson gelooft niet in gelijke kansen als de verschillen in inkomen en vermogen te groot zijn. Daarom lanceert hij in zijn laatste boek *Ongelijkheid, wat kunnen we eraan doen?* vijftien concrete voorstellen om de economische ongelijkheid aan te pakken.

Maar met alleen voorstellen kom je er niet, betoogt David Hollanders. Je zult ze ook moeten afdwingen, door de strijd aan te gaan met de politieke en economische machthebbers. En precies dat beoogt het SP-verkiezingsprogramma.

INHOUD

- 3 **ONGELIJKHEID MAAKT MEER KAPOT DAN JE LIEF IS**
- 8 **ARMER DAN HUN OUDERS**
- 9 **JONGEREN HEKELEN TOENEMENDE ONGELIJKHEID EN WILLEN VERANDERING**
- 13 **WELKE TOEKOMST HEBBEN ONZE KINDEREN?**
- 14 **‘BESTAANSONZEKERHEID GRIJPT OM ZICH HEEN’**
- 17 **‘IN HET COLLEGE KUNNEN WE VEEL MEER BETEKENEN DAN IN DE OPPOSITIE’**
- 20 **‘EEN RUIM GEFACILITEERD KANSENBELEID ZOU VAN MIJ MOGEN’**
- 23 **KABINET VERGROOT TWEDELING IN ONDERWIJS**
- 25 **ONGELIJKHEID IS PRECIES DE BEDOELING**
- 27 **‘STRIJD TEGEN ONGELIJKHEID IS TAAK VOOR DE HELE REGERING’**
- 30 **DE PLANNEN VAN DE SP**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Sandra Beckerman

Herman Beekers

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Beeldredactie

Nynke Vissia

Redactieraad

Tiny Kox

Ronald van Raak

Hans van Heijningen

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

Basisschool de Maatjes in Baarn. Hier heeft ieder kind een maatje in de klas, ze helpen elkaar op elk gebied.

© Sabine Joosten/Hollandse Hoogte

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

ONGELIJKHEID MAAKT MEER KAPOT DAN JE LIEF IS

Tekst: Herman Beekers Illustratie Len Munnik

De redenering was eenvoudig en werd tientallen jaren voor zoete koek geslikt: meer economische ongelijkheid tussen mensen geeft meer prikkels om de ladder van het succes te beklimmen en te investeren. En dus zorgt meer ongelijkheid voor meer economische groei, en daar profiteert iedereen van. Maar die vlieger gaat niet op.

Dat economische ongelijkheid via concurrentie leidt tot meer welvaart voor iedereen, is een van de kernwaarden in het neoliberale denken dat sinds de jaren tachtig de westerse wereld in zijn greep heeft. De ongelijkheid is dan ook welbewust fors opgevoerd, onder meer door verlaging van de belastingen op topinkomens, vermogens en bedrijfswinsten. En door enorme vergroting van de beloningsverschillen in de bedrijven zelf.

De laatste jaren echter klinken steeds luider tegengeluiden. De Franse

econoom Thomas Piketty bewijst in zijn spraakmakende boek *Kapitaal in de 21ste eeuw* dat als we niet ingrijpen de vermogensongelijkheid overal in de wereld steeds groter zal worden. Simpelweg doordat vermogen meer rendement oplevert dan arbeid. Piketty voorziet desastreuze gevolgen: ongelijkheid ondermijnt de democratie en is een voedingsbodem voor populisme, nationalisme en racisme. Ook IMF, Wereldbank en OESO – instituten die moeilijk te verdenken zijn van linkse sympathieën – waarschuwen voor de gevolgen van de groeiende ongelijkheid. Die blijkt namelijk

juist slecht voor de economische groei. Landen met minder ongelijkheid kennen een hogere, duurzame groei. Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz beschrijft in *De prijs van ongelijkheid* hoe het overheidsbeleid in de Verenigde Staten ontstellend veel welvaart én macht in handen van de ‘one percent’ heeft gebracht, ten koste van zorg, onderwijs en sociale mobiliteit voor de overgrote meerderheid.

SOCIALE GEVOLGEN VAN ECONOMISCHE ONGELIJKHEID

Het rijtje onderzochte nadelige effecten van economische ongelijkheid is lang. Een hoge ongelijkheid doet het vertrouwen in mensen, instituties en de economie afnemen, de armoede vergroten, de sociale mobiliteit afvlakken; leidt tot ondemo-

cratische machtsconcentraties, remt de economische groei, vermindert de sociale cohesie, vergroot gezondheidsproblemen, enzovoorts. Ongelijkheid wordt, kortom, steeds vaker gezien als bron van sociale, economische en politieke problemen.

Ga maar na. Ongelijkheid betekent in eerste instantie dat de ene mens meer ‘heeft’ dan de ander: een mooier huis, een betere auto, of twee, duurdere kleding, vaker vakantie. Tot zover lijkt dat redelijk onschuldig. Veel mensen vinden dat je best meer mag hebben in ruil voor een grotere inzet of een grotere verantwoordelijkheid. Maar kijk eens naar de neveneffecten van ongelijkheid in bezit. De armere heeft niet alleen een kleinere woning, dat huisje staat gemiddeld ook in een omgeving met meer lawaai, meer luchtvervuiling, minder verkeersveiligheid, minder speelgelegenheid, minder groen en een grotere kans op een AZC in de buurt. Starters op de woningmarkt met een ‘normaal’ inkomen komen niet in aanmerking voor een koopwoning én niet voor een sociale huurwoning. Zij wonen noodgedwongen bij de ouders in. Mensen met lagere inkomens kunnen minder besteden aan culturele activiteiten, opleiding, sport, ontspanning, mantelzorg; en raken zo gemakkelijk sociaal buitengesloten. De armere heeft het ook veel moeilijker zijn of haar recht te halen. Want klassenjustitie bestaat nog steeds. Werklozen en allochtonen worden vaker dan anderen tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf veroordeeld. Boetes treffen armere mensen harder dan rijkere. Armere mensen hebben steeds moeilijker toegang tot het recht, door griffierechten die van jaar op jaar verhoogd worden en

afnemende rechtshulp met enorme stijging van de eigen bijdrage in de laagste inkomenscategorie. Enzo-voort. Economische ongelijkheid leidt dus tot – veel schadelijker – sociale ongelijkheid.

HOE ONGELIJKHEID ONDER JE VEL GAAT ZITTEN

In hun studie *The Spirit Level* onderzoeken de epidemiologen Richard Wilkinson en Kate Pickett de maatschappelijke gevolgen van inkomensverschillen in een reeks van landen. Zij stellen vast dat er een sterk verband is tussen de mate van inkomensongelijkheid en het voorkomen van sociale en **#gezondheidsproblemen**. Ze wijzen op negatieve effecten zoals een gemiddeld slechtere fysieke en mentale gesteldheid, meer obesitas, drugmisbruik, geweld en tienerzwangerschappen, meer gevangenisstraffen, een lager welzijn van kinderen, geringere onderwijsprestaties, minder sociale mobiliteit en minder sociaal vertrouwen. Niet in de *armere landen*, maar in de *ongelijkere landen*. In de vorige Spanning legde Wilkinson uit hoe dit verband tot stand komt: ‘Ongelijkheid tast onze sociale relaties aan. Slechte relaties zorgen voor stress.’ Zelfs een laag niveau van stress heeft al effect op de sterftcijfers. ‘Een lage status doet pijn. Dit wakkert bijvoorbeeld geweld aan. Een samenleving met veel ongelijkheid is gewelddadiger. Dit komt omdat mensen zich vernederd voelen.’

Meer gelijkheid bevordert samenwerking, onderlinge steun, vertrouwen, ontspanning. Meer ongelijkheid bevordert concurrentie, jaloezie, wantrouwen, stress. Volgens Wilkinson is je kindertijd een belangrijke periode, waarin de mogelijkheden

ontwikkeld worden om je aan te passen aan de wereld om je heen. In een ongelijke, competitieve wereld leert vechten voor jezelf, terwijl je in een gelijke wereld juist moet leren hoe je kunt samenwerken. De omstandigheden in je kindertijd zorgen voor een andere cognitieve en emotionele ontwikkeling. Ongelijkheid zorgt dat andere genen aan- en uitstaan en maakt je een ander mens. Gelijke samenlevingen zijn daardoor beter voor arm én rijk.

De Gentse klinisch psycholoog Paul Verhaeghe stelt in zijn praktijk hetzelfde vast als Wilkinson vanuit de statistieken: wie wij zijn, onze identiteit, wordt bepaald door de context waarin wij leven. Die context bepaalt op dit moment: wie geen succes heeft zal ziek zijn. De dwang tot succes en geluk blijkt een keerzijde te hebben: het leidt tot verlies aan zelfbesef, tot desoriëntatie en vertwijfeling. De mens is eenzamer dan ooit, beschrijft de hoogleraar in zijn boek *Identiteit*. Verhaeghe laat zien hoezeer de veranderde maatschappij doorwerkt in de hedendaagse individuele psychische problemen. Mensen komen met andere psychische klachten bij de psychiater dan voorheen.

Korte samenvatting van het voorafgaande: ongelijkheid maakt mensen ongelukkiger. Maakt iederéén ongelukkiger. Oók de mensen die materieel beter af zijn.

ONGELIJKHEID TUSSEN LANDEN

Tot zover bespraken we de ongelijkheid binnen afzonderlijke (westerse) landen en de gevolgen daarvan. Hoe zit dat met de ongelijkheid in de wereld?

#ENORME GEZONDHEIDSVerschillen

Naar de genoemde gezondheidsverschillen wordt al tientallen jaren onderzoek gedaan. Hoogopgeleiden leven 7 jaar langer – en 15 jaar langer zonder beperkingen (en ze eten trouwens dus ook veel meer uit de pensioenpot). De grootte van het gezondheidsverschil blijkt in de loop van de geschiedenis gelijke tred te houden met de grootte van de inkomensverschillen. Een

lagere sociaal-economische status leidt via ‘tussenliggende factoren’ tot een slechtere gezondheid. Die tussenliggende factoren zijn risicofactoren zoals een minder gezonde leefstijl (voeding, sport) en slechtere werk- en woonomstandigheden. Roken is een zwaarwegende factor, betoogde prof. Mackenbach in de laatste Spanning. Als we hebben vastgesteld dat

ongelijkheid leidt tot stress, hoeft het niet te verbazen dat meer stress leidt tot meer roken. Maar denk ook eens aan de onveiligheid op het werk, waarvoor zo weinig aandacht is. In 2013 liepen 458 duizend werknemers lichamelijk letsel of geestelijke schade op door een ongeval tijdens het werk. Dat komt overeen met 1 op de 15 werknemers in Nederland.

De ongelijkheid in de wereld is de laatste tientallen jaren alleen maar toegenomen. De 85 rijkste mensen bezit evenveel als de helft van de wereldbevolking, toonde Oxfam Novib aan. Directeur Farah Karimi: 'De financiële crisis heeft de kloof tussen de *haves* en *have-nots* nog groter gemaakt. Deze extreme ongelijkheid tussen arme landen en rijke landen – maar ook binnen de rijkste landen zelf – moet worden aangepakt. Het sprookje van de rijkdom die vanzelf leidt tot meer welvaart voor iedereen, is doorgeprikt.'

Ongelijkheid remt de ontwikkeling van arme landen en bevordert migratie. Thomas Piketty: 'Extreme ongelijkheid ondermijnt democratie. Als een kleine groep bijna alle economische middelen in handen heeft, bestaat het principe 'iedereen is gelijk' niet meer. Op papier mag ieders stem even zwaar tellen, in de praktijk heeft een klein groepje extreem rijken de touwtjes in handen. Daarnaast is ongelijkheid een voedingsbron voor populisme, nationalisme en racisme, omdat grote groepen zich buitengesloten voelen en hun onvrede willen uiten. Het is niet toevallig dat aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog de Europese ongelijkheid zeer groot was.'

'In arme landen is er een extra probleem: economische ongelijkheid remt ontwikkeling', stelt Piketty. 'De rijke elite sluist grote sommen geld naar Zwitserland, Parijs of Londen, terwijl dat gebruikt zou moeten worden om bijvoorbeeld onderwijs en infrastructuur te financieren. Dit is

een economisch drama. Economische ontwikkeling vereist sterke instituten en onderling vertrouwen. Het heffen van belasting is cruciaal om ontwikkeling te financieren, maar als de elite hier nauwelijks aan bijdraagt, ondermijnt dat de opbouw van een sterke economie met sterke instituten. De consequenties van ongelijkheid zijn in arme en opkomende landen veel groter en ernstiger dan in Europa of de Verenigde Staten.'

Het bestaan van wereldwijde ongelijkheid is een bron van (terechte) gevoelens van onvrede bij miljoenen die niet of nauwelijks in hun bestaan kunnen voorzien en vormt voor groepen terroristen een legitimering om geweld te gebruiken. Ongelijkheid en armoede die het gevolg is van de aantasting van de leefomgeving door klimaatverandering en milieuschade (uitputting van de grond, vervuiling, erosie) leiden bovendien tot migratie, die in vele landen aanleiding is voor conflicten.

HOE ERG IS DE ONGELIJKHEID IN ONS LAND?

Naar aanleiding van alle internationale commotie over ongelijkheid heeft de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid uitvoerig onderzocht hoe ons land er voor staat. Dat resulteerde in het rapport *Hoe ongelijk is Nederland?* (2014).

Meest opvallende vaststelling, door professor Bas van Bavel, in dit rapport: terwijl het beeld bestaat dat Nederland een van de meest gelijke landen ter wereld is, blijkt het vermogen in Nederland zeer ongelijk verdeeld. Schever dan in de meeste Europese

landen, schever zelfs dan in Groot-Brittannië en net zo scheef als in de Verenigde Staten. Een paar feiten: de drie rijkste Nederlanders bezitten meer dan ruim de helft van alle Nederlandse huishoudens bij elkaar. De bovenste 1 procent is goed voor bijna een kwart van het totale vermogen. De rijkste 10 procent van de Nederlandse huishoudens bezit 61 procent van het totale private vermogen. De onderste 60 procent van de Nederlandse huishoudens bezit slechts 1 procent van het totaal. Verrassende gegevens, vindt Van Bavel, hoogleraar aan de Universiteit Utrecht. 'Heel lang ging men ervan uit dat een land met een gelijkere inkomensverdeling, zoals Nederland, ook wel een meer gelijke vermogensverdeling zou hebben. Pas een paar jaar geleden kwam daar verandering in.'

Het private vermogen bedraagt in Nederland, voor zover waarneembaar, zo'n 1200 miljard euro. Een aanzienlijk deel van het vermogen onttrekt zich aan iedere registratie omdat het opgeborgen is in belastingparadijzen, en maakt dus geen deel uit van het onderzoek.

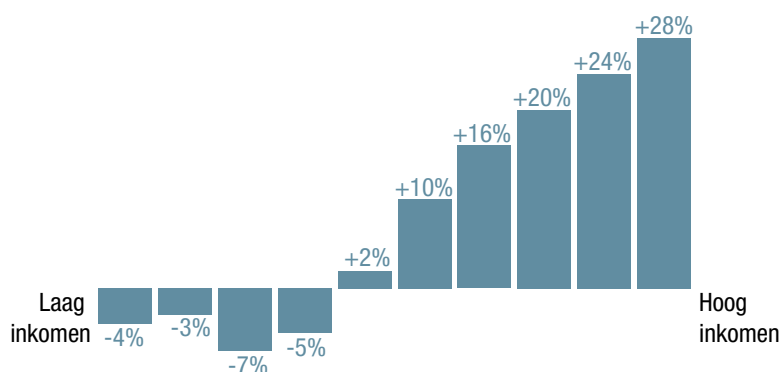
Maar al anderhalf jaar na verschijning van het rapport is de trend duidelijk: het aandeel van de rijkste 1 procent is twee jaar achter elkaar nog verder gegroeid, en nadert nu drie-tiende van de totale rijkdom. En de allerrijkste 0,1 procent van de huishoudens bezit nu meer dan een tiende van de totale private rijkdom.

Dezelfde trend is te zien in de inkomens, blijkt uit hetzelfde boek. Volgens de Amsterdamse hoogleraar Wiemer Salverda is de inkomensongelijkheid in Nederland weliswaar laag als je naar het hele plaatje kijkt. Maar de kloof tussen de uiteinden, de onderkant en de top, wordt steeds groter.

Dat beeld doemt ook op als puur naar de inkomens uit arbeid gekeken wordt. Hoogleraar arbeidsverhoudingen Paul de Beer vergeleek de ontwikkeling van de topinkomens in Nederland met het minimumloon. In 1990 verdiende een bestuurder uit de top 100 van Nederlandse bedrijven in iets minder dan twee weken hetzelfde als een minimumloner in een jaar. In 2011 had hij daar maar een week voor

INKOMENSONTWIKKELING VAN 1977 TOT 2015

Bevolking opgedeeld in 10 gelijke delen

Bron: WRR, *Hoe ongelijk is Nederland?*

nodig, voor de crisis in 2007 was dat even zelfs drie dagen. De crisis heeft een forse correctie in de topbeloningen aangebracht. Niettemin is de langjarige stijgende trend hierdoor niet ongedaan gemaakt.

Sinds 1977 zijn de lonen in Nederland aan de onderkant nauwelijks toegenomen. Tegelijkertijd zijn de lonen aan de bovenkant aanzienlijk gegroeid: de vloer van het loongebouw is nagenoeg hetzelfde gebleven, maar het plafond is aanzienlijk verhoogd.

TOENEMENDE ARMOEDE EN SCHULDEN

In 2014 zijn meer dan 1,4 miljoen mensen arm (ruim 8 procent van de Nederlandse bevolking), volgens CBS en SCP. Hun inkomen is minder dan het bedrag om in de minimale behoeften plus enige mate van sociale participatie te voorzien. De armoede is fors gegroeid sinds 2008. Uit cijfers van de Nederlandse Vereniging voor Volkskrediet blijkt dat zich in 2015 90.400 mensen hebben aangemeld voor schuldhulpverlening. In 2012 was dit aantal nog 84.500. De gemiddelde schuld steeg van 33.500 euro naar 42.900 euro.

Een nog wat groter deel van de Nederlandse huishoudens (14 procent) rapporteert moeilijk of zeer moeilijk rond te kunnen komen (CBS 2014). Dat ook niet-arme huishoudens moeite hebben om rond te komen, kan een kwestie van perceptie zijn, maar er kunnen ook factoren spelen zoals hoge woonlasten zonder perspectief op een goedkoper huis. Voor huurders met een laag inkomen is dikwijls geen financieel passende huurwoning beschikbaar. De hogere huur wordt maar ten dele gecompenseerd door de huurtoeslag. Andere oorzaken van het feit dat sommige niet-arme huishoudens toch moeilijk kunnen rondkomen, zijn hoge zorgkosten of aanpassingsproblemen bij een plotselinge inkomens terugval.

Een bijzondere vorm van schulden zijn huur- of hypotheekschulden, waardoor bewoners met ontruiming bedreigd worden. Het aantal huisuitzettingen bij woningcorporaties bedroeg 5550 in 2015. Huurachterstand blijkt de belangrijkste reden te zijn (84 procent). Met bijna 50.000

zittende huurders is het afgelopen jaar een betalingsregeling afgesproken. Ook woningeigenaren kampen met problemen bij de betaling van de woonlasten. In de laatste jaren is deze groep gegroeid doordat de woning minder waard werd. Een zogenaamde onderwaterhypotheek wordt problematisch als er verhuisd moet worden, bijvoorbeeld wegens een scheiding of verlies van werk. De afgelopen jaren waren er jaarlijks ongeveer 2.000 tot 3.000 executie-veilingen, een ruime verdubbeling sinds het begin van de crisis in 2008. Maar buiten deze veilingen, die gepaard gaan met zeer grote verkoopkortingen, komen zaken van woningeigenaren met betalingsproblemen in een onderhands verkoopcircuit terecht. Zodoende wordt het totale aantal huiseigenaren dat gedwongen uit huis moet, geschat op meer dan 10.000 per jaar.

Ons land telt ook steeds meer werkende armen. In totaal behoren er 596.000 Nederlanders tot deze groep: 356.000 volwassenen en 240.000 kinderen. In 1990 telde deze groep nog 'maar' 147.000 mensen zijn die wél werken, maar toch arm zijn.

ONDERWIJS GEEFT TOCH IEDEREEN EEN KANS?

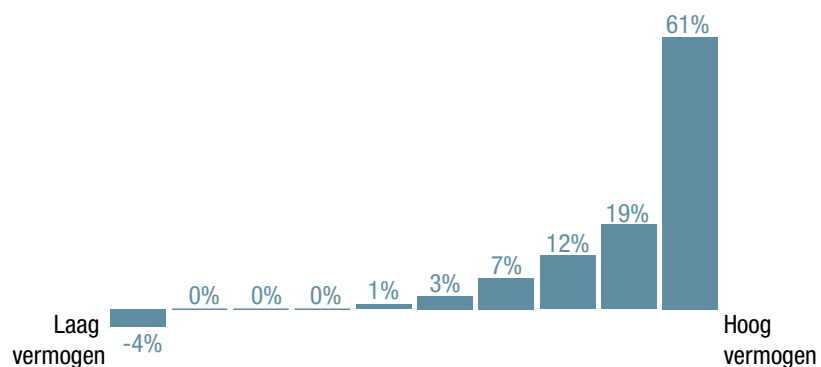
We hebben dus nog enkele straatlengten te gaan, waar het bestrijding van de ongelijkheid in Nederland betreft. Hoe doe je dat? Sinds de jaren zestig wordt zwaar ingezet op het bieden van gelijke kansen aan iedereen, via het onderwijs. Niet je afkomst moet bepalend zijn voor je vooruitzichten, maar je intelligentie in combinatie met je inzet. Van een klassenmaatschappij moest ons land zo veranderen

in een 'meritocratie', een maatschappij waarin je verdiensten maatstaf zijn voor je status. Deze aanpak via het onderwijs heeft geleid tot een enorme toename van het aandeel hoogopgeleiden in ons land. Maar wat blijkt de laatste tijd? Dat het opleidingsniveau van de ouders een (te) belangrijke rol speelt in de onderwijskansen van kinderen. Oftewel: de afkomst is wéér bepalend aan het worden. Dit hoeft niet te verbazen. IQ is voor een belangrijk deel erfelijk, evenals andere eigenschappen. En voor zover ze niet erfelijk zijn, heeft de (gezins-)omgeving grote invloed.

De Onderwijsinspectie constateerde dit voorjaar dat de kansongelijkheid in het onderwijs oploopt. De verschillen nemen toe tussen leerlingen met lager en hoger opgeleide ouders. Hierdoor krijgen veel kinderen met laag opgeleide ouders niet het onderwijs dat ze aan zouden kunnen en blijft talent onderbenut. Ze krijgen lagere basisschooladviezen en deze worden minder vaak bijgesteld op basis van de eindtoets. Ook in de eerste drie jaar van het voortgezet onderwijs stromen deze leerlingen vaker af. Bovendien gaan ze minder vaak naar het hoger onderwijs dan in eerdere jaren. Wat zijn de oorzaken hiervan? Hoogopgeleide ouders zijn meer betrokken geraakt bij de schoolloopbaan van hun kinderen. Zij kiezen bewuster en voor betere scholen. Hun kinderen gaan vaker naar huiswerkklassen en toetstrainingen en krijgen vaker medische indicaties wanneer ze op onderdelen achterblijven. Scholen spelen in op de vraag van ouders. Ze moeten wel, vinden ze, anders zoeken die een

VERDELING VAN HET NETTOVERMOGEN, 1 JANUARI 2012

Huishoudens opgedeeld in 10 gelijke delen

Bron: WRR / Van Bavel 2014 cbs

andere school en juist de betere leerling lopen ze niet graag mis. Leerlingen worden steeds vroeger op een bepaald niveau geplaatst. Leraren en schoolleider hebben, vaak onbewust, hogere verwachtingen van leerlingen van hoger opgeleide ouders. Zelfs minister Bussemaker zegt: 'Als je niet uitkijkt vindt het echte onderwijs in de schaduw plaats en zijn gewone scholen er alleen nog maar voor de kansarmen.' Ze laat daarom onderzoek doen naar de sociale effecten van privaat onderwijs, huiswerkbegeleiding en examen-training.

Dat het Nederlandse onderwijsstelsel ongelijkheid tussen kinderen van verschillende komaf in de hand werkt, is al heel lang bekend. Dé grote oorzaak daarvan is dat kinderen hier al op hun twaalfde, aan het eind van de basisschool, verdeeld worden over vmbo, havo en vwo. Keer op keer blijkt uit onderzoek dat dit nadelig is voor kinderen uit minder welgestelde gezinnen. Die hebben vaak meer tijd nodig om de achterstanden in te lopen die ze van huis uit meekrijgen, en als ze die tijd krijgen, komen ze uiteindelijk vaak inderdaad hoger uit. Het bewijs daarvoor is te vinden in al die landen waar die selectie op latere leeftijd plaatsvindt. In Nederland kennen we de 'middenschool', waar pas na een tweejarige brugperiode de keuze voor mavo, havo of vwo plaatsvond. Maar dit schooltype is nooit uit de experimentele hoek gekomen.

SP-Tweede Kamerlid Jasper van Dijk beschrijft op pagina 23 van deze *Spanning* hoe het zo ver kon komen én wat we eraan kunnen doen. En onderwijssocioloog Paul Jungbluth maakt op pagina 20 duidelijk hoe groot nog steeds de invloed van inkomensverschillen van ouders is op de onderwijskansen van kinderen. En hoe we die kansen eerlijker kunnen maken.

ALLES FLEX

Het aantal hoger opgeleiden is in ons land gestegen van 1 procent in 1960 naar 30 procent nu. Een geweldige groei, maar we zien sinds de jaren tachtig ook steeds meer de keerzijde: een goede opleiding biedt minder en minder de zekerheid van een vaste baan, een goed inkomen en een hoge

#GELIJKE KANSEN EN GELIJKE UITKOMSTEN

Bijvoorbeeld: Nederland telt 2,5 miljoen laaggeletterden; mensen die zo slecht kunnen lezen, schrijven en informatie verwerken dat ze niet volwaardig kunnen functioneren in de maatschappij. De helft heeft geen werk, velen hebben een slechte gezondheid. Al deze mensen hebben een 'gelijke kans' gehad in het onderwijs maar door tal van oorzaken is die kans hen ontglipt. Wellicht is bij één op de zoveel laaggeletterden sprake van een geestelijke beperking, maar bij alle anderen kunnen we echt gaan voor 'gelijke uitkomsten', namelijk een noodzakelijk minimum aan taalvaardigheid.

maatschappelijke status. Meer dan de helft van de nieuwe banen voor jongeren met een wetenschappelijke opleiding betreft een flexplek. Steeds meer jongeren zien zich gedwongen werk aan te nemen beneden hun opleidingsniveau. Een hele generatie groeit op in bestaansonzekerheid. Hoge studieschulden, geen vast werk, geen mogelijkheid een huis te kopen, een gezin te stichten, een pensioen op te bouwen. Geen land ter wereld kent meer flexibilisering dan Nederland. FNV-voorzitter Ton Heerts: 'Nederland is kampioen onzeker werk in Europa. De mentaliteit van 'zoek het zelf maar uit als werkende als je ziek bent, als je pensioen wilt, of als je werkloos wordt' raakt ons steeds meer.' Eerder constateerde directeur-generaal Guy Ryder van de *International Labour Organisation* (ILO), de arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties, dat geen van de 186 landen die lid is van de ILO zoveel zelfstandigen, tijdelijke banen en deeltijdwerk heeft als Nederland. De flexibilisering van de arbeidsmarkt draagt bij aan nog grotere ongelijkheid. ROOD-voorzitter Merel Stoop sprak met jongeren over hun beleving van deze neoliberale combinatietang (zie pagina 9). In deze *Spanning* ook een gesprek met journalist en activist Roel Griffioen. 'Als de ongelijkheid toeneemt, wordt de strijd om de restjes bestaanszekerheid heviger en delven degenen met minder geld en minder sociaal kapitaal het onderspit. Voor wonen en werken geldt dat heel sterk. Als je

flexwerker bent verdien je 35 procent minder dan je collega met een vast contract. Dat betekent dat je kwetsbaarder bent op de woningmarkt en dat op steeds meer terreinen de vaste grond onder je voeten verdwijnt. Je krijgt dus meer een scheiding tussen mensen die het nog goed voor elkaar weten te krijgen en mensen die steeds verder wegzakken.'

JA, AAN ONGELIJKHEID KUNNEN WE VEEL DOEN

Ongelijkheid tiert dus welig en de gevolgen zijn funest. Maar ongelijkheid is geen natuurwet en er kan wel degelijk wat aan gedaan worden. Dat stelt bijvoorbeeld Anthony Atkinson, de Britse econoom die zich al sinds de jaren zestig bezighoudt met ongelijkheid en de bestrijding ervan. Het artikel 'Strijd tegen ongelijkheid is taak voor de hele regering' geeft een overzicht van de maatregelen die hij bepleit in zijn laatste boek *Ongelijkheid, wat kunnen we eraan doen?* én op pagina 27 een interview met de hoogleraar over de impact van zijn voorstellen. Atkinson beperkt zich in zijn maatregelen tot het economisch vlak: de verdeling van inkomens en vermogens en de machtsposities om hierop in te grijpen. Als we Paul Jungbluth en Jasper van Dijk gelezen hebben begrijpen we dat er óók op het gebied van onderwijs maatregelen moeten komen die zorgen voor niet alleen meer gelijke kansen, maar ook meer **#gelijke uitkomsten**. En er zijn nog veel meer maatregelen denkbaar: om gelijkere kansen op fatsoenlijke huisvesting te realiseren; meer rechtsgelijkheid; meer toegang tot cultuur en sport. Maar willen de heersende politieke partijen wel van de ongelijkheid af? Of is ongelijkheid precies de bedoeling, zoals David Hollanders op pagina 25 betoogt. Door de neoliberale politici wordt de toenemende ongelijkheid meestal genegeerd, goedgepraat of gebagatelliseerd. Deze politici gaan ook rustig verder de laatste restjes bescherming en bestaanszekerheid af te breken. Denk aan Pechtolds 'vaste baan voor iedereen', oftewel de baan zonder ontslagbescherming, denk aan de aanvallen om de pensioenfondsen te vermarkten, denk aan Bloks flexibilisering van de huurmarkt. Het is hopelijk zo dat ze hiermee hun eigen graf graven.

ARMER DAN HUN OUDERS

Tekst: Tijmen Lucie

Na de Tweede Wereldoorlog was – op een korte periode begin jaren zeventig na – de verwachting van de meeste ouders dat hun kinderen het beter zouden krijgen dan zij. Die tijd lijkt nu voorbij, stelt adviesbureau McKinsey.

Toekomstige generaties zullen het niet meer vanzelfsprekend beter krijgen. Deze trendbreuk constateert het adviesbureau McKinsey in het lijvige rapport *Poorer than their parents? Flat or falling incomes in advanced economies*.

Zeker sinds de crisis van 2008 leeft deze angst bij veel mensen in westerse landen. Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelde begin dit jaar nog dat 66 procent van de Nederlanders verwacht dat toekomstige generaties het slechter zullen krijgen. McKinsey laat nu met harde cijfers zien dat deze vrees gegrond is. Tussen 1995 en 2004 ging minder dan 2 procent van de burgers in 25 westerse landen er in reëel inkomen op achteruit. In de tien jaar daarna – van 2005 tot 2014 – groeide dat cijfer naar tussen de 65 en 70 procent. Dit betekent dat in deze periode tussen de 540 en 580 miljoen mensen hun inkomen hebben zien stagneren of dalen. Bij ongewijzigd beleid zal over tien jaar de koopkracht van vier op de vijf burgers verder zijn afgenomen.

Een belangrijke oorzaak voor deze terugval is de financiële crisis van 2008 en het daarop volgende trage herstel, vooral in de eurozone. Maar verder dan dit punt te benoemen gaan de onderzoekers van McKinsey niet. Uitvoeriger gaat het rapport in op ontwikkelingen op de arbeidsmarkt (vakbondsgraad, flexibilisering), demografische factoren (ontgroening, vergrijzing), macro-economische condities (groei, krimp), ontwikkelingen op de kapitaalmarkten (pensioenen en huizen) en beleidswijzigingen op het gebied van belastingen en inkomensoverdrachten (subsidies en uitkeringen).

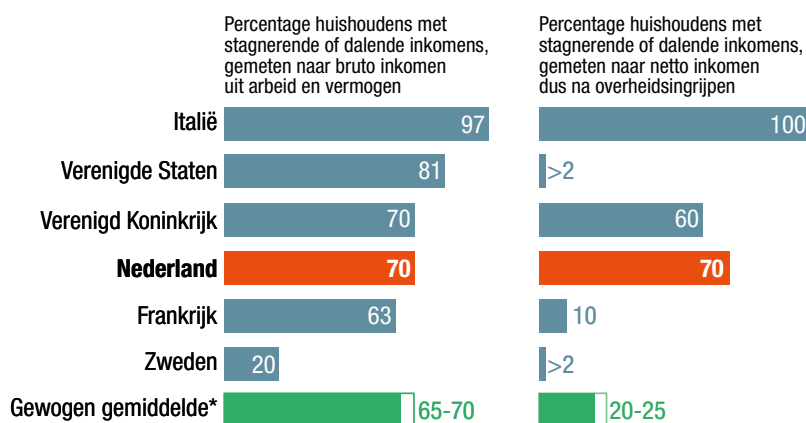
Interessant aan het onderzoek is dat Nederland een van de zes nauwgezet onderzochte landen is. De andere vijf zijn de VS, Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië en Zweden. Wat opvalt is dat maar liefst 70 procent van de Nederlandse huishoudens er sinds 2005 in besteedbaar inkomen (dus na belastingen en overdrachten) op achteruit is gegaan. Alleen Italië presteert op dit vlak nog slechter. Daar is nagenoeg iedereen erop achteruit gegaan. In Frankrijk heeft daarentegen maar 10 procent van de huishoudens het reëel besteedbaar inkomen zien dalen en in de VS en Zweden zelfs minder dan 2 procent. Deze enorme verschillen hangen samen met hoe

nationale overheden reageerden op de crisis, het gevoerde economisch en sociaal beleid en de kracht van de vakbonden. In geen van de onderzochte landen is het loonaandeel in het nationaal inkomen (de arbeidsinkomensquote) de afgelopen jaren zo sterk gedaald als in Nederland. Zelfs meer dan in de VS en Groot-Brittannië, waar vakbondsrechten sinds Thatcher en Reagan stelselmatig zijn afgebroken. Het tekent de doorgeschoten flexibilisering van de arbeidsmarkt en de meegaandheid van de vakbonden in ons land.

Volgens McKinsey moeten we de oorzaak voor de achteruitgang van de lonen exclusief zoeken in technologische verandering. Kort gezegd heeft technologische innovatie de prijs voor hooggeschoolde arbeid verhoogd en voor laaggeschoolde arbeid verlaagd. Deze verklaring staat in de economische wetenschap echter in toenemende mate ter discussie. Zo blijkt uit onderzoek van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) dat het verklarende aandeel van automatisering op de daling van de arbeidsinkomensquote nihil is. Veel bepalender zijn globalisering, flexibilisering van de arbeidsmarkt en financialisering (belastingontwijking).

En juist in deze factoren hebben multinationals nadrukkelijk de hand gehad. Terecht merkt financieel geograaf Ewald Engelen in zijn kritische bespreking van het McKinsey-rapport op dat die wel heel opzichtig buiten schot worden gehouden. Wat ook weer niet zo vreemd is, aangezien het grootbedrijf de belangrijkste broodheer is van het adviesbureau. Maar voor een goede analyse van de zorgwekkende sociaaleconomische ontwikkelingen die McKinsey zo treffend schetst, mag de rol van multinationals niet onbenoemd blijven. Net zo goed als neoliberale politici dragen multinationals verantwoordelijkheid voor de sterke inkomensdaling van grote groepen mensen.

STAGNERENDE EN DALENDE INKOMENS SINDS 2005

*Gemiddelde van 25 ontwikkelde economieën, rekening houdend met bevolkingsaantal

Bron: McKinsey Global Institute

Young & United in actie tegen het minimum jeugdloon.

Foto: Karen Veldkamp

JONGEREN HEKELEN TOENEMENDE ONGELIJKHEID EN WILLEN VERANDERING

Tekst: Merel Stoop

De patatgeneratie, de verloren generatie, generatie Y, millennials. Het is van alle tijden om de jonge generatie een aparte naam te geven. Wat is er aan de hand met de huidige generatie jongeren? Zijn de vooroordelen waar en zijn zij echt zo egoïstisch, hechten ze veel waarde aan geld en weinig waarde aan vastigheid?

Zes jongeren, in leeftijd variërend van 18 tot 33 jaar. Voor dit artikel vroeg ik hen naar hun leven nu, waar ze over tien jaar hopen te zijn en hoe ze tegen ongelijkheid aankijken. Van deze zes jongeren studeert de helft, de rest werkt.

Wat niet vreemd is, is dat de persoon met de meeste zekerheid (vast werk op zijn opleidingsniveau en geen studieschuld) het minst denkt dat er sociale ongelijkheid is. Jaap: 'Mijn ervaring tot nu toe is dat er voldoende vangnetten en mogelijkheden zijn, bijvoorbeeld de studielening, waardoor in principe iedereen kan studeren. Ik heb zelf een lening gehad van 12.000 euro en die is helemaal afbetaald. Ook hoor ik in mijn

omgeving eigenlijk niks over mensen die bepaalde dingen, zoals studeren, niet zouden kunnen.' Floor durft er nog geen uitspraken over te doen: 'Omdat ik nog studeer, heb ik niet het idee dat ik er al iets zinnigs over kan zeggen. Ik kan me wel voorstellen dat ik het ga ervaren als ik op zoek ga naar een huisje voor mezelf, in plaats van mijn studentenkamer.' Laura is afgestudeerd en ervaart wel degelijk ongelijkheid. 'Belangrijke zaken zijn niet altijd gelijk verdeeld. Bepaalde mensen of groepen mensen krijgen minder waardering. Er is niet altijd sprake van gelijke behandeling.' Ilona sluit zich daarbij aan: 'Door verschillende afkomsten en financiële omstandigheden zijn de kansen op

werk en opleiding niet eerlijk verdeeld.' Ook Danique benoemt kansongelijkheid: 'Ongelijkheid houdt onder meer in dat niet iedereen de kans krijgt om goed onderwijs te volgen.' Nipun werkt in de kinderopvang: 'Kinderen die van het speciaal onderwijs komen, hebben minder studierichtingen om uit te kiezen.'

ACHTERGROND: IN WELKE WERELD GROEIDEN ZIJ OP?

Na de Tweede Wereldoorlog kwam het postmodernisme op, een stroming die als belangrijkste kenmerk heeft dat al het weten cultureel bepaald is. In andere woorden: de waarheid bestaat niet, het ligt er maar net aan hoe je het bekijkt. Het is een directe diskwalificatie van stromingen, religies en ideologieën die claimen die 'waarheid' wel in pacht te hebben. En dat is niet zo gek, gezien de heersende ideologie tijdens de oorlog: het nationaalsocialisme. Dat had niets dan ellende gebracht. Maar ook de spanningen tussen Oost en West speelden een belangrijke rol. De wereld was na de oorlog 'opgeknipt' in twee delen: het kapitalistische deel met de Verenigde Staten als leidende factor en het communistische deel met de Sovjet-Unie als aanjager. Hoewel het postmodernisme na de Tweede Wereldoorlog aan een opmars begon, duurde het een aantal decennia voordat de invloed van de stroming echt merkbaar werd. De generatie na de Tweede Wereldoorlog kende namelijk wel degelijk meer gelijkheid. Nederland stond lange tijd in het teken van de wederopbouw. In de jaren vijftig, zestig en zeventig streefde men naar gelijke kansen voor iedereen. Denk bijvoorbeeld aan een minister-president als Joop den Uyl (premier van 1973 tot 1977), die de uitkeringen en de AOW verhoogde en een minimumloon invoerde. Bijna iedereen in Nederland verdiende redelijk, had vast werk en een huis. Tot de jaren tachtig eraan kwamen.

Aan de vooravond van de jaren tachtig, in 1979, schreef Jean-François Lyotard zijn invloedrijke boek *La condition postmoderne: rapport sur le savoir* (in het Nederlands verschenen onder de titel *Het postmoderne weten: een verslag*). Daarin kondigde hij het einde van de grote verhalen aan. Overkoepelende verhalen waren volgens hem onhoudbaar geworden door andere technologische vooruitgang. Door de toegenomen welvaart zouden niet langer economische verhoudingen leidend zijn, maar juist talige en symbolische verhoudingen. Eind 1979 brak eveneens de tweede oliecrisis in het Midden-Oosten uit. Hierdoor steeg de olieprijs in rap tempo, met economische gevolgen voelbaar over de hele wereld. Tegelijkertijd kwamen er in invloedrijke landen als de Verenigde Staten en Engeland conservatieve regeringen aan de macht, met aan het roer respectievelijk Ronald Reagan en Margaret Thatcher. Zij onderschreven het gedachtegoed van de Chicago School, een stroming die onder leiding van Milton Friedman pleitte voor veel meer vrije markt en het beperken van de invloed van de overheid. Ook in Nederland kwamen er rechtse kabinetten, Lubbers I en II, die de verzorgingsstaat flink op de schop namen. Het neoliberalisme, met een politiek van steeds verdergaande vermarkting, werd onder invloed van het postmodernisme ingezet. Want als er geen waarheid meer is, of als de waarheid per individu verschilt, dan komt juist dat individualisme centraal te staan. Zoek het allemaal zelf maar uit. Het postmodernisme ondermijnt iedere vorm van sociale cohesie, doordat een verbindende analyse er niet meer is, ofwel ontkend wordt.

In 1989, na een decennium van rechtse kabinetten in ons land, kwam de Partij van de Arbeid, onder leiding van Wim Kok, weer in de regering. Dat was Lubbers III, dus met het CDA. In datzelfde jaar kwam er met de val van de Berlijnse Muur een einde aan de Koude Oorlog. Oost- en West-Duitsland waren niet langer van elkaar gescheiden en de dreiging van een nucleaire oorlog werd een stuk kleiner. Kreeg Lyotard daardoor gelijk en eindigden hiermee de grote verhalen? De conservatieve filosoof Fukuyama stelt dat dit inderdaad het geval was. Volgens hem is de liberale democratie de ultieme vorm. In de jaren negentig van de vorige eeuw stelde Wim Kok, partij-leider van de Partij van de Arbeid, dat het afschudden van ideologische veren een bevrijding kan zijn. Hij had de daad al

Danique (18) volgt de opleiding Juridisch Administratief Medewerker (mbo) en heeft geen bijbaantje meer. Haar studieschuld blijft onder de 15.000 euro.

Ilona (19) doet een opleiding tot secretaresse (mbo) en werkt daarnaast als schoonmaakster. Haar studieschuld zal onder de 5000 euro blijven.

Floor (23) studeert Kunstgeschiedenis (wo). Ze heeft daarnaast een bijbaan als verkoopster en een studieschuld tussen de 25.000 en 30.000 euro.

Laura (23) heeft Taalwetenschappen gestudeerd (wo). Ze werkt als administratief medewerker, editor en student-assistent (geen vaste contracten) en doet vrijwilligerswerk bij een vluchtelingenopvang. Haar studieschuld bedraagt minder dan 10.000 euro.

Jaap (30) heeft Supply Chain Management gestudeerd (wo) en heeft een vaste baan op zijn opleidingsniveau. Hij heeft zijn studieschuld van onder de 15.000 euro afgelost.

Nipun (33) heeft Sociaal Pedagogisch Werk gestudeerd (mbo) en heeft een vaste baan bij een kinderopvang. Hij heeft geen studieschuld gehad.

* Op verzoek van de geïnterviewden zijn enkele voornamen gefingeerd.

bij het woord gevoegd door met liberale partijen in zee te gaan. Van 1994 tot 2002 kregen we in Nederland te maken met twee zogenoemde paarse kabinetten. De PvdA vormde een kabinet met de VVD en D66. De strijd was niet langer ideologisch, maar pragmatisch. Twee ogenschijnlijk tegenstrijdige partijen gingen met elkaar regeren, met D66 als een soort van smeermiddel. Maar ook daarna zagen we louter rechtse regeringen, die alles wat van ons allemaal is verder vermarktten en de zwakste schouders de zwaarste lasten lieten dragen. Ook daar werkte de PvdA vrolijk aan mee.

Mensen die nu jong zijn, zijn dus opgegroeid in een neoliberale samenleving. Een samenleving met (rechtse) politieke partijen die onder

ROOD op de bres voor goed en toegankelijk onderwijs.

invloed van het postmodernisme claimen niet langer ideologisch te zijn. Hun ideologie is de heersende, dus de status quo. Alsof het neoliberalisme geen ideologie is, maar een vaststaand feit. Door de (terecht) negatieve lading van het woord schreef de VVD in 2014 zelfs een boek getiteld *Neoliberalisme. Een politieke fictie*. In die zin kreeg Lyotard gelijk: als je de heersende ideologie accepteert als iets neutraals of zelfs als iets niet-bestaands, dan eindigt het verhaal. Maar betekent opgroeien in een neoliberale samenleving ook dat je deze accepteert?

HET ONTSTAAN VAN EEN SCHULDENGENERATIE

De afgelopen jaren is er voor jonge mensen veel veranderd. Denk dan aan heel concrete dingen, zoals het afschaffen van de studiefinanciering. Sinds de invoering van het schuldenstelsel is er al een afname van bijna 7 procent van het aantal eerstejaarsstudenten. Dat is niet zo gek, gezien de financiële drempels die de regering heeft opgeworpen om te kunnen studeren. Een gemiddelde schuld zal in dit stelsel zo'n 30.000 euro bedragen. En dat is nog maar een gemiddelde: de meeste studenten zijn vanwege allerlei redenen niet na vier jaar klaar met studeren. Door dit stelsel dreigt er een schuldengeneratie te ontstaan. In de Verenigde Staten zorgt dit al voor veel problemen. *The Guardian* schreef in maart nog over een meisje met een schuld van 125.000 dollar, terwijl ze haar studie niet eens had afgerond. Dat is een schuld waar

je je leven lang niet meer vanaf komt. Ook van de jongeren die ik sprak hebben er vijf een schuld (gehad), eentje richting de 30.000 euro. En drie van hen studeerden toen er nog wel studiefinanciering was. Ilona zegt erover: 'Veel jonge mensen kunnen geen studie beginnen omdat het te veel geld kost.' Voorstanders van het schuldenstelsel stellen dat het hebben van een schuld geen probleem is, want die betaal je met je goede baan zo af. Los van het perverse idee van geld lenen om een opleiding te kunnen volgen, is het niet zo'n feest. Veel jongeren die afgestudeerd zijn hebben of geen werk, of werk dat flink onder hun opleidingsniveau ligt.

Ook Laura ervaart dit. Zij heeft een masteropleiding afgerond, maar werkt als administratief medewerker en editor. 'Ik ben tevreden met mijn leven nu, ik hoop alleen op een vaste baan op mijn niveau.' Afgelopen jaar verscheen er een rapport van de Onderwijsinspectie waaruit blijkt dat de ongelijkheid in het onderwijs toeneemt. De inspectie concludeert dat de verschillen tussen leerlingen met lager en hoger opgeleide ouders toenemen. Het lijkt haast alsof we weer in de negentiende eeuw zijn beland: wie als dubbeltje is geboren, zal nooit een kwartje worden.

TUSSEN WAL EN SCHIP

De toenemende flexibilisering van de arbeidsmarkt is ook een goed voorbeeld van de neoliberale werkelijk-

heid. Veel jongeren zijn tijdelijk in dienst en worden ontslagen op het moment dat een werkgever ze een vast contract moet gaan aanbieden. Trouw schreef onlangs dat nog maar een kwart van de jongeren tussen de 20 en 25 jaar zelfstandig kan rondkomen. En uit cijfers van het CBS blijkt dat in 2015 maar liefst zeven op de tien afgestudeerden die werk vonden, een flexibel dienstverband had. Naast de factor onzekerheid, verdienen mensen met een flexcontract zo'n 35 procent minder dan hun collega's in vaste dienst. Flexwerkers zijn veel goedkoper dan mensen in vaste dienst, dus ergens is het wel begrijpelijk dat bedrijven er dol op zijn. Maar het gaat wel ten koste van de zeggenschap op de werkvloer. Mensen die vrezen voor hun baan, zijn niet geneigd om kritiek te leveren. Daarnaast zullen werkgevers niet snel investeren in (interne) opleidingen, want de werknemer is toch zo weer weg. Ilona: 'Ongelijkheid moet aangepakt worden, zodat de mensen die de minste kansen krijgen ook zekerheid hebben op een baan.'

De huizenmarkt is ook een rommeltje: een kamer vinden in studentensteden is een haast onmogelijke opgave, om nog maar te zwijgen over de wachtlijsten die er zijn voor betaalbare huurwoningen. Veel mensen vallen tussen wal en schip. Onder andere Trouw schrijft over mensen die nergens heen kunnen. Ze verdienen te veel voor huurtoeslag of een sociale huurwoning, maar ze krijgen door hun flexibele contract geen hypotheek bij de bank. Huren in de vrije sector is vaak geen optie, want het aanbod is klein waardoor de prijzen torenhoog zijn. Waar moet je dan naartoe? Sommige jongeren gaan noodgedwongen weer bij hun ouders wonen. Ze kunnen geen eigen leven opbouwen.

GROTE VERSCHILLEN

Ervaren de jongeren die ik sprak sociale ongelijkheid? Of denken ze dat zij het wel redden? Floor: 'Sommige mensen moeten, mede doordat hun ouders bijvoorbeeld deels arbeidsongeschikt zijn, meer geld voor hun studie lenen dan anders het geval was geweest. Ook ken ik mensen die vanwege hun leeftijd erg lang moesten solliciteren om aan een nieuwe baan te komen.' Laura: 'Ik werk als vrijwilliger bij vluchtelingen en ik zie daar veel

sociale ongelijkheid. Denk aan lang wachten tijdens de procedure, niet mogen werken, weinig geld, geen gelijke behandeling en discriminatie. Daarnaast ervaar ik in het algemeen vaak grote verschillen tussen arm en rijk in de samenleving. Bijvoorbeeld in mijn eigen familie, waarin mensen door persoonlijke omstandigheden – ziekte en het overlijden van andere familieleden – nooit een opleiding hebben gevolgd en daardoor niet aan werk kunnen komen.’

Kan je in Nederland bereiken wat je maar wilt? Volgens Jaap wel: ‘Er zijn voldoende uitkeringen en mogelijkheden, dus daar zal het niet aan liggen. Als je hard werkt, kan je een hoop bereiken.’ Volgens de anderen ligt dat toch anders. Laura: ‘Dit is natuurlijk niet altijd zo, er zijn altijd zaken waar je geen invloed op hebt, zoals je gezondheid, waar je wordt geboren en je capaciteiten. Niet iedereen krijgt dezelfde kansen en heeft dezelfde mogelijkheden.’ Ook Nipun ziet dit: ‘Het ligt eraan wat voor opleidingsniveau en wat voor middelen je hebt. En uit wat voor milieu je komt.’ Volgens Floor moet je bereid zijn offers te maken. ‘Denk aan meer geld lenen als je door wilt studeren, waardoor je al met 10-0 achterkomt. Maar uiteindelijk bereik je dan misschien wel wat je wilt, ook al kun je pas later dan je hoopte bijvoorbeeld een hypotheek krijgen. Persoonlijke omstandigheden kunnen natuurlijk voor uitzonderingen zorgen.’ Ilona zegt erover: ‘Je kan alles bereiken als je veel geld hebt.’

OPTIMISME EN ZORGEN

In zestien Europese landen loopt het grootschalige project *Generation What*, dat probeert een beeld te schetsen van de huidige generatie 15- tot 34-jarigen. Omroep BNN voert dit uit in Nederland. Allerlei vragen komen daarbij aan bod: over politiek, over de liefde en over werk. Wat opvalt, is dat de antwoorden over maatschappelijke thema's in dit grootschalige onderzoek grotendeels overeenkomen met het beeld van de jongeren die ik interviewde.

Er komt een positief beeld uit over de toekomst: 86 procent van de jongeren die meededen aan het onderzoek denkt in zekere mate bij de mensen te

horen die de meeste kans hebben op een succesvol leven. En 77 procent is optimistisch over de toekomst. Over het heden zijn de resultaten een stuk negatiever. Zo is 83 procent van de deelnemers het eens met de stelling dat banken en geld de wereld regeren. 77 procent stelt dat er te veel ongelijkheid is. Ook maken veel jongeren zich zorgen over het vinden van een baan: maar liefst 42 procent. Onder studenten is dat zelfs 49 procent. 65 procent van de jongeren zegt dat er te veel individualisme is. 80 procent zegt dat er te veel armoede is. 75 procent zegt dat de kloof tussen arm en rijk steeds groter wordt. 82 procent zegt dat geld te belangrijk wordt gevonden in de hedendaagse samenleving. Danique: ‘Voor mij zijn de belangrijkste dingen in het leven vrijheid van studie en dat iedereen gelijk wordt behandeld.’

Dat biedt hoop voor de toekomst. Jongeren ervaren en erkennen de problemen van de neoliberale samenleving, maar denken dat hun toekomst er rooskleurig uitziet. Is dat omdat ze individualistisch zijn en denken dat rampspoed hen niet overkomt? Integendeel. 67 procent van de jongeren zegt dat je het niet redt in het leven zonder sociaal te zijn. We moeten het samen doen. De politiek wordt niet vertrouwd, maar vakbonden wel. 60 procent van de

jongeren heeft vertrouwen in de vakbond. Dat hebben we afgelopen jaar ook gezien. Beweging Young & United, gestart door FNV, zag het licht en overwon. Jongeren knokten samen tegen het onrechtvaardige jeugdloos – en met succes: het is deels afgeschaft. Danique: ‘Je kunt je omstandigheden veranderen door voor je doelen te gaan en je aan te sluiten bij een politieke organisatie en acties gaan voeren.’ Ook de andere jongeren die ik sprak, zijn positief over de toekomst. Ze hopen allemaal op geluk, werk dat ze leuk vinden en een fijne relatie.

TAAK VOOR DE SP

In dat positieve verhaal ligt ook een taak voor de SP. Mensen komen niet in actie omdat ze het slecht hebben, maar omdat er hoop is op een betere toekomst. Veel jongeren maken dezelfde analyse als wij. Er is sprake van toenemende ongelijkheid in Nederland en daar moeten we iets aan doen. Jongeren van nu zijn relatief gelukkig, maar willen zeker wel in actie komen voor dingen waar zij zich zorgen over maken. Zeker als dat met een positieve en brutale insteek kan. Dat is ook de kracht van Young & United. Maar ook op minder concrete thema's zien we dat jonge mensen van zich laten horen, zoals waar het gaat om de oorlogen die gevoerd worden in het Midden-Oosten.

De SP heeft de ideeën om het drastisch anders te doen. Denk aan onze plannen voor het onderwijs: meer zeggenschap voor studenten en docenten, een leefbare studiebeurs en in de toekomst het afschaffen van les- en collegegeld. Ook op het gebied van werk moet er veel veranderd worden. Het moet goedkoper worden om mensen vast in dienst te nemen. Daarnaast moeten er meer woningen bijgebouwd worden in de sociale huursector, zodat de woningnood teruggedrongen kan worden. Als meer mensen vast werk hebben, wordt het kopen van een huis ook weer eenvoudiger. Vijf van de zes jongeren die ik sprak, vinden dat er meer moet gebeuren in Nederland om sociale ongelijkheid aan te pakken. Nipun: ‘Als we dat doen, dan krijg je meer welvaart en betere oplossingen voor mensen die het sociaal moeilijker hebben.’

Foto: Nynke Vissia

Merel Stoop (25) woont in Den Bosch en is sinds juni 2014 de voorzitter van ROOD, jong in de SP. Ze is net afgestudeerd aan de Radboud Universiteit Nijmegen als taalwetenschapper en heeft vijf jaar in de thuiszorg gewerkt. Haar eigen studieschuld bedraagt 14.000 euro.

WELKE TOEKOMST HEBBEN ONZE KINDEREN?

Tekst: Tijmen Lucie

Robert Putnam toont in zijn nieuwste boek *Our Kids. The American Dream in Crisis* overtuigend aan dat het in de Verenigde Staten voor kinderen uit lagere sociale milieus nagenoeg onmogelijk is geworden om het beter te doen dan hun ouders. Hoewel de kansenongelijkheid in Nederland nog niet zo groot is als in de Verenigde Staten, laat Putnam wel zien wat ‘onze kinderen’ te wachten staat als we doorgaan op de ingeslagen neoliberale weg.

De Amerikaanse politicoloog Robert Putnam verwierf in het jaar 2000 wereldfaam met zijn bestseller *Bowling Alone*. Hierin stelde hij dat de sociale samenhang in de VS sinds de jaren zestig langzaam is afgebrokkeld. Zijn theorie over de uitputting van ‘sociaal kapitaal’ kon op veel belangstelling rekenen van regeringsleiders uit binnen- en buitenland. Putnam werd in een klap wereldberoemd. In zijn nieuwste boek *Our Kids* laat Putnam zien hoezeer de kansenongelijkheid in de VS de afgelopen decennia is toegenomen. Door een combinatie van goed gekozen interviews en een enorme hoeveelheid relevante data, maakt hij duidelijk hoezeer de werelden van kansrijk en kansarm in de VS letterlijk uit elkaar zijn gegroeid. Was het verschil voorheen vooral economisch, nu hebben de *haves* van alles meer: een stimulerende thuissituatie, een bloeiend verenigingsleven, een uitgebreid sociaal netwerk en goed onderwijs. De *have-nots* hebben gebrek aan dit alles.

Putnam toont tientallen schaarvormige grafieken die laten zien dat de bezittende klasse zich in toenemende mate verwijderd van de niet-bezittende klasse: of het nu gaat om sporten op school, obesitas, kerkbezoek, financiële stress, arbeidsdeelname van moeders, eenoudergezinnen, vriendschappen, of universiteitsdiploma's. Putnam keerde voor zijn boek terug

naar Port Clinton in Ohio, de stad waar hij opgroeide in de jaren vijftig. Daar sprak hij met oud-klasgenoten en vroeg hen hoe ze terechtgekomen waren. Bijna allemaal waren ze hoger op de maatschappelijke ladder geëindigd dan hun ouders. Een halve eeuw later is alles anders. Port Clinton is volgens Putnam veranderd in een regelrechte nachtmerrie. De industrie is uit de stad verdwenen, waardoor veel laaggeschoolden werkloos thuis zitten. In grote delen van Port Clinton groeit meer dan vijftig procent van de kinderen in armoede op. Behalve in de wijk aan het meer van Port Clinton

Robert Putnam
Our Kids. The American Dream in Crisis
Uitgeverij Simon & Schuster

waar de rijke bovenlaag woont. Wat Putnam met zijn interviews wil illustreren is dat als je de kinderen in Port Clinton in de jaren vijftig vergelijkt met de kinderen van nu, zichtbaar wordt dat de kansenongelijkheid dramatisch is toegenomen. Waar

in de jaren vijftig ras en sekse nog grote belemmeringen vormden voor sociale mobiliteit, speelde klasse toen een minder bepalende rol. Ook als je arm geboren werd, had je mogelijkheden om met de hulp van staat, bureaus en gemeenschap je sociale milieu te ontstijgen. Nu is dat omgekeerd: sekse en ras zijn in de ogen van Putnam minder een belemmering voor sociale mobiliteit geworden, maar klasse is dat des te meer. De welgestelden – ongeacht geslacht of achtergrond – trekken zich niet langer het lot aan van andermans kinderen, die het minder getroffen hebben. Putnams missie is om de kansenongelijkheid te verkleinen. De beleidsaanbevelingen die hij doet, zoals voor- en vroegschoolse educatie, gemengde wijken en buitenschoolse activiteiten voor kansarme kinderen, zijn echter volstrekt onvoldoende om de klassenverschillen te verkleinen. Hij laat na te vertellen welke politieke en economische krachten de enorme sociaaleconomische ongelijkheid in de VS veroorzaakt hebben. Hij verzuimt bovendien te vermelden hoezeer de grote bedrijven en superrijken invloed uitoefenen op de politiek en hoe goed zij in staat zijn om hun belangen te beschermen ten koste van de 99%.

Toch is *Our Kids* een buitengewoon interessant boek vanwege de goed gekozen combinatie van interviews met kwantitatief materiaal en vanwege de boodschap dat de tweedeling in de Amerikaanse samenleving een feit is. Zover zijn we in Nederland nog niet, maar ook hier neemt de kansenongelijkheid toe en leven hoog- en laagopgeleid steeds meer in gescheiden werelden. Bovendien volgt de Nederlandse overheid het voorbeeld van de Verenigde Staten, door de verantwoordelijkheid voor sociale mobiliteit van zich af te schuiven onder het mom van ‘de participatiemaatschappij’. En dat biedt na het lezen van *Our Kids* een weinig hoopgevend perspectief.

JOURNALIST EN ACTIVIST ROEL GRIFFIOEN

‘BESTAANSONZEKERHEID GRIJPT OM ZICH HEEN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto's: Nynke Vissia

Door de flexibilisering van werken en wonen bedreigt bestaansonzekerheid steeds meer mensen. Zeker nu de verzorgingsstaat langzamerhand wordt ontmanteld en de buffers verdwijnen. Volgens Roel Griffioen is het van groot belang om alle verschillende precairen en flexibelen met elkaar te verbinden – hoog- en laagopgeleid, oud en jong – om een front te vormen tegen het dominante neoliberale denken van ieder voor zich en de markt boven alles.

› Je hebt voor De Correspondent een serie artikelen geschreven over bestaansonzekerheid. Waar komt jouw belangstelling voor dit onderwerp vandaan?

‘Mijn interesse voor bestaansonzekerheid is gewekt door de stadsvernieuwingprojecten die hebben plaatsgevonden in de wijken waar ik heb gewoond. Veel van deze wijken die na de Tweede Wereldoorlog

zijn gebouwd, zoals Amsterdam Nieuw-West, hebben een slechte naam in de publieke opinie en zijn op de schop gegaan. Deze enorme projecten hebben niet alleen als doel om de huisvesting en leefomgeving van de huidige bewoners te verbeteren, maar ook om de bevolkingssamenstelling te wijzigen en nieuwe, kapitaalkrachtige bewoners aan te trekken. Dit proces van ‘gentrificatie’ leidt onherroepelijk

tot verdringing van de werkende klasse. Wat mij fascineert is hoe tijdelijke contracten daarin een rol spelen en hoe allerlei mensen met een onduidelijke professionele status, zoals studenten en kunstenaars, tijdelijk worden ingezet om de overgang van ‘probleemwijk’ naar ‘droomwijk’ te veraangename. Dan kom je erg in de buurt van bestaansonzekerheid en vooral hoe bestaansonzekerheid momenteel aan het veranderen is. Bestaansonzekerheid is natuurlijk altijd aanwezig geweest, maar werd door de verzorgingsstaat wel zoveel mogelijk geminimaliseerd. Nu is bestaansonzekerheid gedemocrateerd, zou je kunnen zeggen. Steeds meer mensen komen ermee in aanraking. Niet alleen de onderste regionen van de maatschappelijke piramide, ook die

Roel Griffioen is architectuurhistoricus en journalist. Hij schreef voor De Correspondent verschillende artikelen over het onderwerp bestaansonzekerheid: decorrespondent.nl/roelgriffioen. Daarnaast werkte hij mee aan de documentaire Alles Flex? over wat voor samenleving we krijgen als het wonen en het werken is geflexibiliseerd. Deze documentaire is te zien op: sp.nl/Zo4

daarboven. Heel veel mensen zijn slechts een stap verwijderd van potentiële rampspoed, want de buffers verdwijnen. Bestaansonzekerheid wordt daarmee een nieuwe vorm van bestuur. Bestaansonzekerheid wordt niet langer geminimaliseerd, maar de ondergrens wordt in het neoliberale markdenken steeds verder verlaagd, waardoor steeds meer mensen het moeilijk krijgen.'

› **Waarom is Nederland zo door-
geslagen in het flexibiliseren van
werken en wonen?**

'In geen enkel ander land is voor een werkgever het verschil in prijs tussen iemand die een tijdelijk verband heeft en iemand met een vast contract zo groot als in Nederland. Daarbij komen we uit een situatie waarin de bescherming veel groter was dan in andere landen, zeker in het geval van wonen. Wij hebben bijvoorbeeld een veel uitgebreider publiek huurstelsel dan België, maar dat wordt ook met een veel grotere snelheid weer afgebroken. Daarom zie je nu dat in de steden – vooral in Amsterdam – arm en rijk steeds meer gescheiden van elkaar wonen.'

› **Komt het ook door de onmacht van
vakbonden en centrumlinkse partijen
tegen de dominante neoliberale
politiek?**

'Ja, de sociaaldemocraten en vakbonden zijn zo gewend geraakt om aan tafel te zitten, dat er geen cultuur meer bestaat van in verzet komen tegen bepaalde hervormingen of transformaties. De marge is geneutraliseerd. In België, waar ik sinds een jaar woon, heerst die poldercultuur veel minder en bestaan er nog steeds sterke vakbonden – die gehaat worden door de politiek, maar wel het land plat kunnen leggen. Zij weten die nieuwe generatie van flexibelen en precaireren overigens ook maar mondjesmaat aan zich te binden, maar er bestaat wel veel meer een cultuur van hakken in het zand dan in Nederland.'

› **In hoeverre hangen bestaans-
onzekerheid en ongelijkheid
met elkaar samen?**

'Sociaaleconomische ongelijkheid en bestaansonzekerheid hebben zeker veel met elkaar te maken. Door het wegvallen van het immuunsysteem dat

de verzorgingsstaat bood, is bestaanszekerheid schaarser geworden. Als de ongelijkheid toeneemt, wordt de strijd om de restjes bestaanszekerheid heviger en delven degenen met minder geld en minder sociaal kapitaal het onderspit. Voor wonen en werken geldt dat heel sterk. Als je flexwerker bent verdien je 35 procent minder dan je collega met een vast contract. Dat betekent dat je kwetsbaarder bent op de woningmarkt en dat op steeds meer terreinen de vaste grond onder je voeten verdwijnt. Je krijgt dus meer een scheiding tussen mensen die het nog goed voor elkaar weten te krijgen en mensen die steeds verder wegzakken.'

› **Waarom komen mensen in Neder-
land zo weinig in verzet tegen hun
onzekere bestaan?**

'Veel mensen hebben het gevoel dat ze op zichzelf zijn aangewezen. Ik ben zelf vanaf de zijlijn betrokken bij enkele activistische initiatieven rond precariteit, zoals de Bond Precaire Woonvormen, die opkomt voor mensen in een benarde woonsituatie. Dan merk je dat heel veel mensen die ergens in een tijdelijke woning zitten,

toegang tot die kanalen als iemand met een vast contract. Datzelfde geldt voor mensen met een tijdelijk huurcontract.'

› **Hoe is dat in de ons omringende
landen? Bijvoorbeeld in België?**

'Wat interessant is, is dat je daar én een sterke vakbeweging én een sterke vernieuwingsbeweging hebt, waarin vakbonden en andere linkse organisaties en individuen een gemeenschappelijke stem laten horen tegen verrechtsing en bezuinigingspolitiek. In de burgerrechtenbeweging Hart boven Hard zijn bijvoorbeeld zowel leden van het precariaat vertegenwoordigd, als de vakbonden, als de traditionele linkse, ethische organisaties die strijden tegen discriminatie, rechts vluchtelingenbeleid of de uitverkoop van de sociale woningbouw. Zij hebben veel meer dan in Nederland de intentie om een front te vormen. In Frankrijk zie je iets vergelijkbaars met Nuit Debout (de 'nachtbrakers'), dat begon als een protest tegen de versoepeling van het ontslagrecht, maar vervolgens een veel breder karakter kreeg en oversloeg naar België.'

'Heel veel mensen zijn slechts een stap verwijderd van potentiële rampspoed, want de buffers verdwijnen'

niet durven te klagen bij de verhuurder over overlast omdat ze bang zijn dat ze dan hun woning uitgezet worden en op een zwarte lijst terechtkomen. Deze angst komt voort vanuit het idee dat ze de woning hebben gekregen uit een soort liefdadigheid. Als je bent gaan geloven dat een stabiele en veilige woonsituatie een gunst is in plaats van een recht, ga je ook niet de straat op voor dat recht. Je voelt je dan zo kwetsbaar. Het is ook veel moeilijker geworden om je te organiseren, want je moet op zoveel terreinen strijd leveren, zonder de steun van de brede coalities van vakbonden of activistische huurdersverenigingen. Als je in een onzekere zzp-constructie zit heb je niet dezelfde

› **Met welke taal spreek je nu al die
mensen die leven in bestaans-
onzekerheid aan?**

'Ik denk dat het heel lastig is. Ik ben zelf academicus, werk aan de universiteit en kom uit een middenklasse-milieu. Ik spreek met mijn verhaal misschien een bepaald deel van het precariaat aan; wat je de creatieve klasse zou kunnen noemen. Maar het is belangrijk om veel meer precaireren en flexibelen te bereiken en te mobiliseren, omdat er nu een herschifting plaatsvindt die niet meer langs de oude sociaaleconomische scheidslijnen loopt. Het precariaat omvat immers zowel overtollig verklaarde ouderen, als flexwerkers, als hoogopgeleide jongeren die niet

‘Het is heel moeilijk om mensen die zich tot een bepaalde groep rekenen, te laten inzien dat ze hetzelfde lot dragen als de ander; zoals de student en de schoonmaker.’

meer aan een baan komen. Het is heel moeilijk om mensen die zich tot een bepaalde groep rekenen, te laten inzien dat ze hetzelfde lot dragen als de ander; zoals de student en de schoonmaker.

Ik ben nu met andere activisten bezig om een e-maillijst op te stellen van individuen van verschillende clubs die tegen dezelfde problemen aanlopen. Je moet proberen dwarsverbanden te leggen en jezelf en anderen blijven vertellen dat je niet alleen moet strijden, maar een breed front moet vormen. Ondanks alle praktische moeilijkheden die daarbij komen kijken.’

› **Welke rol zou een vakbond of een politieke partij als de SP kunnen spelen bij het mobiliseren van precair en flexibelen?**

‘Beide proberen al om de verschillende discussies bij elkaar te brengen, maar het mag nog wel wat meer. Dat kan door heel duidelijk een diagnose te stellen en dat is zoiets als be-

staansonzekerheid: een nieuwe herschifting, waarbij nieuwe en veel meer verliezers en nieuwe maar veel minder winnaars gaan ontstaan. Je moet duidelijk maken dat het gaat om de strijd in wat voor maatschappij wij willen leven. Een maatschappij waarin we solidair zijn met elkaar. Heel veel mensen hebben te maken met bestaansonzekerheid, maar omdat we niet meer gewend zijn om in paraplu-begrippen te denken, wordt die diagnose niet gesteld.’

› **Is dat ook niet de kracht van het neoliberalisme? Dat mensen tegen elkaar worden uitgespeeld. Dat het de solidariteit in de samenleving ondergraven heeft. Dat je het gevoel hebt dat jouw bestaansonzekerheid je eigen schuld is, omdat je niet genoeg je best hebt gedaan. Is het niet heel moeilijk om die individualistische manier van denken om te draaien en mensen in te laten zien dat hun lot hetzelfde is als dat van een ander?** ‘Ja, dat is het zeker. Vooral omdat alles

NA WERKEN WORDT OOK WONEN STEEDS FLEXIBELER

‘Geen land heeft zo’n flexibele arbeidsmarkt als Nederland’, aldus directeur-generaal Guy Ryder van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO). Inmiddels werken in ons land zo’n drie miljoen mensen als zzp’er, uitzendkracht of op een tijdelijk contract. En dat aantal stijgt snel. Flexwerkers verdienen gemiddeld 35 procent minder dan mensen met een vast arbeidscontract, stelt econoom Ton Wilthagen. Na de flexibilisering van werk is nu wonen aan de beurt. Beide hangen ook direct met elkaar samen. In de woorden van minister Blok: ‘De flexibilisering van de arbeidsmarkt vraagt om een flexibeler woningmarkt, met name in de huursector.’ In de afgelopen jaren zijn de mogelijkheden om tijdelijk te verhuren al verruimd. Met de Wet doorstroming huurmarkt, die per 1 juli 2016 van kracht is, zal het aantal tijdelijke contracten alleen maar toenemen. Deze wet maakt onder andere vijfjarige contracten mogelijk voor jongeren onder de 28 jaar, uitbreiding van de bestaande tijdelijke verhuurmogelijkheden (campuscontracten en verhuur in het kader van de Leegstandswet) en contracten met een maximumduur van twee jaar die zonder enige beperkingen ingezet kunnen worden door commerciële verhuurders en (onder bepaalde voorwaarden) door corporaties.

verkocht wordt onder de noemer ‘eigen verantwoordelijkheid’. Mensen werken daar zelf ook aan mee. Er bestaat zoiets als ‘zelfprecarisering’. Dat betekent dat je jezelf naar beneden werkt, door je niet te organiseren en door niet te zoeken naar dwarsverbanden met anderen. Je ziet in een stad als Amsterdam dat de verbeeldingskracht van een stad waarin allerlei mensen door elkaar wonen en die plaats kan bieden aan nieuwkomers en mensen aan de onderkant, helemaal verdwenen is. We missen de taal en de verbeeldingsmogelijkheden om nog na te denken over hoe we aan een maatschappij of aan een gemeenschappelijk stedelijk project kunnen werken. Die moeten we hervinden. Daar hoop ik, met al mijn beperkingen, een steentje aan bij te dragen.’

SP-WETHOUDERS LAURENS IVENS EN PAULUS JANSEN

‘IN HET COLLEGE KUNNEN WE VEEL MEER BETEKENEN DAN IN DE OPPOSITIE’

Tekst: Tijmen Lucie en Herman Beekers Foto's: Nynke Vissia

Als gevolg van het rechtse beleid uit Den Haag neemt de tweedeling in de grote steden toe. Meer en meer wonen arm en rijk in gescheiden wijken. Hoe proberen SP-wethouders Laurens Ivens uit Amsterdam en Paulus Jansen uit Utrecht tegen de klippen op het ideaal van de ongedeelde stad levend te houden?

› **Kunnen jullie schetsen welke invloed het liberaliserings- en flexibiliseringsbeleid van minister Blok heeft op de huursector in jullie gemeente?**

Paulus Jansen: ‘Het aandeel sociale huur is gekelderd. Toen ik in 1977 in de bouw ging werken was 50 procent sociale huur en 50 procent particulier of koop. Nu is in Utrecht nog een derde sociale huur en in Amsterdam iets meer. Terwijl de kosten voor het levensonderhoud in steden als Utrecht en Amsterdam zijn geëxplodeerd, kunnen alleen de armste mensen nog in een sociale huurwoning terecht. De middengroepen hebben geen alternatief meer. Aan de onderkant speelt het probleem dat de huurtoeslag de ontwikkeling van de woonlasten niet heeft gevolgd, waardoor arme mensen steeds meer moeite hebben om hun huur te betalen. Door de marginalisering van de sociale huur concentreren de sociale huurwoningen zich steeds meer in de minst aantrekkelijke delen van de stad, terwijl de mooiste woningen in de beste wijken worden geliberaliseerd of verkocht als gevolg van de verhuurderheffing. Dit mechanisme is 100 procent het gevolg van wetgeving uit Den Haag.’

Laurens Ivens: ‘Het beleid van deze regering zou je kunnen typeren als marktfundamentalisme zonder werkende markt. We hebben in Nederland krimpgebieden en schaarstegebieden die het beide met dezelfde marktwerking moeten doen. Als de markt optimaal zou functioneren dan zouden mensen massaal naar Groningen gaan, want daar zijn meer en goedkopere woningen. Maar dat gebeurt niet. Veel mensen gaan toch naar die paar schaarstegebieden. Het tegenstrijdige is dat de minister wil dat wij meer woningen op de markt brengen, terwijl ongeveer de helft van de mensen sowieso kansloos is op de markt. Je zou dus eigenlijk de helft van de woningen moeten uitzonderen van marktprikkels.’

› **Wat doen jullie om de afname van het aantal sociale huurwoningen tegen te gaan, sinds jullie in 2014 wethouder zijn geworden?**

Jansen: ‘Ik probeer de voorraad sociale huurwoningen zo eerlijk mogelijk te verdelen en zo veel

Laurens Ivens is sinds juni 2014 wet-houder Bouwen, Wonen en Dierenwelzijn in Amsterdam. Daarvoor was hij fractievoorzitter van de SP in Amsterdam en senior medewerker Publieke Zaken bij de ANWB.

mogelijk verspreid over de stad te houden. Onder mijn voorganger is de voorraad met 3000 geslonken. Ik heb inmiddels voor 1200 extra woningen gezorgd en ben bezig om dit aantal uit te breiden naar 1800. Dit is weliswaar een trendbreuk, maar helaas niet meer dan een druppel op de gloeiende plaat. Er is immers vraag naar ongeveer 6000 extra sociale huurwoningen. Dat komt omdat de stad groeit, met zowel rijke als arme mensen.’

Ivens: ‘Je kunt de sociale woningbouw die er is wel grotendeels beschermen, maar nieuwbouw is een ander verhaal. Corporaties hebben het geld niet en zij hebben ook niet de mogelijkheid om te investeren. Met heel veel moeite heb ik ze zover gekregen dat ze jaarlijks 1200 woningen bouwen. Meer kan er financieel niet bij. De verhouding op de woningmarkt raakt

verstoord, terwijl de prijzen steeds gekker worden.’

Jansen: ‘Als dit proces doorgaat worden arme mensen naar de periferie gedrukt. Wij gaan dit op allerlei manieren tegen. Maar je kunt de financiële mechanismen die dit in de hand werken niet voorkomen.’

Ivens: ‘We hebben wel enige zeggenschap gekregen over corporaties, waardoor we kunnen voorkomen dat ze alleen maar bezig zijn hun duurste bezit te verkopen of liberaliseren.’

Jansen: ‘Wij hebben twee eisen gesteld aan verkoop. Eén: er mag niet verkocht worden in buurten waar minder dan 50 procent van het stedelijk gemiddelde sociale huur is. Dat zijn ook vaak de aantrekkelijkste wijken. Daarmee zet je een rem op de gedeelde stad. Twee: je mag alleen maar verkopen als er meer voor terug komt. Daarmee lever je wat in op spreiding, maar je krijgt er wel extra woningen voor terug. Onder de gegeven omstandigheden is dit denk ik het beste wat je kunt doen.’

Ivens: ‘Wij kunnen, in tegenstelling tot Utrecht, de grond zelf aanbieden. Dat betekent dat je goed gedrag van particuliere beleggers kunt belonen door een lagere grondprijs te vragen als zij een lagere huur instellen.’

› **Een toenemend aantal huurders kampt met financiële problemen. Wat doen jullie concreet voor deze mensen?**

Jansen: ‘Vanaf 1 januari dit jaar heb je het zogenaamde passend toewijzen. Dat betekent dat je als huurder in de laagste inkomensgroep een woning toegewezen moet krijgen die onder de huurtoeslaggrens van 600 euro valt. Op dit moment zijn er echter nog veel huurders met een laag inkomen die veel meer betalen dan 600 euro. Daarom hebben wij tegen corporaties gezegd dat ze de huur moeten verlagen tot de huurtoeslaggrens. Doen ze dat niet, dan geven we de huurders een urgentie voor een nieuwe woning waardoor ze alsnog minder dan 600 euro moeten betalen. Dat is een manier om die groep structureel aan lagere woonlasten te helpen. Je moet je wel realiseren dat dit geld uit de pot van corporaties

komt, en dat ze dus minder huizen kunnen bouwen. Maar dit vind ik zo belangrijk, dat het wel moet gebeuren.'

Ivens: 'Voor mij is het prettig dat we in Amsterdam veel geld aan armoedebestrijding uitgeven en dat we een SP-wethouder hebben die daar verantwoordelijk voor is. Daarom kunnen we de huur voor mensen in een corporatiewoning met een laag inkomen onder de 600 euro brengen. De gemeente betaalt de eerste drie jaar uit armoedegelden, daarna nemen de corporaties deze extra kosten voor hun rekening.'

Jansen: 'Amsterdam en Utrecht zijn welvarende regio's. We kunnen relatief goed zorgen voor arme inwoners. Maar het worden er steeds minder, want door de hoge huurprijzen worden zij de stad uitgejaagd. Straks ga je zien dat in een aantal randgemeenten die nu nog best welvarend zijn, de problemen zich opstapelen als er niets verandert aan het huidige beleid. Dat is wel een zorgwekkende ontwikkeling.'

Ivens: 'De prijzen in de vrije huursector en de koopsector zijn geëxplodeerd. Deze mensen worden nu nog gered door de lage hypotheekrente. Als die lage rente voorbij is, vraag ik me af hoeveel van hen in de problemen komen.'

Jansen: 'Ik vind dat in de SP dit onderwerp wordt onderschat. Inmiddels heeft bijna 60 procent van de Nederlanders een koopwoning. Onder onze leden ligt dit percentage wat lager, maar toch wonen er meer in een koop-, dan in een sociale huurwoning. Vaak zijn dit mensen met een middeninkomen, die kwetsbaar zijn voor bijvoorbeeld de rentestand. Zij zijn een koopwoning ingedrukt, omdat ze geen alternatief hadden. Vaak hebben zij geen buffer om onvoorziene kosten op te vangen.'

› **Hoe moeilijk is het om als lokaal bestuurder tegen het Haagse beleid in te gaan? Welke mogelijkheden heb je?**

Jansen: 'We kunnen prestatieafspraken maken met de corporaties. De wettelijke basis daarvoor is verbeterd. Ook huurders mogen nu aan tafel. Bij

Paulus Jansen is sinds mei 2014 wethouder Wonen, Ruimtelijke Ordening, Sport, Dierenwelzijn en Vastgoed in Utrecht. Daarvoor was hij bijna acht jaar lang woordvoerder Wonen, Energie, Water en Ruimtelijke Ordening namens de SP in de Tweede Kamer.

particulieren hebben we slechts een kleine stok achter de deur. Op basis van de Woningwet kunnen we ze aanschrijven als ze de woningen laten verkrotten. Maar de bewijslast is superzwaar en de proceskosten kunnen behoorlijk oplopen. Kopers zijn het meest ingewikkeld. Het is lastig om ze te organiseren zodat ze meer investeringen kunnen doen in hun huizen. Wij proberen ze daartoe te stimuleren, maar eigenlijk is er een structuurwijziging nodig om zaken beter te regelen.'

Ivens: 'Het punt is dat wij als wethouder worden aangekeken op alles wat er in de stad gebeurt. Als je de krant openslaat lijkt het bijvoorbeeld wel of ik verantwoordelijk ben voor alles wat Airbnb doet. Over de 165 duizend sociale huurwoningen in Amsterdam heb ik wat te zeggen. Daar kan ik prestatieafspraken over maken met de

corporaties. Maar in de particuliere sector heb ik die mogelijkheid niet. Over de snelle prijsontwikkeling in Amsterdam maak ik me grote zorgen. Het is nog niet zo erg als in Londen, waar je geen kind meer op straat ziet, maar we gaan wel die kant op dankzij het neoliberale Haagse beleid.'

› **Tot slot de politieke hamvraag: Hoe wil je als bestuurder worden afgerekend? Ben je alleen maar bezig om een verkeerde ontwikkeling tegen te houden of kun je echt voor een kentering in beleid zorgen?**

Jansen: 'Ik probeer altijd het onderste uit de kan te halen, ook op het gebied van sport, wat een belangrijk middel is om de sociale stad te versterken. Waarom zijn we in het college gaan zitten en niet weer in de oppositie? Omdat we daarin meer voor de mensen kunnen betekenen dan daarbuiten. Deze periode halen wij veel meer rendement dan in de afgelopen twintig jaar in de oppositie. De vervolgvraag is of je het beleid kunt veranderen. Voor ons is het een enorme handicap dat de kracht van huurdersorganisaties de afgelopen vijftig jaar is verdampt, vanwege het afnemende belang van de sociale huursector. Wij kunnen als wethouder veel voor elkaar krijgen, maar we kunnen het systeem niet veranderen. Je hebt als bestuurder nu eenmaal te maken met de spelregels zoals ze zijn. Je zult dus een breder front moeten vormen.'

Ivens: 'Wij moeten meer doen dan pleisters plakken. Ik zou niet in een college stappen als ik niet mag knokken voor meer sociale huurwoningen en tegen huisjesmelkers. Dat doe ik dan ook en dat kan ik met bewijzen onderbouwen. Maar er is meer nodig. We kunnen ook coalities smeden met corporaties. Er is heel vaak discussie geweest of we met of tegen de corporaties moesten strijden. Wij waren bijvoorbeeld tegen de verhuurderheffing, terwijl de corporaties er uiteindelijk toch mee instemden. Maar wil je het Malieveld vol krijgen om het beleid de goede kant op te duwen, dan heb je bondgenoten nodig. Dat grotere plaatje moeten we blijven zien.'

‘EEN RUIM GEFACILITEERD KANSENBELEID ZOU VAN MIJ MOGEN’

PAUL JUNGBLUTH OVER AANPAK KANSENONGELIJKHEID

Tekst: Tijmen Lucie Foto: archief Paul Jungbluth© Illustratie: archief SP

Het armste kwart van de leerlingen heeft in vergelijking met het rijkste kwart van de leerlingen een vier keer zo grote kans om in de lagere varianten van het vmbo terecht te komen. Volgens onderwijssocioloog Paul Jungbluth wil de politiek deze relatie tussen inkomen en onderwijskansen niet onder ogen zien. De politiek kan nu ook niet veel doen aan de kansenongelijkheid, omdat de zeggenschap over het onderwijs grotendeels uit handen is gegeven aan de schoolbesturen. ‘Er zijn revolutionaire tijden nodig om de uitbesteding van de publieke sector ongedaan te maken’, aldus Jungbluth.

› U houdt zich al meer dan veertig jaar bezig met onderzoek naar kansarme leerlingen. Waar komt deze belangstelling vandaan?

‘Ik heb tamelijk bewust aan het einde van de basisschool meegemaakt hoe er gesorteerd werd. Vooral omdat ikzelf niet behoorde tot de vanzelfsprekende groep die geselecteerd werd voor de hogere varianten van het voortgezet onderwijs.

Pas veel later begreep ik hoe het zat. Er was in 1954 door de Nederlandse bisschoppen geconcludeerd dat zij in het gereformeerde Nederland nu eindelijk voldoende katholieken hadden om invloed uit te oefenen. Maar er waren relatief weinig hoogopgeleide katholieken. De bisschoppen hebben toen onder andere geëist dat het katholieke onderwijs meer zou doen aan sociale mobiliteit. Arbeiderskinderen van katholieke huize – onder wie ikzelf – kregen toen een extra kans, omdat katholieke scholen zich verplicht voelden gehoor te geven aan de oproep van de bisschoppen. Tijdens mijn studie sociologie in Nijmegen werd mijn belangstelling voor het onderwerp definitief gewekt toen ik betrokken raakte bij een werkgroep onder leiding van Jos van Kemenade (minister van onderwijs in het kabinet-Den Uyl, –red.). Wij hebben het rapport *Verborgen Talent* uit 1968 over kansenongelijkheid in het onderwijs, van de Leidse hoogleraar Van Heek, helemaal uitgeplozen. Een van onze conclusies was dat Van Heek precies het omgekeerde bewees van wat hij beweerde. Hij beweerde dat er

nauwelijks talent verloren ging, terwijl zijn cijfers lieten zien dat dat wel het geval was. Zo toonde hij dat de cijfers voor meisjes dramatisch slechter waren dan voor jongens, zonder daar een probleem van te maken. Wat denk ik ook een rol heeft gespeeld, is dat ik uit het katholieke zuiden kom, waar standsverschillen wel heel erg de boventoon voerden. Waar mensen letterlijk van taal veranderden als ze van klasse veranderden.’

› Hoezeer is sociaaleconomische achtergrond bepalend voor je onderwijskansen?

‘Dat weten we niet goed. We weten dat biologische randvoorwaarden een rol spelen, die niet alleen betrekking hebben op intelligentie maar bijvoorbeeld ook op concentratievermogen, omgang met stress et cetera. Dit geheel noem ik gemakshalve het biologisch complex. Maar dit complex hangt mede af van sociale randvoorwaarden. Zo zorgt armoede ervoor dat je minder makkelijk openstaat voor allerlei leerervaringen. Het is dus moeilijk om aan te geven wat nu precies het verband is tussen sociale achtergrond en schoolsucces. In ons soort onderzoek zeggen wij dat minstens 14 à 15 procent van je schoolprestaties afhankelijk is van thuisomstandigheden. Het lijkt erop dat het grootste deel hiervan zich al realiseert voor het 12e levensjaar.’

› Welke rol speelt het inkomen van ouders?

‘Het is belangrijk om te beseffen dat we het politiek gezien niet willen weten en dat het ideologisch niet zo goed past. We zeggen liever dat sociale ongelijkheid een kwestie is van verschil in cultureel kapitaal, van ‘Bildung’ die kinderen wel of niet meekrijgen van hun ouders. Mijn inschatting is dat je voor allerlei ongelijkheidsbeleid makkelijker uit zou kunnen gaan van inkomen, omdat je dat precies weet van iedereen en het een effectieve graadmeter is voor kansenongelijkheid. Inkomen verklaart op zichzelf net iets minder dan opleiding, maar het zou bijvoorbeeld voor de financiering van scholen een handig alternatief zijn voor de huidige regeling, waarbij je eerst ouders moet enquêteren over hun opleiding en vervolgens een dossier moet aanleggen. Het CBS zou de benodigde inkomensgegevens makkelijk kunnen verstrekken. Het ministerie van Onderwijs heeft overigens zelf in 2012 voor het eerst de relatie tussen inkomen en onderwijskansen gelegd. Dat was nooit eerder gebeurd, want nooit eerder beschikte iemand over beide cijfers.’

› Hoe zagen die cijfers er uit?

‘Die komen er kort gezegd op neer dat wie ouders heeft met een jaarinkomen lager dan 37.000 euro (het armste kwart van de leerlingen) in vergelijking met leerlingen uit het rijkste kwart (ouders die meer dan 68.000 euro verdienen) vier keer zoveel kans

heeft om rond zijn zestiende op een onderwijsniveau te zitten in de lagere varianten van het vmbo. Het omgekeerde geldt voor het vwo.’

› **In hoeverre speelt etniciteit nog een rol?**

‘Dat weten we niet, want dat zien we niet terug in die tabel. Ik spreek overigens zelf liever van anderstaligheid. Wie thuis geen Nederlands spreekt, is over het algemeen mogelijk wat slechter af. Maar je kunt erover twisten of hem dat zit in de taal van betrokkenen of in de stereotypen die daarmee gepaard gaan. Niet alleen stereotypen van anderen, ook stereotype zelfbeelden.’

› **Volgens de OESO is de kansongelijkheid in het onderwijs in Nederland groter geworden. Verbaast u dat?**

‘Daar sta ik ambivalent tegenover. Het is goed als internationale organisaties als de OESO ons op die ongelijkheid wijzen, maar in internationale vergelijkingen wordt nogal eens door landen gemanipuleerd met de steekproef om er goed uit te komen. De OESO heeft gekeken naar de vroege keuze en naar wat er gebeurt met de onderste groepen. Deze zijn echter voornamelijk beoordeeld op cognitieve capaciteiten. In internatio-

nale vergelijkingen kan dat ook bijna niet anders, maar als je werkelijk zou willen weten wat het onderwijs betekent voor de onderste groepen in verschillende landen, dan zou je ook moeten kijken naar welke kans ze maken op een bepaald uurloon. Dan valt het bij de Nederlandse leerlingen uit de laagste schooltypen denk ik behoorlijk tegen. We hebben op de arbeidsmarkt immers een ontwikkeling doorgemaakt waardoor professionals relatief complexe vaardigheden moeten hebben. Tegelijk heeft het bedrijfsleven goedkope arbeid geëxporteerd. De vaardigheden die van een ieder meer en meer gevraagd worden in de communicatieve en relationele sfeer, leer je nauwelijks op school. Als je dan alleen maar een toets hebt voor taal en rekenen om jouw positie te beoordelen, dan is dat te min. We hebben de sociale ongelijkheid zelf al niet goed in beeld, laat staan in internationaal perspectief.’

› **Wat vindt u van de vroege selectie in het Nederlandse onderwijs?**

‘Dat is nooit een goed idee geweest. Overigens spreken wij pas van selectie als leerlingen de basisschool verlaten. Mijn stelling is dat kinderen al op veel jongere leeftijd te maken krijgen met selectie en differentiatie. Er wordt al in een vrij vroeg stadium onderscheid

gemaakt tussen kansrijk en kansarm en dat vertaalt zich binnen de kortste keren in ongelijke leerdoelen.’

› **Denkt u dat de middenschool, waarbij het selectiemoment wordt uitgesteld, de kansongelijkheid kan verkleinen?**

‘Op dit moment zou de invoering van middenschool-achtige concepten hetzelfde probleem veroorzaken als (ooit) elders: de leerlingen op havo-vwo-niveau zouden uitwijken. Schoolbesturen zouden overigens waarschijnlijk weinig medewerking geven. Politiek is het nu dus een fictie, tenzij je akkoord gaat met een zware oververtegenwoordiging van de groepen die lage kansen hebben. Mijn stelling is dat uitstel van keuze alleen zinvol is als in de periode daarna, maar vooral in de periode daarvoor, degelijk kansenbeleid wordt gevoerd. Zolang leerlingen uit de kansarme groepen voornamelijk ervaren dat ze zwakker zijn dan anderen, heeft al dan niet bij elkaar zitten waarschijnlijk weinig impact, althans niet voor de prestaties.’

› **Waarom is de politieke aandacht de afgelopen jaren vooral uitgegaan naar kansrijke en niet naar kansarme leerlingen?**

‘Ik denk dat twee zaken daarbij een

rol hebben gespeeld. Een is dat als het kansenbeleid meer effect had gehad en professioneler was uitgevoerd, het nu waarschijnlijk ook populairder was. Het is ons echter onvoldoende gelukt om duidelijke aanwijzingen te vinden van wat effectief is. Twee is dat wij ons economisch succes denken te kunnen herleiden tot slimmeriken aan de top. De gedachte is dat we vooral meer supertalenten moeten hebben. Zulke knappe koppen worden echter net als profvoetballers vaak door een andere regio of land weggekocht. Die investering loont dan alleen indirect. Intussen zit je met een overdaad aan middengroepen die je wellicht beter had kunnen afleveren en die bepalend zijn voor je lokale welvaart. Onze economie moet het immers juist hebben van de dienstensector en van mensen die de productie kunnen begeleiden. Allemaal professionals, niet per se toptalenten. Dat hebben we volgens mij onvoldoende opgepakt.'

› **Waarom lijkt de solidariteit met kansarme leerlingen verdwenen?**

'Dat is deels een uitkomst van statistiek, deels van ideologie. De kansen van de bovenlaag zijn eigenlijk nog nooit zo slecht geweest als nu. Er zijn natuurlijk uitzonderingen, maar er is een relatief grote groep kinderen die het vast niet beter zullen doen dan de ouders. Naarmate het onderwijs meer talentgeoriënteerd wordt, is de kans groter dat ouders hun kinderen niet meer hetzelfde zien bereiken als zij. Het zijn juist die ouders die in hun werk ervaren dat de ratrace nooit meer stopt. Zij zullen er alles aan doen om hun kinderen op het prestatiespoor te krijgen. Ze gaan hulp inschakelen en gaan kritisch kijken naar wat er op de school van hun kinderen gebeurt. Zij hebben niet meer het vaste vertrouwen dat hun kinderen het beste onderwijs krijgen. Als je dat vertrouwen niet meer hebt, hoe wil je dan solidair zijn met degenen met wie het nog slechter gaat? Als je al moet vechten voor je eigen kinderen, wordt het moeilijk om ook nog te vechten voor andermans kinderen. En de tegenhanger is een ideologische factor. Als je je eigen succes graag herleidt tot ijver en talent, dan is het gebrek aan succes van anderen kennelijk het gevolg van ontbrekende inzet en talent. Dan mist een verklaring in termen van maat-

Foto: archief Paul Jungbluth©

Paul Jungbluth is als onderwijssocioloog verbonden aan de Universiteit Maastricht. Jungbluth houdt zich al meer dan veertig jaar bezig met onderzoek naar de ongelijkheid van kansen in het onderwijs. Zie voor meer informatie over zijn werk: www.jungbluth.nl

schappelijke verhoudingen en kansenstructuren. En daarmee verdwijnt het perspectief op verbetering.'

› **Als je kijkt naar de statistieken van het CBS is het aantal achterstandsleerlingen sinds 2006 drastisch afgenomen. Hoe komt dat?**

'Eén is dat als je iedereen met ten minste twee jaar mbo-onderwijs een diploma geeft, je de kansarmen al voor een groot deel weggedefinieerd hebt zonder dat hun lot is verbeterd. Het tweede zeg ik met enige huiver, maar we zien een lichte trend dat mensen met een beter inkomen zich meer kinderen permitteren dan mensen met een laag inkomen. Een derde reden is dat niet alle scholen opgeven hoeveel kansarme leerlingen ze hebben, omdat ze er niet voldoende van hebben om voor de gewichtenregeling in aanmerking te komen. Je hebt er als school dus niets aan om dat uit te zoeken; het is dan hooguit slecht voor je imago.'

› **Welke politieke maatregelen zijn nodig om ervoor te zorgen dat achterstandsleerlingen wel de kansen krijgen die ze verdienen?**

'Ik denk dat we de uitbesteding van de publieke sector niet zomaar kunnen terugdraaien. Daar zijn revolutionaire tijden voor nodig. De overheid is het stuur kwijtgeraakt. Het parlement

heeft niet meer zoveel te zeggen over het onderwijs. De zeggenschap is voor het grootste gedeelte overgedragen aan het veld en dan vooral aan de schoolbesturen. Alleen als je de inspectie werkelijk in de touwen hijst, kun je nog iets doen. Maar dat is tegen het zere been van de VVD, die een minimumcontrole wil.'

› **U schetst een somber beeld. Ik wil graag toch een beetje positief eindigen. Wat zijn op basis van uw ervaring en onderzoek effectieve maatregelen om de kansen van achterstandsleerlingen te vergroten?**

'Bij de autorisatieschool zie je dat de instructeur heel lang vasthoudt aan dezelfde minimumdoelen. Daar valt immers niet mee te schipperen. Wel met het aantal lessen en eventueel met een andere instructeur. Dat leidt tot de kernvraag: hoe lang en met hoeveel professionele fantasie gaat het onderwijs te werk als een leerling moeite heeft met leren? Vanouds is de verwachting dat velen van hen het er niet goed zullen doen. En niet iedereen gaat in het onderwijs op voor eenzelfde rijbewijs. In wezen geef je het onder die omstandigheden veel makkelijker en sneller op, terwijl de leerling nog jaren vooruit moet. Dat moet dus anders. Als deze ene leerling het met aanzienlijk intensiever onderwijs, met een andere aanpak, een andere leerkracht, of desnoods op een andere school beter zou doen, dan heb jij als leerkracht of als school eenvoudigweg te weinig in huis. Vraag is dus of het elders beter gebeurt. Daarom hoort resultatenvergelijking onlosmakelijk bij je professionaliseringsproces, net als in vrijwel alle andere beroepen. Nu concentreert zich de noodzakelijke kritische instelling bij kansrijke ouders en bij scholen die met de meest kansrijken te maken hebben. Maar juist de kansarmen hebben er het meeste belang bij dat scholen en leerkrachten echt – bewijsbaar – effectief worden. Als scholen ervoor willen gaan om die professionaliseringslag te maken, om werkelijk te leren wat kansarme leerlingen effectief helpt, gaat dat niet lukken zonder substantieel kansenbudget. En een ruim gefaciliteerd kansenbeleid zou van mij mogen.'

KABINET VERGROOT TWEEDELING IN ONDERWIJS

Tekst: Jasper van Dijk, Tjitske Siderius, Erik Flentge Foto: Bas Stoffelsen

Het onderwijsbeleid van minister Jet Bussemaker (PvdA) en staatssecretaris Sander Dekker (VVD) is mislukt, zo blijkt uit het jaarverslag van de Onderwijsinspectie. Het regeerakkoord van het kabinet-Rutte II klonk in 2012 nog zo veelbelovend: 'Talent meer uitdagen en achterstanden verkleinen, ook als je geboren bent in een migrantenfamilie, een gezin met een laag inkomen of deelneemt aan het speciaal onderwijs.' Maar vier jaar later is de conclusie van de Onderwijsinspectie onverbiddelijk: de ongelijkheid in het onderwijs neemt toe. Het opleidingsniveau van de ouders is voor de schoolloopbaan steeds bepalender. De emancipatiemotor die ons onderwijs ooit was, is vastgelopen.

Enkele voorbeelden: het stapelen van diploma's wordt afgestraft; groeiende segregatie tussen zwarte en witte scholen; meer selectie aan de poort; de afschaffing van de basisbeurs en de invoering van het leenstelsel. Allemaal maatregelen die negatief uitpakken voor leerlingen met laagopgeleide ouders.

Het is een enorme koerswijziging, die zich in relatieve stilte voltrekt. De basis voor het huidige schoolsysteem ligt in 1968 bij de invoering van de 'Mammoetwet'. Het toenmalige schoolsysteem werd toen op de schop genomen. Schooltypes als mulo, hbs en ambachtsschool sloten te weinig op elkaar aan en belemmerden de doorstroming. Dat moest allemaal anders. De mavo (later vmbo), havo en het vwo ontstonden. Na de invoering van de Mammoetwet werd het onderwijs steeds meer gezien als emancipatiemachine. Wie 'voor een dubbeltje geboren was', hoefde dat niet meer een heel leven te blijven. Doorstromen was nu mogelijk. Iedereen moest hogerop kunnen komen. Niet je afkomst, maar je capaciteiten bepaalden hoe ver je het bracht.

Van dat ideaal blijft weinig over, zo blijkt uit het jaarverslag van de Onderwijsinspectie (2016): 'Er waren altijd al verschillen, maar de kloof tussen leerlingen van laagopgeleide ouders en hoogopgeleide ouders groeit.' Leerlingen met laagopgeleide ouders krijgen bijvoorbeeld een lager advies voor het voortgezet onderwijs dan leerlingen met hoogopgeleide ouders. De invloed van het ouderlijk milieu is relatief groot, in vergelijking met andere landen.

Ook de gevolgen van het schrappen van de basisbeurs zijn inmiddels duidelijk. De instroom van kinderen uit gezinnen met een laag inkomen daalt met maar liefst 15 procent. Terecht zien zij op tegen een studieschuld van 30 tot 50 duizend euro. De pogingen van Bussemaker om deze daling te bagatelliseren ('het is maar tijdelijk') zijn schaamteloze struisvogelpolitiek.

Tegelijk krijgen schoolbesturen en managers steeds meer macht. Regelmatig schrikken we op van nieuwe schandalen bij grote onderwijsinstellingen (InHolland, Amaranthis, ROC Leiden). Enorme bedragen worden verspild aan zaken die niets met onderwijs te maken hebben: management, bureaucratie en peperdure nieuwbouw. Dat er meer ruimte moet zijn voor individuele aandacht en talentontwikkeling wordt vooral beleden met de mond. In de praktijk worden leraren opgezadeld met een onmogelijke opdracht: grote klassen, stapels administratie en steeds meer zorgleerlingen in het kader van het 'passend onderwijs'. De werkdruk stijgt nog altijd. De kloof tussen bestuur en werkvloer groeit.

Om de groeiende tweedeling in het onderwijs aan te pakken, is een trendbreuk nodig. De SP wil gelijke kansen in het onderwijs. Het moet er niet toe doen in welk gezin of in welke buurt je wieg staat. Op dit moment kunnen twee kinderen met gelijke kwaliteiten toch een verschillend schooladvies krijgen – op basis van hun afkomst. Dat is onacceptabel. Iedereen moet elke opleiding kunnen volgen op basis van zijn of haar talenten. Dat neemt niet weg dat elk onderwijstype – van vmbo tot universiteit – in onze ogen gelijkwaardig is. Een mbo'er is niet 'lager opgeleid' dan een academicus. We moeten wel zorgen voor eerlijke kansen als een leerling naar een 'hoger' of ander onderwijstype wil doorstromen. We willen onderwijs waarbij elke leerling maximaal tot zijn of haar recht komt.

Goed onderwijs bereik je in de eerste plaats met goede leraren, die de ruimte krijgen om hun werk te doen. De afgelopen jaren is die ruimte enorm ingeperkt door georganiseerd wantrouwen. Scholen en leraren zijn

het slachtoffer geworden van een kille afrekencultuur. In plaats van uit te gaan van vertrouwen, worden leraren en leerlingen afgerekend op meetbare prestaties. Dat is funest, want onderwijs is zoveel meer dan dat wat meetbaar is. Onderwijs moet ook niet slechts klaarstomen voor de arbeidsmarkt. Leerlingen tot bloei laten komen, in al hun facetten, daar gaat het om. Met cognitieve vakken, met taal en rekenen, maar ook met brede vorming, creatieve vakken en kritisch leren nadenken over maatschappelijke vraagstukken.

Goed onderwijs betekent ook voldoende zeggenschap vanaf de werkvloer. Daarom is het essentieel om de macht van de schoolbesturen in te perken. Onderwijs is te belangrijk om over te laten aan een kleine kaste van bestuurders. Onderwijspersoneel moet de regie over het werk terugkrijgen. De bevolking moet met democratische middelen kunnen bepalen waar we met ons onderwijs naartoe willen.

Het wordt hoog tijd voor een nieuwe regering, want het onderwijs moet verlost worden van Bussemaker en Dekker. Ongelijke kansen bestrijd je niet met zwabberbeleid. Goed onderwijs bereik je vooral met goede leraren die tijd en ruimte krijgen om hun werk te doen. Daarom pleiten wij voor een meerjarig investeringsplan.

- We gaan leraren beter en hoger opleiden. Lerarenopleidingen worden verbeterd en meer leraren moeten universitair geschoold zijn, met name in de bovenbouw van havo en vwo.
- Onbevoegd lesgeven wordt bestreden. Wie voor de klas staat, is bevoegd. De uitzonderingen op die regel worden stapsgewijs beperkt.
- Salarissen van onderwijspersoneel worden landelijk uitbetaald, door middel van een landelijke cao.
- Tot die tijd wordt de huidige lumpsumfinanciering (het vrij besteedbare schoolbudget) opgeknipt in een personeelsbudget en een materieel budget. Daarmee garanderen we dat geld voor leraren ook echt bij leraren terechtkomt.
- Op de basisschool worden meervoudige adviezen (vmbo/havo/

vwo) en heroverwegingen actief gestimuleerd indien de eindtoets tot een hoger advies leidt dan het advies van de basisschool.

- We verlagen het aantal lessen voor leraren in het voortgezet onderwijs van 25 naar 20 uur per week. Zo komt er meer tijd voor lesvoorbereiding, bijscholing en andere zaken.
- We investeren in kleine klassen en maken een eind aan 'plofklassen' met dertig of meer leerlingen.
- We stoppen met schaalvergroting die leidt tot leerfabrieken en stimuleren kleinschalig onderwijs.
- We verdelen leerlingen met achterstanden eerlijker over scholen.
- We stimuleren het stapelen van diploma's. Negatieve financiële prikkels om stapelen te ontmoedigen worden afgeschaft.
- We stoppen met de selectie aan de poort in het hoger onderwijs.
- We zorgen voor een fatsoenlijke studiebeurs.

Met deze voorstellen maken we een eind aan de groeiende tweedeling in het onderwijs. Jongeren krijgen meer kans zich te ontwikkelen naar eigen vermogen, ongeacht afkomst en opleidingsniveau van de ouders. Dat doet recht aan leerlingen en is uiteindelijk goed voor de hele samenleving.

Wij kunnen het enorme belang van goed onderwijs voor de samenleving niet genoeg benadrukken. Iedereen profiteert ervan: leerlingen krijgen meer kansen, de ongelijkheid neemt af, het welzijn neemt toe en ook de economie profiteert van een goed opgeleide bevolking. Minder goed onderwijs vertaalt zich direct in het tegendeel: meer schooluitval, grotere ongelijkheid en minder welvaart en welzijn.

Laten we snel beginnen, zodat het onzalige tijdperk van Bussemaker en Dekker ten einde komt. Het tijdperk waarin de tweedeling in het onderwijs toenam.

ONGELIJKHEID IS PRECIES DE BEDOELING

Tekst: David Hollanders Foto: flickr / Chris DeversCC

Wie de al decennia toenemende ongelijkheid aan de kaak wil stellen, zal al snel bij de grafieken van econoom Piketty uitkomen. Piketty toont in zijn in 2014 verschenen boek *Kapitaal in de 21e eeuw* U-vormige grafiek na U-vormige grafiek. De grafieken zijn U-vormig omdat ongelijkheid – hoe ook gemeten – vanaf circa 1914 afneemt, in de jaren 1970 stabiliseert en daarna weer toeneemt. Inmiddels nadert de ongelijkheid het maximum van begin twintigste eeuw. Piketty benoemt vooral economische ongelijkheid; de U-vormige grafieken tonen steeds een maat voor inkomens- of vermogensongelijkheid.

Piketty is een goed startpunt voor discussie. Hij toont de precieze grootte van de ongelijkheid, die pervers want buitensporig is. *Kapitaal in de 21e eeuw* is niet aan dovemansoren gericht geweest. Het is zeer goed verkocht, is vaak en waardierend besproken, is onder politici een populaire verwijzing en heeft zijn weg gevonden in wetenschap en beleidsland. Kortom, ongelijkheid is – vooral door Piketty – gethematiseerd. De OESO en het IMF gaven rond dezelfde tijd zelfs rapporten uit over de nadelige gevolgen van ongelijkheid (economische groei wordt er negatief door beïnvloed).

Dit alles zou de indruk kunnen wekken dat eindelijk de politieke wil er is om ongelijkheid te verminderen. Dat zou een misvatting zijn. Piketty mag dan een goed startpunt zijn, het is ook meteen weer een eindpunt gebleken. De discussie is alweer geluwd en de kapitalistische karavaan trekt verder, alsof er niets aan de hand is. En voor de elite is er ook weinig aan de hand. Sterker, ongelijkheid is de noodzakelijke voorwaarde voor én onvermijdelijke uitkomst van kapitalisme. De politieke en financiële elite heeft er dan ook geen belang bij om de ongelijkheid werkelijk te verminderen, laat staan te elimineren. Het is

dan ook geen toeval dat de in 2012 bij de kabinetsonderhandelingen door de PvdA ‘binnengehaalde’ nivellering geen enkel concreet gevolg heeft gehad. Reëel bestaande nivellering bleek samen te gaan met het redden van een in opspraak geraakte en failliete bank (SNS Reaal in 2013), het slachten van de zorg, het fiscaal *waterboarden* van Griekenland, belastingverdragen met multinationals, geheime onderhandelingen over TTIP, het uitleggen van de rode loper voor de NAM in Groningen en de introductie van een schuldenstelsel voor studenten.

De zorgen van de elite zijn dus op zijn best zeer flexibel. Dat zou ook niet anders kunnen in een kapitalistisch systeem dat gebaseerd is op ongelijkheid. De eerste kapitalistische ongelijkheidspijler is scheiding van productie (die gesocialiseerd is) en productiemiddelen (in privaat bezit van een kleine groep). De tweede pijler is de permanente beschikbaarheid van goedkope arbeid, aanbodo-

den door arbeiders die formeel vrij zijn maar niets bezitten en daarmee geen andere mogelijkheid hebben dan het verkopen van hun arbeidskracht. Uiteraard is er bij democratisch kapitalisme nog wel het risico dat

'De politieke en financiële elite heeft er ook geen belang bij om de ongelijkheid werkelijk te verminderen, laat staan te elimineren'

de massa politiek gemobiliseerd wordt in antikapitalistisch verzet, dat langs democratische weg tot systeemverandering leidt. Maar die dreiging is in een indirecte democratie tegelijkertijd ook maar gering. Grootbedrijven kopen politici die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor het bedrijfsleven (denk bijvoorbeeld aan Balkenende, Bos, De Jager, Zalm en Eurlings). Mochten politici het ondanks de worst van een uiterst lucratieve post-politieke carrière toch in hun hoofd halen tegen kapitaal te ageren dan worden zij in de pers, in het lobbycircuit en door buitendemocratische instituten (zoals internationaal ECB, EC, IMF, OESO en nationaal SER, DNB en CPB) tot de orde geroepen. Wat dat concreet betekent, werd duidelijk in juli 2015, toen de ECB dreigde de Griekse banken op te blazen indien Syriza niet akkoord ging met een strafexpeditie tegen gepensioneerden, zieken, studenten, werklozen en werkenden. De strafexpeditie, in Europese beleidstaal 'Memorandum of Understanding' hetend, vergrootte de toch al zo grote ongelijkheid in Griekenland nog verder. Ondanks alle vrome woorden in het ongelijkheidsdebat in de afgelopen jaren.

De zorgen van de elite over ongelijkheid zijn klein, maar ze zijn niet volledig afwezig. De enige zorg die de elite daadwerkelijk heeft, komt naar voren in de rapporten van de OESO en het IMF. Ongelijkheid kan volgens de rapporten de economische groei schaden en kan leiden tot politieke onrust. De rapporten stellen dus *niet* dat ongelijkheid als zodanig slecht want onrechtvaardig is, maar problematiseren alleen dat (extreme) ongelijkheid de economische belan-

gen en politieke positie van de elite bedreigt. Het is daarmee niet uitgesloten dat de politiek in de toekomst maatregelen zal doorvoeren die de ergste ongelijkheid verzachten (of aan het zicht onttrekken). Dat zou op zich

mooi zijn, maar zonder politieke strijd zal het ongelijkheidsdebat overigens op zijn best van rapport naar rapport doormodderen, om hooguit uit te monden in minimale maatregelen en symboolpolitiek. Dat is een weinig bevredigend vooruitzicht. Het is niet eenvoudig om hier politiek iets tegenover te stellen om ongelijkheid te politiseren, in plaats van enkel te thematiseren. Twee zaken zijn mijns inziens noodzakelijk voor elk politiek project dat ongelijkheid daadwerkelijk wil aanpakken. Ten eerste dient de argumentatieve weg begaan te worden en ten tweede dient ook de antagonistische (elkaar bestrijdende) weg bewandeld te worden.

Ongelijkheid behelst meer dan alleen inkomens- en vermogensongelijkheid. Langs argumentatieve weg moet zichtbaar gemaakt worden dat ongelijkheid een verzameling regels, wetten en praktijken is die maakt dat er een hiërarchie ontstaat van verschillende groepen mensen – zo men wil: van verschillende klassen. Ongelijkheid behelst bijvoorbeeld de klassenjustitie waarbij frauderende bankiers niet eens vervolgd worden en mensen die een bijstandsformulier verkeerd invullen gestraft worden. Ongelijkheid is de medische ongelijkheid waarbij rijke patiënten pillen betalen die artsen van verzekeraars niet mogen voorschrijven aan andere patiënten. Ongelijkheid is ook staatsgeweld tegen mensen die vreedzaam protesteren tegen racisme en discriminatie. Ongelijkheid is een draak met vele koppen, waarbij financiële ongelijkheid slechts één kop is. Het is noodzakelijk die samenhang zichtbaar te maken. De kern daarbij is dat in een kapitalistisch

systeem financiële armoede leidt tot een slechtere gezondheid, tot rechteloosheid, tot staatsgeweld en tot discriminatie, kortom tot een ongeschikte positie voor mensen met weinig inkomen.

Het doel van de argumentatieve weg is om inzichtelijk te maken dat ongelijkheid niet een maatschappelijke afwijking is, maar een systeemkenmerk. Het is bovendien een systeemkenmerk waar de elite belang bij heeft. Het doel van de antagonistische weg is om dit inzicht te politiseren door verzet tegen die instituties die ongelijkheid consolideren. In het bijzonder is de staat geen neutraal orgaan maar goeddeels een verlengstuk van vermogenden en bedrijfsleven. Zo fungeren gemeenten bijvoorbeeld als incassobureau voor private zorgverzekeraars (bijstandsgerechtigden worden gesommeerd hun zorgverzekeraar te betalen). De politie blijkt nogal eens te discrimineren (etnisch profileren). En het CPB negeert ongelijkheid volledig. Maar ook een formeel buitenstatelijk instituut als de vakbond dient waar nodig (openlijk) kritisch tegemoet te worden getreden. De vakbond protesteert ritueel tegen tijdelijke arbeidscontracten, waar het in de SER en in cao's altijd weer mee akkoord gaat. Een antagonistische positie mobiliseert en richt het verzet tegen al die organen die belang hebben bij ongelijkheid.

De thematisering van ongelijkheid in de laatste jaren is een stap voorwaarts. Piketty heeft een goed en inzichtelijk boek geschreven dat duidelijk maakt hoe groot de financiële ongelijkheid is. Maar alle aandacht en beledingen ten spijt zullen bestaande politieke instituties en economische actoren de ongelijkheid niet substantieel verminderen. Als ze dat werkelijk hadden willen doen, dan hadden ze dat de afgelopen veertig jaar kunnen doen. In plaats daarvan is de ongelijkheid enkel toegenomen. Filosoof Foucault stelde naar verluidt dat als iets langdurig het geval is, dat het dan waarschijnlijk de bedoeling is. Ongelijkheid is, zo laat Piketty zien, al eeuwenlang het geval. En dat is inderdaad precies de bedoeling.

ANTHONY ATKINSON

‘STRIJD TEGEN ONGELIJKHEID IS TAAK VOOR DE HELE REGERING’

Tekst: John Vandaele Foto: Ton Koene / Hollandse Hoogte©

Atkinson: 'Pin mij niet vast op een toptarif. Probleem is dat heel rijke mensen dezer dagen vaak helemaal niks betalen'.

De Britse professor Anthony Atkinson onderzoekt in zijn nieuwste boek *Ongelijkheid. Wat kunnen we eraan doen?* hoe de ongelijkheid te verminderen valt. Het gaat om een breed palet aan maatregelen, dat op zich bijna een politiek programma vormt. John Vandaele, redacteur van het Belgische MO* magazine, sprak met deze nestor van het ongelijkheidsonderzoek.

Inkomensongelijkheid en vermogensongelijkheid nemen in de meeste landen sinds dertig jaar toe; zo ook in Nederland. Die realiteit kreeg evenwel pas echt aandacht nadat de Franse econoom Thomas Piketty zijn boek *Kapitaal in de 21ste eeuw* publiceerde in de Verenigde Staten. Een van Piketty's voornaamste metgezellen in het onderzoek naar het verschijnsel is de Britse professor Anthony Atkinson, die aan de universiteit van Oxford al bijna een halve eeuw onderzoek doet naar armoede en ongelijkheid. Met zijn laatste boek, dat de toepasselijke titel *Ongelijkheid, wat kunnen we eraan doen?* draagt, brengt hij naar mijn idee een van de meest diepgaande analyses over wat we als samenleving kunnen

doen om de ongelijkheid terug te dringen.

We beginnen ons gesprek met de vaststelling dat hij met zijn analyse links van de klassieke sociaaldemocraten staat. De Britse Labourpremier Tony Blair had er uitdrukkelijk geen enkel probleem mee dat sommige mensen stinkend rijk werden.

Gelijkheid van kansen, daar ging het voor de meeste sociaaldemocraten om, sinds de Val van de Berlijnse Muur. Gelijkheid in de resultaten, zoals inkomensgelijkheid, leek niet meer van toepassing. Atkinson is het daar niet mee eens:

‘Natuurlijk, de meeste mensen zijn vóór een gelijk speelveld: ze willen dat alle mensen in het leven gelijke

kansen krijgen. Alleen geloof ik niet dat een gelijk speelveld te realiseren is als de verschillen in inkomen en rijkdom te groot zijn. Wie met honger naar school gaat, ook al is die gratis toegankelijk, zal er minder goed studeren.'

› **Net zoals vele anderen maakt u duidelijk dat de westerse landen een bocht naar meer ongelijkheid maakten vanaf de jaren tachtig. Hoe verklaart u dat?**

'Na de Tweede Wereldoorlog zijn er drie tot vier decennia geweest waarin de ongelijkheid afnam. Dat had met de opbouw van de verzorgingsstaat te maken en met de progressieve belastingen. Daarnaast was er haast volledige werkgelegenheid; er was niet of nauwelijks sprake van werkloosheid. Daardoor nam de loonquote toe (het deel van het nationaal inkomen dat naar arbeidsinkomens gaat), terwijl het kapitaaldeel afnam. Dat had ook te maken met de machtsverhouding tussen arbeid en kapitaal. Ook de verdeling van het vermogen was gelijk: veel mensen waren in staat te sparen, zo ontstond een middenklasse.'

'Wie met honger naar school gaat, ook al is die gratis toegankelijk, zal er minder goed studeren'

› **Waarom kwam er een einde aan een evolutie waarbij de ongelijkheid afnam en een almaar groeiende middenklasse tot stand kwam?**

'Dat heeft met politiek te maken, Ronald Reagan en Margaret Thatcher kwamen aan de macht in de VS en het Verenigd Koninkrijk en voerden maatregelen in die bijdroegen aan meer inkomensongelijkheid: minder progressieve belastingen, het afbouwen van de verzorgingsstaat, het afbreken van vakbondsmacht... Beiden werden ze gesteund door een deel van de media. Let wel: Thatcher had nooit een meerderheid van de stemmen achter zich, wel een meerderheid van de zetels. Verder was er sprake van globalisering en de

technologische evolutie die ertoe leidde dat beter geschoolde mensen beter betaald werden. Door de globalisering waren er plots miljoenen mensen die laaggeschoold werk wilden doen voor een veel lager loon: daardoor verdween veel van dat soort werk naar ontwikkelingslanden. Geleidelijk aan ging de notie van een fulltime baan voor veel mensen verloren.'

› **Het bijzondere aan uw boek is dat het een breed palet aan maatregelen tegen ongelijkheid op een rijtje zet.**

'Inderdaad, dit is geen uitdaging voor het ministerie van Sociale Zaken, het is een opdracht voor de hele regering.'

› **Te beginnen met de minister voor wetenschapsbeleid, die de technologische evolutie die kan bijdragen tot ongelijkheid moet proberen te sturen?**

'Inderdaad. De Europese Unie financiert bijvoorbeeld onderzoek naar de wagen zonder chauffeur. Dat kan heel wat banen van bijvoorbeeld taxichauffeurs op de tocht zetten en de vraag is of dit nu de meest urgente behoefte is. Zouden we niet beter

kunnen onderzoeken hoe we de zorg voor de ouderen kunnen ondersteunen met technologie? In de jaren zestig werd openlijk gediscussieerd over wat de bronnen en oorzaken van uitvindingen waren, die hele discussie lijkt nu wel verdwenen. Ik wil deze heropenen.'

› **U wilt een streefcijfer van wat maximaal aanvaardbare werkloosheid is.**

'De Europese Centrale Bank zou naast een inflatietarget ook een werkloosheidstarget moeten hebben. Werkgelegenheid is de voornaamste weg voor individuen en hun gezinnen om aan armoede te ontsnappen en voor samenlevingen om naar lagere

niveaus van ongelijkheid te gaan. Daarom wil ik dat we een streefcijfer van maximaal aanvaardbare onvrijwillige werkloosheid instellen, wat de overheid dan waarmaakt door mensen die dat willen te verzekeren van een baan tegen minimumloon. Bijvoorbeeld in sectoren waar de dienstverlening in de voorbije jaren is afgebouwd, zoals de kinderopvang, voorschools onderwijs, jeugdzorg, bibliotheken...'

› **U zegt weinig over monetair beleid. Toch stond kwantitatieve verruiming – het scheppen van geld door de Centrale Bank – erg centraal in het crisisbeleid van de rijke landen. Sommigen zeggen dat dit bijdroeg aan ongelijkheid, doordat het de aandelen de hoogte injoeg en aandelen zitten vooral bij de rijkere deel van de bevolking.**

'De Britse Centrale Bank zegt dat inderdaad. Wie ben ik om dat tegen te spreken? Ik geloof niet dat monetair beleid erg effectief is om de vraag op te drijven. Dat zou beter lukken indien het gecreëerde geld niet naar de banken zou gaan, maar als je het rechtstreeks aan de burgers zou geven. Maar die keuze is niet gemaakt. Hoe dan ook, het is waanzinnig dat we van de extreem lage rentes geen gebruik maken om te investeren in de publieke infrastructuur. Regeringen kunnen gratis lenen. Waarom maken ze daar geen gebruik van? De reden is dat ze gefixeerd zijn op de overheids-schuld, en geen oog hebben voor het overheidsvermogen. Je moet die twee tegen elkaar afwegen en dan het saldo bekijken.

Elke zakenman zou in die omstandigheden investeren, maar de meeste regeringen niet. Dat begrijp ik niet. Dat heeft ook te maken met de toenemende ongelijkheid tussen de generaties. De ouderen hebben dure eigen woningen. Ze hebben doorgaans ook betere lonen, en ze kregen indertijd veel meer publieke middelen. Door niet te investeren in de toekomstige publieke infrastructuur maken we die ongelijkheid tussen de generaties nog erger. Die ongelijkheid tussen de generaties is een van de redenen waarom er in Zuid-Korea veel aandacht was voor mijn boek.'

› **Piketty zegt het rendement van kapitaal hoger ligt dan de groei van**

de economie – $r > g$, heet dat in zijn boek – en dat daardoor de rijken automatisch rijker worden. U trekt daaruit de conclusie dat het kapitaal dus over meer mensen moet worden verspreid. Daarom pleit u bijvoorbeeld voor een publieke investeringsautoriteit.

‘Inderdaad. Het soevereine vermogensfonds van Noorwegen, opgebouwd met de inkomsten uit de Noorse aardolie, is intussen een van de grootste ter wereld en de opbrengst ervan zorgt voor vijf procent van de begroting. Het Verenigd Koninkrijk had dit ook kunnen doen met zijn Noordzeeolie. Frankrijk heeft onlangs zo’n fonds gestart. Singapore heeft een sterk overheidsfonds. En ik stel vast dat nu ook de Britse Conservatieven open staan voor het idee.’

› **U pleit voor meer progressieve belastingen, met een hoger toptarief, dat u op 65 procent wilt brengen. Kan dat wel werken? Toen de Franse president François Hollande het hoogste belastingtarief op 75 procent bracht, was dat niet echt een succes.** ‘Dat cijfer van 65 is bij mij gebaseerd op rechtvaardigheid. Onderaan is er in het Verenigd Koninkrijk een marginale belasting van 65 procent als mensen die gaan werken hun uitkering verliezen omdat hun inkomen stijgt. Ik vind het wel zo eerlijk dat de marginale belasting voor mensen met heel hoge inkomens even hoog is. Maar pin mij niet vast op dat cijfer. Probleem is dat heel rijke mensen dezer dagen vaak helemaal niks betalen. De last van de belastingen is naar de middenklasse verschoven.’

› **Voor de superrijken pleit u voor een wereldwijde vermogensbelasting? Is dat realistisch?** ‘Het is misschien nog niet voor morgen, maar veel rijken zijn niet zozeer bezorgd om wat ze moeten betalen, maar om de onzekerheid over hoeveel belasting ze zullen moeten betalen. Zo’n wereldwijde vermogensbelasting zou meer zekerheid kunnen bieden.’

› **Hoe is het boek ontvangen?** ‘Veel positieve reacties. Ook en vooral in de VS. Mooi is de video waarin twee Nobelprijswinnaars Economie, Paul Krugman en Robert Solow, in twintig minuten het boek bespreken. In het

15 MAATREGELEN

In zijn boek Ongelijkheid, wat kunnen we eraan doen? stelt Atkinson 15 maatregelen voor.

1. Technologische vernieuwing slim inzetten zodat mensenwerk ondersteund wordt in plaats van verdrongen.
2. De machtspositie van vakbonden versterken en, waar deze nog niet bestaat, een Sociaal-Economische Raad oprichten.
3. Werkloosheid voorkomen en terugdringen, en aan de resterende werklozen een overheidsbaan met minimumloon bieden.
4. Het minimumloon moet hoog genoeg zijn dat je er echt van kunt leven, en er moeten regels komen voor betaling boven het minimum.
5. De regering moet (tot een bepaald bedrag) aan ieder een spaarrekening bieden met een gegarandeerde rente.
6. Bij volwassen worden ontvangt iedereen een basiskapitaal, een ‘gegarandeerde erfenis’ waarmee een ieder kan investeren in de eigen toekomst.
7. Een Nationale Investeringsbank moet in het algemeen belang investeringen doen in bedrijven en vastgoed.
8. Meer progressieve inkomstenbelasting, met een hoogste schijf van 65 procent, tegelijk met vergroting van de heffingsgrondslag door lagere aftrekposten.
9. De regering moet in de inkomstenbelasting een forse arbeidskorting invoeren in de eerste schijf.
10. Geen (hoge) eenmalige belasting op erfenis en giften, maar een levenslange progressieve belasting op kapitaalontvangsten.
11. Er moet een proportionele of progressieve onroerendgoedbelasting zijn, gebaseerd op up-to-date waardebeoordelingen.
12. Hoge kinderbijslag die wel belast wordt, zodat hogere inkomens een veel forser deel terugbetalen dan lage inkomens.
13. Een ‘participatie-inkomen’ als aanvulling op te laag loon of uitkering tot een bepaald minimum, met het vooruitzicht van een EU-breed basisinkomen voor kinderen.
14. (Alternatief voor 13) Vernieuwing van het sociale zekerheidsstelsel, met hogere uitkeringen voor grotere groepen mensen.
15. Rijke landen moeten hun officiële ontwikkelingshulp opvoeren naar 1% van het bruto nationaal product.

Anthony B. Atkinson
Ongelijkheid, wat kunnen we eraan doen?
Uitgeverij Polis

Verenigd Koninkrijk is het minimumloon intussen sterk verhoogd, een idee uit het boek. De respons van jonge mensen is groot.’

› **Uw ideeën lijken nog ver te staan van de politiek, ook van de sociaal-democraten. Moet het dan niet van de basis komen?**

‘Dat klopt. Een van de meest hoopgevende reacties op bijeenkomsten is dat mensen me zeggen: ‘Ik wist niet dat we dit konden doen.’. Dat vind ik heel goed. Dit boek moet juist de ogen openen.’

De volledige versie van dit interview kunt u lezen op: sp.nl/Zo3

ROEMER MAAKT BALANS OP VAN ZES JAAR RUTTE EN KOMT MET INVESTERINGSPLAN

De strijd tegen ongelijkheid zit de SP in de genen. Tijdens de Algemene Beschouwingen van dit jaar had Emile Roemer geen goed woord over voor het beleid van de regering Rutte. Die zou de tegenstellingen in de samenleving bewust hebben laten groeien. Met de verkiezingen voor de Tweede Kamer in het verschiet, kondigt Roemer aan met een nationaal investeringsplan te komen.

‘Zes jaar lang al wordt Nederland – met steun van verschillende partijen – geregeerd door deze VVD-premier. En dat heeft gevolgen. Grote gevolgen voor hoe we in dit land met elkaar omgaan. Hoe we steeds meer langs elkaar heen gingen leven, hoe mensen meer op zichzelf gericht waren, omdat ze simpelweg het eigen hoofd boven water probeerden te houden. Hoe de zorg voor velen onbetaalbaar werd, de economie meer dan nodig achterbleef, studeren flink duurder werd en de tweedeling in de samenleving is toegenomen.’

‘Deze premier begon in een periode dat we midden in diverse crises zaten. Dat is natuurlijk niet eenvoudig. Maar het regeren van een land is nooit eenvoudig. Ik geloof dat omstandigheden de mens maken en dat de politiek essentieel is in het vormen van die omstandigheden. Het zijn politieke keuzes die voor heel Nederland de omstandigheden creëren die de mens maken.’

‘Voor een jongere die vandaag 18 jaar wordt, ziet de wereld er heel anders uit dan zes jaar terug. Voor hen zijn er nog minder vaste banen, maar steeds meer flexbaantjes. Slechts een kwart van de jongeren kan rondkomen. In 2010 kon je nog rekenen op studie-

financiering, toen hadden alle jongeren nog een gelijke kans om door te leren. Nu haken steeds meer jongeren af, omdat de premier de studiefinanciering heeft afgeschaft. Het heeft de emancipatie voor veel van deze jongeren op slot gezet.’

‘Leren is lenen geworden. Een schuld van meer dan 30.000 euro is voor de jongvolwassenen van nu het vooruitzicht. Nog maar een kwart van de twintigers kan voor zichzelf zorgen en is financieel onafhankelijk. Geen wonder dat ze steeds vaker thuis blijven wonen. Onze jeugd verdient beter. Leren in plaats van lenen, vast werk in plaats van flutcontracten. Onafhankelijkheid in plaats van afhankelijkheid van ouders.’

‘De crisis komt in het bijzonder hard aan voor de ouderen wiens pensioen gekort gaat worden. Zij voelen zich bekocht door deze premier die wel de portemonnee trekt als er banken gered moeten worden, maar niet als duizenden ouderen door een pensioenkorting in de knel komen. De regering doet alsof zo’n pensioenroof uit de lucht komt vallen. Alsof het afpakken van een stuk van je pensioen zomaar gebeurt. Maar dat is natuurlijk niet zo. Dit is politiek. Dit gaat over politieke keuzes. Dit gaat over foute regels waar dit kabinet aan vasthoudt, waarin pensioenfondsen zichzelf arm moeten rekenen. Terwijl pensioenfondsen hoge rendementen halen, worden ouderen mogelijk gekort en bouwen jongeren minder pensioen op.’

‘Ook ouderen die zorg nodig hebben weten ondertussen wat ze hebben aan deze premier. En dat is niet veel. Volgens Actiz, de organisatie van zorgondernemers, zijn er ondertussen al 180 verzorgingshuizen gesloten. De

regering presenteert een mythe van keuzevrijheid, dat je kunt kiezen om langer thuis te wonen. De praktijk is dat je net zo lang gedwongen thuis woont tot je ziek genoeg bent voor een verpleeghuis. Met zogenaamde keukentafelgesprekken wordt de suggestie van maatwerk gewekt. Terwijl dit er voor de meeste ouderen vooral op neer komt dat ze te horen krijgen hoeveel zorg ze in de toekomst gaan mislopen. En dat maakt mensen razend. Mooie praatjes over zorg dichtbij, maar in de praktijk raken mensen gewoon hun zorg kwijt. Is het gek dat mensen hun vertrouwen in de regering verliezen?’

‘Tien jaar geleden werd het marktdenken in de zorg geïntroduceerd, met een centrale rol voor de zorgverzekeraars. Verspilling van premiegeld was het gevolg. Ondertussen hebben de verzekeraars miljarden aan premiegeld opgepot. Geld van ons allemaal dat op deze manier niet naar zorg gaat. Het is niet normaal dat artsen en instellingen eindeloos met verzekeraars onderhandelen over tarieven en polissen. Het is ook niet normaal dat we straks in december weer dol worden van alle reclamespotjes van zorgverzekeraars. Het is zeker niet normaal dat een zorgverzekeraar voor ons bepaalt welke medicijnen we mogen slikken en waar we wel of niet onze zorg kunnen krijgen.’

‘Bij de invoering van de marktwerking was ons beloofd dat de zorg goedkoper zou worden. Tien jaar geleden was de zorg goedkoper dan het Europees gemiddelde. Ondertussen is zorg duurder dan het Europees gemiddelde. Het zou efficiënter worden; nee dus. Praat eens met een arts, als die tenminste tijd voor je kan maken. Want 30 procent van de tijd van zorgverleners gaat op aan

**ZET DE
ZAAG
IN HET
EIGEN
RISICO**

**‘Ik steun het
Nationaal ZorgFonds,
u ook?’**
Emile Roemer

NATIONAALZORGFONDS.NL

Inmiddels lees je ongeveer dagelijks in de krant dat die bezuinigingspolitiek desastreus heeft uitgewerkt. Het heeft de groei van de economie geremd, meer dan 350.000 voltijdsbanen gingen verloren. En de lonen bleven onnodig ver achter. En zelfs nu een voorzichtig herstel intreedt, kiest dit kabinet ervoor om de hoogste inkomens het meeste te laten profiteren. De crisis heeft ook z'n sporen achtergelaten bij het midden- en kleinbedrijf. Veel bedrijven zijn failliet gegaan. Nog steeds hebben veel kleine bedrijven last van de gevolgen van de crisis, maar ook van het beleid van dit kabinet. En dat terwijl het MKB de grootste werkgever van Nederland is.'

'In maart spreken de kiezers zich uit over de toekomst van ons land. Dan stellen we de vraag: in wat voor land we willen leven? Is dat het land van premier Rutte, waar tweedeling en de tegenstellingen blijven toenemen. Of is dat een land voor alle Nederlanders? Is dat een land waar een bevoorrechte elite de dienst uitmaakt of is dat een land waar we allemaal invloed hebben? We moeten weg van het land dat de rode loper uitlegt voor de Apples en Starbucks van deze wereld, maar het niet durft om van deze bedrijven een eerlijke bijdrage te vragen. Ik wil weg van het land waar we voortdurend met elkaar moeten concurreren en op naar een land waar we samenleven en samenwerken.'

formulieren, verantwoording, bureaucratie en nog meer georganiseerd wantrouwen. De zorg zou toegankelijker worden, maar dat is ook al niet waar. Een op de vijf patiënten zegt volgens de OESO weleens zorg te hebben gemeden, omdat ze bang zijn voor de rekening.'

'Al meer dan 150.000 mensen (inmiddels meer dan 180.000 -red.) steunen het idee voor een Nationaal ZorgFonds, daarmee maken we een einde aan verspilling en aan de macht van de zorgverzekeraars. We willen ook het eigen risico afschaffen. Want waarom moeten mensen, die toch al de pech hebben om ziek te worden, een boete van minimaal 385 euro betalen? Alsof mensen ervoor kiezen om ziek te worden. Maar terwijl

staatssecretaris Van Rijn zegt dat hij best wil kijken naar het afschaffen van het eigen risico, noemt zijn baas Schippers dit systeem hartstikke sociaal. Ruim drie kwart van de mensen in Nederland steunt onze strijd om het eigen risico af te schaffen. En gelukkig hoor ik nu ook steeds meer partijen onze kant op komen. Sommigen willen ervan af, en nog meer willen het fors verlagen.'

'De vijftig miljard euro aan bezuinigingen hebben op vele fronten een slagveld achtergelaten. De crisis was dieper dan nodig en duurde langer dan noodzakelijk. Ik waarschuwde de premier er al voor in 2010, dat een broos groeiende economie is als een plantje. Die moet je water geven, maar Rutte kwam met zo'n snoeischaar.

NATIONAAL INVESTERINGSPLAN

In lijn met de kritiek op het beleid van de regering Rutte komt de SP met een serie alternatieven om de ongelijkheid terug te dringen. Emile Roemer spreekt in dit verband over 'een nationaal investeringsplan'. Dit is een eerste stap om de enorme maatschappelijke schade die door het kabinet van VVD en PvdA is aangericht ongedaan te maken. Met het plan wordt de koopkracht van lagere en middeninkomens verhoogd en worden de zeggenschap van mensen en de duurzaamheid van economie en samenleving versterkt. 'Wij starten een offensief om de ongelijkheid binnen onze samenleving terug te dringen door op tal van terreinen met goede alternatieven te komen. Daarin blijft het Nationaal ZorgFonds zonder eigen risico de komende maanden vanzelfsprekend onze belangrijkste prioriteit.'

